

Mihály János
Gyalogosan a két Homoród mentén
Útirajz 2009-2010

Mihály János

Gyalogosan a két Homoród mentén
Útirajz 2009–2010

Mihály János

Gyalogosan a két Homoród mentén

Útirajz 2009–2010

Udvarhelyszék Kulturális Egyesület
Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont
Székelyudvarhely, 2011

Kiadó:
Udvarhelyszék Kulturális Egyesület
Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont

Olvasószerkesztés és korrektúra: P. Buzogány Árpád

A képek számítógépes feldolgozása: Balázs Ödön

Borítóterv: Balázs Ödön, Mihály János

© Mihály János

ISBN 978-973-1879-26-0

Tördelés:
Kolumbán Zsuzsánna

Nyomdai munkálatok:
DTP Stúdió
Székelyudvarhely

Az emlékezet, a múlt és a történelem

„Mindennek megvan a története, és mindennek joga van a történetéhez”.

Pierre Nora

„Egyszemélyes emléktúra: Jánosfalvi Sándor István unitárius lelkésznek, szónoknak, illetve *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett* című ismert munkájának kíván emléket állítani Mihály János, a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont munkatársa ez év nyarán, a szerző halálának 130. évfordulóján” – adta hírül közel két évvel ezelőtt a napisajtó. Jánosfalvi legismertebb, 1839 és 1858 között keletkezett munkájában leírt vidékről Mihály János történész is elkészítette a maga látteleleit, az olvasó most ennek az emléktúrának írott dokumentumát tarthatja kezében.

A megemlékezések korát éljük, emlékezhelyeket, feliratokat, emléktáblákat helyezünk el, örökségi helyszíneket, archívumokat állítunk fel, múzeumokat hozunk létre, hogy emlékeztessük önmagunkat a múltra – mondja K. Horváth Zsolt a fennebb hivatkozott francia történész munkásságát méltatva. De emlékeztetjük magunkat neves elődökre, azok szellemi teljesítményeire, kulturális örökségünk megannyi ember alkotta értékére, sőt újabban a természeti értékekre is: a táj egy ritka térszíni formája, vagy egy-egy ritka növényfajta is belépett „emlékezeti helyeink” sorába, része lett az emlékezeti gyakorlatunknak.

Miért kell emlékeztetnünk önmagunkat a múltra, mi a magyarázata, oka és feltételrendszerre a napjainkban felvirágzó emlékezet-praxisnak? A történészeket, szociológusokat, kultúrakutatókat élénken foglalkoztató jelenségre sokan keresték és keresik a válaszokat. Olyan kérdések merülnek fel, hogy mi is az emlékezet egyéni és a közösségi szin-

ten, mi a társadalmi funkciója, mi a múlt jelenben való szerepe, mi különbség a múlt és a történelem között? E törekvésekben egyetértés van abban, hogy az emlékezés társadalmi folyamat, az emlékezet valamely közösség kollektív társadalmi képzetrendszere, a csoportok, közösségek múltja nem önmagától létezik, annak kimunkálása a mindenkori jelen feladata. Az értelmezésekben élesen elkülönül a múlt és a történelem fogalma, a kutatók e különbségben lelték meg az emlékezet társadalmi szerepének magyarázatát.

Jan Assmann német kultúrakutató arról értekezik (*A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas kultúrákban*), hogy a *múltat* az emlékezés rekonstruálja, múlt azzal keletkezik, hogy az ember viszonyba lép vele. Hogy az ember viszonyba léphessen a múlttal, az utóbbinak ilyenként kell tudatosulnia. Assmann szerint ennek két feltétele van. Először is a múlt nem tűnhet el nyomtalanul, léteznie kell rá vonatkozó bizonyítékoknak. Másodszor: a bizonyítékoknak jellegzetes különbséget kell felmutatniuk a Mához képest. A múlt szerinte olyan társadalmi képződmény, amelynek jellege a mindenkori jelen értelmi szükségleteitől és vonatkoztatási kereteitől függ. A múlt nem természettől fogva van, hanem kulturálisan – vagyis a társadalmi praxisban, alkotási folyamatban – terem.

Maurice Halbwachs (*Az emlékezet társadalmi keretei*) szerint a *történelem* halott emlékezet, olyan múltakat őriz, melyekkel nincs többé szerves kapcsolatunk. A *kollektív emlékezet* az az aktív múlt,

mely alakítja identitásunkat. Az emlékezet elkerülhetetlenül átadja a helyét a történelemnek, amint elveszítjük a kapcsolatot a múltunkkal. Ezzel a megállapítással egybecseng Pierre Nora (*Emlékezet és történelem között*) véleménye, aki azt mondja, hogy a történelem mindig problematikus és tökéletlen rekonstrukciója annak, ami már nincs. Az emlékezet mindig időszerű jelenség, megélt kötődés az örök jelenhez, ezzel szemben a történelem a múlt megjelenítése. Az emlékezet az általa összeforró közösségből fakad, ami – Maurice Halbwachs szavaival – annyit tesz, hogy annyi emlékezet van, ahány csoport. Az emlékezet természeténél fogva sokféle és sokszorozódó, kollektív, többes számú, mégis individualizált. Halbwachs szerint az emlékezet a szocializálódás folyamán tapad az emberhez. A különféle társadalmi csoportokba való beleszövődés az – a családtól a nemzeti közösségig –, ami az egyéni emlékezet kiépülését működteti. Mind egyéni, mind közösségi szinten a spontán, eleven élő emlékezet kapcsolja az egyént a lokalitáshoz, a hely történetéhez, elődei emlékezetéhez. Ez a fajta emlékezet két-három nemzedéknyi időt képes átfogni. Az emlékezet kommunikációban él és marad fenn, ha ez utóbbi megszakad, illetve ha a kommunikációban közvetített valóság vonatkoztatási keretei változást szenvednek vagy akár elenyésznek, a következmény: felejtés.

A közösségi emlékezetek működésében a problémák világszerte akkor kezdődtek, amikor változni kezdtek az emlékezés társadalmi keretei: ettől kezdve a csoportok, közösségek emlékezetének, szerves múltjának tapasztalásában törés keletkezett. A társadalmi milió elkerülhetetlen megváltozásával kezdetét veszi a belé ágyazott emlékek felejtése. A szövegek elvesztik magától értetődőségüket és közérthetőségüket, ezentúl magyarázatra szorulnak – mondja Jan Assmann. A társadalmi keretek megváltozása az emlékezet természetes folytonos-

ságát szakította meg: differenciálódott a foglalkozásszerkezet, beindult a területi és társadalmi mobilitás folyamata, egyes vidékek elnéptelenedtek, felszámolódott a hagyományos paraszti életforma, s ezzel együtt a legélőbb emlékezetközösség, a falu.

E változások következményeként a spontán, addig eleven, élő emlékezet egyéni szinten sérült vagy megszűnt. Az élő emlékezet elindult a múltba veszés, a felejtés útján. A helyi emlékezeteket bekebelezte a nagyléptékű történelem, az emlékezet átalakult történelemmé, ezzel párhuzamosan megjelent a fokozott múlt-érzés: „ahhoz, hogy legyen múlt érzésünk, szükségszerűen egy törésnek kellett ékelődnie a múlt és a jelen közé, fel kellett tűnnie egy ‘előtt’-nek és egy ‘után’-nak.” Ettől kezdve „végeredményben az egyénre és csak az egyénre nehezedik a kitartó, ám differenciálatlan emlékezetkényszer, merthogy saját múltjához való személyes viszonyán nyugszik lehetséges új életre keltése. Az általános emlékezet magánemlékezetekre való szétesése adja a belső kényszer hatalmas intenzitását az emlékezés törvényének, kötelezővé téve mindenki számára az emlékezést: az identitás titkának és alapelvének, a valahová való tartozás érzésének visszaszerzését. Cserébe ez az összetartozás teljesen elkötelez” – mondja Nora *Emlékezet és történelem között* című esszéjében.

Emlékezet, közösség és identitás

A fennebb hivatkozott Pierre Nora szerint „az emlékezet történelemmé való átalakulása minden közösséget arra kötelezett, hogy saját történelmének újjáélesztése révén újradefiniálja identitását. Az emlékezet kötelessége mindenkit önmaga történetészévé tesz.” – mondja a francia történész. Ebben a folyamatban az identitás a felvállalt sajátosság, az elfogadott egyediség, a felismert állandóság, az

önmagunkkal való szolidaritás megélése, míg az emlékezet sok mindent jelent: teljes egészükben vagy félig tudatosult emlékeket, hagyományokat, viselkedés- és beszédmódokat, szokásokat, erkölcsöket. A társadalmi emlékezet tanulmányozásának történetét összefoglaló Jeffrey K. Olick és Joyce Robbins (*A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a kollektív emlékezettől a mnemonikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig*) is arra a megállapításra jutottak, hogy az emlékezet az egyik – ha nem az egyetlen – olyan központi jelentőséggel bíró közeg, melyben az identitás kialakul. Szemléletükben mind az identitás, mind az emlékezés társadalmi folyamat. Jan Assmann említett művében szintén arról beszél, hogy a múlthoz fűződő viszony megveti az emlékező csoport identitásának alapjait. Saját történelmére emlékezve és az emlékezés sarkalatos alakzatait megjelenítve bizonyosodik meg a csoport identitása felől. Ez nem afféle mindennapos identitás. A kollektív identitás az ünneplésszerűség mindennapokon túli jegyeit mutatja: valamiképpen az életnagyságot meghaladóan, átlépi a köznapok látóhatárát, és nem a mindennapi, hanem a ceremoniális kommunikáció tárgya. Az emlékezéssel tehát azonosságtudatunkat erősítjük meg, szerezzük vissza, így kapcsolódik össze az emlékezési gyakorlat és az identitás.

Jan Assmann az emlékezés kultúrájáról értekezve mondja, hogy a holtakról való megemlékezés a „közösségszervező” emlékezet paradigmatis esete. Szerinte a közösség saját identitását igazolja a maga számára azzal, hogy emlékeiben kötődik a halottaihoz. (Egyéni szinten ennek a kötődésnek a születését a prózaíró Szabó Gyula, saját életútján – írásművészetét is meghatározó fordulatként – így ábrázolta: „... közbejött egy olyan fordulat, hogy amikor anyám koporsójával kimentünk a temetőbe, anyám elmúlt élete egyszerre a földben nyugvó ősök hajdani életének titkai

felé vonzott, mintha a kiásott sírgödörrel megnyílt volna a szülőföld, hogy sorsunk mélyebb rétegeit is megismerjem. Kezdttem azonosultabban érezni, hogy a temető földjében, a gyepesedő sírdombok alatt, az olykor már nevet is alig mutató sírkövek tövében egykor eleven életű emberek fekszenek, amilyen eleven élet volt anyám is a tegnapig... kezdtem keresni családfáinkon az elődök elmúlt sorsát, családi és egyházi iratkötegek lettek az olvasmányaim.”)

Hogyan, mikor és miért fordulnak az egyének és a csoportok a múltjuk felé? Az emlékezés kultúrája a csoport ügye – véli Assmann. Középpontjában a következő kérdés áll: mit nem szabad elfelejtenünk? Ahol ez a kérdés központi helyet foglal el és megszabja a csoport identitását, önértelmezését, emlékezetközösségről beszélhetünk. A megemlékezéssel „a múlt és a jövő a jelenben összekapcsolódik, a közösség képes együtt visszatálatni a gyökereihez, jelképes formában kinyilvánítani, hogy vállalja a múltját és kiválasztja belőle azt, amit örökül kíván hagyni a későbbi nemzedékeknek.”

Ha megszakad az emlékezet folytonossága – ha van emlékezési szándék –, az emlékezetet meg kell erősíteni. Nora szerint mindig a jelen hozza létre a megemlékezés eszközeit, ahogy az emlékezet egyre kevésbé élhető meg belülről, úgy van szüksége külső támasztéokra és egy csak általa létező lét kézzelfogható támaszára. Amilyen mértékben eltűnt a hagyományos emlékezet, annyira érezzük fontosnak a maradványok, a tanúságtételek, a dokumentumok, a képek, a beszédek, a látható jelek lelkiismeretes felhalmozását.

Az emlékezetnek helyszínekre van szüksége, és térbeliesítésre hajlik, az egyéni és közösségi emlékezetnek a tér fontos kelléke, „az emlékezés kultúrája a természetes térbe plántál jeleket. Egész tájegységek is szolgálhatnak a kulturális emlékezet közegéül” – mondja Assmann.

Gyáni Gábor (*Emlékezés, emlékeztetés és a történelem elbeszélése*) az emlékezet helyeinek szerepéről azt mondja: „a múlt maradványaiból mesterségesen alkotott emlékezhelyek arra szolgálnak, hogy a kívánt emlékezet tartósan megszilárdítsa önmagát. Az ismeretlenségbe merülő múlt ennek folytán az emlékezet helyeinek közvetítésével kerül be a történelmi emlékezet közösségi vérkeringésébe.”

K. Horváth Zsolt szerint (*Emlékezet a történelem után...* utószó Pierre Nora könyvéhez) mivel már nincs valódi, a múltunkba szervesen gyökerező emlékezetünk, az emlékezhely „pótlék, mindössze tárgyiasított, külső formája az emlékezetnek, de társadalmi szinten korántsem interiorizált tartalom, célja nem más, mint figyelemfelkeltés egy olyan világban, mely [...]a mélyben elfeledkezett az előzményekről. Az emlékezhely a hiány szimp-tómája, megannyi felkiáltójel a felejtés ellen.”

A csoportemlékezet változatos alakzatai Assmann értelmezésében „egyszerre modellek, példák és tanesetek. A csoport általános magatartása tükröződik bennük, a csoportnak nem csupán a múltját reprodukálják, hanem sajátos jellegét, tulajdonságait és gyengéit is kijelölik. Az emlékezetben sohasem a múlt mint olyan őrződik meg, hanem csak az marad meg belőle, amit a társadalom minden korszakban a maga mindenkori vonatkoztatási keretei közt rekonstruálni képes. A kulturális emlékezet nem magától terjed, hanem gondos irányításra szorul. Ebben a folyamatban fontos

szerepük van a tudás felhatalmazottainak. Pierre Nora *Emlékezet és történelem között* c. esszéjében egyenesen az *emlékezet-emberek* szükségességéről beszél. Szerinte „minél kevésbé megélt egy közösségben az emlékezet, annál inkább szüksége van olyan különleges emberekre, akik önmagukból emlékezet-embert teremtenek.”

Amikor Mihály János a Jánosfalvi Sándor István nyomdokain bejárt tájon a múltra vonatkozó, folytonosságot, állandóságot sugalló bizonyítékokat élénk tárja, amikor az emlékezet változatos kellékeit – templomok, harangok, sírkövek, világháborús emlékművek feliratait, katonai összeírások, kéziratos könyvek adatait, régészeti leletek tárgyait, vagy a táj természeti értékeit – leltározza, akkor a múlt megőrzésének eszközeit teszi élénk. Könyvét elolvasva úgy vélem, hogy hosszú évek szívós, kitartó munkájával nekünk – akik a két Homoród mentéhez akár múltunkkal kötődünk, akár mint saját mindennapi világunkat éljük és lakjuk e tájat –, Mihály János különleges, pótolhatatlan *emlékezet-emberünk*, akire nagy szükségünk van, ha tudni akarjuk, mit nem szabad elfelejtenünk. Nemcsak emlékezetünk elevenen tartásában, a jövőnket illető várakozásainkban is. A sokat hivatkozott Pierre Nora szavaival: „mivel a jövő mindig izgat bennünket, szükségünk van az emlékezetre: az emlékekben keressük a jövőre utaló jeleket.”

Oláh Sándor

A Nagy-Homoród völgye

A Kis-Homoród völgye

LÓKOD

Kora reggel értem úticélmhoz, Homoród-szentmárton község legkisebb településére, a Lókodba vezető bekötőúthoz. Itt tábla jelzi, hogy a Ravaszlyuk alatti völgyben meghúzódó kis faluig, amelyet körös-körül dombok (Mikolád, Dimén-hegy, a bágyi Várhegy, Kishegy, Kerek- és Fövényes hegy) koszorúznak, s amely Jánosfalvi Sándor István szülőfaluja, 1,5 km az út. Egy másik tábla azt hirdeti, hogy a faluban egy öregotthon és egy közhasznú ifjúsági alapítvány (Lókodi Ifjúsági Alapítvány – LIA) is működik. Hátizsákom vállpántját megigazítva vágtam neki a Lókod-patakkal (inkább csermely) szemben haladó kövezett földútnak s csakhamar, egy útszéli öreg almafa mellett elhaladva, beértem a településre. Igazán csinos falucska ez. Az 1995-ben Kiss Domokos kénosi unitárius lelkész és felesége, Rozália asszony kezdeményezésére, németországi támogatással létrehozott alapítvány ugyanis a lakatlan házakat megvásárolta és

felújította (az oklándi és a székelykeresztúri gyerekotthonokból kikerült fiatalok laknak bennük). Ezek mellett felújította a művelődési házat. Étkezdét, irodaépületet épített és mezőgazdasági farmot létesített, ahol a társadalomban a helyüket kereső, előbb már említett fiatalok földművesként és állatgondozóként dolgozhatnak.

A templom előtt is egy ilyen, volt árvaházi fiatalemberrel találkoztam össze, akinek a becsületes neve Jakabfi András és 1992-től él a faluban. A véletlen szerencse hozott össze kettőnket, ugyanis jelenleg ő az itteni, elnéptelenedő unitárius egyházközség gondnoka (2006-tól), s én épp a templomba igyekeztem. Tőle tudtam meg, hogy az ide Kénosból beszolgáló lelkész, Csáki Levente nemrég elpályázott Kobátfalvára, és költözőben van. A központban magasodó, 1911-ben épült templom kulcsai ennek ellenére hamar előkerültek s én magamra maradván, a dísztelen, szürkére festett templomi padok között (csak a régi, használaton kívül lévő orgona szélládája díszesen festett), a beáradó

*Az unitárius templom,
a hajó és a harangok*

A Sós „birtok”

májusi fényben kedvemre elmélkedhettem Lókod múltjáról.

A falu neve az 1505. november 23-án, Udvarhelyen tartott székely nemzetgyűlésen megválasztott bírák között Lókodi Péter nevében szerepelt először. A név valószínűleg a székely lok = lapály főnév -d képzős származéka. Régen nagy számban lófő rendű székely családok (Zsombori, Sándor, Demién, Ferenczi, Sata, Demeter) lakták, néhány gyalogrendű (Gergely, Balázs, Vas) és jobbágycsaláddal egyetemben. 1566-ban a János Zsigmond, azaz II. János választott király hadában híven szolgált udvarhelyszéki főnépek és lófők összeírásában öt lókodi lófő szerepelt. 1567-ben hat portát írtak össze itt. 1576-ban az 50 dénáros adót fizető székely főemberek összeírása szerint a fejedelem két forintot és ötven dénárt, Demien László és Kornis Mihály ötven-ötven dénárt fizettek az itt fekvő birtokaik után. 1602-ben hat lófő, öt szabad székely és három jobbágy család lakta. 1614-ben a lófő székely családok száma tizenegy, a gyalog székely és szabados családoké négy, míg a jobbágy családok száma hét volt. 1635-ben kilenc lófőt, hat gyalog puskást és három újonnan hadra fogott családot írtak össze itt. 1712-ben, az udvarhelyszéki nemesek, lófők és gyalogok összeírása Lókodról tizenhat lófő családot említ. A „székely szabadsággal élő” családok utódait ma alig találjuk a faluban, pedig lélekszáma 1945-ben még 272 fő volt. 1966-ban 170, míg 1977-ben már csak 93-an lakták. Ma alig tíz-tizenöt fő az állandó lakos.

Lókod a XVIII. század első feléig egyháziilag Homoródszentmártonhoz tartozott. Az elszakadását „tárgyazó” levelei (szám szerint húsz darab), az 1827. évi generális vizitációs jegyzőkönyv szerint „egy Csomóban kötve” az egyházközség levéltárában található „Fasciculus 2us Név alatt”. Egy korábbi, 1749. évi jegyzőkönyvtöredék a zsindelelyel fedett régi kőtemplomát és két kisdud harang-

ját említi. E harangok közül az egyik 1671-béli volt. A másikat 1806-ban, 120 forint pótlással, nagyobbra cserélte az egyházközség. Régi temploma helyett a XVIII. század végén újat épített az egyházközség. Ez már cserépfedésű volt, napnyugati végében zsindelelyel fedett toronnyal. Déli oldalán „egy kő Tornácson által virágoson festett, két felé nyíló vas sorkos, és vas rud záróju ajtón” át lehetett a templomban lépni. Fa berendezését, vagyis az „egész asztalos munkát” Lang János készítette 1801-1802-ben. A virágoson festett kar „homlokán” a következő írás volt olvasható: AZ EGY IGAZ ISTENNEK DITSŐSÉGÉRE ÉS A JÉZUS KRISZTUS TISZTELETÉRE ÉPITETTE A LOKODI UNITARIA SZ. ECCLA AZ 1801-1802-ESZTENDŐBEN. A napkeleti oldalon falba vágott ajtón és „gráditson” volt a prédikáló székbe a felmenetel, amely felett „egy tarka festékkel szinezett, fából metzett virágokkal készült” korona függött, „ilyen ally irással: Jel 2. 10. LÉGY HIV MINDHALÁLIG ÉS NEKED ADOM AZ ÉLETNEK KORONÁJÁT. Ao. 1802. 9. April.” 1911-ben újból templomot (tervezője Pákéi Lajos építész volt) épített az egyházközség. Az építkezéssel egyidőben a régi bútorzatot is kicserélték. A mai szószéket Deák Lajos és neje, Verebi Anna 1912-ben ajándékozták az egyházközségnek. Az úrasztalán a következő felirat olvasható: „A szeretet soha el nem fogy. Molnár Vilma 1933.” A templom tornyában két harang van. A nagy harangot Silye Lídia és családja öntette újra 2007-ben, felirata szerint „BALÁZS JÓZSEF EMLÉKÉRE”. A kisebb harangot még 1831-ben öntette a lókodi unitárius eklézsia.

Lapozgatom a 2008. évi lelkészi jelentést. Az év folyamán egy keresztelő és egy temetés volt a faluban. Az istentiszteleteken a részvétel átlag két-három fő, ezért azokat, a nagyobb ünnepek kivételével, többnyire az öregotthonban tartják. Maga az

őregotthon 1992-ben létesült a papi lak épületében Kiss Rozália vezetésével. Kezdetben tíz rászoruló idős embernek nyújtott menedéket. Fő támogatói a Svájcban élő Gyarmathy György és felesége, Catherine voltak. Ugyancsak svájci támogatással 2000-ben készült el az új épületszárny 24 fős befogadóképességgel. A svájci johannitáknak köszönhetően az építkezést ezután is tovább lehetett folytatni s így 2007-ben újabb épületavató ünnepségre kerülhetett sor. A lókodi Kiss Rozália Ökumenikus Őregotthonnak (ügyvezető igazgatója Zakariás Klára), amely ma megfelelő környezetet biztosít, hogy az idős emberek biztonságban, barátságos környezetben gondtalanul töltsék el életük utolsó esztendeit, jelenleg 43 lakója van. Udvarán nemrég a lókodi Jakab Lajos Alapítvány és az Erdélyi Unitárius Egyház az időközben elhunyt jótévője, Gyarmathy György emlékére kopjafát (Sata Attila homoródszentmártoni családorvos készítette) avatott. Az ünnepségen a „hazáját, népét és egyházát szerető” Gyarmathy György tudós professzor életútját Tódor Csaba homoródszentpáli lelkész, Bálint-Benczédi Ferenc unitárius püspök és ifj. Bencze Gábor, az előbb említett alapítvány kuratóriumának elnöke méltatta.

Lókod temploma előtt áll a két világháborúban elesett helybeliek emlékoszlopa. Az első világháborúban nyolc, a másodikban négy hősi halottja volt a falunak. A templomlátogatás után az Udvarhelyről hazaköltözött Vass Dénes nyugdíjossal ereszkedtem szóba, aki szívélyesen invitált be otthonába. Nagypapa a régi közbirtokosság elnöke volt, s levelezésben állt Erdődi Sándor költővel. Édesapja, az 1914-ben született id. Vass Dénes pedig „lelki értékekben gazdag életével” a gyülekezet tagjainak az egyházépítés nemes munkájában mutatott példát. Ezért 70 évesen, az Unitárius Egyház Főtanácsa 1984. december 1-2-án tartott ülésén a tiszteletbeli gondnok címet adományozta neki. Há-

Sírkő a temetőben

zigzadámtól tudtam meg, hogy nemrég részben megtörtént a falu ivóvízrendszerének korszerűsítése. Ha ezek a munkálatok, a közművesítés tovább bővülne – mondta –, akkor talán többen is visszatelepülnének a faluban, hiszen Lókod Udvarhelytől csak alig 15 km. Elmondta azt is, hogy a „németek” megvásárolták a Sós birtokot, ahol tájházat akarnak létesíteni.

Lókod ősi temetője a Gál dombján kívül fekszik. Útban arrafelé vettem híru, egy kapura kifüggesztett plakátról, hogy Homoródszentmárton községben és a hozzá tartozó falvakban, májusban a Homoród menti Napok elnevezésű rendezvények zajlanak, többek közt a szentmártoni Nyíres Fesztivál és a Bágyi Várfesztivál.

Rövid temetői séta után, ahonnan szép kilátás nyílt a környékre és a falura, egy egyszerű, feketére festett vaskeresztre lettem figyelmes. A keresztre erősített rozsdamentes acéllemezen a következő felirat olvasható: 2008 (ez nyilván a keresztállítás éve), alatta: 4 NÉMET KATONA / KIVÉGEZTEK / 1944. SZEP. 12. Ez a kegyelettel állított kereszt valószínűleg olyan sírokat jelez, amelyek még nem szerepelnek a német katonatemetők adatbázisában. Egy másik, díszesen faragott sírkövön a következő, rigmusba szedett felirat olvasható:

CERJÁK LAJOS VOLT A
NEVEM 54 ESZTENDŐT ÉLTEM
20 ÉVET VOLTAM FOGSÁGBAN
MOST ITT NYUGSZOM KOPOR –
SOMBAN
1893 – 1946
NEJE
KURSZKOVA ANNA
1900 – 1970
EZ EMLÉKET ÁLLITATTA HÜ

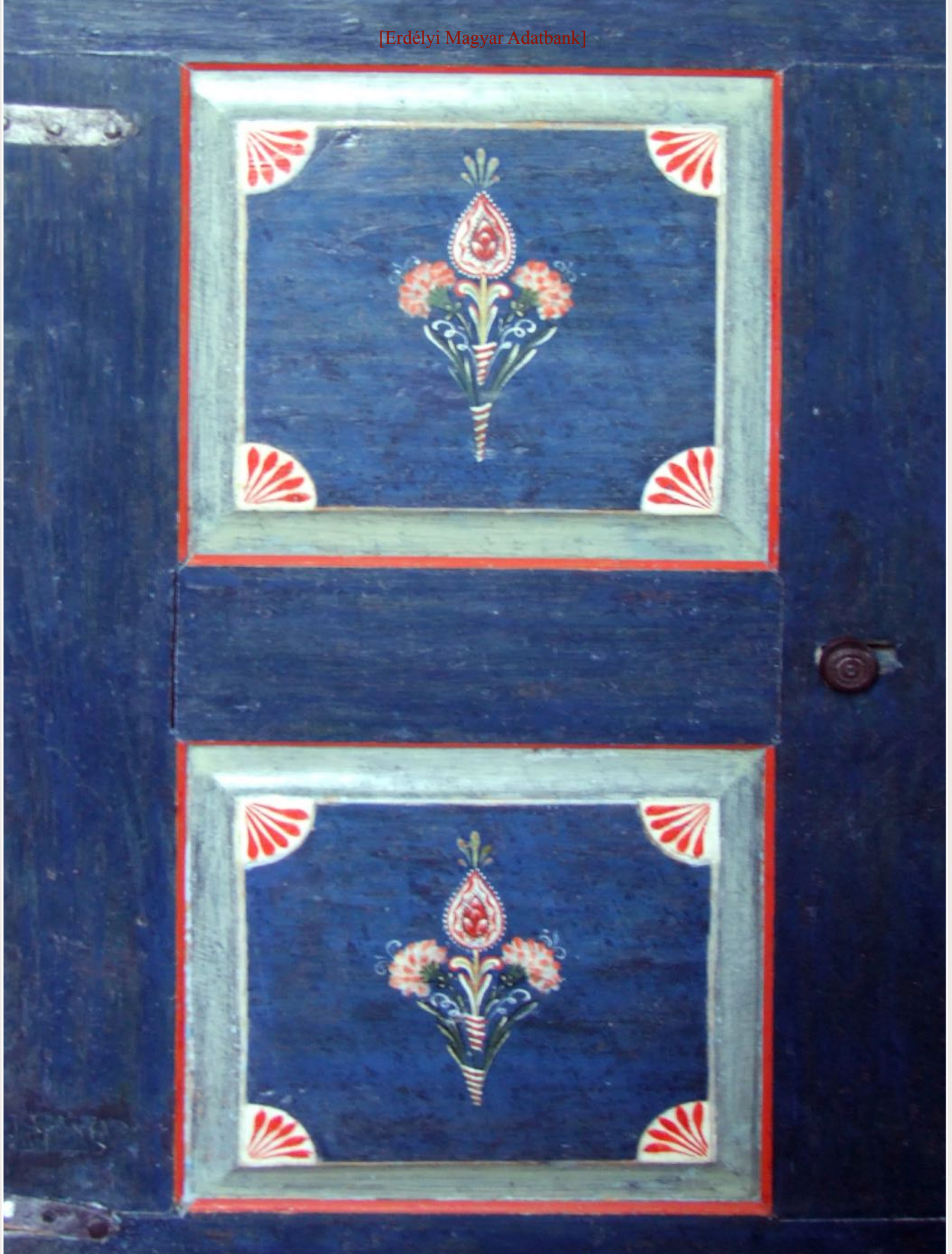
NEJE ÉS JÓ LEÁNYA
BÉKE LEGYEN PORAIKRA !

A temetőből, ahol néhány régi, jánosfalvi kőből faragott, de már az enyészet útjára lépett sírkövet is lehet látni, a délutáni rekkenő hőségben, toronyiránt átgyalogoltam Bágyba.

Lókod és Bágy között félúton az ember szeme nem tud betelni a táj szépségével. A bágyi Várhegy és környékének dombjai, északkeletre a Zendes-tető és a Zsuva-tető mögül előkandikáló Központi-Hargita hegyvonulatai, a Lókod pataka és Nagy-Homoród vize által közrezárt ártérből enyhén kiemelkedő dombhátra települt kéttornyú Homoródszentmárton, a keletről föléje magasodó, erdő borította Nagymál, a tar Kishegy, Béres- és Kapustető, és a hátuk mögött a távoli messzeségbe kéklő almási Merke-tető látványa megállásra készíti az embert.

A Kiss Rozália Ökumenikus Öregotthon

BÁGY

Kis pihenő után a Bágyba vezető úton, amelyen már évek óta autóbusz nem jár, poroszkáltam tovább. Az út két szélén fekvő földeken a szorgos bágyiak a pityókát kapálták. A falu felé gyalogoló vándornak a szemébe legelőször a diófák közül kifehérlő több évszázados református templom ötlik, bádoggal fedett, kék zsalugáteres, karcsú tornyával. A falu bejáratánál háromnyelvű tábla hirdeti, hogy: **A BÁGYI VÁR MINDIG VISSZAVÁR.**

Bágy régi település. Környéke már az őskortól lakott. Az írott forrásokban azonban csak a XVI. században említik először. 1566-ban öt lófő család szerepel egy összeírásban a faluból. A következő évben húsz portát írtak össze itt. 1576-ban a fejedelem tizenegy, Kornis Mihály egy forintot fizetett az ötven dénáros adóban, az itt fekvő birtokaik után. 1602-ben tizenhárom szabad székely, öt lófő

és két darabont család lakta. 1614-ben a lófő családok száma tizenöt, a gyalogos és szabados családok száma tizenhat volt. Rajtuk kívül öt „kóborló” családfőt is feljegyeztek az összeírók. 1635. évi összeírásban tizennyolc lófő, 10 gyalogpuskás és hét új hadköteles család szerepel. 1712-ben két nemes (Baczó, Zólya) és harmincöt lófő székely családot írtak össze itt. A dióterméséről elhíresült falu lakói évszázadokon át állattartással és földműveléssel foglalkoztak. A mai gazdák, a vadak elszaporodása miatt már csak a faluhoz közelebb eső földterületeket művelik meg.

Mivel szállásadóm Csoma Sándor, a falufelölős, ahogy az itteniek hívják: a „bágyi szenátor” Udvarhelyről csak estére érkezik meg, először a papi lakudvarára nyitottam be. Pitó Zsolt református lelkész szívélyesen invitált a falu középkori eredetű templomának a meglátogatására. A délutáni tikasztó melegben, egy órányi gyaloglás után jöle-

sett megpihenni az ódon falak között. A templom bútorzatán a kék szín érvényesül, mint általában a mai székelyföldi protestáns templomok többségében, csak a hajó északi oldalán lévő szószék díszes. Koronájának hangvetőjén ez a felirat olvasható: 1832. ISTEN HÁZA SZERETETE – ÉS SZENT NEVE TISZTELETE – GERJEDEZETT A SZIVEKBEN – BÁGYI KERESZTYÉN HIVEKBEN – MIDÓN EZEN KORONÁNAK – HOGY LEGYEN ISTEN HÁZÁNAK – ÉKESÉGE, LÉTELT ADTAK – VI. DE. – S EBBEN IS HIVEK MARADTAK. Alább, a szószékkosár felső peremén pedig a következő: BÁGYI TEK: BATZÓ LÁSZÓ ÚR ÉS NAGY PÁL B. O. MESTER TSINÁLTATTÁK. 1836. A templom nyolc támpillérral körülölelt szentélyében két gótikus faragvány (egy csúcsíves keretbe foglalt számárhátíves szentségtartó fülke, és a befalazott sekrestyeajtó szemöldökgyámos kerete) látható. A gótikus templomot megelőzően is volt már temploma Bágyinak. Nemrég Árpád-kori félköríves szentély alapfalait tárták fel a régészek itt.

A református templom karzatán lévő kis orgona Kolonics István orgonaépítő mester 109. műve és 1871-ben készült. A toronyban két harang hangja hívja az egyre fogyatkozó híveket istentiszteletre. Az egyik felirat nélküli. A másikat felirata szerint a református eklézsia öntette még 1887-ben, a segsvári Manchen Mihály harangöntő műhelyében.

A templom után a falut vettem szemügyre. Egy régi porta előtt 1886-ban készült, valamikor szebb időket megélt, faragott és festett nagy kötött kapu roskadozott. Tovább, a nemrég felújított iskola szomszédságában az első világháborús hősök emlékműve áll, rajta a PRO PATRIA felirat s fehér márványba vésve 32 bágyi hősi halott neve olvasható. A falu jeles szülötte, a Marosvásárhelyen 1854-ben kivégzett Török János „székely vértanú” emlék-kopjafája a művelődési ház parkjában találha-

tó. Török János 1806-ban született Bágyban. Részt vett az 1848 – 1849-es szabadságharcban. Fogsgába esett, de Bem kiszabadította. A Makk-féle összeesküvésben való részvételéért két társával, Gálfi Mihállyal és Horváth Károllyal együtt a nagyszombeni cs. kir. hadi törvényszék ítélte halálra 1853. október 11-én. 1854. március 10-én végezték ki mindhármukat a marosvásárhelyi Postaréten. Török János kivégzésekor 47 éves volt. A három mártír sírja fölé a város polgárai 1874-ben, közadakozásból állítottak gránit emlékművet.

A világháborús emlékmű szomszédságában, vén diófák árnyékába pihelve, a 81 éves Zsombori Lajossal eredtem szóba. A falu népességéről kérdeztem s ő elmondta, hogy „nyilvántartása” szerint Bágyban jelenleg 198-an laknak, ebből nő kilencvennégy, a többi férfi. Vénlegény tizenhét, vénleány három, özvegy ember négy, özvegyasszony huszonnégy. Lajos bácsi kis papírfecnyire írt „statisztikája” arról is tájékoztatott, hogy Bágyban hatvan ház üresen áll, 24-ben csak egy személy lakik s negyvennégy csűr romlott le az elmúlt évtizedekben a gazdátlanul maradt telkeken. Pedig nem is olyan régen, egy fél századánál alig több, hogy a bágyi piros szemű búzáért sok deszkát, téglát, meszet hoztak cserébe a havasalji emberek, s jöttek a gyerekeik is ide, szolgálni. Akkor még országos híre volt a bágyi szőnyegnek s egy kis házi gyár volt minden porta, ahol ezeket a szőnyegeteket nagy tehetséggel durgálták (vastagon fonták) és szőtték az asszonyok gyapjúhulladékból. Olyan jó kereseti lehetőség volt, hogy a neki való anyagért a férfiak még a szomszédos vármegyékbe is elszekereztek. 1945-ben 651 lakója volt még a falunak. Aztán jött az 1950-es években a kollektivizálás és az Új Élet kollektív gazdaság, s a fiatalok innen is városra húzódtak.

Estefelé visszatértem a paplakba. Átlapozgattam az egyházközség 1742-ben kezdett kéziratos

A szószék

A református templom

Kilátás a toronyból

A bági Várhegy a Kövesbércről

A Váralja

könyvét (Liber Ecclesiae Refor: Bagyensis), amely az udvarhelyszéki református eklézsia régi törvényeit, a helybeli presbiterek, kurátorok, egyháziak névsorát „a Tökölyi Járásától” (azaz 1690-től) kezdve, eskütelük formuláját, az egyházközség ingó és ingatlan javainak leltárát tartalmazza. Később, a cikornyás betűk silabizálását félretéve Pitó lelkész urat életéről, családjáról faggattam. Mint elmondta, 1976. március 11-én született Székelykeresztúron. Életének és nevelkedésének színhelyei a lelkipásztor édesapa szolgálati helyei voltak (Siménfalva, Rugonfalva, Harasztkerek, Marosvásárhely). Tanulmányait a kolozsvári Református Kollégiumban, a Protestáns Teológiai Intézetben, a nagyszombeni Német Evangélikus Teológiai Intézetben végezte. A lelkipásztori oklevél megszerzése után egy tanéven át a hollandiai Apeldoorn városban található Theologische Universiteit hallgatója volt. 2000 szeptemberében nyert kinevezést a bágyi gyülekezetbe, és ez a gyülekezet választotta meg, a 2002-ben történt felszentelés után, lelkipásztorának. Azóta itt szolgál. Felesége tanítónő Bágyban, s van egy 4 éves kislányunk. Kisebbségi cikkei, igemagyarázatai a helyi terjesztésű egyházmegyei és gyülekezeti kiadványokban jelentek meg, itthon és Hollandiában. Továbbra is foglalkoztatja az újszövetségi biblia-teológia, az egyháztörténet, valamint a gyülekezet története. Célja segíteni népének „Isten megtalálásában és a Szerinte való élet folytatásban: az öntudatos hit kialakulásában.”

Társalgásunk alatt megérkezett a szállásadóm, s én illedelmesen elköszönve, pakkommal áthurcolodom a pár utcával arrább fekvő portára. Nevezetes ez arról, hogy rajta egy 1783-ban épült kétoldoros-pajtás, cseréppel fedett öreg csűr áll.

Vendéglátómról, a 73 éves Csoma Sándorról hamar kiderült, hogy lábon járó helytörténeti lexikon. Sok mindent tud, amit más nem, s a lakása kisebb levéltár, teli régi iratokkal, könyvekkel és

régi kataszteri térképekkel. Ezek közül néhányat 1871-ben, amint rajtuk olvasható, Baczó László helyszínelési vállalkozó készítette. Sanyi bácsi hosszasan mesélt Bágy neves szülötteiről. Dáné Mózes református lelkészről, az 1848-as forradalom szabadságharcosáról, aki öt évet raboskodott osztrák börtönökben. 1999-ben, a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából emlékére a parajdi önkormányzat és az alsósófalvi református egyház kopjafát állíttatott. Dáné István lelkészről, szintén 48-as szabadságharcosról, a későbbi vajdahunyadzarándmegyei esperesről, gimnáziumi igazgatóról. A homoródalmási és bágyi előnevet viselő híres-neves Baczó családról, a két világháború között Budapesten élő Dr. Baczó Albert György ügyvédrel és természetesen a bágyi Várhegyről, amelyet másnap volt szándékomba felkeresni. A vár történiáját az annak tövében felcseperedő Sándor István is igyekezett kipuhatolni. A régiségek utáni kutakodás hajlamát alighanem az édesanyjától örökölte, akinek volt szeme arra, hogy az eke után kiforduló, rozsdától szinte egészen megemésztett „tatár” nyílveszőt észrevegye. Ez 1805-ben történt, amikor Jánosfalvi még alig egyéves sem volt. A nyílhegy – amelynek rajzát a bágyi vár egyéb régiségeivel együtt Orbán Balázs közölte – azonban nem tatár, amint azt helyiek vélték, hanem szkíta harcos tegezéből származott s alighanem a környék legrégebbi vastárgya volt, amíg megvolt. Jánosfalvi azt is lejegyezte, hogy a várat a bágyiak szerint egy Bagi nevezetű fejedelem, a lókodiak szerint viszont egy Sándor nevű rabonbán (a Csíki Székely Krónika szerint a székelyek legfőbb tisztje Attila hun király halála s a magyarok honfoglalása után, I. Béla király idejéig) építette, de ezeket a köznép száján forogó mendemondákat ő sem tartotta többre „babonás költeményeknél”. Orbán Balázs az előbb említett kétes hitelű krónikából kiindulva Sándor István rabonbán lányának, Druzsilának a lakodalmát,

Az I. világháborús emlékmű

amelyen maga László herceg (a későbbi Szent László magyar király) is jelen volt, ide a bágyi várba helyezi. Ez sem több azonban romantikus okoskodásnál.

Másnap reggel mintegy félórai inszakasztó kapaszkodó után érkeztem meg a Várhegy tetejére (856 m). Régen, a hagyomány szerint rengeteg erdő borította, ma azonban juhsereg és tehéncsorda legelészik tar oldalában (Váralja), ahol jóízű források (Szépasszonyok kútja, Csencsete forrása, Hidegkút) fakadnak. Ezek nagy része ma vezetékes ivóvízként hasznosul. Az első forrásfoglalásokat annak idején még a rómaiak végezték el itt (általólag 1926-27-ben, amikor a bágyi iskolát építették, az alapozás előkészítésekor római kori érmék is kerültek a felszínre), akik cserépcsöveken vezették az ivóvizet a Homoródszentpál területén egykoron álló katonai táborba és a mellette fekvő polgári településre.

Bár május végi páradús reggel volt, mégis csodálatos látványban volt részem. Északkeleten az öreg

Hargita csúcsai, délebbre az erdős Rika-hegység, egészen délen pedig az egykori Udvarhelyszék határán emelkedő dombok (az újfalvi Örhegy, Lovas-tető, Fehérhegy, Szőlő-tető, az égei Örhegy) háta mögött a messzeségben a Szászföld kékllett. A Déli-Kárpátok jellegzetes havasainak (Bucsecs, Fogaras) körvonalai épp, hogy csak felsejlettek. Nyugaton a Nagy-Küküllő völgye és mellékvölgyei, északnyugaton a Firtos és a Farkaslaka fölé emelkedő Gordon zárták le a láthatárt. A völgyek hajlatában, dombok közt megbújva, mindenütt köröskörül, falvak tornyai fehérlettek a messzeségben. Ide látszott Homoródszentmárton, Recsenyéd, Homoródszentpál a csillogó tükrű halastavaival, Homoródszentpéter, Székelydália és Ége. Nyugatról a Nagy-Küküllő völgyének települései, Miklósfalvától egészen Keresztúrig. A Havasalján, Oroszhegyben mintha lármafát gyűjtottak volna a székelyek, vastag fehér füst tekergett az égre. Később tudtam meg, hogy egy csűr égett...

A közelben a telekfalvi Örhegy, háta mögött a Csicsér és a Budvár látszott. Székelyudvarhelyet a Mondóhegy és a Málerdő takarta el a szemem elől. A kénosi Veresmart mögött a Kisbérc és a Szarkakő erdős oldalai magaslottak. Közvetlen alattunk Bágy és Lókod cserépfödeles házai bújtak meg a gyümölcsöskertek lombjai között.

A kopár hegytetőn a bágyi várból mára szinte semmi sem maradt, fekvését csak a terepfelszín kiemelkedő és bemélyedő alakjából sejthetjük itt-ott a gyepszőnyeg alatt. Jánosfalvi szerint az elpusztult várnak kilenc darab, régi módú lakatos mesterséggel készült cifra kulcsait 1838-ban bágyi Bencze Márton és János őrizték, akikre elődeik hagyták. Ugyancsak ő írja, hogy a várnak alsó szobái bolt-hajtásosak, míg a felsők gerendázottak voltak. Az utóbbiak mesterséggel faragva és kicifrázva, akár csak a hasonlóan metszett erős ajtóik. Szerinte a várat később a rabonbánokkal atyafiságban lévő

ábránfalvi Ugron család bírta, sőt azok hordták el romköveit is. Orbán Balázs szerint is az Ugronok rombolták le a vár magasán álló falait, s az elhordott anyagból Ábránfalván udvarházat és más gazdasági épületeket emeltek. Amit otthagytak, azt a környező települések lakói hordták el. Orbán, midőn az 1860-as években ott járt, nemcsak a vár még meglévő négy kulcsát fényképezte le, hanem felmérte és elkészítette a vár alaprajzát is. Eszerint a külső vár ovális alakú volt, keleti felén ötszögű bástyával. Nyugati végén egy négyszögű kapubástya állott. A külső várhoz kapcsolódott, dél felé közös fallal, a négyszögű belső vár, sarkain kör alakú bástyákkal. Ugyanő a várat a honfoglalás előtti Székelyföld egyik határvárának tartotta. Négy évtized múlva, Dersi Biás István marosvásárhelyi levéltáros a Teleki-levéltárban egy olyan oklevélre lelt, amely a várat körülengő mondák és legendák sűrű kö-

dét részben eloszlatta. Az oklevélből, amelyet Apafi Mihály fejedelem adott ki Radnóton, 1663. június 5-én, kitűnik, hogy a Bágy nevű hegyen pár éve (1661-től) álló „kastélyt” Bágy, Ége, Dálya, Lókod, Patakfalva és Recsenyed, ezen hat falu lakossága építette közmunkával, akik a fejedelemtől arra is engedélyt nyertek, hogy hadba híváskor falunként egy-egy maguk választotta férfiú a várba menekülő családtagok védelmére otthon maradjon. A várat 1690 őszén, midőn Thököly Imre hadaival a két Homoród mentén megfordult, s talán a kúr-c-labanc világ (1703–1711) zavaiban is a környék lakói mentesvárként használták. 1714-ben, az állandó hadsereg fölállítását után azonban az erdélyi védelmi rendszer megváltozott. Az elhanyagolt és nem használt vár a békés évtizedek alatt pusztulásnak indult, a bástyák és az épületek fedelei beszakadtak s az átázott falak leomlottak. Ebbe besegítettek a XVIII. század végén a bágyiak is, valamint azok az idegenek, akik a várban elrejtettnek vélt kincsek után keresgélve, aláásták az akkor még fennálló várfalakat.

Ma a bágyi vár emléke a tüzes kerék eregetés hagyományában él tovább, amelynek felújítását Máté András és Nagy Attila egykori néptanácselnök kezdeményezték 1981-ben. Ez a pünkösdi vasárnapján minden évben megrendezett Bágyi Várifestivál a környék egyik jeles kulturális eseményévé nőtte ki magát napjainkra, amelyre a környező falvak lakói nagy számban mennek el s hazalátogat az idegenbe szakadt bágyiak egy része is. A rendezvény fénypontja a szalmával és gázolajba megáztatott, rongyokkal betekert két régi fentős kerék meggyújtása a hegycsúcson, majd a behengerítése a kopár hegyoldalon, a bágyi fiatalok által. Pontosan úgy, mint ahogy elődeik tették a XVII. században, hogy elriasszák a felkapaszkodó ellenséget a vár alól.

Török János „székely vértanú” kopjafája

Az égyi templom nyugati kapuja (részlet)

ÉGE

A büszke bágyi Várhegyet magam mögött hagyva Égébe indultam, a Nagy-Homoród és Nagy-Küküllő vízválasztó dombvonulatán gyalogolva végig. A délnyugati irányban hosszan elnyúló bérctől mindkét felé gyönyörű kilátást nyílik a vidékre. Sándortelke vagy Sándorfalva felől tehencsorda kolompjának hangját hozta a kora reggeli szellő. A kies, elsősorban legelőként hasznosuló bérc délkeleti oldalában csaholó kutyák terelték a juhnyáját. Valamikor szántó volt itt is, ott is. Erre a régi, begyepesedett borozda martok egyértelműen utalnak. Az első pihenőt a hegyerinc legmagasabb pontján (802 m) tartottam, amelyet egyesek Szabárcsnak, mások Dálya-tetőnek neveznek. Állítólag itt is volt egy vára Szent László királynak, de ennek nyomait a nagyérdemű Orbán Balásznak sem sikerült annak idején felkutatni. Innen teljes

volt a rálátás az úticélmra, a Nagypatak szűk völgyében, 700-800 m magas dombok (Magyarótető, Kőhát, Kányádbérce, Szörmény, Bereckhegy) alján, gyümölcsfák között megbúvó falura. Magyarótető oldalán, vízmosásos árkok szabdalta legelőn át ereszkedtem be a faluban, s mivel a szállásadóm, Csiszér Csaba valahol a mezőn dolgozott, itt is a templom hűvösében pihentem ki fáradalmaimat. A harangozó, Major Erzsébet néni készségesen nyitott ajtót, majd magamra hagyott. Hiába, dologidő van, várta őt is a kapálnivaló.

A templomról alig tud valamit a szakirodalom. Kandó János jegyző „monográfiájában” a következő adatokat találtam: a XVI. században reformátussá lett falu kezdetben a székelydályai református egyházközség filiája volt. Ebben az időben említik írott forrásaink is először. 1566-ban a II. János választott király hadában szolgált udvarhelyszéki főnemek és lófők részleges jegyzékében egy égei

lófő szerepel. 1567-ben tíz portát írtak össze itt. 1602-ben hét szabad székely és két darabont rendű család lakta. 1614. évi összeírásban négy lófő, két gyalog, nyolc szabados, kilenc jobbágy és egy zsellér családfő nevét jegyezték fel. A XVII. század folyamán egyre népesedő falu 1682-ben lett önálló anyaegyházközség. 1701-1702-ben építették fából az első templomot. Melléje 1772-ben kőből tornyot rakattak (ajtájának bal szárnyán, belül az 1773-as festett évszám látható). 1784–1792 között épült fel a mai templom, kőből és téglából, közadakozásból és közmunkával (a feljegyzések szerint ekkor 25 gazdának volt igavonó állata a faluban)

A régi templom faberendezése bekerült az új templomban. Ezek közül a legrégebb az 1701-ben készült keleti karzatmellvéd. Egy évvel később, 1702-ben készült el Bandi István és házasátára,

Csiszér Kata adakozásából a szentély 58 kazettából álló, festett mennyezete, amint azt az egyik kazettán látható feliratban Tordai János égei prédikátor megverselte. A készítőmester Asztalos Lőrinc volt. E mennyezeten 1726-ban Csiszér István kurátorsága, Sándor Mihály és Zakariás Ferenc egyházfisága alatt javításokat végeztek, az olaszteleki Péter Miklós asztalosmester közreműködésével. A hajó 50 négyzetméternyi festett kazettás mennyezete 1792-ben készült s 35 kazettából áll. Felirata elárulja, hogy azt Erdély második legnagyobb festőasztalos dinasztiájának egyik tagja, a szászkeresztúri Rössler György készítette. Ugyanekkor készültek el a nyugati bejárati kapu, 8 táblás nyugati karzatmellvéd, a szószékkorona és az ülőpadok. A feliratokból megtudjuk, hogy az új faberendezést égei „nemzetes Orbán Ferenc uram” kurátorsága alatt égei Csiszér (Tsiszár) György készítette. Az orgonát, amely Kolonics István műve, 1868-ban vásárolta az egyházközség.

A templom északi falán, kívül, közel a nyugati bejárathoz egy fehér márvány emléktábla látható, amely Szabó Mózesnek, 1926–1953 között Égeben szolgáló levita lelkipásztornak, tanítónak, az I. világháború legtávolabbi (Vlagyivosztok-Nikoljszk-Usszurijszk) protestáns hadifogoly gyülekezete megalapítójának állít emléket. Az emléktáblát 2004-ben Ége kicsiny, de lelkes református gyülekezete és Szabó Mózes családja készítette. A templomkertben állított emlékművet a faluközösség a háborús hőseinek is. Az első világháborúban hús, míg a másodikban két égei férfi halt hősi halált. A templom hűvöséből Ége bejárására indultam, majd Csiszér Dénes megyebíró portájára tértem be egy kis beszélgetésre. Tőle tudtam meg, hogy 1945-ben még több mint kétszázan laktak a faluban, de a kollektivizálás után el-

A nyugati kapu 1792-ből

A református templom és nyugati karzata

A szentély

Égei porta

A paplak

A hősi halottak emlékműve

mentek innen is a fiatalok. Nagy részük Brassóba, ahonnan az 1960-as években még tömegesen jártak haza egy-egy színielőadásra. A botcsinálta doktor c. vígjáték (Molière darabja) bemutatójára egy busznyai nép kocsikázott haza. Igaz, ekkor még volt élet a faluban. Az 1956-60-as tanévekben 24-en voltak az I-IV. osztályban. Jelenleg nem működik az iskola. Pedig valamikor híres tanítója volt a falunak az ócfalvi születésű Orbán Imre, aki Újszékelyen van eltemetve. Dályából is ide járták a gyermekeket, csak azért, hogy Orbán Imre „elejébe járjanak”. Ez régen volt, még 1918 előtt. Ma, pontosabban 1983-tól, gyerekhány miatt nincs iskolai oktatás. 1970-től helyben lakó pap sincs a faluban (az utolsó Váczi Dezső volt), istentiszteletet a dályai lelkész tart az egyre fogyatkozó számú híveknek. Ége régi nevezetes családjairól (Gábos, Burján, Kovács, Zágoni) és jeles szülöttjeiről is elbeszélgettünk. Szó esett a Kovács család két tagjáról, Miklósról és Imréről, akik tanulni szerető emberek voltak. Mindketten pilótának készültek, de mivel amerikai rokonuk volt, pályájuk a kommunizmus éveiben hamar derékba tört. Házigazdám családja, a Csiszér család is a régi székely családok közé tartozik. Már a XVII. században szerepelnek a székely népesség-összeírásokban. Az 1627-ben készült összeírásban Csiszér Pál lófő, Csiszér András gyalogpuskás, Csiszér János nagyobb, és Csiszér János kisebb gyalog székelyek neveivel találkozunk. A családi hagyomány szerint a Csiszérekek adományozták az egyházközségnek azt a telket is, amelyen a falu temploma fölépült. A család XX. században élt tagjainak élete elválaszthatatlanul összeforrt ennek a véres évszázadnak az eseményeivel. A nagyapa, Csiszér József részt vett az első világháborúban. 18 évesen vonult be, és az orosz harctéren esett fogságba. Jól ment dolga, mert egy nagygazdánál dolgozott addig, amíg a kommunizmus nem kapott erőre. Hazatérése után, 1929-ben Kanadá-

ba ment dolgozni, ahonnan 1935-ben jött haza. A megkeresett pénzből traktort, cséplőgépet vett. Gazdálkodott s a vidéken csépett, aztán jött 1945 után a kulákvilág, a búzát be kellett szolgáltatni s be kellett állni a kollektívbe. Az édesapa, Csiszér Lajos szintén 18 évesen ment katonának 1943. október 4-én. 1944 júliusában a Gyimesekben szolgált (Hidegség pataka, Ugra pataka) a Székely Hattőr Zászlóaljnál, a 27. gyalogezredben. Itt is esett fogságba az év augusztus 31-én reggel, egy őrző során, ahová Telegdi Zoltán főhadnagy küldte ki. Gyimes-Palánk felé vitték s Moldvába, a Tîrgu-Ocna-i gyűjtőlágerbe került. Október 1-jén vagonírozták be Romanban és két hét múlva, október 16-án érkeztek meg Arhangelszkbe. Vizet a 16 nap alatt kétszer kaptak. Sok szomszéd falusi is volt vele, és Gyergyó vidékéről is, mintegy 150-en. A fogságban télen a fatelepen, nyáron a kolhozban dolgoztak. 1945. szeptember 17-én szabadult a fogságból s öt hét utazás után, Hódmezővásárhelyen keresztül ért Erdélybe haza. 1951-ben kötött házasságot bibarcfalvi Lukács Erzsébettel. Boldog házasságukból két gyermek, a fenn már említett Dénes (1952) és Ildikó (1953) született. Beálltak a kollektívbe és zöldségtermeléssel foglalkoztak mintegy 30 áron 1990-ig. „Életünkben annyi kicsi jót éltünk, amíg 1940 után négy évig magyarokhoz tartoztunk – emlékezett vissza 84 évesen Csiszér Lajos bácsi –, ebben a kicsi faluban egy talpalatnyi föld sem volt műveletlen, gyönyörűség volt ránézni a terményre. Ma se termény, se nép.”

Délután, ahogy a meleg egy kissé alábbhagyott, elköszöntem vendéglátóimtól. A faluból Bereck hegye felé távoztam. Útközben felkerestem a Csiszér család temetkezőhelyét (itt az a szokás, hogy mindenki, ha teheti, saját családi birtokára, gyümölcsösébe temetkezik). Búcsút intve az engem elkísérő Csiszér Ildikónak, a Székelydályába vezető tagútba beleálltam.

A székelydályai református templom szentélyének festett boltozata (részlet)

SZÉKELYDÁLYA

Bereck hegye alól, kaszálókon kanyargó tagúton sétáltam be a Dálya-patak völgyébe. Az útról jól rálátni a közigazgatásilag Kányádhoz tartozó Székelydályától keletre lévő Bika erdejére, amely régebb a falu tulajdonát képezte. Jelenleg Homoródszentpál birtokában van. Törént ugyanis, ezelőtt mintegy kétszáz esztendővel, hogy a dályai bika átbolygott a szentpáli legelőre s a szentpáli határpásztorok behajtották Szentpálra. Váltásdíjzul az ő határukhoz közel eső dályai erdőt kérték. A dályaiak, hogy a csorda bika nélkül ne maradjon, s a szép bikájukat visszakaphassák, fájó szívvel ugyan, de lemondtak az erdőről. Azóta nevezik azt a darabocska erdőt Bika erdejének. Legálábbis így olvastam valahol.

Közvetlen a falu Ége felőli bejárata előtt értem bele a 133-as megyei útba. Áthaladva egy kis hidacsán, az út egyik magasabb pontján kopjafák

közé illesztett helységjelző tábla figyelmeztetett, hogy dályai földre lépetem. Lefele ereszkedve, az út bal oldalán a nemrég felújított művelődési ház épülete tűnt elő, amely sajnos többször ad temetési toroknak, mint lakodalmaknak otthont. Egy kicsit odább, a lombos fák árnyékában nyári kert „üzemelt”. Itt szállásadóm, Bálint László alpolgármester szülői háza után érdeklődtem. Gergely János helybeli lakos, miután alaposan kikérdezett, hogy ki vagyok, honnan jöttem és merre tartok, készségesen útbaigazított. Egy enyhe kanyar után feltűnt előttem a központban magasodó karcsú tornyú híres műemléktemplom. Előtte, hol az út kétfelé ágazik, öreg kerek kút áll. Mellette az első világháború hősi halottainak kettős talapzatú emlékműve. Rajta harminc név olvasható. Az alsó részén pedig a következő felirat: „Emléül az 1914-18-ig tartó világháborúban elesett székelydályai hősöknek. Nem halt meg az ki a hazáért adta életét. Emléketek egy jövő nemzedék szívében fog élni örök-

ké.” Oldalára utólag egy fehér márványtáblát illesztettek, amelyre a második világháború hét dályai hősi halottjának neveit vésték.

Szállásomon, id. Bálint László és felesége, Irma néni fogadott. Gyorsan lemosva az út porát magamról, vacsora előtti rövid szemlélődésre indultam a középkori templomba. A dályai plébániát már a pápai tizedjegyzék is említi. 1333-1334-ben Kelemen pap szolgált itt. Aztán két évszázadon át hallgatnak a faluról a forrásaink. 1566-ban, a II. János király hadában híven szolgált udvarhelyszéki főnépek és lófők jegyzékében tizenhat dályai lófő szerepel. A következő évben huszonnégy portát vettek számba itt. 1576-ban az egész falu a fejedelem tulajdona volt. Az 1602. évi összeírásban tizenegy lófő, öt darabont, tizenkét szabad székely és egy jobbágy család szerepel. 1614-ben a lófő családok száma huszonegy, a gyalogoké nyolc, a szabadosoké tíz, míg a jobbágy rendűké négy. Egy évszázad múlva, 1713-ban készült összeírás szerint harmincnégy lófő és gyalog székely, valamint tíz jobbágy család lakott a faluban. A lakosság évszázadokon át földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Mésszel és sóval is kereskedtek. Az utóbbit a parajdi sóbányából vásárolták fel, míg a meszet a közelebbi helységekből.

A XIII-XIV. század fordulóján épült s a középkor végén gótikus stílusban átépített templomot kőkerítés veszi körül, a déli oldalon néhány támpillérrel. Megilletődve léptem az ódon falak közé. A hajó nyugati felében pillérekre épült stukkódíszes orgonakarzat áll. 56 festett kazettából álló mennyezetét most restaurálják. A déli hajófalon Szent Györgyöt ábrázoló, nemrég felújított freskótöredék vonta magára a tekintetemet, majd a sokszög-záródású gótikus szentélybe léptem, amelynek teljes felületét a bordákra is kiterjedő, al secco módon festett lombdíszt borítja, világos- és sötétzöld, vörös és fehér uralkodó színekkel. A lombok

és a virágok között emberalakok és címerek (az Árpád-ház címere, Kolozsvár, Brassó, a szász nemzet régi címere, Szeben város címere, Magyarország Jagelló kori címere, Barlabási Lénárd erdélyi alvajda címere) vannak. Itt látható a székely nemzet régi címere is: egy vörös mezejű reneszánsz pajzson felhőből kinövő ezüst páncélos kar, kezében egyenes kard, alul a kardon egy nyitott arany korona, középen egy szív és felül a medvefej, kétoldalt arany holdsarlóval és arany hatágú csillaggal.

Szemlélődésem alatt érkezett haza a falu református lelkésze, Fülöp Szabolcs is. Most már ketten jártuk körbe a templomot, amelynek a külsejét Péter Pál és Kiss Lóránd falkép-restaurátorok az utóbbi években teljesen felújították. Déli falán, a templom nemrég még befalazott, korai csúcsíves kapujának jobb és bal oldalán az eddig ismert leg-hosszabb székely rovásírásos felirat látható, amely 1992-től kezdve a restaurálási munkálatok során bukkant elő az őt fedő mészréteg alól, több részletben. A vakolatba karcolt, középkorinak tartott feliratot többen is kutatták. Értékelésüket, „elolvasásukat” a kutatók szerint nehezíti, hogy a később épített támpillérek egyes részeit valószínűleg eltarják.

Ugyancsak itt látható a templomkertben Derzsi Petki János kancellár feleségének, Kornis Farkas lányának, Katának (1581–1637), Apafi Mihály fejedelem nagyanyjának 1641-ben készült és Székelyderzsről Dályába került latin nyelvű sírköve. A sírkő a nagyszombeni Elias Nicolai műve. Felirata, Jánosfalvi Sándor István szabados fordításában magyarul így hangzik: Így szól az isten: Íme én megnyitom a ti koporsóitokat és kihozlak titeket, a ti koporsóitokból. Ezékiel 37. 12. A legjobb legnagyobb Szent Istennek. Meghalt 1637. okt. 21-én. Itt nyugszik Petki János kedves felesége. Míg élt a földön Kornisok éke Kata. Éveket 56 számmal töltött kegyesen ő s e század 37 éve földbe tevé. Bar-

A református templom

Rovásfelirat 1572-ből a hajó déli falán

Freskótöredék (Szent György) a templom déli falán

bara jó Apafi György özvegy nője szerelmes jó anyjának ezen sírkövet emelé. 1641. ápr. 8-án.

A szatmárnémeti születésű Fülöp Szabolcsot 2002-ben hívta meg a székelydályai gyülekezet a lelkipásztori állásra. Korábban Nagyváradon és Zilahon volt segédlelkész, majd a Királyhágómelléki Református Egyházkerület ifjúsági utazótitkáráként tevékenykedett. Még Nagyváradon ismerkedett meg Pap Gábor művészettörténész előadásain a magyar művelődéstörténet alappilléreivel. Ezek az előadások, amint elmondta, meghatározó hatásúak voltak egész további életére nézve. Felesége, Pintér Anna Mária szintén a magyar népi műveltség elkötelezettje.

A fiatal lelkész a Székelydályában eltöltött hét esztendő alatt az azelőtt „rommá” restaurált templom felújításán fáradozott a legtöbbit. Nem véletlenül, ugyanis hiszi és vallja: ahhoz, hogy a lélek megújuljon, előbb a szent helynek, vagyis a templomnak is a régi fényében kell tündökölnie. Ezután következhet a falu megújulása. Lelkészi hivatásában nagyon fontosnak tartja a híveivel együtt vállalt sorsközösséget, mert csak így tudja megérteni igazi gondjaikat és csak így tudnak közösen meg-

oldást találni azok orvoslására. A falu népességéről faggatózva elmondta, hogy Dályában is súlyos a helyzet, ez azonban nem egyedi eset. Az 1940-es években még hatszáz embert tartott el a határa. Ma pedig alig háromszáz él itt. Ők is zömében nyugdíjasok. Ez a helyzet nem sokáig tartható fenn. Véleménye szerint olyan változásnak kell jönnie, amely ezt a folyamatot pozitív előjelűre fordítja, ugyanis a templom és az őt körülvevő táj, az emberi közösséggel, az állatokkal, növényekkel együtt alkot egy egységes egészet, a teremtésnek egy darabját. Ha ebből az egységes rendszerből a gyarapodó, életet teremtő székely közösség hiányzik, azt táj is végérvényesen megsínyli, ugyanis kiszolgáltatottá válik mindenféle haszonlesőnek.

Székelydályából másnap reggel iskolakezdés előtt távoztam. De azért előbb az iskolába is bekkukantottam. Az udvaron egy kisfiú hintázott diáktársaira várva. Az osztályteremben 14 széket számoltam meg. Ennyi tehát a létszáma a székelydályai I-IV. osztályos iskolának. A dályaiak tájékoztatása szerint az iskolába járó tanulóknak fele cigány. A lakosságnak is. Ez azonban nem tűnik ki a legutóbbi (2002) népszámlálás adatsoraiból, ugyanis akkor egy román lakos kivételével mindenki magyar-nak vallotta magát. Az igazság azonban az, hogy a faluban több mint húsz házat a többgyerekes cigány családok laknak, akik a kollektivizálással kerültek ide és végül ide honosodtak.

Ebben az egykor, 1945 előtt színtiszta székely faluban az elöregedés miatt egyre kevesebb a jó teljesítőképeségű gazda. Ennek következtében határának háromnegyede parlagon hever. Pedig régebb ide is eljártak, minden ősszel, kicsi hegyi lovaikkal a havasalji emberek kenyérnek valóért. Hozták cserébe a fát, az épületanyagot.

Székelydályából Poklosüllő és Nyárosalja határrészek közt vezető földúton távoztam a Gyűrűs-tető irányában. Amikor tetejére kiértem, gyö-

nyörűen feltárult előttem a két Homoród melléke, s a Poklosüllő-patak völgyfőjében meghúzódó esztenáról idehallatszott a kutyák csaholása. Északra, egy hullámzó búzavetés szélén két őz legelészett. Tovább haladva az egykori Udvarhelyszék határán a Piroskő irányában, feltűntek délről a királyföldi szász települések: Kaca és Daróc. Németül Katzendorf és Draas. Kacában mára alig maradt napjainkra néhány szász mutatóba. Darócról, amelyet az 1224. évi, II. András az erdélyi szászságnak adott privilégiumlevele említ először, már a második világháború végén a visszavonuló német katonasággal együtt elmenekült az egész szász lakosság. Az üresen maradt falut a különböző helységekből (mintegy ötven településről) idetelepedett, többségében székely eredetű családok népesítették be. De még most is sok az üres, romos, lakatlan ház. Jánosfalvi szerint Daróc ódon templomában őrizték András király „nagy kardját”. A szász néphagyomány szerint e kard az Erdélybe költözéskor a szászokat vezető két gróf egyikéé volt. A történethez még hozzátartozik, ahogy mesélik, az is, hogy a szász „honfoglaláskor” a két gróf egy dombtetőn, ahonnan belátták új hazájukat, a Királyföldet, kardjaikat a földbe döfték és a betelepülők megesküdtek azokra, hogy megművelik és megvédik azt a földet. Ez a legenda visszaköszön a dályai templom szentélyében ránk maradt Nagyszeben címerében is, amelyen két, egymásra keresztbe helyezett kard látható. A helyiek úgy tudják, hogy itt őrizték nemcsak az egyik gróf kardját, hanem annak pajzsát és páncélingét is, amelyet a háború végén, azaz 1944-ben „lóhalálában” Budapestig menekítettek. Hogy mi történt tovább velük, arról nem szól a fáma.

Hátat fordítva Darócnak, ahogy ereszkedtem egyre lejjebb, feltűnt a Nagy-Homoród mellett Jánosfalva és kőbányája, valamint a Nagyréten túl Városfalva is. Úticélom az utóbbi volt, de

mielőtt házai közé értem volna, irányt váltottam egyenesen Homoródszentpál felé, azzal a szándékkal, hogy szállásomat az ott lakó régi ismerősnél, a Forrai családnál ütöm fel, ahonnan a környező településeket (Recsenyéd, Szentpéter és Városfalva) könnyedén bejárhatom.

A Dályapatak hídján átsétálva elhaladtam a Kápolna nevű dombocska vagy földhalom mellett, amelyen, a helyi hagyomány szerint, egy régen elpusztult kis település, Tankafalva egykori kápolnája állt. E dombocskát Oláh temető néven is emlegetik, ugyanis ide temetkeztek a székely főemberek homoródszentpéteri és városfalvi birtokeira telepített görög katolikus jobbágy és zselér családok. Mások úgy tudják, hogy e földhalom sírhalom, s alatta a lázongó természetű székelyek csontjai porladnak. Azon székelyeké, akik az 1519–1522 közötti mozgalmakban részt vettek, s amely mozgalom Szapolyai János erdélyi vajda és az általa a Székelyföldre kinevezett tisztségviselők ellen irányult. A döntő csatára Homoróddaróc és Homoródszentpál között került sor, ez a székelyek vereségével végződött. A harcon elesett székelyek tetemeit összehordták és tömegsírhoz temették el. Ezek egyike lenne tehát a Kápolnadomb, amelynek nagy részét 1941-ben a magyar honvédség rendelkezésére útjavításokra elhordták. Később, az összevissza áskált helyet a városfalvi ifjúság szépen rendezte. Ma egy öreg vadalmafa áll a tetején, s mellette, a jó kövér földben, kukorica zöldell.

A Kornis Miklós öntette harang 1542-ből

HOMORÓDSZENTPÁL

Délre harangoztak, amikor már Homoródszentpéter felé poroszkáltam. Itt éppen csak beköszöntem egy pohár vízre a parókiára, Székely Kinga Réka lelkésznohöz, jelezve, hogy a napokban felkeresem, s máris folytattam az utamat tovább Homoródszentpálra, amely egykor a híres-neves szentpáli Kornis család ősi fészke volt. A család 1487-ben tűnik fel először Szentpálon. Legelső ismert tagja Kornis Gergely. 1523–1538 között bukkan fel a forrásokban Kornis Miklós, aki Udvarhelyszék főkapitánya volt. A családnak elsősorban Udvarhelyszéken voltak birtokai, de Marosszéken, Küküllő, Torda és Kolozs vármegyében is rendelkeztek kisebb-nagyobb birtokkal. A család virágzása a XVI. század második felére tehető. 1562, vagyis a közszékelyek jobbágysorba taszí-

tása után II. János király, hű szolgálataikért, jelentős birtokokkal jutalmazta meg Homoródszentpálon, Homoródszentpéteren és Recsenyéden őket. Két neves tagja, Kornis Mihály (1574– 1576 között a székely sókamara ispánja) és Farkas (1571-től haláláig Udvarhelyszék főkirálybírója) már 1576-ban Homoródszentpálon huszonnégy, a környéken összesen 137 jobbággal rendelkezett. Mihály legfőbb birtokai Marosszéken voltak, míg Farkas a család udvarhelyszéki birtokainak többségét bírta, s birtokállományának központja Homoródszentpál volt. A kezében összpontosuló gazdasági és politikai erő tette lehetővé, hogy a család itteni udvarházát reneszánsz stílusú kastéllyá alakíttassa át, a saját igényeinek megfelelően. Az ősi fészket ma azonban hiába keressük. Ugyanis az már a XIX. század végére elpusztult. Berendezésének leírását az 1678. és 1687. évi urbáriumok őrizték meg. Az omla-

dozó kastély képét Kövály László és Orbán Balázs közölte. Az utóbbi a romos kastélyt részletesen le is írta. Az általa ismertetett feliratokból kitűnik, hogy a kastély építésére 1578-1579-ben került sor. Ottjártamkor szomorúan konstatáltam, hogy a belőle és a helyére épült Gyarmathy-család romladozó kúriáját és melléképületeinek egy részét, amelyben korábban a helyi kollektív gazdaság működött, eltüntették a föld színéről, azaz lebontották. Így ma a Kornis család emlékét, akik nagy szerepet vállaltak a birtokközpontjuk egyházának a patronálásában is, ma Homoródszentpálon egy 1542-től szolgálatban lévő nagyharang őrzi, amelyet felirata szerint Kornis Miklós öntetett. E harang „öccse”, az ugyancsak 1542-ben, Szent János evangélista tiszteletére öntetett kisebb harang az első világháború rekvirálásai nyomán Budapestre jutott, ahol végül elkerülte hadi célokra való felhasználást, s a vallási és közoktatásügyi miniszter 11792/1917. sz. körlevele értelmében a Magyar Nemzeti Múzeumban helyezték el. A Kornis család utolsó férfitagja Kornis Ferenc volt, aki 1614-től ugyancsak haláláig viselte Udvarhelyszék főkirálybírói tisztségét. Királybírói székhelyét Udvarhelyen rendezte be, s miután 1621-ben Bethlen Gábor zálogba adta az itt lévő várat, az a keze alatt jól kiépített erősséggé vált. Kornis Ferenc 1625 tavaszán hunyt el váratlanul, s mivel egyetlen fia, Samu még csecsemőkorában meghalt, fiúágon a homoródszentpáli Kornis család megszűnt létezni.

Homoródszentpálra érkezésemkor az út bal oldalán a fatornyos református kápolna tűnt elő a tágas kert gyümölcsfái közül. Még a XVIII. században épült s istentiszteleteket, nagyobb ünnepek, a szentmártoni lelkész tart benne az 1734-ben öntött kis harang szavára összegyűlt híveknek. A településen a római katolikusoknak is van kápolnájuk, amelyben a homoródkarácsonyfalvi plébános szokott misézni. Ezt a kápolnát Fórika János volt

karácsonyfalvi plébános építette 1976 és 1979 között, Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, azon a brassói út melletti telken, amelyet Farkas Gábor és Imre Erzsébet adományoztak erre a célra. Akkoriban „nem volt szokásban” a templomépítés. Meg is járatták érte, ahogy hallottam, az elvtársak a kápolna építtető plébánost. Nyolcvanhétszer utazott a megyeszékhelyre az építési engedélyért s végül úgy sem kapta meg. A kápolna viszont torony nélkül „emeletes házként” elkészült. 2009-ben, Péter és Pál ünnepén, felszentelésének harmincadik évfordulóját is megülte a falu maroknyi katolikus népe. Az „imádság házának” gondnoka jelenleg Gábor Balázs. A fiatalember, aki takaros kis fafaragó műhelyt tart fenn Homoródszentpálon, a népi fafaragás mesterségének kiváló művelője.

A faluban a villanyoszlopon számtalan gólyafészket láttam, benne kelepelő, fél lábbon álló gólyapárokkal. Néhányuk, kifeszített szárnyal, a falu felett nagy köröket írva vitorlázott. Jelenlétük több évszázados itt s elsősorban a falu határában régi időktől fogva mindig létező mocsaras területeknek, halastavaknak köszönhető. Az írott források egészen a XVI. század első feléig vezetnek vissza. 1525-ben kelt Bögözben az a „Szent Pali tóru” szóló levél, amelyet Antal derzsi plébános fogalmazott meg, s amelynek tartalma szerint vargyasi Dáné Péter a szentpáli halastóban lévő részt tíz forintért elzálogosítja Kornis Miklósnak. Tíz év múlva, 1535. június 1-jén kelt Majlát István erdélyi vajda és székely ispán azon bizonyosság-levéle, amelyből kiviláglik, hogy előtte vargyasi Dániel Ferenc a maga és húga, Dorottya részét a Homoródszentpál határában fekvő Zelke nevű halastóban kétszáz arany forintért eladta az előbb már említett szentpáli Kornis Miklósnak.

Napjaink szentpáli halastava, megannyi madár (búbos vöcsök, fehér és fekete gólya, szürke gém, tőkés-, böjti-, és csörgő réce, barkóscinege stb.)

Az unitárius templom: torony, szószék és orgona

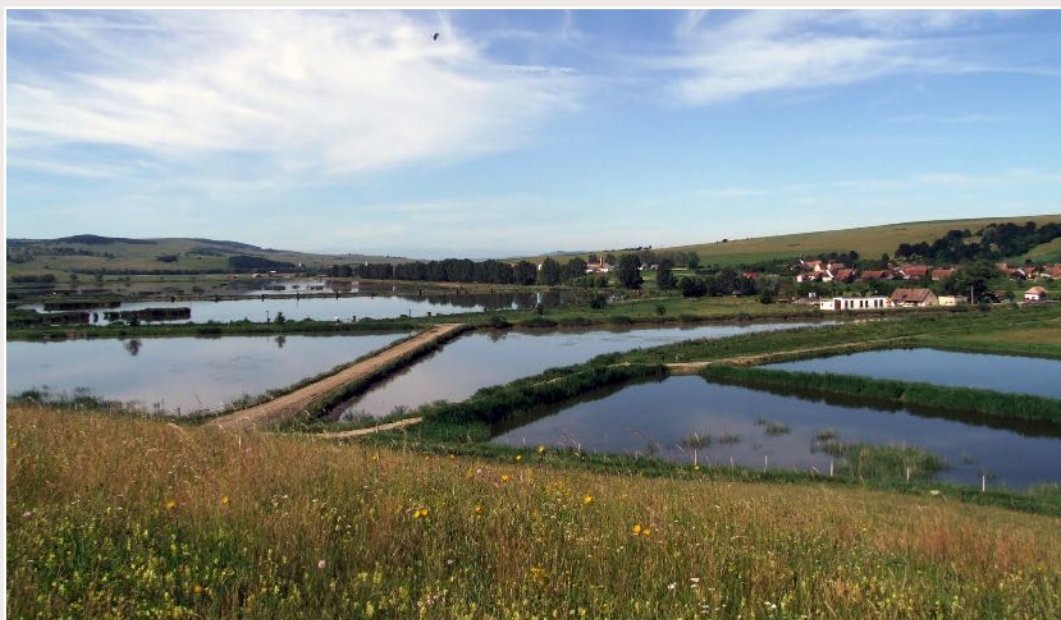
A református templom

A Pap szorosa

Az unitárius paplak

A balastó

fészkelő és pihenőheje. Az itteni tógazdaság 2003-ban, privatizálási folyamatok révén került a több tevékenységi területen is érdekelt Arkum cégcsoport tulajdonába. Közvetlen működtetője az Agropisc Kft. A vállalat édesvízi halak, főképpen a ponty extenzív tenyésztésével és kereskedelmével foglalkozik, ugyanakkor frissen kialakított tizennégy hektáros horgásztava lehetőséget kínál a sporthorgászoknak a szabadidő kellemes eltöltéséhez. A cég céljai közt szerepel egy regionális Halkutató Intézet létrehozása is, mely minőségi halfajokkal látná el a környék horgászegyesületeit, halastógazdáit, kiskereskedelmi és vendéglátó egységeit.

Azt tartották az ezelőtti öregek, hogy ahol sok a gölya, ott bő gyermekáldás várható. Ez be is bizonyosodott régebb Székelyországban. A mondás napjainkban azonban már nem állja meg a helyét, pedig ráférne a gyermekáldás erre a vidékre.

A Forrai házaspár, akikhez igyekeztem, harminchárom éve pallérozza a homorszentpáli, valamint a Szentpéterről, Recsenyédrről és Városfalváról bejáró gyermekek szellemét. Lakásuk a helybeli I–VIII. osztályos általános iskola (nemrég még László Gyula régészprofesszor nevét viselte) és az 1842–44 között épített nagyméretű unitárius templom szomszédságában áll, a tejgyárral szinte átellenben. Tibor 1953-ban Sepsiszentgyörgyön született értelmiségi családban (édesanyja tanárnő, édesapja színész). Érettségiig szülővárosában tanult. A hároméves Pedagógiai Főiskolát (matematika-fizika szak) Marosvásárhelyen 1976-ban fejezte be. Azóta Homoródszentpálon él és tanít. Az utóbbi években Abásfalván és Homoródszentmártonban is. Élete során több ezer könyvet gyűjtött össze. Pedagógusi munkája mellett szívügye a műkedvelő színjátszás. Számptalan színdarabot, kabarét tanított be felnőtteknek, fiataloknak, és cigányoknak is. Templomokban, szabadtéri rendezvényeken, iskolai évzárókon, falunapokon léptek és lépnek fel. Rendsze-

res résztvevői a felső- és alsóboldogfalvi gyerekszínhátszó fesztiváloknak, de felléptek már a magyarországi Zsámbékon, Dunavecscén, Lakiteleken is. Tibor a Corvin Kiadónál két gyerekszíndarab gyűjteményt is sajtó alá rendezett. 1996-ban kapta meg az EMKE Szentgyörgyi István díját. Hobbijai szinte felsorolhatatlanok: kirándulások, gyalogtúrák, táborok, környezetvédelmi akciók szervezése gyerekeknek, rejtvénykészítés, tudománynpszerűsítő cikkek írása napilapokba, egyházi lapokban gyermek folyóiratokba. Az utóbbiak önkéntes lapterjesztője is. 2009-ben társszervezője volt a Sótóres című internetes versenynek, az alsósófalvi kollégákkal, a Serényi házaspárral együtt. „Amatőr szinten” helytörténettel is foglalkozik. Fő ápolója a már húsz éves Zsámbék–Homoródszentpál településközi kapcsolatoknak.

Felesége, Ágnes Gyergyószentmiklóson született. Szülei tanítókként a nemzet napszámossai voltak Csíkborszovában, a Gyimesekben, Érsemlyénben. Nagyon jó barátságban álltak Domokos Pál Péter történésszel, néprajzkutatóval, a csángók múltjának és kultúrájának nagyszerű kutatójával. Édesapját többször internálták, mint politikai foglyot, Szamosújvárra, a Duna–Fekete-tenger csatornához. Ágnes szintén Marosvásárhelyen végezte a főiskolát. Tagja a László Gyula Közművelődési Egyesület vezetőségének. Tanári munkája és az iskolán kívüli tevékenységek mellett felnevelte négy lányát. Mind a négy felsőfokú végzettséget szerzett. Közülük Réka doktorátussal a budapesti Közép-Európai Egyetemen dolgozik, Csilla angliai nyelvtanulmányok után éppen Venezuelába készül, Ági menedzseri végzettséggel Írországbán, Gyöngyi szintén menedzseri diplomával Londonban babysitter és nyelvet tanul.

Délután a házigazdával a községközpontban, Homoródszentmártonban a Homoródminti Napok kulturális rendezvényein vettünk részt. A

Dávid Ferenc Nemzetközi Ifjúsági és Konferencia Központban egy képiállítás megnyitóján, amelyet a helyi Homoródmente Művészetéért Alapítvány, a BALATON Art Alkotóegyesület (Vonyarcvashegy, Magyarország), valamint az Amatőr Képzőművészek Zrenjanini Alkotóegyesülete (Szerbia) közösen szervezett, a 2008. évi együttműködési megállapodásuk értelmében, majd estefelé a Bükkfalva falurészben a Román Viktor Szoborparkot látogattuk meg. Itt a falu szülötte, az európai híró szobrászművész Román Viktor (1937–1995) testvére, Román Elemér ismertette a turisztikai látványosságként is számottevő monumentális szoboregyüttest és a néhai testvér művészi pályáját. Elmondta, hogy az itt látható monumentális plasztikák az eredeti alkotások több tízszeresre nagyított változatai, különleges eljárással és anyagból készültek. A mintegy hetven árnyai kertben, csodálatos környezetben elhelyezett alkotások (Attila szekere, A hunok ekéje, Kárpátok kapuja, Kárpátok kútja, Hadak útja stb.) híven tükrözik az idegenbe szakadt művész lelki kötődését székely népéhez. Nem is csoda, ha a halála előtt Párizs mellett megtelepedett művésznek az volt a kívánsága, hogy magyar szóval, magyar cigányzenével, a homoródmenti hagyományok szerint temessék el. Román felesége, a festőművész Dana, bár nem volt könnyű, teljesítette is a kívánságát: a kis francia falu, Sarron sur Aube temetőjében magyar unitárius pappal temette el és sikerült találnia két cigányzenészt is, akik sírjánál kedvenc magyar nótáját (Lehullott a rezgőnyárfalevele) muzsikáltak el. A temetés után pedig mindenkit megtisztelt egy pohár borral.

A szoborparki rendezvény után, a Nyíres domb aljában (itt tartják évi rendszerességgel a Nyíres fesztivált) emelt színpad tövében bográcsozás következett. A késő estig tartó kötetlen beszélgetésen, a helyi és magyarországi vendégek mellett, jelen volt Szentmárton község teljes elöljárósága. A

térzenét a háromtagú helyi Nyíres népzenekar biztosította.

Másnap délelőtt az Istenházát látogattam meg. A templom déli bejáratának szomszédságában három német katona, a 32 éves Anton Fischer, a 34 éves Josef Poblitzki és a 33 éves Alred Löser nyugszik. 1944. szeptember 8-9-én haltak hősi halált. Homoródszentpálról az első világháborúban 25-en, a másodikban 13-an veszítették életüket. Emléküket a templomban, az orgona karzatának mellvédjén elhelyezett, két faragott fakeretes fehér márványtábla őrzi. A falu temploma római rommaradványokra épült, s már az 1333–1334. évi pápai tizedjegyzék is említi. A római település egykori lakói a falu alatt fekvő kiterjedt sótelepek kitermelésével foglalkoztak. A védelmükre épített katonai tábornak és a fürdőnek a maradványait, a templomhoz közel, a régészek is megtalálták. Ugyanakkor a belterület különböző pontjairól több éremlelet is előkerült, Hadrianus (117–138), Marcus Aurelius (161–180) és Caracalla (198–217) császárok idejéből. A papi lak háta mögötti kertben római kori cserép manapság is marékkal gyűjthető.

Homoródszentpál középkori eredetű, gótikus stílusú templomát 1842-ben bontották le. A helyiek szerint fala olyan erős volt, hogy lebontásához faltörő kosokat kellett csináltatni. Az új templom építését 1846-ban fejezték be, de belső felszerelése 1859-ig eltartott. Középkori eredetű tornyának (a XV-XVI. század fordulóján épülhetett) nyugati homlokzatán AZ EGY ISTEN DICSŐSÉGÉRE felirat, valamint a Nekünk egyetlen Istenünk az Atya, akitől van a mindenség, mi is örte (I. Kor. 8: 6) idézet olvasható. Az 1827-ben majdnem nyolc méterrel megmagasított toronyból messzire ellát a kutató tekintet.

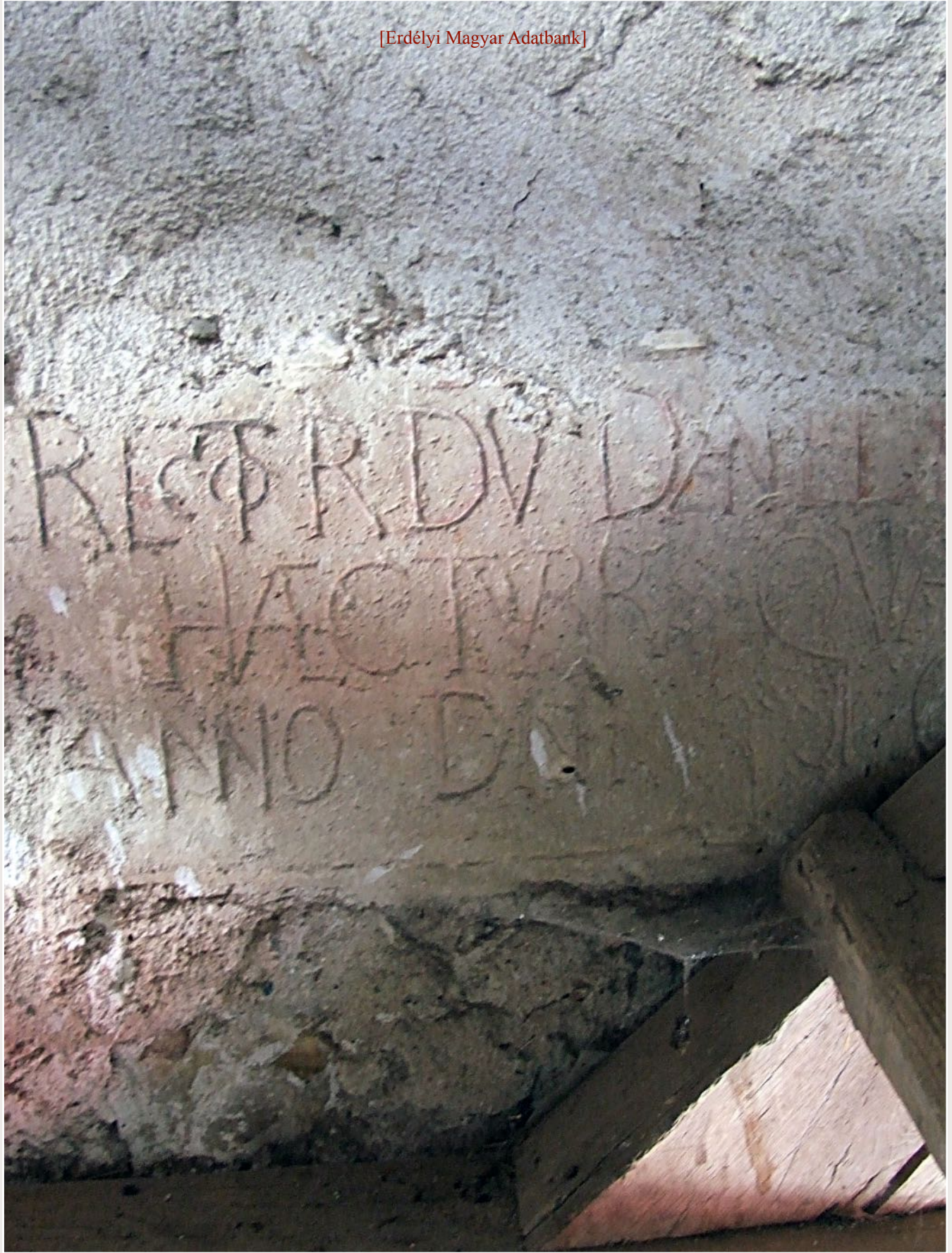
A falu unitárius lelkésze Tódor Csaba, aki tíz éve áll „palást alatt isten és ember szolgálatában”. Bár Csíkszeredában született, a Kis-Homoród

menti Homoródmást tekinti szülőfalujának, ahonnan szülei elszármaztak s ahová sok-sok gyermek- és ifjúságkori emlék fűzi. A jó Isten élete párját, Éva asszonyt is innen rendelte ki. 2001-ben, ugyanaz a „pap bácsi” előtt kötöttek házasságot, mint aki megkeresztelte, megkonfirmálta mindkettőjüket. Tódor Csaba Kénosban kezdte a lelkesi pályáját. „Első szerelem volt isten szolgálatában – mesélte –, még mai napig is másképpen imádkozom abban a szép kicsi templomban, mint ahogy akarok”. Közben megjárta a nagyvilágot, belemártotta a lábát a Csendes-óceánba, tanult hébert és görögöt Kaliforniában és a San Franciscótól délre fekvő Redwood City-ben anyák napján az ot-tani magyaroknak prédikált. Végül Szentpálra került, s mint mondta, „nem tudja eldönteni, hogy ő kering-e a szülőfaluja körül, vagy a szülőfalú körülötte”. Ünnepeles beiktatása 2004. július 11-én volt dr. Szabó Árpád püspök és felesége, illetve Kedei Mózes, Nagy László esperesek, Báró József nyugalmazott esperes, a székelyudvarhelyi egyházkör lelkészei és természetesen a helyi gyülekezet jelenlétében. Ugyanezen a napon feleségét énekvezérnek iktatták be, ugyanis a helyi hagyomány szerint a szentpáliak csak olyan lelkészeket hívnak és választanak meg, akiknek neje el tudja látni a kántori teendőket. Házasságukat két lánykával áldotta meg az Isten: Eszter 2002-ben született, Panna 2008-ban. A lelkesi irodában elbeszélgetve megtudtam, hogy jelenleg Szavak a hídon: tanulmányok a kontextuális teológia köréből c. könyvének kéziratán dolgozik.

Az egyházközség levéltárát fellapozva, egy 1851. november 30-án, Székely Sándor püspök, Inczei József köri esperes és Gyöngyösi János széki jegyző jelenlétében kelt jegyzőkönyvből megtudtam, hogy Szentpál népessége ezelőtt több mint százötven évvel szinte annyi volt, mint manapság. Akkor 501 lelket írtak össze. Ebből 249 férfi, 252 nő volt.

A 2002-es népszámláláskor 510 főt vettek számba. Ma, Homoródi Tünde jegyzőné adatai szerint, 545 fő a falu lakossága. Ebből férfi 270, nő 275 fő. A népességnövekedés annak tudható be elsősorban, hogy az utóbbi években, nyugdíjba vonulás után többen a városról való hazaköltözést választották.

Az előbb említett kéziratos jegyzőkönyvek a helytörténet iránt érdeklődő kutatók számára felbecsülhetetlen értékeket rejtegetnek. Bennük számos adat fennmaradt az egyházközség ingó (ezüst-, ón-, és cserépedényeiről, szőnyegeiről, takaróiról, kendőiről, abroszairól, keszkenőiről, harangjairól, könyveiről és régi leveleiről) és ingatlan javairól (templom, temetőhely, egyházi földek stb.). A fenn már említett dátumon, a „szentpáli megye” megvizsgálásakor, például az új templomról és berendezéséről a következőket jegyezték fel: „A Templom merőben uj j épület jo izléssel készült csinos nagyszerű mív, – belsője kedves tiszta világos – mindkét oldalán – s végin kilentz ablakkal – nagy tágas karral – s arra alkotott nyoltz változatos orgonával – felül boltív alaku stakaturral – alatt jo moddal készült padlással – s kényelmes, ülő székekkel s jo ajtokkal ellátva, – a megyének munkás buzgalmát tanusítva, – s reméli vizsgálo székünk, hogy e szép alkotmány s mellette álló Torony s igen kedves hangu nagyszerű két harangok rövid időn a tervezett kemény kőkerítéssel biztosítanak lehető sérelem ellen; miis az illetőknek lelkiismertes hívségöktől méltán várható. – „...Az említett szép orgona készült 1849-ben, 1850-ben, még festése hiányzik – valamint a kedves Templom belsőjéhez illesztendő szószerék- és korona is.” Késő éjjelig lapozgattam még a sárgult jegyzőkönyvekben, s közben azon morfondíroztam, vajon milyen lehetett itt a vidék, amikor a pihenni térők álmát még római őrszemek vigyázták.

Építési emlékkő (17. sz.) a városlalcai templom toronyában

VÁROSFALVA

A következő nap Homoródszentpálról Városhalvára kirándultam. Alighogy elhagytam a közbeeső Homoródszentpéttert, máris feltűnt az erdő borította Jánosi-hegy tövében, a Nagy-Homoród bal partján fekvő, közigazgatásilag Homoródszentmártonhoz tartozó falu templomának bádoggal fedett tornya. Mondják, hogy 1902-ben, amikor szerelték fel a tetejére a gombot, a csillagját és a villámhárítót, mindenki csak bámulta, hogy az egyszerű székely vállalkozó, a kénosi Fodor Sándor bá' milyen otthonosan mozog a közel negyvenméternyi magasságban egy gerendára dobott keskeny deszkán. Nem állhatták meg, hogy meg ne kérdezzék: hogy nem fél? Hogy nem szédülni? „Csak a deszkán kell járni. Nem szabad félrelépni. Ennyi az egész!” – felelte nyugodtan Sándor bá'. A falu felett a Bánya tető oldalában kőbánya van. A legtöbb ház az innen fejtett kőből épült. A Nagy-Homoród nem mindig folyt ilyen egyenesen el mellette, a Kétvízköze, Nagymező és Nagyrét

határrészeken. Az egész rétet „összekalandérozta”. Folyt délre, kanyarodott északra, olvashatjuk tarcsafalvi Jakab Ferenc volt városhalvi tanító 1977-ben befejezett kéziratos munkájában. Amikor kiáradt, az egész rét víz alá került s nyomában nádas hajtott mindenütt, amely két embermagasságra is megnőtt. Ezt hol lekaszálták, hol felégették kora tavasszal vagy késő ősszel. Mikor a délebédet vitték a kaszásoknak, ezek feltartott kaszákkal így kurjongattak: „Erre, erre! Itt vagyunk! Vigyázz, fiam! Vigyázz, lelkem leányom! Nehogy eltévedj ebbe a nagy bolond nádasba!”

A Dálya-patak torkolatánál hirtelen balra kanyarodik az út. Alighogy átkeltem az 1884-85-ben szabályozott Nagy-Homoród hídján, az út jobb oldalán kopjafákra helyezett helységnévtáblával találtam szembe magamat. Rajta az egykor itt virágzó nevezetes Kénosi család címere látható: kék pajzsban páncélos kar kardot tart, s azon egy levágott török fej. Jánosfalvi szerint a Kénosi porta a falu alsó felében állott egykoron. A régi, kőből épült udvarház „omladványát”, imitt-amott „meglévő

„csonka darabjait” ő látta még ittjártakor. A városfalvi Kénosi család alapítója Kénosi Pál, amint az 1635. évi összeírásból kitűnik, mint a lófő székely Magyar Mihály fogadott fia költözött Városfalvára. A család történetére vonatkozó adatokat Udvarhely vármegye egykori főjegyzője, Kénosy Béla a 19. század végén összegyűjtötte és egy „történelmi tanulmányba” foglalta össze. Hogy mi lett a kéziratának a sorsa, nem sikerült kiderítenem.

A faluszéli szépen rendezett házakat magam után hagyva, hamarosan szembetűnt a felújított kultúrotthon impozáns épülete, amelyet nemrég Kovács István volt városfalvi tanítóról neveztek el. Ennek helyén, mivel Városfalva a havasalji szekereseknek fontos pihenőhelye volt, állott egykoron az a beálló vagy szín, ahová a deszkával, gerendával, léccel, zsindegyel stb. kereskedő oláhfalusi atyafiak lovaikat etetni mindig beállottak. Az alábbi kedves sorokat írja erről az időszakról Halmágyi Samu (1880–1962) unitárius tanárköltő a Nagyhomoród parton c. versében:

A felvidék felől
Nyikorgós szekérrel
Deszkások érkeznek.
A sok teher miatt
Apró állataik
Csak alig lépkednek.

Kovács István tanító, amint azt az épület bejárata mellett elhelyezett tábláról megtudtam, Rugonfalván született. Tanulmányait szülőfalujában, a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban, majd a tanítóképzőben folytatta. Negyedéves volt, amikor besorozták. Rövid átképzés után kivitték a frontra. 1946 augusztusában került csak haza. Marosvásárhelyen letett államvizsgálója után több településen is tanított (Rugonfalván, Kedében, Kobátfalván, Máréfalván, Betfalván). Mindenütt

dalárdát, szintársulatot, táncsoportot, tudományos és mezőgazdasági köröket vezetett. Töretlen célja volt az ifjúság nevelése, művelése. 1954–1968 között volt tanító Városfalván. Ittléte és irányítása alatt épült fel a kultúrotthon, amely ma az ő nevét viseli.

Alighogy tovább haladtam a falu központja irányába, mezőről érkező kapások értek utol. Szóba elegyedtünk. A 61 éves Vass András és felesége Székelyudvarhelyről jöttek haza, hogy a tavaszi kapálást elvégezzék. András bácsi készségesen mellém szegődött „idegenvezetőnek”. A Külsőszeren lakó harangozót nem találtuk otthon, de a templom kulcsát megszereztük. A falu első temploma a helyiek szerint valahol az előbb említett kultúrotthonnal szemben volt felépítve, amit a Nagy-Homoród gyakori áradásai miatt a 17. század első felében lebontottak. Ebben az időben, az 1602. évi székely népesség-összeírás szerint Városfalván négy lófő, tizenkét szabad székely és hét jobbágy család lakott. 1614-ben a lófő családok száma kilenc, a szabadosoké három, a jobbágyoké hat volt. Rajtuk kívül egy zsellércsalád is lakott a faluban, Magyar Mihály lófő telkén.

Az új templom 1650-ben épült fel az Erős tető déli oldalán. Építésének idejéről az 1732., 1749. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvek tájékoztatnak. Különálló tornya pedig 1695-ben. Ez 1749-ben még zsindegyfedésű volt. A templomot, amely feltehetően földrengés következtében rongálódott meg, 1783–1785 között újraépítették, Murvai László helybeli lelkész idejében. Fa berendezésének egy része is ekkor készült, amint azt a szószék mellett elhelyezett pad mellvédjén olvashatjuk: VÁROSFALVI NS. KÉNOSI DAVID UR ÉLETE PÁRJA DÉSFALVI BELÉNYESI ANNA ASZSZONY CSINALTATTA 1785-BEN.

Az idők folyamán, a rossz alapozás miatt megdőlt tornyát 1893-ban lebontották. Az új 35,49

Az unitárius templom és hajója

*Utcarészlet a
Külsőszeren*

méter magasságú torony 1902-ben készül el. Első szintjén, közvetlen a harangokhoz vezető falépcső mögött két korábbi latin nyelvű építési emléktábla látható. Egyik a XVIII. századi, a másik a XVII. századi építkezésekre utal. Az utóbbit a falépcső feléig eltakarja, így a rajta lévő dátum és felirat teljes egészében nem olvasható. A templomban is látható két márvány emléktáblácska. Egyik a hívek adományából 1964-ben készült Szentábrahám Lombard Mihály püspök emlékére, akit az unitárius egyház második alapítójaként tartanak számon. 1683-ban született itt, Városfalván, Szentábrahám György lelkész fiaként. Tanulmányait Kolozsváron végezte. Később Bíró Sámuel fő kormánybiztos tanácsos vette pártfogásba s külföldi továbbtanulását anyagilag is segítette. 1715-ben visszatérve Kolozsvárra házi tanítónaként s tanárként működött. 1723–1737 között főjegyzőként vett részt az unitárius egyház kormányzásában. 1737-ben a kövendi zsinaton választották püspökké. Számos, az egyházi élet megjobbítását célzó cselekedete ismert (a zsinattartás szabályozása, az őszi hálaadó ünnep időbeli meghatározása, a papoknak kinevezési okmányvaló ellátása, az eklézsiák javainak évenkénti számbavétele, a Főtanácsnak és a zsinatoknak imával való megnyitása stb.). A teológiai irodalomban is jelentőset alkotott. Még püspökké választása előtt megírta az unitárius hitelveket bemutató, latin nyelvű hittanát, *Systema universae theologiae Christianae* címen, de kinyomtatására csak 1787-ben került sor. Szentábrahám másik jelentős munkája a Sokféle szükségleteinkhez alkalmaztatott könyörgések... c. imádságos könyv, amely 144 könyörgést tartalmaz, s három kiadást is megért. Az unitárius egyház neves püspöke Kolozsváron hunyt el 1758. március 30-án. Sírja a házsongárdi temetőben található.

A másik emléktábla id. Báró József lelkésznek állít emléket, aki 56 éven át (1919 és 1975 között) hűségesen szolgált az egyházközségben. Kísér-

rőm, Vass András bácsi a templomban őrzött két évszamos magyar zászlóra is felhívta a figyelmemet. Egyik 1940-ben, másik 1848-ban készült. Az utóbbi, szakadozott és nagyon rossz állapotban lévő zászló 1990 után került elő. Történetéről csak annyit sikerült megtudnom, hogy azelőtt a templomkert kőkapujának födéme alatt, valamint a templom padlásán rejtgettek. Első szereplése az unitáriusok szejkei találkozásán volt 1999-ben, ahová az időközben elhunyt László Ferenc gondnok vitte el.

A templomkertben két kettős kopjafa látható. Az egyiket ezerszáz éves ittlétünk alkalmából állította az egyházközség 1996-ban. A másik az ezelőtt 11 évvel elhunyt Dr. Cseke Péternek (1911–1998) és édesapjának – aki 1915-ben az orosz harctéren (Pzezsov) halt hősi halált – állít emléket. A szomszédságukban álló két márvány sírjel közül az egyik a messzi orosz földön, a Káspi-tenger partján 1945-ben elhunyt Jobb Dénes emlékét őrzi. A másik az 1916-ban „a hazáért messze elhalt” Csoma József hős tüzerét, akinek teste Nis város (Szerbia) temetőjében porlad.

A templom háta mögötti temetőben látni még néhány régi sírkövet is, amelyek követ a faluhoz közel fekvő kőbányából termelték ki. Sokukról az idő vasfoga lemarta az évszámot, a nevet vagy a teljes szöveget. Néhányuk szép szövegét Jakab Ferenc tanító lejegyezte. Így maradt ránk az alábbi is:

Jeles székely volt
 Ki tudott verset írni
 Menyegzőn táncolni
 Temetéskor sírni
 60 éves korban szép lányt
 Nőül venni
 S vele sir széléig menni.

A városfalvi temetőkerttől a település központja felé vezető Felszeg utcában áll, pár lépésre a temp-

lomtól, a település I-IV. osztályos iskolája. Udvara, hová bekukkantottam, csendes volt, csak egy focilabda árválkodott a kis harangtoronnyal ellátott iskolaépületbe vezető lépcső aljában. A gyerekek már hazamentek. Később Kerekes Péter polgármestertől megtudtam, hogy tizennégy gyerek jár óvodába és ugyanannyi az iskolába. Az V–VIII. osztályos diákok Szentpálon tanulnak tovább. 1973-ban a csecsemők és óvodáskorú gyerekek száma még harminchat, a különböző fokú iskolákban tanulók száma pedig hatvanhat volt. Igaz, a lakosság létszáma akkor közel járt az ötszázhoz (466 lélek). Ma már a falu népessége csak mintegy 250 főre tehető.

Városfalva iskolájának alapítása egészen a XVII. századig visszanyomozható. Az unitárius egyházközség irattárában fellelhető, 1683-ban kelt jegyzőkönyv szerint abban az időben Kolozsvári Mihály deák volt a „mester” Városfalván. Az iskolában írás, olvasás, számvetés és ének tanítása folyt. 1695-ben a tanulni vágyó gyerekek szellemét Csegezi Dániel iskolamester pallérozta.

Az iskola után a világháborús emlékműveket vettem szemügyre. A falu központjában, a főútból leágazó Külsőszer utca sarkánál állnak, s kovácsoltvas kerítés övezi. Az első világháborús, turulmadaras emlékművön 28 név olvasható. A második világháborús emlékműre, amelynek talapzatát a magyar címer díszíti, 11 városfalvi atyafi nevét vészték. Felirata: A HAZÁÉRT ÉS SZABADSÁGÉRT!

A falu jelenlegi lelkésze Lőrinczi Botond László, aki 2009. augusztus elsejétől végzi itt a szolgálatot. 1984. július 10-én született Székelykeresztúron. Édesanyja úgy lett keresztúri lakos, hogy szüleit kulákoknak nyilvánították és kitelepítették Fiafalváról. Édesapja szentábrahámi, de már a középiskolát Székelyudvarhelyen végezte és az iskola elvégzése után ott is állt munkába. Lőrinczi lelkész sportszerető ember, s amint azt elmondta, e „rátermettségét” édesapjától örökölte. Gyermek-

kora éveit az iskola mellett meghatározták azok a csodálatos, gondtalan vakációs élmények és emlékek, amelyeket a szentábrahámi nagyszülőknél és az ottani gyermekekkel töltött el (a Csíki utcában). Iskoláit Székelykeresztúron végezte. A középiskolás évek alatt bekapcsolódott a helyi egyházközség ifjúsági egyletének életébe. Műsorokat szerveztek, adtak elő, közös kirándulásokon vettek részt, közmunkáztak, színdarabokat tanultak, gyermektáborokat szerveztek, és vasárnapi iskolát vezettek. Észrevétlenül lopózott be életébe a közösségi élettel való foglalkozás, s ő lassan, de biztosan elkezdett járni azon az úton, amely a kolozsvári teológia és lelkészképzés felé vezetett. Olyan környezetben nőtt fel, ahol megérezte a késztetést a lelkészi pályára. A teológián sem hagyta abba az ifjúsággal való foglalkozást, hanem tevékenyen részt vett az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet munkájában. Egyleti rendezvényeket szervezett, egyletlátogató körutakat vezetett a társaival együtt, és titkon egy majdani kis falusi gyülekezetről álmodozott, valahol Székelyföldön, amelynek majd ő lesz a vezetője. 2008-ban végzett a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán, és Dr. Szabó Árpád püspök Gyergyószentmiklósrá helyezte. Gyergyószentmiklós akkor Csíkszereda leányegyházközsége volt. Két hónap múlva a fiatal lelkész már az anyaegyházközség vezetését is ellátta. Kezdként nem volt könnyű feladata, hiszen a két egyházközség lélekszáma meghaladta az 1200-at. Segítségére voltak a Székelyudvarhelyi Unitárius Egyházkör esperese, Simó Sándor, valamint a körüli jegyző, Ilkei Árpád, továbbá a csíkszeredai gondnokházaspár, Dombi Gyula és Ibolya, és ennek köszönhetően a nehézségeket sikerült megoldani. 2009. augusztus elsejétől Bálint-Benczédi Ferenc püspök áthelyezte Városfalvára. Azóta feleségével, Krisztinával, nagy álmokat dédelgetve, itt élnek és dolgoznak.

A bomoródszentpéteri unitárius templom mennyezetének sárkányos kazettája

HOMORÓDSZENTPÉTER

Homoródszentpéter két kilométer Városfalvától. Lakói szorgalmas emberek, olyanok, akiket „jó időben a napkelte és a napnyugta a mezőn ér” – mondják a környékbeliek. A falu jeles szülötte Szabó Árpád, aki Erdély harmincadik unitárius püspöke volt 1996 és 2008 között. A nemrég (2010. szeptember 30.) elhunyt főpásztor 1935-ben született. Öt éves volt, amikor szüleinek átköltöztek a szomszédos Városfalvára. Iskoláit itt, valamint Székelykeresztúron és Kolozsváron végezte. 1953–1957 között szerzett lelkészi oklevelet. Pályafutását püspöki titkárként kezdte 1958–1965 között. 1965-től 1976-ig a kolozsvári belvárosi egyházközség lelkésze volt. Közben a Protestáns Teológiai Intézetben az unitárius bibliai teológia tanára lett. 1977-1978-ban a chicagói Meadville Lombard Teológiai Intézet ösztöndíjasa. 1996-ban választotta a zsinat az unitárius egyház főpásztorá-

vá. 2008-ban, fél évszázados egyházi szolgálat után vonult nyugalomba. Szolgálatának több mint harminc éve a kommunizmus nehéz időszakára esett. Az utóbbi tizennyolc év pedig az új lehetőségek közötti eligazodás keresésére volt. Mind lelkészként, tanárként, mind püspökként felelősséggel és elkötelezettséggel töltötte be hivatását. A lelki és vagyoni megerősítés szorgalmazása mellett figyelme kiterjedt a szellemi szükségletekre is. Nemcsak a teológiai tudományokat, hanem az irodalmat is művelte. Az egyházi folyóiratok szerkesztését személyes példaadással buzdította. A minőségi egyházi oktatás újraindítása, intézményeinek fejlesztése, az egyháztársadalmi szervezetek megerősítése, új templomok építése, valamint a nemzetközi kapcsolatok ápolása mind-mind tanúbizonyságai önfeláldozó, céltudatos, felelős szolgálatának. 2010. október 4-én helyezték örök nyugalomra Kolozsváron, a házsongárdi temetőben.

Homoródszentpéter kicsi település. Történelme során legtöbbször (330 fő) 1951-ben lakták. Ezt egy nemrég, 2007-ben megjelent könyvből (Homoródszentpéter monográfiája) tudtam meg, amelynek anyagát a faluból elszármazott, s ma Székelyudvarhelyen élő Máthé Csaba gyűjtötte össze hangyaszorgalommal. A teljesség igényével összeállított kis kötetből nemcsak a helyiek ismerhetik meg múltjukat, értékeiket, hanem az idegen is, aki fellapozva azt, átfogó képet kap a település történetéről, a kezdetektől egészen napjainkig.

A falu környéke már évezredekkel ezelőtt lakott volt. Oklánd felé eső határában, a Rókahegy és Hosszúcsere között húzódó határrészről több kör alakú bronzkori halomsírt tart számon a régészeti szakirodalom. A település több mint bizonyos, hogy már az Árpád-korban létrejött, a szomszéd Homoródszetzpállal egy időben, ennek ellenére első okleveles említése késői keletű. A falu egykori szabad székely lakói az 1562. évi székely felkelés után fejedelmi jobbágyokká lettek, később többnyire a környék legjelentősebb birtokos családjainak a tulajdonába kerültek. 1576-ban Sükösd Gáspár és Kornis Farkas birtokoltak itt. 1602-ben hat szabad székely és tíz jobbágy család lakta. 1627-ben a falu lakói mind a homoródszentpáli Kornis Ferenc jobbágyai voltak. Később a Bethlen és a Rhédei család birtokolt itt. 1818-ban 31 jobbágy és 1 zselélér család lakott a faluban. A XIX. század derekától népességének száma növekedésnek indult. Ez a folyamat a XX. század közepéig tartott. Ettől kezdve a kollektivizálás, az iparosítás elszívó hatása negatívan érintette a falu népességét. A népességapadás azóta folyamatos, s a falu lakossága napjainkra mintegy 180 főre olvadt.

Délről érkeztem Szentpéterre, a Felhágó és Berec-kert között húzódó megyei úton, a Külszeg nevezetű falurészben. Itt a helyiek szerint az első házak csak 1915 után épültek. Ahogy az út hirte-

len kanyarral jobbra fordul, máris szemünkbe tűnik az unitárius templom különálló tornya. E torony alsó két szintje középkori eredetű, homlokzatán az 1526-os évszám olvasható. A torony óráját, annak ellenére, hogy az akkori néptanács vezetősége 1959-ben arra utasította a keblitanácsot, hogy álljon el annak beszerzésétől, 1960-ban szerelte fel Csomor Károly székelyderzsi toronyórákésztő. A toronyban két harang van. A kisebbet – felirata szerint – Csomor Dénes és neje, Koncz Anna, a nagyobbát a szentpéteri unitárius hívek öntették „az egy Isten dicsőségére 1922-ben, Nagyszebenben”.

A templom szomszédságában új, emeletes lelkészlak emelkedik. Ezt amerikai és holland segítséggel 1999 és 2005 között építettek. Az induló alapot a dr. Szilvássy János által adományozott 10.000 dollár jelentette. Szívvel-lélekkel támogatták az új paplak építését a hívek is, akik többek mellett 20-30 napos közmunkával járultak hozzá az építéshez. Szépen faragott cserefa ajtajának szárnyain Erdély címere, az unitárius egyház címere, valamint a segítőkész testvéregyházak emblémái láthatók. Az ajtószemöldökön az énlaki rovásfelirat másolata hirdeti, hogy: EGY AZ ISTEN. A lelkészlakban Székely Kinga Réka tiszteletes asszony fogadott. Beszélgetésünk során elmesélte, hogy a nyikómenti Kobátfalván született, hol édesapja a falu lelkésze volt, édesanyja pedig a helyi iskolában tanított. A négy gyermek közül ő született a másodiknak. Tizenhárom éves korától már a kolozsvári Unitárius Kollégium épületében (Brassai Sámuel Ipari Líceum) tanult. 1990-ben érettségizett. Ugyanabban az évben sikeresen felvételizett a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karára. A második világháború után ebben az évben engedélyezték először lányhallgatók felvételét. 1995-ben nyert kihelyezést Homoródszentpéterre, kétéves gyakorló segédlelkészi munkára. 1997-ben sikeresen letette a lelkészképesítő vizsgát, s még azon

Az unitárius templom és hajója

A paplak faragott ajtaja

Házak a Főút mentén

Sírkövek a templomkertben

év őszén kiutazott az AEÁ-ba. Felsőfokú tanulmányait azonban ott nem tudta befejezni (United Theological Seminary, St. Paul, Minnesota), mivel nem kapott több kiutazási lehetőséget. 1998 nyarán jött haza, majd 1999 őszén ismét kiutazott tanulmányútra (Starr King School for the Ministry, Berkely, California). 2000-ben kötött házasságot Székely Zsolt Csaba informatikussal. Házasságukat Isten négy gyermekkel áldotta meg: Kende (2001), Csaba (2003), Kinga (2005), Zsolt (2007). Még 1999-ben nekifogtak egy új lelkészi lakás építésének, melyet 2005-ben avattak fel. Az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egyletnek több éven át tisztségviselője volt, mint körüli képviselő, alelnök és tanácsadó. Homoródszentpéteren is és máshol is számos tábort szerveztek: népi mesterségek tábort, szór-

ványtábort, vezetőképzőt, gyermektáborokat, helyi és hazai, valamint külföldi fiatalokkal közösen.

Jelenleg is számos karitatív tevékenységben vesz részt. Korábban hitelszövetkezetet tartottak fenn az egyházközségben. Nemrég a testvérgyülekezetek (St. Paul, Bilthoven, AEÁ) segítségével ösztöndíjalapot, gyógyszersegélyalapot hoztak létre az egyházközség középiskolás diákjai, nyugdíjasai számára. A lelkésznőtől, akit 2002-ben beválasztottak az Erdélyi Unitárius Egyház végrehajtó testületébe, az Egyházi Képviselő Tanácsba, valamint a Lelkészképzési Bizottságba, azt is megtudtam, hogy 1992–1998 között egy gyerek sem született Homoródszentpéteren, így nincs ifjúsági egylet ma a faluban. 2005-ben azonban a helybéli Span Egyesülettel közösen sikerült beindítani újból az óvodát, amelyet, hála a testvérgyülekezeti segítségnek, fel is tudtak javíttatni. Ma az óvodások

száma 11 fő, I-IV. osztályban tizenketten járnak, míg V–VIII. osztályban öt gyerek jár.

Nagy előrelépés volt a falu életében az is, hogy 2008-ban az egykori felekezeti iskola épületében a Harvest Hope pro Homorod Alapítvány (Aratás Reménysége Alapítvány), a testvérgyülekezetek, valamint a Székelyudvarhelyi Községi Alapítvány összefogásának köszönhetően orvosi rendelőt és multifunkcionális várótermet sikerült kialakítani, ahol hetente egyszer (pénteken) rendel a körorvos.

Homoródszentpéter hajdan kőfallal kerített ódon temploma a papilak szomszédságában áll. A toronytól külön álló, keletelt templomcska építésének körülményeiről hallgatnak a forrásaink. A falunak, mivel valószínűleg Homoródszentpál filiája volt, kezdetben csak egy kápolnája lehetett. Ezt a XV–XVI. század fordulóján kibővítették. A torony építése a XVI. század első negyedének végére tehető, de jelenlegi magasságát 1851-ben nyerte el. E templomból a késő gótikus díszítőművészet egyik jelentős emléke (nyolc festett karzatmellvéd deszka) került 1937-ben a sepsiszentgyörgyi múzeumba. A templomkertben, az északi fal közelében vízvezeték lefektetése alkalmával nemrég sírokat bolygattak meg, tehát a templom körül egykor temető feküdt. A késő gótikus templomcskát, miután egy tűzvészben részben leégett, 1758-ban és az ezt következő években átépítették. Ekkor készülhetett a ma is látható, nemrég restaurált kazettás mennyezete. Az 56 kazetta többségét virágornamentika díszíti, de néhányon alakos ábrázolással (sárkány, kétféjú sas) is találkozunk a virágos rozetták között. A kazet-

tás mennyezettel egy időben készült a nyugati karzat. Hét virágdíszes mezőből álló mellvédjén a következő felirat olvasható: „MENJETEK EL ÉS A TEMPLOMBAN ÁLLVÁN HIRDESSÉTEK A NÉPNEK EZ ÉLETNEK MINDEN BESZÉDIT : AP. V. RÉ. 20 : VE:”. Keleti karzatjának mellvédjét szintén festett kazetták alkotják. 1835-ben építették a vásárolandó orgona részére. Erre 1859-ben került sor. A négyváltozatú orgona 1901-ig szolgált az egyházközséget. Ekkor, Nagy Gyula kántor javaslatára egy új orgonát vásároltak, a tűzoltó társulat és a juhtartó cimboraság segítségével. Ennek felirata: CSIOFLEK TESTVÉREK MŰVE.

KÉSZÜLT SZÉKELY DÉNES GONDNOKSÁGÁBAN 1901 BEN. Az orgona háta

mögött a szentély keleti, délkeleti falán mélyen bekarcolt, javításra utaló felirat részletei láthatók. Talán egy újabb javítás alkalmával sor kerül ezek szakszerű feltárására is.

Homoródszentpéter templomában vannak elhelyezve az első és a második világháborúban elesett falubeliek emléktáblái is. Csomor Gergelyné a háborúban elesett férje emlékére a templomkertben állíttatott 1919-ben emlékkövet. Rajta a következő felirat olvasható: CSOMOR GERGELY 1883 – 1917. A ZORD OROSZ FÖLDNEK TÁVOLI HONÁBA, A NÉPSZABADSÁGNAK ITT LETT A MÁRTIRJA. ÁLMÁT OTT ALUSSZA, TALÁN AZT ÁLMOZJA, CSALÁDJA BOLDOG S SZABAD LESZ HAZÁJA. Az emlékkő mellé, a második világháború után újabb emlékoszlopok kerültek. Ezeket Vass András és Székely Ábelné állíttatták a háborúban elesett fiaik emlékére.

RECSENYÉD

R eggel, bár esőre állott az idő, ama híres falu felé gyalogoltam, amelynek a nevét, ha nem máshonnan, de a szorult helyzetű emberre vonatkozó szólás-mondásból (Megszorult, mint a recsenyédi kutya) mindenki ismeri szűkebb pátriánkban, Udvarhelyszéken. A kutya történetét azonban jóval kevesebben, pedig azt Jánosfalvi Sándor István nyomán már Orbán Balázs is megírta nagy művében, amelynek summája az, hogy egykoron egy hirtelen felhőszakadás után a Nagy-Homoród Nílusként kiöntve egy kis boglyán alvó kutyát magával ragadott. A kutya ott vinnyogott a boglya tejetén, mindaddig, míg az árvíz levonult. A jó humorú recsenyédiek a történethez még hozzá szokták tenni, hogy a kutya bizony nem is náluk való

volt, hanem szentpáli, mert a víz lepadása után oda ment haza.

A Székelyudvarhelytől 18 km-re lévő kis falu Homoródszentpál és Homoródszentmárton között, a 131-es megyei út két oldalán fekszik. Közvetlen mellette, a belterület szélén folyik északról deli irányban a Tanorok, Rét, Bethlen, Bákó, hátrárszéken a Nagy-Homoród, melynek jobb oldali nagyobb mellékveze a Bágyi patak. A Szentpál felől érkezőnek csakhamar szembetűnik hatalmas méretű temploma, amely mellett a falu cserépfödèles házai szinte eltörpülnek.

A falu szélén, kőtalapzaton három kopjafa áll. Az erre illesztett névtáblák egyikéről lemarta az idő vasfoga a magyar nyelvű feliratot. Recsenyéde a helyi hagyomány szerint a Homoród árterének egykori nádasairól és a benne fészkelő récék-

ről kapta a nevét (Rece+nád). A nyelvészek szerint azonban neve szláv eredetű közsőből származik, amelynek jelentése halom, emelkedés. Első említése 1487-ben történik: a szentpáli Kornis Gergely, recsenyédi Becze Márton, Bögözi János és Csíki Balázs Jánosfalván, Nyújtódi Pál, Eösi Sándor, Kacai Antal, Czako János választott és kiküldött bírák jelenlétében, kiegyeznek a teremi Sükösd testvérekkel, hogy egymást néhai recsenyédi Becze András megöléséért többé nem háborgatják. 1576-ban két főember, Kornis Mihály és Bögözi János fizette itteni birtokai után az 50 dénáros adót. 1614-ben 1 lófő, 3 szabad székely, 23 jobbágy és 1 zsellér család lakott a faluban. 1627. évi összeírás szerint a jobbágy családok egytől egyig szentpáli Kornis Ferenc jobbágysai voltak. Két évszázad múlva, 1820-ban a Bethlen, Rhédei, Wesselényi, Biró és a Györfi családok birtokoltak itt. Ekkor mintegy 200-an laktak a faluban, többségében jobbágyok. A település népességének száma 1921-ben volt a legmagassabb (301 fő). 2002-ben mindössze 135-ön laktak. A népességcsökkenés oka elsősorban az elköltözés, vagy ahogy az itteniek mondják: a „kiköltözés”. 1945 után, az érvényesülni akarás, a könnyebb megélhetés reményében 142 személy költözött ki a faluból. Legtöbben a Székelyföld kisvárosaiban, vagy a szomszéd településekre, de van olyan is, aki Németországig, Kanadáig vagy Amerikáig meg sem állott.

Recsenyéd jelenlegi lelkésze Nagy Adél, Székelyudvarhelyen született, de szülőfalujának Székelyderzset tartja. Iskolába is ott, valamint Vajdahunyadon járt. Középsiskolába Székelyudvarhelyre, a Tamási Áron Gimnáziumba. Felsőfokú és teológiai tanulmányait Kolozsvárra, a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, valamint a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán. 2005-ben az egyházi vezetés, mint segédlelkész-vallásánrt Marosvásárhelyre nevezte ki.

2007-ben, a II. lelkészképesítő (nagyapapi) vizsga után, a recsenyédi gyülekezet meghívására fogadta és foglalta el az itteni megüresedett lelkészi állást. Azóta ennek az alig 130 lelket számláló gyülekezetnek a lelkésze. Az elmúlt három év alatt legfőképpen a „külső építkezésre” koncentráltak: templomot, lelkészi lakást javítottak, s a hívek segítő és adományozókészségének köszönhetően folyamatban van az egykori kántori lakás közösségi otthonná való alakítása is. Mindezek mellett a belső, lelki építkezésre is mindig odafigyeltek. Az olyan egyházközségi események, mint az Idősek napjának a megünneplése, a gyermekek nyári tábora, nőszövetségi találkozók, az asszonyok alkalmi kórusának fellépése, a testvéregyházközségi kapcsolat felelevenítése és ápolása, a szociális és kulturális programok mind-mind a lelki épülést szolgálták és szolgálják.

A faluban érve legelőször Lakatos Gyula nyugalmazott unitárius lelkész után érdeklődtem, akivel, annak idején, jó húsz évvel ezelőtt ismerkedtünk össze még Homoródkarácsonyfalván. A szépen felújított szülői házra, amelyben Gyula bácsi ezelőtt 76 évvel látta meg a napvilágot, nem volt nehéz rátalálnom. A találkozás öröme előkerült pálinka mellett elmesélte, hogy annak idején gazdálkodó családba született bele. Szüleinek 17 ha szántó és kaszáló birtokuk volt. Hogy mégsem minősítették a kollektivizáláskor kuláknak, azt annak köszönhették, hogy szolgát nem tartottak és napszámossal nem dolgoztattak. Az elemi iskolát Recsenyéden végezte, a „rövid magyar éra” alatt. Utána a székelykeresztúri gimnáziumban folytatta tanulmányait és ott is érettségizett. Egy számítan-fizika tanárra való sikertelen próbálkozás után a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karára ment 1952-ben. 1956-ban a tanulmányait elvégezve a Maros megyei Székelykál lelkésze volt 1964-ig. Utána Homoródkarácsonyfalván

Az unitárius templom

A templom nyugati karzata és orgonája

*A Barta család udvarháza
és egyik szobája*

Porta a Főút mentén

szolgált egészen a nyugdíjba vonulásáig. Összesen 43 évet töltött a lelkészi hivatásban. A tanulmányai alatt szerzett ismeretek és tudás birtokában úgy próbálta szolgálta egyházát, hogy azzal annak a lelki és anyagi gyarapodását elősegítse. Első szolgálati helyén templomot, lelkészi lakást javíttatott. Vadadon, ahová több évig is beszolgált, két harangot is vásárolt, emellett egy templomlátogató gyülekezetet hagyott magam után, akárcsak Homoródkarácsonyfalván, hol az összes egyházi épületet többszöri javítás után rendben hagyta hátra az utódjára. Mint gazdálkodó szülőktől származó lelkész a kerteket és földeket is mindkét állomáshelyén példásan gondozta. Beszédeit a Keresztény Magvető közölte, cikkeit különböző folyóiratok. Csaknem nyolc évig az udvarhely-székegyházi egyházközség espereshelyettes, köri jegyző és pénztárnok volt. Tagja volt a Főtanácsnak is, ahol előadást tartott és szolgálatot végzett.

1958-ban kötött házasságot Komán Mária tanítónővel. Házasságukból két leány született: Csilla és Gabriella. 2001-ben vonult nyugdíjba, és hazaköltözött Recsenyédre a szülői házba. Itt is teljes odaadással kapcsolódott be az egyházközség életébe, pályázatok és segélyszervezetek útján anyagi alapot teremtve arra, hogy a templomot kívül-belül kijavítsák, akárcsak a lelkészi és az énekvezéri lakást, valamint az orgonát használható állapotba tegyék. Ugyanakkor újjászervezte a Patakoldali Közbirtokosságot, amely még 1945-ben felbomlott. Még 2004-ben megírta a szülőfaluja történetét. A kézírata azóta is várja, hogy szakavatott kezek sajto alá rendezzék.

Lakatos Gyula bácsi szülőházától csak pár lépés a falu temploma, amely 1830–1836 között épült. Tornyát később, az 1840-es években építették hozzá. Recsenyédnek azonban korábban is volt temploma. Ez a templom, amely a „nemzetes Zolya József uramtól és testvérattyafiatól ajándékozott fun-

dusra” épült, az 1749. évi jegyzőkönyv szerint, „kőből való, zsendelyes, mennyezettel és új székekkel”. Volt benne egy „kőből való prédikáló szék”, s egy harangocskája „egy magas ágas fán”.

Recsenyédnek van még egy szép, impozáns méretű épülete. Ez a Barta család tulajdonában lévő udvarház, a templom szomszédságában, amelyhez mintegy hat hektár terület tartozik. Keleten a főút, délen a templom és az egyházi épületek telkei, nyugaton az Erdőalja határrész, északon a belsőségek határolják. Udvaráról gyönyörű a kilátás, egészen a bágyi dombokig, a Várhegyig és Diményhegyig ellátni. Hogy mikor épült itt az első udvarház, arról semmit sem tudunk. Az egykori birtokosok: a Beczék, a Kornisok, a Bethlenek, avagy a bágyi eredetű Zolyák bizonyosan már építkeztek itt. A most álló udvarházat, az 1850-es években, a Biró családba benősült és ide telepedett Szombatfalvi család építtette 1900–1902 között. A Szombatfalviaktól Hinléder Ernő ügyvéd, az oklándi járás országgyűlési képviselője vásárolta meg 1910 körül. 1921-1922-ben az új tulajdonos az olaszteleki Bartha család lett.

Ma az udvarház Szentpál felőli részét Barta István lakja. A Szentmárton felőli részt Barta Miklós és neje, Ráduly Erzsébet, akiknek a lányuk, Csilla Norvégiában egy Landa Ingva nevű férfival házasodott össze. 2002-ben az udvarház azon részét (mintegy 2/3-át), amely az ők tulajdonukban van, kívül-belül teljesen feljavították és idegenforgalmi látványossággá alakították át, hol a csendre, nyugalomra, pihenésre vágyó turista kellemes napokat tölthet el.

Részlet a református templomkert kö kapulábáról

HOMORÓDSZENTMÁRTON

Recsenyéd végétől Homoródszentmártonig nyílegyenes út vezet. Belőle félúton balra földút ágazik le a Kánás dűlön át Bágy fele. Áthaladva Nagy-Homoródba igyekvő Lókod-patak fölötti hídon szembetűnt Homoródszentmárton hajdan hét bástyával erősített, s várfallal kerített unitárius temploma. A településtől északra, a messzeségben, a Gyepes-patak völgyében erdőfoltok képlettek párásan. Tőlem jobbra a fűzek közül régi malom épülete kandikált elő, egy kicsit fennebb pedig Bükkfalva piros cserepes háztetői látszottak. Felettük a homoródszentmártoni Bíró család ősi temetője fekszik. A legelővé tett temetőben ma csak néhány megdőlt sírkőmaradvány hirdeti, hogy ott egykor a kegyelet helye volt. Ottjártamkor szomorúan tapasztaltam, hogy illetéktelen kezek a családi kriptát kibontották s a benne pihenők csont-

jait megbolygatták. A lófő székely eredetű család régen a szentmártoni unitárius egyházközség „életető lelke” volt, s a XIX. századig pajzsként állott az itteni gyülekezett mellett. Legelső ismert tagja Bíró Balázs, akit 1505. november 23-án Udvarhelyen a közgyűlés „törvénytevő” bírónak választott. 1566. évi összeírás szerint szentmártoni Bíró Bernáld és Bíró András lófők híven szolgáltak II. János választott király hadában. A fejedelmi hadjáratokban részvevő lófők 1567. évi névsorában Bíró Gergely, Bernáld és Balázs szerepelnek. 1602-ben szentmártoni Bíró János lófő császári hűségre esküszik. Rajta kívül 1614. évi összeírás Bíró Tamást és Györgyöt említi. Az előbb említett János 1612-ben Udvarhelyszék egyik adószedője, 1621-ben pedig a széki bíróság ülnöke (assessor), s 1627-ben mint nemest írják össze, a család másik tagjával, Györggyel együtt. Bíró Tamás továbbra is lófőrendű marad. 1635-ben Bíró János és György a nemesek

közt, Biró András fia György és Biró Tamás fiai: András, Ferenc és Tamás a lófők közt mustráltak.

E család adakozó készségére emlékeztet még ma is az a Biró István és Boldizsár (Baltazár) által 1666-ban öntetett nagyharang, amely immár 343 éve hívogatja istentiszteletre a gyülekezet tagjait. E családból számos neves közéleti személyiség került ki, mint pl. az erdélyi unitárius egyház első főgondnoka, Biró Sámuel is, aki 1665-ben látta meg a napvilágot Homoródszentmártonban. 1683-ban, 18 évesen már az erdélyi udvari kancellária íródeákja volt s később Teleki Mihály kancellár titkárává fogadta. Később főkormánybiztos tanácsos volt. 1712-ben ő javasolta először s székelykeresztúri unitárius „középtanoda” felállítását. 1721-ben hunyt el, 56 éves korában. Kéziratban fennmaradt történeti munkája (Nemes Erdély országnak státusáról, lakosairól, lakhelyeiről és folyóvizeiről való oktatás), amelyet annak idején az erdélyi értelmiség tankönyvként használt, nemrég jelent meg nyomtatásban.

A községközpontban beérkezve, Kerekes Péter polgármester úrhoz köszöntem be. Ott a hátizsákomat hátrahagyva, először a lelkészi lakot kerestem fel. Útközben elhaladtam a Györffy Tiborról elnevezett nyugdíjasok klubja, valamint a képtár mellett. Egy fenyőfa ágaira akasztott tábláról megtudtam, hogy az utóbbi hétfőtől péntekig 10 és 13 óra között látogatható. Aki pedig programon kívül szeretné meglátogatni, az nyugodtan érdeklődjön László Árpád kultúrigazgatónál vagy Sata Attilánál, Szentmáron község háziorvosánál.

A lelkészi lak a templomkerttel átellenben áll. Falán elhelyezett fekete márványtábla a község híres szülőttjének, Zoltán Aladár (1929–1978) zeneszerzőnek az emlékéét őrzi. Felirata a következő: MINDEN EMBER LELKÉBEN EGY DAL VAN / ÉS A SAJÁT LELKÉT HALJA MINDEN DALBAN / ÉS AKINEK SZÉP A LELKÉBEN

AZ ÉNEK / AZ HALLJA A MÁSONK ÉNEKÉT IS SZÉPNEK.

A lelkészi lakban ifj. Szombatfalvi József fogadott. Beszélgetésünk során életéről, családjáról faggatva megtudtam, hogy 1977. ápr. 22-én született a Nyíköv menti Csehétfalván. Elmesélte, hogy felnőtt a Konyha-patak partján csodálatos volt. „Pál utcai fiúként nőttem fel, de nemcsak a grund volt a miénk, hanem az egész falu és az azt körülvevő határ.” Az elemi iskolát a faluban végezte. A hat km-re levő Kobátfalván pedig az V–VIII. osztályokat. A székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumban érettségizett 1995-ben. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán szerezte meg a lelkészi oklevelet 2001-ben. Ugyanezen évben segédlelkészi kinevezést nyert a Homoródszentmártoni Unitárius Egyházközségbe. Kétéves gyakorló segédlelkészi szolgálat után megválasztották a gyülekezet rendes lelkészévé. 2002-ben vette nőül Adorján Erikát, aki egészségügyi asszisztens a Székelyudvarhelyi Kórház fül-orr-gége osztályán. A lelkész úr elmesélte, hogy autodidakta módon tanulta meg a számítógép kezelést, mélyebb ismereteket szerezve a weblap- és kiadványszerkesztésben. Gyakorló segédlelkészi éve alatt megszerezte az ECDL számítógéppkezelői képesítést. Teológus hallgatóként két évfolyamtársával (Andrási Benedek, Bálint Róbert) útjára indították A Láng című önképzőköri lapot, amelynek a teológia elvégzéséig ő volt a technikai szerkesztője. Kovács Sándor teológiai tanárral együttműködve kiadták dr. Erdő János egyetemi jegyzetét. Ugyancsak ő tördelte az Erdélyi Unitárius Egyház Nagykönyvtárának és Gyűjtőlevéltárának a kiadványait (Boros György unitárius püspök naplója 1926–1941; Két könyv az Egyedülvaló Atyaistennek, a Fiúnak és a Szentléleknek hamis és igaz ismeretéről; Gál Kelemen: Káli Nagy Elek élet- és jellemrajza; Heltai Gáspár imádságos könyve; Kénosi Tőzsér János – Uzoni

Az unitárius templom és hajója

Porta Szentmártonban

Palló a Nagy-Homoród felett

Kilátás az unitárius templom tornyából

Fosztó István: Az Erdélyi Unitárius Egyház története I.-II.). Nem véletlen tehát, hogy a kövendi zsinaton a Kiadó- és Nyomdabizottság tagjává választottak, amelynek hat évig volt a tagja. Jelenleg ugyanezen bizottsággal működik együtt az egyházi honlap elkészítésének tárgyában.

Az Amerikai Egyesült Államokba 2000-ben látogatott el először az Erdélyi Unitárius Levéltári Program (Unitarian Transylvania Archives Project) keretén belül.

Szombatfalvi lelkész úrtól azt is megtudtam, hogy a szolgálata kezdetén négy évet beszolgált a szomszédos faluba, Gyepesbe, amelynek kicsiny, de annál lelkesebb gyülekezetében sikerült a testvéregyházközi kapcsolatot úgy megerősítenie, hogy azóta többször látogatták meg a gyülekezetet, továbbá beindult a középiskolában tanuló ifjak támogatása is. A szentmártoni egyházközség 1989 után került kapcsolatba a San José-i unitárius univerzalista gyülekezettel (A. E. Á, Kalifornia), ám a testvérgyülekezeti kapcsolatok 2005-ig nagyon csendesek voltak. Ekkor azonban sikerült felújítani és megújítani a kapcsolatot, amelynek kézzelfogható eredménye a Dávid Ferenc Nemzetközi Ifjúsági és Konferencia Központ, amely számos egyházi és világi eseménynek ad helyet (gyermek, ifjak táboroztatása, kirándulók szálláshelye, az immár több mint 25 éve megrendezésre kerülő Művésztabor helyszíne stb.).

A lelkész úrnak sikerült útjára indítania egy egyházközségi lapot Áldás, békesség címmel és elkészítette az egyházközség honlapját is (www.unitarian.ro), amelynek felújításán dolgozik éppen most. A szolgálatáról kérdezve elmondta, hogy az hasonló a többi homoródmonti faluban való szolgálathoz. Őt azonban magragadta e tájnak a szépsége és gazdagsága, amely felüdíti az emberi lelket, erőt ad és cselekvésre ösztönöz, hogy tovább óvjuk, szépítsük, gyarapítsuk azt. Elmondta: a lélek és a föld, e

kettő elválaszthatatlan egymástól, ha mégis meg tesszük, belerokkanunk, ám ha felelősen gyarapítjuk őket, csodában van részünk. Lelkeszi szolgálat útja, amint fogalmazott, „a mélységek és magasságok közti állandó változás”. Ebben az állandó változásban ő igyekszik megragadni az értékeket, azt, amit megőrizhetünk és továbbadhatunk majd.

A lelkészi lakban az egyházközség régi irataiba is belelapozhattam. A megye számadásjegyzőkönyve az „Egyháziak eskü formájá”-val kezdődik. Ennek sárgult lapjairól megtudtam, hogy az 1847. évi november 29-én tartott egyházmegyei vizsgálóbizottságnak tagja volt, mint jegyző, Jánosfalvi Sándor István is. A bizottság által felvett jegyzőkönyvből kiderül, hogy az utolsó egyházlátogatás óta a megye javai változás nélkül megvannak „csak, hogy az ingók egy pecsét-nyomóval szaporodtak.” A jegyzőkönyvvezető Jánosfalvi az orgonával kapcsolatosan azt is feljegyezte, „hogy annak 3. első mezejéből 20 legnagyobb ón-sípok múlt évi december 3-ik és 4-ke közti éjszakán eloroztattak, de a melyek helyében az Eklézsia által mások állítottak.” A megyei tanácskozások jegyzőkönyve 1846. évvel veszi kezdetét. Értékes XVIII. századi egyháztörténeti, művészet- és művelődéstörténeti adatokat tartalmaz az eklézsia „Libellusa”, a legrégebbi anyakönyve pedig a falu korabeli népességére vonatkozóan őrzött meg becses adatokat. Ez szerint 1783-ban Homoródszentmárton lélekszáma 216 fő volt. A családosok száma 52, az özvegyek száma négy. Az egyház legfőbb patrónusai Biró István és Biró Pál urak voltak. Levéltári búvárkodásunkat a kegytárgyak számbavétele követte. Meghatottan tartottam a kezemben azt a középkori gótikus kelyhet, amelyről az 1788. évi püspöki vizitációs jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Egy Talpas fél fertályosnál nagyobb sima ezüst Pohár kívül belől aranyos, a közepén egy hólyagon hat gyűrű fej formák, mellyeknek hármá-

ban valamely fényes követskék vagynak.” E becses művészettörténeti emlék (még a reformáció előtti, itteni katolikus egyházközség tulajdona lehetett) képe a szentmártoni unitárius egyházközségről Krizbai Béla által, a Magyar Millennium évében, azaz 2000-ben szerkesztett kis kiadvány címlapjára is rákerült.

A paplakkal szemben áll a Gellérd Imre gyülekezeti ház és szeretetotthon. Névadójáról, Gellérd Imréről (szül. 1920, megh. 1980) azt kell tudni, hogy az egyházközség megalkudni nem tudó, inkább a halált választó, kiemelkedő lelkésze volt. Emlékét a templomkertben kopjafa őrzi, amelyen a következő rövid bibliai idézet olvasható: „Ő az égő és a fénylő szövétnek vala...” (Jn. 5, 35.) Jelles magiszteri és doktori disszertációja (Az erdélyi unitárius prédikációirodalom története a XVI. és a XIX. század között) angol nyelven látott napvilágot. Hármaskopjafa őrzi Zoltán Sándor (szül. 1888, megh. 1979) lelkésznek, Zoltán Aladár zeneszerző édesapjának az emlékét is, aki 1912-től, 52 éven keresztül szolgálta az egyházközséget. Rajta a következő felirat olvasható: „Boldogak a halottak, akik az Úrban halnak meg” (Jel. 11, 13.), továbbá: „Nekünk annak a cselekedeteit kell végeznünk, aki elküldött engem, amíg nappal van. Mert eljön az éjszaka, amikor senki sem tud munkálkodni.” (Jn. 9, 4) Gipszből elkészített mellszobra a szeretetotthon raktárszobájában látható.

A templomkertben a Szász Gyula és neje által még 1967-ben állíttatott, szépen faragott kiskapun léptünk. Mindjárt jobbra a torony és a régi várfal tövében egy patakkövekből kirakott labirintus hívja fel magára a figyelmet. Ezt a labirintust, vagyis „Barátság Ösvényt” még 2007-ben készítették a testvéregyházközségből, a kaliforniai San José-ből érkezett zárandokok a falubeliekkel együtt. Közepére egy faragott kopjafa került, szimbolikus égő lánggal a csúcán. A rajta a következő angol és ma-

gyar nyelvű szöveg olvasható: A TESTVÉRI SZERETET FORRÁS MELYBŐL AZ ÉLET TÁPLÁLKOZIK, HOGY SZEBB LEGYEN. SAN JOSÉ-I (AEÁ, CA) TESTVÉRGYÜLEKEZETÜNK TISZTELETÉRE. 2007. A labirintus bejárása után a templom meglátogatására indultam.

Az egyházközség mai unitárius temploma 1888-1889-ben épült, észak–dél tájolással. Lebontott középkori templomát hajdan hat védőtornnyal megerősített, ovális alaprajzú várfal övezte. Ebből az erősségből vagy „kastélyból”, ahogy a korábbi források emlegetik, napjainkra a XIX. század második felében megmagasított kaputorony (amelynek alsó két szintje a gótika idején keletkezett, a XVI. század végén) és az egykori várfal romjai maradtak meg. A többi védőtornyot rendre lebontották, s az anyagukat különböző építkezésekhez használták föl.

A mai templom „udvarára” a torony alatti bejáraton, a csúcsíves kiképzésű kapualjon át jutunk, amelynek délkeleti falában egy szűk kőlépcső vezet a toronyban, a lépcsőház felé nyíló ajtó vastag tölgyfa deszkából készült, külső oldalát egymást keresztező, vízszintes és függőleges vaspántok erősítik. Erről Jánosfalvi a következőket írja: „A torony alólól erőssen bé van boltozva s csak egy kis erős vasas tölgyfa ajtócskán lehet két kőfal közt lévő keskeny grádicson felbuvni a toronyba, hol egy ember ezer ellenséget legyilkolhat rendre felyülről, ha buvni mernék alulról.” A művészettörténeti szempontból jelentős, középkori falfestményekkel is díszített gótikus templom leírása a generális vizitációk alkalmával felvett jegyzőkönyvekben maradt ránk. Részletesen írt az ódon templomról Jánosfalvi Sándor István és az ő nyomdokain járva Orbán Balázs is. A templom falképeit Huszka József tárta fel 1883-84-ben. Ismertetéséből tudjuk, hogy a hajójának falait a Szent László-legenda, valamint a Margit-legenda képsorai dí-

A református templom

Kereszt a katolikus imaház udvarán

Az Ugron kúria

szítették. Hálóboltozatos szentélyében pedig Szent Kristóf nagyméretű alakja a Kálvária, a Sírbatétel sokalakos ábrázolása stb. volt látható.

A régi templom a XVII. század első felében már várfallal volt megerősítve. Ez kitűnik abból az 1636. július 24-én Gyulafehérvárt kiállított kiváltáslevélből, amelyet I. Rákóczi György fejedelem adott a homoródszentmártoniaknak, s amelyben nemcsak a bevégzett építkezéseket hagyta jóvá, hanem megengedte, hogy „kastélyuk” őrizetére egy főszékely, s mellette öt gyalog puskás székely háború idején is otthon maradhasson. Az oklevél szövegéből kiderül az is, hogy 1613-ban, mikor a falu fegyverforgató népe Báthori Gábor mellett hadat viselt, az otthonmaradottakat váratlanul tatár had lepte meg és mind emberi életben, mind anyagiakban nagy kárt okozott nekik. Hasonló csapások elkerülése végett engedte meg Bethlen Gábor fejedelem a szentmártoniaknak, hogy határukban kő-sót fejtsenek s az abból nyert összeget a templomuk kőfállal történő erősítésére fordítsák, hogy az váratlan támadás esetén maguknak és anyagi javaiknak oltalmául szolgáljon. A török-tatár had a várat a XVII. század második felében kétszer ostromolta meg. Először 1661-ben (Jánosfalvi Sándor István szerint 1663-ban), másodszer 1690-ben a Zernyest melletti győzelem után, amikor Thököly Imre és az őt segítő török-tatár csapatok kétszer is átvonultak a Homoródok mentén.

Homoródszentmártonnak református temploma is van, a falu északi részén fekszik, az egykor itt birtokos Ugron család adományozta telken. A református vallású, abránfalvi Ugronok a XVIII. században házasodtak be a homoródszentmártoni Bíró családba. Ugron Ferenc udvarhelyszéki kapitánynak (1745) a felesége volt Biró Mária. Fiuk, Ugron Pál (megh. 1813) és neje, Siménfalvi Krisztina építette azt a kúriát, amelyet napjainkra a tisztázatlan tulajdonjog és karbantartás hiánya a végső

pusztulás állapotába juttatott. A kúria a legveszélyeztetettebb romániai műemlékek jegyzékében is szerepel. Építtetője, a fenn említett Ugron Pál, jelentős szerepet játszott Homoródszentmárton életében. Többek közt, az ő közbenjárására és kérelmére engedélyezte I. Ferenc császár (1792–1835) a település sokadalmait, vásárait, évi három alkalommal (február 24, május 16, augusztus 29). Ennek köszönhetően Homoródszentmárton régebb a két Homoród mentének híres „országos vásáros helye” volt. Vásárok itt manapság is tartanak, évente négy alkalommal: február 11-én, április 13-án, szeptember 1-jén és november 19-én. Ugron Pál, amint a korabeli forrásokból kitűnik, a homoródszentmártoni református mater eklézsia és a hozzá tartozó keményfalvi filiális egyház megalapításában is jelentős szerepet vállalt, a Borsai Nagy család tagjaival együtt. Az itteni kevés számú református 1776 előtt a bágyi eklézsiahoz tartozott. Azonban 1776 tavaszán Ugron Pál udvarházánál, Backamadarasi Kis Gergely udvarhelyi kollégiumi rektor és Ar dai Sámuel udvarhelyi pap, egyházmegyei ülnök jelenlétében megalakult az önálló egyházközség, amelynek anyakönyveit 1779 óta kezdték vezetni. Mai temploma 1911-ben épült, jobban mondva ekkor a régi templomot átépítették. Tornyában egy 1781-ben öntetett 90 kg-os harangocska és egy 1924-ben, Nagyszebenben öntetett nagy harang van. A szépen gondozott templomkertbe, hol több évszázada két tölgyfa áll őrt a nyugati bejárat előtt, egy 1898-ban faragott, kőoszlopos gyalogkapun juthatunk, amelynek vas nyílászáróit 1979-ben Jónás János ajándékozta a gyülekezetnek.

Megpihelve egy padon az öreg tölgyek árnyékában, a Sós-kút mezejére sétáltam át, az egykori barompiac szomszédságában, ahol a Nagy-Homoródbal partján a falu sós-kútja található. A benne lévő sós vizet, akár csak a lövétei, homoródmási,

Gótikus kehely

homoródszentpáli sós kutak vizét, a helyiek szalonna-tartósításra és a háztartásban használják.

Késő délután az orvosi rendelőt is felkerestem. Sata Attila családorvos ugyanis régi ismerősöm. Szülőfalumban, Lövétén nevelkedett, hol szülei a helyi általános iskola tanárai voltak. Iskoláit is itt, valamint Csíkszeredában és Marosvásárhelyen végezte. Az orvosi egyetem elvégzése után egy-egy évet Udvarhelyen és Oklándon dolgozott. 2000-től Homoródszentmárton község családorvosa. Feleségével, Dáné Hedviggel együtt a község művelődési életének egyik lelkes

mozgatói, aktív résztvevője is. A Homoródszentmártoni Művészeti Alapítvány vezetését két éve vette át Nagy Attilától, aki a község első embereként a hetvenes évek elejétől rendszeresen szervezte az itteni művésztábort. Kevesen tudják manapság, hogy a homoródszentmártoni alkotótábor az egyik legnépszerűbb és legrégebbi hazai művésztelep, ahol az elmúlt három évtized alatt számos neves és kiváló képzőművész látta vendégül Erdély valamennyi tájegységéről, de magyarországi, németországi, sőt amerikai résztvevői is voltak a tábornak. 1978-ban még csak két résztvevője, 2008-ban azonban több mint húsz vendége volt a művésztelepnek.

Sata Attilát mindig is nagyon érdekelte a képzőművészet. Miután átvette az alkotótábor szervezését, úgy érzi, hogy még közelebb került az alkotókhoz és az alkotáshoz. Szabadidejében ő is szobrászkodik. Kisplasztikáit fából és agyagból készíti. A nagyobb méretű szobrokat barátjával, Bodor Ernővel együtt faragják. Ezek ma Lókodban, Abásfalván és Szentmártonban láthatók. Kopjafákat is farag és festeget is. A zene is mindig jelen volt az életében. Játszott rockzenekarban (Revival), öt évig zenélt a Juvenalis régizene együttesben. Jelenleg mint brácsás tagja, László Árpád kultúrigazgatóval és Tankó Gyulával együtt a helyi Nyíres nevű népi zenekarnak és a Kankalin nevű együttesnek. Az utóbbit megzenésített versek előadása céljából hozta létre.

Homoródszentmártonban a Kerekesek dombján lévő katolikus imaházban is felkerestem. Gondnoka Oláh Albert. Tőle tudtam meg, hogy ide is T. Veress-Sándor Levente homoródkarácsonyfalvi plébános „jár át misézni”. A imaház udvarán, egy 2007-ben állított keresztben a Sata Attila és Bodor Ernő faragta korpusz látható.

ABÁSFALVA

Homoródszentmártontól négy km-re északkeletre a Nagy-Homoród völgyében fekszik Abásfalva. Keletről a Várhegy (836 m), nyugatról a Bozbokor (716 m) és a Zsuva-tető (768 m) határolják. A falutól északra, egy km-re van Homoródkeményfalva, s innen tizenegy km-re, a Nagy-Homoród völgyének felső végében Homoródfürdő fekszik.

Ezt a kis települést az írott források először 1566-ban említik. Ekkor innen négy székely lófő szolgált híven II. János király hadában. A székely székek 1567 évi, 25 dénáros adójának összeírásában a falu hat portával szerepel. 1570-ben az abásfalvi Petenye György új adománylevelet nyert II. János királytól az itteni lófő birtokára. 1614-ben kilenc lófő, nyolc gyalog, egy szabados, egy

ősjobbágy és egy feje kötött jobbágy család lakta. 1766-ban 133 fő volt a népessége. Többségében mindig unitárius vallású székelyek lakta falu népességének száma a XX. század közepéig folyamatosan növekedett. Az utóbbi ötven évben viszont jelentősen megcsappant. 1940-ben még 495 unitárius lelket tartottak számon. 2000-ben számuk 262 volt (ebből 124 székely-magyar, a többi cigány, vagyis roma). Barabás Áron unitárius lelkész által összeállított statisztika szerint 2002-ben a faluban található 143 ház közül 18 lakatlan volt, 21 hajlékban egy-egy özvegy, idős ember élt, s 1980 és 2000 között 12 ház adódott el. A valaha jobb időket ért kis falu gazdasági életében jelentős helyet foglalt el a juhtenyésztés és a mészégetés, valamint az azal való kereskedés.

A falu széléhez érve, a két faragott kopjafa közé illesztett helységnévtábláról megtudtam, hogy

Abásfalvának nem testvérfaluja, hanem testvérvárosa van, mégpedig az Amerikai Egyesült Államokban lévő Bedford (Massachusetts állam). Innen nem messze az út bal oldalán, a régi jegyzőség épületével szemben az 1914–1918. évi világháborúban elesett tizennyolc abásfalvi hős turulmadaras emlékműve áll, amelyet az abásfalvi Unitárius Nőszövetség emeltetett 1926-ban. 1985-ben pedig vaskerítéssel vették körül. A falu központjába vezető Főút két oldalán a településképet meghatározó, jellegzetes, kőből épült, többnyire fehérre, vagy világoskékre meszelt házak és kőkapuk láthatók. A Szászok utcáján a templom felé elkanyarodva, egy 1872-ben épült ház négyablakos homlokzatán a következő örökérvényű feliratot olvasható: NEM A HÁZ TART MEG MAGÁBAN HANEM ISTEN ŐRIZ ABBAN, EMBER TEHÁT IMÁDKOZZÁL HOGY ISTEN LEGYEN HÁZADNÁL.

Szokásomhoz híven először a papi lakba kopogtattam be. Abásfalva lelkésze Barabás Áron aki 1951-ben született Homoródkarácsonyfalván, gazdálkodó családban. Középiszkolai tanulmányait Székelyudvarhelyen, a teológiát Kolozsváron végezte. Tanulmányai után egy évig, 1977 őszétől 1978 őszéig, Marosvásárhelyen szolgált, mint segédlelkész. 1978. október elsejétől Abásfalva lelkésze. 1979-ben kötött házasságot a városfalvi származású Sándor Edit Gyöngyvér óvónővel. Fiuk, Áron programozó és az AEÁ-ban él. Lányuk, Boglárka Magyarországra ment férjhez. A tiszteletes úr több mint harminc éves itteni szolgálata alatt nagy gondot fordított az egyházi épületekre. Csak a templom tornyát három alkalommal (1988, 2000, 2008) javították. A többi egyházi épületen is látszik a jó gazda keze, és az egyházközség híveinek a törődése. A két éve eszközölt nagyobb méretű javításokat is az ő segítségükkel, az elszármazottak, valamint László János vállalkozó és a Bedford-i test-

véggyülekezet támogatásának köszönhetően tudták kivitelezni.

Az 1910-ben épült papi lak udvarán megsza- badultam a hátizsákomtól s a szomszédban magasodó unitárius templom vizitálására mentem. Az abásfalvi eklézsia, amely régen egy papot és egy mestert tartott Keményfalvával, először a XVIII. század elején épített templomot magának, miután „az két falu összeveszett.” E templomról 1749-ben azt jegyezték fel, hogy „fából való, zsendelyes, falu jószágán circiter ezelőtt annis 21 építetett, az abásfalvi unitaria eccla költségeivel.” Később, Nagy Gergely Mózes feljegyzései szerint, amely az egyházközség aranykönyvében olvasható, 1787-ben új kőtemplom épült (falai még ma is látszanak a papi lak kertjében), de közel lévén a falu belterületét kettészelő Homoród vizéhez, állandóan nedves volt és repedezett. Ezért az egyházközség új helyen új templom építését határozta el. Ennek alapköveit 1866-ban rakták le. Fundamentumától kezdve befejezéséig több építőmester is dolgozott rajta. 1873-ig a segesvári Kaméli György volt a vállalkozó, majd az építést a karácsonyfalvi Benkő Mihály vállalta el. Halála után a brassai Szabédi György folytatta a templom építését. Az alapok lerakása után az építkezés, pénz és anyagihiány miatt is, több alkalommal elakadt, szünetelt. Ezt a templomon és a templomban fellelhető építési évszámok is jól szemléltetik. A keleti bejárat ajtójának szemöldökfáján az 1873-as évszám, az eléje emelt portikusz homlokzatán az 1879-es évszám, a karzat mellvédjén az 1881-es, a portikusz talapzatánál elhelyezett kőlépcsőn az 1882-es, míg a tornyon az 1883-as évszám látható. A templom karzatán lévő orgona a csíkszeredai Boda József orgonakészítő munkája. Játszóasztalán az 1904-es, míg az orgonaszekrényen az 1907-es évszám olvasható. A templomban a szószék mellett látható még a második világháború abásfalvi áldozatainak fehér már-

*Az unitárius templom
keletről*

A szószék és a szentély

Utcarészlet Alszeben

vány emléktáblája. A fa berendezés, amelynek nagy része (padozat, székek, szószék) a messze földön híres, idevaló Balázs Mózes, a kitűnő székely asztalosmester, bútorfestő és orgonakészítő munkája, legrégibb darabja egy éneklő pulpitus (könyvtartó állvány), amely a karzat alatt a sarokban áll. Ez régen, a XVIII-XIX. században a szószék előtt állt, a templom piacán, rajta volt a nagy énekeskönyv vagy graduál s gyerekekből álló kórus vette körül. Az ének ritmusát a gyülekezeti éneklést vezető kántor a kezében lévő pálcával, amelyet néha-néha fenytítésre is használt, kikopogtatta és így történt az éneklés. Annak idején az abásfalvi iskolának több székely növendéke volt, mint manapság, ugyanis ma a lakosság 2/3-át roma népesség alkotja, ennek következtében a helyi I-IV. osztályos iskola kisdíákjai 95 százalékban roma nemzetiségűek.

A templom építéstörténete az összefogás, az ökumenizmus szép példája volt, ugyanis az unitárius egyházközségek mellett szintiszta római katolikus községek (Oláhfalú, Lövéte) közbirtokossági is segítettek Abásfalvát a templomépítésben. Többek között Lövéte közbirtokossága ajándékozta a stakatur gerendának való fenyőfákat, a szarvazatnak is, amennyi kellett, és még ötven szekér mészégetni való fát. Homoródmás közbirtokossága 210 szekér mészkövet, Gyepes közbirtokossága a stakatur készítéséhez szükséges cserefát ajándékozott az építkező egyházközségeknek.

A templom felszentelése, bár tornya nem volt egészen kész, 1882-ben megtörtént. Tornyát 1893-ban lövétei György György toronyfedő mester fejezte be és ezzel végül beveződtek a több évtizeden át tartó építkezések.

A templom szépen rendezett cintermében szinte kuriózum számba menő emlékmű áll. Ez nem más, mint a faragott terméskőből készült milleniumi emlékmű, amelynek utcára néző oldalán a következő felirat olvasható: **MAGYARORSZÁG EGY EZREDÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE. AZ ABÁSFALVI KÖZBIRTOKOSSÁG EMELTETTE 1896 Május 9-én.** A cinterem felőli oldalán hasonló felirat olvasható, a 896–1896-os évszámokkal együtt. Ugyancsak a templomkertben áll az a kopjafa, amelyet a millecenáriumi emlékére az egyházközség hívei állítottak 1996-ban.

A templomi vizitáció után Alszeg falurészt látogattam meg. A Nagy-Homoródon átívelő fahíd felé haladva, a régi malomház mellett mentem el, amelynek homlokzatát a mostani tulajdonos éppen készült feljavítani. A kőből rakott földszintes ház, amely a XIX. század dereka körül épülhetett, a molnár lakóháza volt. A tulajdonképpeni malom ennek háta mögött állt, belőle mára csak a ház sarkának támasztott malomkő maradt. A vízimalom 1912-ben még a helybéli malomtársaság tulajdo-

nát képezte. Később egy Demeter Dénes nevezetű vállalkozó volt a tulajdonos. Tőle vásárolták meg, fele-fele arányban, kevéssel 1920 után, az abásfalvi id. Bencze János, és a homoródszentmártoni Farkas József. 1932-33-ban Bencze János megváltotta a Farkas részét, s a malmot végrendeletileg fiára, ifj.Bencze Jánosra hagyta. 1820-ban, egy korabeli úrbéri összeírás szerint, amelyet Kandó István és Szombathfalvi Sándor kirendelt összeírók vettek fel a falu előljáróitól, még nem volt malom a faluban. A háromfordulós határában megtermett „tisztá búzát, elegyet, rozstot, törökbúzát” a szomszédba, Keményfalvára és Szentmártonban vitték őrletni (az utóbbiban négy malom működött: a gróf Rhédei László úré, báró Györfi Mihályné Ugron Karolina asszonyságának kettő, és a tekintetes Kovács László úré).

Ifj. Bencze János a rendszerváltozásig, mint tulajdonos, később, rövid „kuláksors” után, mint a kollektív gazdaság molnára üzemeltette az abásfalvi malmot. A malomárokban folyó Nagy-Homoród vize annyira tiszta volt, hogy sok abásfalvi család a „lajróll” (2-3 m hosszú csatorna, amelyen keresztül a víz a malomkerékre jut) hordta az ivóvizet annak idején, elsősorban azért, mert a Nagy-Homoród jobb partján épült porták kútjainak vize, a fel-

színhez közeli sóréteg miatt, enyhén sós ízű voltak. A vízimalom az 1970-es árvízig üzemelt. Utána már csak alkalmilag indították be, traktormotorral hajtva meg az őrlőberendezést. 1976-ban, ifj.Bencze János halálának évében végképp leállt a malom. A boronafákból készült, cseréppel födött épületet végül a 2000-es évek elején bontották le.

Ha valaki Abásfalvára kirándul, onnan addig ne távozzon, amíg el nem sétált a falu Alszeg nevezetű részében. Megéri a látvány, ugyanis az idevaló születésű László János vállalkozó mintegy kilenc-tíz régi házat vásárolt meg és újítottatott fel, így mentve át a két Homoród mente sajátos, a közeli Szászföld hatására kialakult egyedi népi építészetének egy darabkáját a jövő nemzedéke számára. Ezek után nyugodtan mondhatjuk, hogy Abásfalva Udvarhelyszék „Torockója”. Kevesen tudják, ezért ide írom, hogy innen származott el László Gyula (Kóhalom, 1910. március 14. – Nagyvárad, 1998. június 17.) Széchenyi-díjas régész-történész, képzőművész, egyetemi tanár családja. Ő maga származásáról így vallott: „Családom, s magam a magyar nemzet legkeletibb törzseiből, a székely népből származunk”.

Abásfalvi porta

HOMORÓDKEMÉNYFALVA

Abásfalváról az Ördögös vagy Ördögdomb alatt elhaladva Homoródkeményfalvára gyalogoltam át. E kis falucskát hajdan, az írott források szerint jobbágycsaládok lakták. 1566-ban az itt fekvő jobbágyporták közül négyet Karácsonyfalvi György deák, hármat-hármat Mátyás Péter és Pálfalvi Ferenc bírt. 1602-ben Giorgio Basta által császári hűsége esketett udvarhely- és keresztúrszéki nemesek, lófők és szabad székelyek összeírásában 16 homoródkeményfalvi jobbágy családfő neve szerepel. 1614-ben medeséri Bencsér Ferencnek hét, máréfalvi Pálfalvi Istvánnak hat, Karácsonyfalvi Ferencnek szintén hat ősjobbágya volt a faluban.

A falu déli végéhez érve, azon telek (neve ma Templomhely) mellett haladtam el, amelynek kertjében egykor Abásfalva és Keményfalva közös temploma állott, s amelynek leromlott falait még Jánosfalvi Sándor István is látta. A XVIII. század közepén még éppen állott. 1749. évi följegyzés szerint a „templom kőből való, sendelyes; a felett van 1 harang”. Utoljára 1999 augusztusában jártam itt. Akkor még élt a telek tulajdonosa, a 81 éves Bencze Albert bácsi, aki elmesélte, hogy még a nagyapja, Bencze János is játszott a templom romjai között. Alapköveit 1936-ban szedték ki gyümölcsfa csemeték ültetése alkalmával. Kérésemre emlékezetből alapfalait is „kilépte”. Eszerint, a kelet–nyugat hosszirányú templomocskafalai 60–70 cm vastagságúak voltak. Hossza mintegy

19–20 méter, hajójának szélessége pedig öt méter volt. Elmondása szerint a szentélye egyenes záródású volt (Orbán Balázs félköríves záródású szentélyről ír), s belőle nagy mennyiségű emberi csont, sőt még egy lókoponya is felszínre került. A nyugati bejárat egykori helyén, a földből egy 1472-es évszámot viselő faragott kő került elő, amelyet sajnos beépítettek az új házuk fundamentumába. Albert bácsi arról is mesélt, hogy itt a föld kincset is rejt, amelyet régen a pap ásott el. Családjának tagjai több évtizeden át eleget kutakodtak utána, még javasasszonyokhoz, látó emberekhez is eljártak Brassótól Gyergyóig, de nem akadtak úgysem annak a nyomára.

Keményfalván a szállásadóm Gyöngyössi János volt. Ő a székelyföldi erődített templomok megszallott kutatója, s még 1977 nyarán, Orbán Balázs példáján felbuzdulva barangolta be a két Homoród völgyét, rajzokat és fényképeket készítve templomokról, várhelyekről, udvarházakról stb. Mint elmesélte, ezek voltak élete legszebb napjai. Szállásomon kényelmesen berendezkedve, rövid pihenő után a papi lakra látogattam el, ahol Kardos József fiatal lelkész az egyházközség levéltárának rendezése közben találtam. Kardos lelkész úr 1981. április 21-én született Tordán, de élete első 20 évét Tordaszentmihályon töltötte. 1999-ben érettségizett. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben 2005-ben, a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, a történelem szakon 2009-ben fejezte be a tanulmányait. 2005. szeptember 1-jétől Keményfalva lelkésze. Elsődleges fontosságú feladatának tartja a helyi oktatás fejlesztését, a szülők gondolkodásmódjának pozitív irányban való befolyásolását az oktatást, gyermeknevelést illetően. Azt vallja, hogy a lelkész feladata – egyéb teendői mellett – az, hogy ráébressze a szülőket arra: a gyerekek tanítását/tanítottatását vállalni kell, s ennek érdekében nem kell sajnálni semmilyen áldozatot.

Az egyházi levéltár átnézése során belelapoztam az eklézsia presbiteriális jegyzőkönyvébe, amelyet az akkori kurátor, Szász János vásárolt célirányosan az 1844-ik évben. Átlapoztam a számadásos jegyzőkönyvet is, amely „Árkosi Domokos Áron papságában és Lőrincz Mihály gondnokságában készült”, 1863-ban, valamint az iskolavizsgálati jegyzőkönyveket 1845-től 1872-ig. Az utóbbiak közül, az 1848. március 17-én felvett jegyzőkönyvet Jánosfalvi Sándor István mint köri jegyző írta alá. Ebből megtudjuk, hogy a keményfalvi kicsiny iskolának tíz tanulója volt, akiket Csíki József tanító olvasásra, kátéra, éneklésre, könyörgésre, erkölcsi regulákra, a Miatyánkra, Hisszekegyre, a parancsolatokra és a számok ismertetére oktatózott. A sárgult lapok közül két 17. századi oklevél másolata is előkerült. Egyik 1660. július 6-án kelt a homoródalmási Rigó Imre lófő házánál, muzsnai Dakó György almási prédikátor és Szabó János deák jelenlétében. Ebből megtudtuk, hogy abásfalvi Márton András, Péter deák, György András, Benke Péter Abásfalva és Homoródkeményfalva képviselőjében „egy közepeszerű harangot” vásároltak a fogarásfalvi Sorbán vagy Bojer Jánostól és Miklóstól 80 forintért, akik a harangot, mint elődeik által szerzett „sajátjokat és mint igaz tulajdon marhájakat” adták el. A másik, 1666. november 23-án, Székelyudvarhelyen kibocsájtott ítéletlevélből aztán kiderült, hogy ez korántsem volt így. Koncz András székely királybíró előtt megjelent szebenszéki Kastenholz (Hermány, rom. Casolt) falu lakói ugyanis azért tettek panaszt, mert Szeben ostromakor (1659-ben) „falujuk elhagyatva lévén”, két harangjukat ellopták. Utána nyomozva ezek egyikét Homoródkeményfalván találták meg. A harangot az azt felismerő kastenholziaknak az alkirálybíró visszaítélte, a kárban maradt homoródkeményfalviakat pedig arra utasította, hogy kárukat azokon keressék, akiktől

a harangot annak idején vásárolták, s akik a vásár tisztességes voltaért kötelezettséget vállaltak.

Van a homoródkeményfalvi eklézsia levéltárában még egy 1910. március havában keletkezett kézirat is, amelynek szerzője Kovács Imre akkor fungáló pap, s amelyből e kis unitárius egyházközség történetének egyes epizódjait megismerhetjük. A kézirat, akárcsak a többi egyházközségben, Dávid Ferenc első unitárius püspök születésének 400. évfordulója alkalmából, 1910-ben íródott s az egyházközség keletkezését, fejlődését, a jegyző- és anyakönyveket, az egyházköri és püspöki vizsgálatokat, az egyházközség vagyonát, a templomot, a tornyot, papi lakot és iskolát, annak papjait, iskolamestereit és gondnokait írja le és mutatja be röviden. Jánosfalvi Sándor István útinaplója szerint 1621-ben Keményfalva még Homoródszentmárton filiája volt. Uzoni Fosztó Márton nevezetű papját, a hagyomány szerint, 1660-ban a II. Rákóczi György fejedelem elvesztésére Erdélybe vezényelt s Udvarhelyszéket is dúló tatár hadak vágták le. A falutól délkeletre azt a helyet, ahol a lelkész hősi halált halt, még ma is Márton pap temetőjének hívják. Legrégibb jegyzőkönyve 1744-ben kezdődik s címe: Az homoródkeményfalvi unitárius sznt. Ekklésia Libellusa. Ez egy 1635-ben öntött harangról is megemlékezik. Anyakönyveit 1782-ben Koncz Boldizsár lelkész kezdte el vezetni. Régebb az úrasztali készlet között volt egy úrvacsorai kenyeret vágó ezüstnyelű kés, még 1651-ből, a következő felirattal: I. N. R. I. Ma a legrégebb úrasztali tárgya egy aranyozott ezüst kehely, amelynek kosarán a következő betűk és évszám látható: H. K. E. A. 1735.

Homoródkeményfalva mai templomának építését az 1820-21-ben kezdték el s azt 1827-ben már át is adták a használatnak. Tornyában, amelyet jó húsz évvel a templom használatba adása után, 1848-ban fejeztek be, két harangot ta-

láltam. A nagyharangon a következő felirat olvasható: AZ EGY ISTEN TISZTELETÉRE A HOMORÓDKEMÉNYFALVI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG. ÖNTÖTTE HÖNIG FRIGYES ARADON 1924. A kisebbben pedig, a harang alsó peremén körben: A HOM. KEMÉNYFALVI UNITARIUS EGYHÁZ SZÁMÁRA 1884. AZ OSZTHATATLAN EGY ISTEN TISZTELETÉRE ÖNTETTÉK SELTENHOFER FRIGYES ÉS FIA SOPRONBAN.

Az új templom szarvzatához szükséges fenyőfát és a deszkát a szomszédos oláhfalvi lakosok ajándékozták a falunak. Nevüket hálából id. Lakatos Ferenc jegyző megörökítette az egyházközség jegyzőkönyvében. Az orgonát 1858-ban rendelte meg az egyházközség Balázs Mózes abásfalvi asztalosmestertől. A kész orgonát 1860-ban Lőrincz Mihály gondnok felkérésére Cserei Mózes homoródszentmártoni unitárius lelkész és Szemerjai János, Udvarhely református kántora „vizsgálták” meg s úgy találták, hogy az „mind külsőire mind belső szerkesztésére nézve” készítőjének dicséretére válik. Fehérre festett és aranyozással díszített szószékkoronáján ma az 1927-es évszám, valamint Kiss Jenő lelkész, Koncz András gondnok és Vass Márton pénztárnok neve olvasható.

A mai lelkészi lak 1894-ben épült s közvetlen a templom mellett van, kétfelől két kőkapuval. Egyik a lelkész udvarára, a másik a templomkertbe vezet. Az utóbbinak az utcára néző részére egy kőből faragott emléktáblát helyeztek, amelyen a következő feliratot olvashatjuk: MILLENNIUMI EMLÉKÜL ÉPÜLT BUZGÓ ADAKOZÁSBÓL KOVÁCS IMRE PAPSÁGA ÉS GERGELY LAJOS GONDNOKSÁGA ALATT. 1897. Belépve a kapun, jobb kéz felől az első világháborús hősök (28 fő) emlékműve tűnik a szemünkbe. Erről a következő családneveket jegyeztem le: Deák, Lőrinc, Boldizsár, Koncz, Nagy, Kalányos, Bogdán, Szabó,

Az unitárius templom és a paplak

A szószék

Úrasztali kehely 1735-ből

Gyöngyössy János portája

Vass, Rác, Tutó, Bartis, Bencze és Burcsa. A második világháborúban hősi halált halt hat keményfalvi férfi nevét őrző emléktáblát a templomban helyezték el. A fennebb már említett kézirat szerint Keményfalva népességszáma az utóbbi kétszázhatvan évben a következőképp alakult: 1749-ben 87 lélek, 1762-ben 92 lélek, 1789-ben 98 lélek, 1827-ben 117 lélek, 1851-ben 216 lélek, 1894-ben 368 lélek. 1910-ben összesen 439-en laktak. Ebből 23-an idegenben tartózkodtak, azaz szolgálaton voltak. Az 1950-es évekig növekedett a népessége, de azóta folyamatosan csökken. Ma mintegy 210 fő lakja. A lakosság közel kétharmada magyar ajkú és öntudatú cigány, akik példás egyetértésben élnek a székely családokkal egymás mellett.

Este a szállásadómról, vacsora után egy pohár bor mellett, kiderült, hogy ő tulajdonképp vegyész mérnök. Ő és felesége, Magda asszony, mindketten Székelyudvarhelyen születtek. Ott jártak iskolába, s hosszú éveken keresztül ott is dolgoztak, laktak. 1985-ben kötöttek házasságot, rá egy évre született meg a lányuk, Kati. Bár városban éltek, gyökereikkel mindig a Nagy-Homoród mentéhez kötődtek. János anyai nagyanyja, Kádár Rebeka és a dédnagyanyja, Dombi Julianna is mindketten homoródszentmártoniak voltak. Nem véletlen, hogy első honismereti barangolása alkalmával, 1977-ben, épp a két Homoród mentét vette célba. A feleségnek, Magdának még erősebbek voltak a Homoród mentéhez fűződő szálai, ugyanis gyakran nyaralt Abásfalván, Bencze Jánosnál és Eszternél, a nagyszüleinél, akik az itteni vízimalom tulajdonosai és üzemeltetői voltak. Házasságuk után is gyakran jártak együtt Abásfalvára, az akkor már özvegy „molnárnéhoz”, Bencze Eszterhez. 1990-ben merült föl először, hogy egy hétvégi házat szeretnének a vidéken. Először egy új ház építésére gondoltak, az Ilona völgyében, ám végül 1991-ben Homoródkeményfalván vásároltak meg egy eme-

letes kőházat (Bencze Mózes és neje, Pál Mária építették 1873-ban) és telket. Ezt néhány év alatt sikerült felújítaniuk és 1994-ben kocsmát nyitottak a pincéjében, amit két év múlva átköltöztettek a szomszédba álló, bérelt épületbe. Természetesen mindketten felmondtak addigi munkahelyükön. Erre szükség is volt, ugyanis 1995-ben egy tejfeldolgozó létesítésére is vállalkoztak. Ennek épületét a telkükön álló romos csűr helyére építették fel. A termelés 1996. március 1-jén indult be. Kezdetben értékesítési gondokkal küzdöttek, de 2000-tól az üzlet „sínre” került. A kocsmát is kibővült egy vegyesüzlettel. A tejfeldolgozóban, amelyben az Abásfalva és Keményfalva gazdáitól felvásárolt tejet dolgozták fel, időközönként 5-10 helybeli fiatal dolgozott. Sajnos ezt 2005. március végén be kellett zárniuk, ugyanis nem volt meg az anyagi háttér az uniós feltételek megteremtéséhez. Időközben sikerült megvásárolniuk még egy házat és telket a faluban. Ezt a vendéglátásban szeretnék hasznosítani. Immár több mint négy esztendeje, hogy állandó lakói a falunak és jól érzik itt magukat. „A mindennapi gondok mellett elmondhatjuk – fogalmazták meg együtt –, hogy aki boldogabbnak mondja magát, mint mi, az nem biztos, hogy igazat mond.” Gyöngyössi János házigazdám, amint fennebb már említettem, az erdélyi vártemplomok szakavatott kutatója. Számos cikke, tanulmánya jelent meg az erdélyi (Hídfe, Székelység, Keresztény Magvető, Örökségünk), valamint magyarországi lapokban (Rubicon, Pávilon), és többször tartott előadást külföldön és itthon a székely templomerődökről. Ma már ritkaságnak számít régies, kalligrafikus kézírásával készített és saját rajzaival illusztrált Székely templomerődök című kézirata, amely 1993-ban hasonló alakban is megjelent.

GYEPES

Reggel borús, esőre álló időre ébredtem. A bizonytalan időért, úticéломtól eltérően, először nem a messzibb fekvő Homoródremetére, hanem a közelebbi Gyepesbe gyalogoltam át. Ha valaki Homoródkeményfalváról gyalogosan akar Gyepesbe jutni, akkor legjobb, ha a Nagy-Homoród jobb oldali mellékvizének, a Sós-pataknak a bal oldalán haladó régi úton (csordahajtó) kapaszkodik fel a Bozbokor tetőre (716 m). Ide egy gyalogösvényen is feljuthatunk, de nagyobb fáradalmakkal. A kilátás azonban hamar feledteti az emberrel a gyaloglás nehézségeit. Ahogy lassan emelkedtem fel a kapaszkodón, vissza-visszanéztem a hátam mögött hagyott falu fehérülő házaira, s a föléje emelkedő kisebb-nagyobb kopár, vagy erdős dombokra. Jobb kéz felől a falu felett a Vigyázóhegy emelkedik, fölötte egy magasabb dombot Kereknyír tetejének hívnak. Keleten, a Várhegy oldalában legel-

sző juhseregek lassan mozgó fehér foltjait szemlélhettem a szemerkélő esőben. Van még Keményfalván felül, az összeszoruló Nagy-Homoród völgyében egy legendás, Hollókőnek nevezett sziklaszál is. A helyi hagyomány szerint ennek üregeibe menekült a falu lakossága, ha tatár dúlt a környéken.

Bozbokor tetőről messze ellátni. Szép tiszta időben biztosan egészen a Fogarasi-havasokig, de ez a látvány nem adatott meg nekem, ezért lassan beereszkedtem a Gyepes-patak völgyébe. Az itt fekvő Gyepes falu közigazgatásilag a tőle délre, mintegy három és fél kilométerre fekvő Homoródszentmárton községhez tartozik. Keletkezésének idejéről nagyon keveset tudunk. Jánosfalvi Sándor István szerint a falu egykori helye a szentpáli Kornisok és szentmártoni Bíró család erdős-legelő területére volt. A falu neve egyébként a gyp szavunk -s képzős származéka s jelentése pázsitos hely.

Az 1566. évi összeírás Gyepesből két lófőt említ. Az 1567. évi összeírásban 21 portával szerepel. 1576-ban a jobbágyporták száma összesen 17 volt. Ezekből tízet a fejedelem, egyet bögözi Farkas Ferenc, míg hatot Kornis Farkas birtokolt. 1602-ben hat lófő, tizennégy szabad székely és kilenc jobbágycsalád lakta. 1614-ben a lófők száma hét, a gyalogoké hat és a szabadosoké három volt. Rajtuk kívül 24 jobbágyrendű család élt a faluban. Közülük tízet Kornis Ferenc, hatot bögözi Farkas, hetet derzsi Petki János és egyet homoródszentmártoni Bíró János birtokolt. Száz év múlva, vagyis 1713-ban hat lófő és szabad székely, tizenhét jobbágy és két zsellér családot írtak össze itt. A Ponk alatt érkezve a faluban, örömmel tapasztaltam, hogy a régi, öreg házakat az itteniek nem hagyták magukra. Éppen egy olyan utcán ereszkedtem be a falu közé, hol javában folytak a felújítási munkálatok. Egyik ház homlokzatára nemrég a következő feliratot festették vissza: 1893. ISTEN SEGEDELMÉVEL ÉPITETTE CSEKE JÁNOS ÉS NEJE REBI.

Gyepesben először az unitárius templomot szerettem volna meglátogatni. Orbán F. Dezső lelkész urat azonban nem találtam otthon. Találomra bekopogtam egy portára és nem csalódtam. Benedek Elvira szívélyesen elkalaúzott Cseke István gazdáékhoz, akinek felesége, Enikő az egyházközség pénztárosa. Hamarosan el is szállásoltak az itteni szeretetotthonban, amelyet Bartha Alpár (jelenleg Fiafalván szolgál) lelkészsége alatt javítottak ki és korszerűsítettek. Ez régebb kántori lak és egyházi iskola volt s még 1876-ban épült. Legáltalában ez az évszám olvasható az pince ajtajának boltíves, kőből faragott ajtókeretén. Felújításának évében fehérre meszelt falára a következő feliratot írták emlékeztetőül: ERŐS VÁRUNK NEKÜNK AZ ISTEN. ISTEN SEGEDELMÉBŐL ÉPITETTE A GYEPESI UNITÁRIUS EGY-

HÁZKÖZSÉG 1876-BAN. FELÚJITVA 1994-BEN. A Cseke család vacsorára is meghívott, így szürkületig gondtalanul róhattam a falu utcáit. Először a nemrég leaszfaltozott Fő utcán a falu déli felében, az út felett található régi temetőbe látogattam el, hol hajdanán az egyházközség régi temploma is állott. Gyepes a XVII. század közepéig Homoródszentmárton filiája, azaz leányegyháza volt. Az anyaegyháztól 1641-ben, Beke Dániel püspöksége alatt szakadt el. Temploma, ifj. Szombatfalvi József szentmártoni lelkész szerint 1672-ben épült fel. Ennek nem volt tornya. Harangjai különálló, fából ácsolt haranglábon voltak elhelyezve. Ezt az 1749. évi jegyzőkönyv-töredék is tanúsítja: „Templom kőből való, sendelyes; harangláb fából való, 1 harang benne.” E templomot, 1789 áprilisában az egyházközségben vizitáló Lázár István unitárius püspök nagyon rossz állapotban találta. A nedvesség miatt falai meghasadoztak, az összeroskadás szélén állt. Életveszélyes volt istentiszteletet tartani benne. Helyében az egyházközség 1791 és 1793 között, Derzsi Mihály és Huszár Elek lelkészek ideje alatt, új templomot építtetett s melléje 1796-ban tornyot is rakattak. Sajnos a talaj vizenyős volta miatt ez a templom is az előbbi sorsára jutott, s „közel egy emberöltő alatt teljesen tönkrement”. Az 1827. évi egyházlátogatás alkalmával Körmöczi János püspök szomorúan konstataulta, hogy a torony leomlott s a templom falait támfalakkal kellett megerősíteni. 1833-ban állapotota már annyira rossz volt, hogy egy új templom felépítéséről kellett gondoskodni. Az építkezésre alkalmasabb helyet kerestek. Csere útján sikerült megszereznie az egyházközségnek gróf Rhédei László telkét, és ezen épült fel a falu jelenlegi temploma. A tornyot melléje később építették. Rajta ma a következő felirat olvasható: „Isten segedelméből épült 1868-évben. Újjátott 1901-évben. Javítva 1981 – 1990 – 2002.” Benne jelenleg két, 1924-

Útcarészlet

Gyepesi lakóház és kőkapu

Az unitárius templom és a paplak

Festett papizék

A millenniumi emlékmű

Az orgona

ben öntött harang „lakik”. A templom szomszéd-ságában álló lelkészi lakot Jánosfalvi Sándor István itteni papsága alatt építették a hívek, 1851 és 1853 között.

Este Cseke István családjával vacsoráztam. Elmesélték, hogy a feleségével, Enikő asszonnyal, aki abásfalvi Szócs leány s a helybeli Nőszövetség aktív tagja, 22 éve házasodtak össze, s boldog házaságukból két gyermek született. István édesanyja, Cseke Regina 35 évig tanította a gyepesi gyerekeket. Akkor még több gyerek ült az itteni iskola padjaiban. Ma gyerek kéttucatnyi, ha van a faluban. Az óvodában hárman, az I-IV. osztályban nyolc gyerek jár. Beszélgetésünkbe bekapcsolódott István édesapja is, a 78 éves Cseke László, aki akár a falu statisztikusa is lehetne, annyi számadatot tud róla. Tőle tudtam meg, hogy Gyepesben jelenleg 50 házban laknak, 39 üresen áll, 24-et eladtak hétvégi háznak, 29-et pedig lebontottak. A falu lakossága pontosan 122 fő. Ebből 51 férfi, 44 nő és 22 gyermek. Az 51 férfiből 15 vénlegény. Özvegy 17 van a faluban, 7 férfi és 10 nő. Ez egyetlen cigány család nemrég költözött be Szentmártonból. László bácsi pontos statisztikai adatokkal szolgált a falu földterületéről is, művelési ágak szerint: 661 hektár és 75 ár szántó, 519 hektár és 16 ár erdő és 499 hektár és 66 legelő. Az állatállomány mintegy 10 lóból és 140 tehénből áll. Juh alig van pár darab a faluban, ezért eszténa sincs. Azt is megtudtam tőle, hogy a Május 1 nevezetű kollektív gazdaság 1990 után bomlott fel. A Gyepes völgye közbirtokosság pedig, amelynek egy darabig ő volt a könyvelője, 2001-ben alakult, 121 taggal. A falu munkaképes lakossága közül négy fiatalember ingázik, a többi a földművelésből és állattartásból próbál megélni, már amennyire a vadak engedik. Tulajdonukban hat traktor és mintegy 16-17 kaszálógép van.

László bácsi még Jánosfalvi Sándor István életrajzához is hozzá tudott tenni egy adomát. Az érlyes lelkész, akinek ittléte alatt az egyházközség csak épült, s birtokai szaporodtak, akaratossága

miatt összeütközésbe került a helyi egyházi vezető emberekkel, minek következtében 1858-ban el kellett hagynia Gyepeszt. Jánosfalvi állítólag a következő rigmosos mondatával köszönt el a híveitől: „Voltam olyan papotok, amilyen bért adatok!”

Esti harangszókor a templomba is bejutottam. Fa berendezése közül csak az orgonái tűntek régi daraboknak. Egyiket 1844-ben, a másikat 1930-ban készítette az egyházközség. Ez van jelenleg használatban. A többit faberendezést vagy kicserélték, vagy 1990-ben átfestették. A templomi padok mellvédjeit díszítő, festett virágmintás kazetták a homoródszentmártoni Dombi Mózes munkái. A szószéken fekete bársonytakaró van. Felirata: „Erős várunk nekünk az Isten. – D. F. Nőegylet ajándéka 1930.” Koronája új, és díszesen faragott. Mellette, fekete márványtáblán, a második világháborúban hősi halált halt tizenhat gyepesi férfi neve olvasható. A templomban őrzik, üveg táróban, azt az országzászlót is, amely az 1940-es években készült. Rajta Magyarország kiscímere látható. Felirata: HISZEK MAGYARORSZÁG FELTÁMADÁSÁBAN! Erről azt mesélik, hogy úgy menekült meg, hogy néhai id. Cseke Elek kántor egy vasládába zárva elásta a csűrje alá. 1990-ben kiásták, a templomban azonban tíz év múlva, 2000. március 15-én helyezték el.

Gyepesnek van még egy nevezetessége, amelyről mindenképp szólanunk kell. Ez a honfoglalás ezeréves évfordulója alkalmából a templomkertben felállított emlékmű, amely a kommunizmus évtizedeit is épségben átvészelte. A magyar címerrel díszített emlékmű felirata a következő: „Isten áld meg / szép hazánkat, / Áld meg és véd / a magyart / tartsd meg / még több / ezer évig / s nyújts feléje / védő kart. / Az ezer éves / ünnepre / emeltetett / 1896. év / május 9 én.” Alatta: „ifj. LÁSZLÓ SÁNDOR és / ifj. GÁL JÓZSEF műve / emlékül.” A talapzaton a „BENEDEK DOMOKOS kuratorságában” felirat és egy babérkoszorú látható.

HOMORÓDREMETE

Gyepesztől északra, mintegy négy kilométerre, a Nádas-patak völgyében fekszik Homoród-szentmárton községközpont legrejtőzködőbb faluja, Homoródremete. Kora reggel indultam Gyepesből a felkeresésére. Ahogy felfelé haladtam a Nádas, Agyagos és a Tihadár patakok vizéből táplálkozó Gyepes-patak völgyében, a kövezett úton, csakhamar egy kissé megdült, mezei virágcsokorral díszített s bádoggal fedett fakereszttel találkoztam, amely egyértelműen hirdette, hogy katolikus falu határára érkeztem. Kissé odább bal kéz felől, délnyugati irányban, a Lőrinc bükk teteje és Kisbérc alatti erdő koszorúzta völgyecskében az előttem itt utazók feljegyzései szerint egy Teodor vagy Tivadar falva nevezetű falucska feküdt, amelynek lakói „egy kórvészben” annyira kipusztultak, hogy csak két „leányocská” maradt életben, akik felcseperedvén Kénosba és Patakfalvára mentek férjhez. Hozományuk, az elpusztult Tivadar falva határa, e faluk között oszlott kétfelé s amint a krónikások ír-

ják, „úgy biratik ma is.” Innen még egy jó kanyar, s máris elértem a helységnévtáblát és a kis település első házait.

Remete neve először egy 1506. június 1-jén, Udvarhelyen kelt oklevélben fordul elő. 1567-ben 11 portát vettek számba az adóösszeírók itt. 1576-ban Remetéről szentpáli Kornis Farkas 20 jobbágytelek után fizeti az 50 dénáros adót. 1614-ben 27 ősjobbágy és 3 egyéb család lakta. A népességszám az utóbbi kétszáz évben a következőképp alakult: 1850-ben 223 fő, 1868-ban 254 fő, 1910-ben 286 fő, 1941-ben 327 fő. 1992-ben 77, az utolsó népszámlálás alkalmával, azaz 2002-ben 69 lakosa volt. A számuk önmagukért beszélnek. A mai állapotokról Horváth Dénes falufelölést és feleségét, Magdolnát kérdeztem, akik 18 esztendeje már, hogy Udvarhelyről „haza” költöztek a faluba. Tőlük tudtam meg, hogy az iskola épülete üresen áll. Ottjártamkor 48-an laktak a faluban, közülük 8 volt a gyerek, a legkisebb is már hetedik. „Apró gyermek nincs, hiszen nincs, aki csináljon” – mondták a vendéglátóim, hiszen a falu la-

kosságának fele 60 év fölötti. Az utolsó lakodalom 14, s az utolsó keresztelő 13 éve volt. Jó hír azonban, hogy három fiatal család építeni akar a faluban, s a megüresedett házak sem maradnak gazdátlanul. „Ha tíz ház lenne eladó, mind a tíz házra lenne vevő”, mondta el Horváth úr, akitől megtudtam, hogy három magyarországi háztulajdonosuk is van. Többek között a falu legöregebbik házát, amely még 1768-ban épült, egy ceglédi fiatalember vásárolta meg, egy másiknak pedig maga a ceglédi alpolgármester a tulajdonosa.

A falu lakói gazdálkodással és állattartással foglalkoznak. Az állatállomány mintegy 96 tehénből, 10 lóból, 15 borjúból, mintegy 50 db. kecskéből és 20 db. juhból áll. Nagyobb méretben szarvasmarha-tartással foglalkoznak Horváth Dénesen kívül, akinek 16 fejőstehén, egy bika, négy borjú és három ló van a gazdaságában, még Márton Antal, Pál Levente, ifj. Oláh Ferenc és Molnár Tibor. A helyiek szerint Remetének azonban ma a legnagyobb erdő- és földtulajdonosa az idevaló születésű, de je-

lenleg Ivóban lakó nyugalmazott erdész, Márton Sándor úr.

A szokásos, falu közötti sétámat Magdolna aszszony kíséretében tettem meg. Betekintettünk a kis boltba, ahol ő az eladó, megnéztük a tejcsernokot és a szépen rendben tartott kultúrotthont is, amely egykor a szebb időkben a Petőfi Sándor nevét viselte. Névtáblája az üresen álló remetei iskola raktárnak használt osztályában porosodik.

Az első világháborúban hősi halált halt tizenhat remetei férfi emlékművét is szemügyre vettem, amely a falu központjában, a mérlegház szomszédságában áll. Ennek talapzatára erősítették fel a második világháborúban elesettek fehér márvány emléktábláját is. Rajta hét név olvasható. Végül a templomot vizitáltam meg, amely a falu délnyugati részén fekszik egy kis dombocskán, s több éve már, hogy felújítás alatt áll. Pontosabban 2006-tól, ugyanis ekkor döntött úgy Homoródremete maroknyi, de lelkes katolikus népessége, hogy felújítsák templomuk. Munkálkodásuk során a régi földémet eltávolították és új tetőszerkezetet készítettek, majd teljesen önerőből megoldották a vízvezetést, úgy, hogy körbeásták a templomot, és szakszerű irányítás mellett levezették a talajvizet. Látogatásomkor a villamoshálózat cseréje folyt éppen, és a templom belsejének kivakolására készülődtek. Azóta a templomszépítő munkálatokat befejezték Remetén, s a templom karzatán elhelyezték azt a nemrég előkerült, 1940. augusztus 30-án készült zászlót, amelyet a remetei Ifjúsági Egyesület és gazdakör hímeztetett annak idején.

Az egyházközség régmúltjáról nagyon keveset tudunk. Jánosfalvi Sándor István és az ő nyomdokain járó Orbán Balázs leírásai szerint Homoródremete lakói a reformáció idején unitáriusok lettek, s csak a XVIII. században tértek vissza a katolikus hitre, Ágotha János székelyudvarhelyi pap hittérítő munkásságának köszönhetően.

Kerepelő a toronyban

A katolikus templom

A paplak

Remete központja

A remetei szélmalom

Nos, ha az ember alaposabban utána néz ennek a történetnek, akkor a forrásokból, pontosabban Francesco Leone de Modica konventuális ferences szerzetes jelentéséből megtudja, hogy Remete már 1638-ban önálló római katolikus plébánia volt, Pap János licenciátus vezetése alatt. A későbbi adatok pedig arról tanúskodnak, hogy a falu lakói meg is maradtak katolikus hitükben. 1657-ben az egyházközség mintegy 25 római katolikus családból s mintegy 150 lélekből állott. 1659-ben a parókiát Kézdi Péter licenciátus irányította. Forrásaink a lelkek számát 1668-ban 200, 1670-ben 324 főre teszik. 1690-ben a hívek lelki gondozója Csomortányi András volt.

Id. Ágotha Jánost az egyházi iratok 1776-ban említik, mint remetei káplánt. Később a falu plébánosa lett. Itteni szolgálata alatt épült, a régi, romos temploma helyett 1785-ben a falu mai is álló, Szent Jakab tiszteletére szentelt (Batthyányi Ignác, Erdély püspöke szentelte fel) temploma, valamint az első papi lak, ugyanis korábban Udvarhelyről jártak ki a papok ide szolgálni, mint filiába. Az alig több mint száz négyzetméter alapterületű, téglából és kőből készült templomocska fölépítéséhez a plébános hathatós támogatást kapott a község akkori földbirtokosaitól, gróf Bethlen Imrétől, gróf Rhédei Lászlótól, a gróf Tholdi-familiától és báró Wesselényi Józseftől. A templom berendezésének, oltárképének a festője ismeretlen. Csupán, amint azt a bejáratánál kifüggesztett tájékoztatóból olvashatjuk, az oltárkép jobb sarkában olvasható EX VOTO RENOV. 1792 feliratból sejthetjük, hogy az korábban festődött.

Ágotha János plébános híveinek egy kegyes alapítványt is hátrahagyott. Itteni tevékenységének emlékét a templom szentélyének északi oldalában elhelyezett 62 x 70 cm nagyságú emléktábla is őrzi, amelynek felirata a következő: EZEN SZ. HÁZ ÉPÍTŐJE PAROHIA FUNDALOJA ÉS PAP-

JA FŐTISZTELENDŐ V. ESPEREST IDŐS ÁGOTHA JÁNOS SIRBOLTJA ÉLT 79 ESZT. MEGHOLT 1834 AUG. 29.

Homoródremetének több mint kétszáz évig, 1984-ig volt helyben szolgáló plébánosa. Manapság újra Székelyudvarhelyről látják el. A Kis Szent Teréz plébániáról jár ki ide misézni, két hétben egyszer, Botár Gábor plébános.

Homoródremetének van egy olyan nevezetessége, amely ritkaságszámba megy az egész Székelyföldön, sőt még egész Erdélyországban is. Ez nem más, mint a templommal átellenben, az erdő kuszorúzta völgy keleti felében, a piros cserepes háztetők s zöldellő gyümölcsfák felett, egy dombocskán álló, kőből rakott öreg szélmalom. Hogy eredetileg mikor épült, senki sem tudta megmondani. 1820-ban malom még nem volt a faluban, leszámítva Wesselényi József úr kicsi malmocskáját, amely azonban nagyon ritkán forgott s ezért a remeteieknek messze kellett malomba járni. Legáltalában ezt vallották az akkori remetei vallomástevők Kandó István és Szombathfalvi Sándor kirendelt adóösszeíróknak. Horváth Dénes falufelőlőtől a malomról sikerült annyit megtudnom, hogy annak egykori tulajdonosa Orbán Lajos volt. Mostani tulajdonosa, a székelyudvarhelyi Balázs Oszkár a romokban álló, a Hargita megye műemlékek listáján is szereplő malmot megvásárolta és restaurálta. A kör alaprajzú, zsindellyel fedett malomépület mellette egy gyönyörűen felújított lakóház áll. Reméljük, hogy mind Remete szép fekvése, jó levegője, mind a nemrég megújult temploma és szélmalma a közeljövőben egyre több turistát csábít majd erre a vidékre. Szemet gyönyörködtető a malom „udvaráról” a kilátás. Ellátni innen a Tihadár-patak erdőszegélyezte völgyéig, s északnyugatról a falu fölé emelkedő Cseretető gerincéig.

GRADUALE
SACRUM
IN GLORIAM
UNIUS
VERI DEI
ET FILII EJUS

JESU CHRISTI

Conscriptum est
Annō 1779 in Usum
Ecclesiae Unitariae

KÉNOS

Adelet alig harangozták el, máris indultam Remetéből vissza Gyepesbe. A falu szélén kalapot emeltem a réten kaszáló Horváth Dénesnek, s a falu határát jelző fakeresztnek, aztán meg sem álltam, amíg Gyepesbe nem értem. Itt is csak egy pohár vízre. A hátizsákomat a szeretetotthonból magamhoz véve, kiindultam a temető felé vezető utcán, a Hegyestető (797 m) felé. Ahogy kértem a hegy aljába, egy alig járt utat követve, feltűntek a messzeségbe az ismerős bágyi dombok, s a Lókodpatak völgye, ahonnan gyaloglatom kezdetét vette. Elhaladva egy vadászles mellett, az erdőszélen, még jobban kitágult a láthatár s az Örhegy lábánál fekvő völgyben megláttam Kénost is. Tovább haladva szembetaláltam magam a falu fölé magasodó Veresmarttal (831 m). Kopasz sziklafalában emberi kéz által vájt üregek tátognak, s tetején – a botanikusok szerint – árvalányhaj lengedez. Ezeket a mesterségesen létrehozott üregeket menedékhely-

ként használta a helyi lakosság a régi világban, a török-tatár dúlásokkor.

Régi íróinknál azt olvasni, hogy Kénos az egykori székely rabonbánok itt lévő büntető s kínzó helyéről vette a nevét. Benkő József szerint a nehezen, kínlódva járható útjáról. A falu nevével, írott forrásban, 1566-ban találkozunk először. Ekkor a II. János király hadában híven szolgált udvarhelyszéki főemberek és lófők névsorában három idevaló lófő szerepel. 1567-ben tizenegy portát írtak össze itt. 1576-ban a fejedelem tizenöt forintot fizet a kincstárnak, az itt lévő jobbágytelkei után. 1614-ben öt lófő, két gyalogszékely, hét szabados, hét jobbágy és három zsellér család lakott a faluban. 1750-ben 41 család lakta (egy egyetlen nemes, tizenhat szabad székely, tizenöt jobbágy, hat zsellér és három vándor). 1786-ban 258 fő, 1850-ben 325, 1868-ban 304, 1910-ben 342, 1941-ben 349 fő volt a lakóinak a száma. Az 1992-es népszámláláskor 146-on, 2002-ben 137-en, ma mintegy százan lakják Kénost.

Neves családjai voltak egykor a Kénosi, Gál, Jakab és a Sándor család. Az utóbbi családból Sándor Márton II. Rákóczi György fejedelem „az idők különböző viszontagságai között tett hív szolgálataiért” 1650. április 3-án kelt adománylevelével a lófők közé emelte, azzal a feltétellel, hogy jó lóval, szablyával, sisakkal, pajzsral, páncéllal, kopjával és más katonai fegyverekkel felkészülve jelenjen meg a hadba a fejedelmi zászló alatt, mind az általános, mind a részleges hadfelkelés esetén. A Sándor családból származott Kénosi Sándor Pál Apafi Mihály fejedelem portai követe volt, aki a török „vendégszeretetet” is megismerte, tíz évet raboskodva Isztambulban a Héttorony – törökül Jedi Kulah – börtönében. E család sarja Kénosi Sándor Gergely is, aki 1718–1728 között az erdélyi unitárius egyház főgondnoka volt. Ugyancsak ennek a családnak jelese Kénosi Sándor József (1843–1848), dévai királyi közjegyző, törvényhatósági bizottsági tag, a Hunyad megyei unitárius egyházközség első gondnoka. Kénos jeleseinél tartva, mindenképp

meg kell említenünk Kénosi Tőzsér János (1708–1772) nevét, aki az erdélyi unitárius vallás történetének a kutatója volt, s erre vonatkozóan több munkát is írt.

A falut a magyar néprajzi szakirodalom is számon tartja egy téli népszokásnak, a regölésnek köszönhetően. A regösök az abban az évben összeházasodott fiatal párokat köszöntik karácsony első napján. Dalukat a Homoród vidékéről már Kriza János közölte a Vadrózsákban (1863). Ez a szokás azonban Kénosban maradt meg a legtovább. A kommunizmus idején be volt tiltva, de 1990 után újra felújították. Napjainkban azonban kezd újra kimaradni, nem a tiltás miatt, hanem azért, mert a házasságkötések száma nagyon megcsappant.

A gyaloglás fáradalmait a templom udvarán, terebélyes diófák hús árnyékában pihentem ki, s közben az első világháborúban elesett tizenöt kénosi férfi nevét silabizálgattam az itt álló emlékműről. Később felkapaszkodtam a toronyba, hol jelenleg két harang „lakik”. A régebbi harangon a következő felirat olvasható: A KENOSI VNITARIA EKLESIA ÖNTETTE ISTEN DI : / TSÖSEGERE : TŐSER ISTVAN KVRATORSAGABAN 1775.” A másikat Nagyszebenben öntették a hívek az első világháborúban elrekvirált harang helyett. Felirata: ÖNTETTÉK A KÉNOSI UNITÁRIUS EGYHÁZ HIVEI 1923. Régen is két harangja volt az egyházközségnek. Ezekről az 1744. évi vizitációs jegyzőkönyvben a következőket jegyezték fel: „Harang van 2. Az nagyobbikon valo esztendő szám 1727 az kússebbiken 1703 illyen irással Venite auditem verbum Dei, az nagyobbikon illyen irás: Ecclae Unit. Kenos.”

Mivel ottjártamkor nem volt lelkész a faluban, hátizsákomat Mózes Levente tanácsosnál hagytam hátra, s indultam falunézőbe. A zegzugos, szűk,

A kénosi eklészia keresztelőpohara 1633-ból

Az unitárius templom, a hajó és az orgona

Utcarészlet

Az I. világháborús emlékoszlop

Öreg ház a templom szomszédságában

dombra hágó utcákon felújított, gondozott házat manapság többet látni, mint lakatlan, magára hagyott és pusztuló épületeket. Ez elsősorban azért van így, mert a falu házai közül többet hétvégi házként használnak. A fennebb ismertetett népességi adatokból egyértelműen kitűnik, hogy az utóbbi ötven évben, vagyis a kommunizmus éveit alatt „egy jobb élet reményében” aki tehetett, innen is eltávozott, többnyire a közelebbi városokba, Székelyudvarhelyre és Csíkszeredába.

Az élők birodalma után a holtak birodalmát szemrevételeztem. Az utat a temető felé id. Mózes Sándor bácsi mutatta meg. A temetőben több olyan sírkőre találtam, amelyeken rigmusokba szedett felirat olvasható, mint pl. a következő:

Itt
nyugszik csendesen
II. FÓRIS MÓZES.
Ki midőn meghala
volt 93 éves.
Jó szülei mellett alusza vég álmát.
Az ég már megadta
küzdésük jutalmát.
A földi élete nagyon nehéz vala
de az igaz Isten mindig vele vala.
Szül 1845 megh. 1938.

Kénosból még sötétedés előtt távoztam, nehogy úgy járjak én is, mint az egykori, a faluban estefelé betévedő degenyeges, azaz szekérkenő anyagot áruoló román atyafi, aki az ide-oda kacsaringózó utcákon haladva úgy eltévedt a faluban, hogy csak a következő reggel tudott szekérével és portékájával a főútra visszatérni. Azóta száll a mondás szájról szájra, mind a madár ágról ágra, hogy: Eltévedt, mint a degenyeges Kénosban.

Pár hónap múlva, amikor újra visszatértem a faluba, Andorkó Attila gyakorló segédlelkész fogadott a papi lakban. Érdeklődésemre elmondta, hogy 1980-ban született, Sepsiszentgyörgyön. Szü-

lei vargyasi származásúak. Iskoláit szülővárosában végezte 1987–2001 között. Szünetidőben legtöbbször Vargyason volt, s ennek köszönhető, hogy a falusi életformát is megismerte. A teológiai tanulmányait az Egyetemi fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet Unitárius karán 2003–2008 között végezte el. Gyakorló segédlelkézi munkáját 2008 őszén a marosvásárhelyi Bolyai téri gyülekezetben kezdte. A jelenlegi gyülekezetben, vagyis Kénosban 2009 őszétől teljesít szolgálatot, feleségével, Gál Kingával együtt.

Olvasmányaimból tudtam, hogy Kénos régen Homoródszentmárton filiája volt, de már a XVII. században fallal övezett önálló templommal rendelkezett, amely mellett fa harangláb állt. Átnézve az egyházközség levéltárában található Libellust, megtudtam, hogy a templom mellé először 1762-ben épített az eklézsia kőből tornyot. A torony homlokzatán ma a következő felirat olvasható: ÉPÜLT 1891. ÚJITVA 1935. 1969. – 1991. 2010. A mai unitárius templom 1840-ben épült a régi helyére. Kékre festett padjainak mellvédjeit virágmintás kazetták díszítik, amelyeket az 1950-es években Nyitrai Mózes lelkipásztor felesége festett. Orgonája kénosi Jakab Lajos, Udvarhelyszék egykori főjegyzőjének és nejének a támogatásával készült. Karzatán az „18 J L 45”, míg a játszóasztal felett, az orgona félköríves csúcsán „AZ ÚR GONDOT VISEL” felirat olvasható. A működésképtelen orgona karzatán a festett kazetták abásfalvi Balázs Mózes festőasztalos, orgonaépítő mester munkái. A szószéken az 1895-ös évszám látható. Melléje, a falon a második világháborúban elesett hét hősi halott emlékére készített fehér márványtáblát helyeztek el. A templomban egy udvarhelyszéki kapu kicsinyített változatát is elhelyezték, amelyet Erdély és a székely címer díszít. Rajta a következő ige olvasható: A JÓ EMBER JÓ KINCSEIBŐL HOZ ELŐ JÓT. (Luk 6:44-45).

HOMORÓDFÜRDŐ

Homoródfürdőn rengetegen átutaznak napon-
ta, de közülük kevesen tudják, hogy a festői
szépségű völgyében fekvő, egykor közismert fürdő-
hely gazdag borvízforrásait már a rómaiak is hasz-
nálták. Őrhelyeik egykori helyét a régi csíki út mel-
lett, a Földvári vagy Várhelye nevű határrészen még
ma is megfigyelhetjük a Cekend-tető keleti peremén.
Már XIX. század végén ismertté vált, hogy
itt egy négyzet alaprajzú római őrtorony (burgus)
állt. Az 1950-es években, terepkutatás alkalmá-
val Ferenczi Géza és Ferenczi István régészek egy
másik római kiserőd maradványait fedezték fel,
az előbbi közvetlen közelében. A kutatók mind-
két erődöt a római Dacia határvédelme erre húzó-
dó szakaszának a legkeletebbre előretolt erőssége-
iként határozták meg. Az itt állomásozó katonák
feladata a Csíki-medence felől a homoródszentpáli
és a székelyudvarhelyi római katonai táborok

(castrumok) felé vezető utak ellenőrzése s védelme
volt. 1963-1964-ben ásátásokra is sor került mind-
két őrtoronynál. Ekkor kiderült, hogy a korább-
ról ismert őrtorony (méretei: 20 x 22 m) tűzvész-
ben pusztult el, valószínűleg Kr. u. 166-167-ben a
markomann háborúk idejében. Az elpusztított he-
lyében építették fel a második őrtornyot (méretei:
36 x 36 m) hadászatiilag előnyösebb helyre, ezt a ré-
gészeti leletanyag tanúsága szerint viszonylag rövid
ideig használtak.

Homoródfürdő ásványvizeinek felhasználása
tehát nagy múltra tekint vissza. Ivóvízként már a
legrégebbi időktől használták, elsősorban a környé-
ken erdőlő, gazdálkodó oláhfalvi atyafiak. A tulaj-
donos az innenső, vagyis a Székelyudvarhelyhez
közelebb fekvő Kápolnásfalú közbirtokossága volt,
s a legelső kádas fürdőt is ők építették.

A homoródi borvíz fürdővízként való haszno-
sítása a XVIII. században vette kezdetét. 1754-ben
már említik az itteni kutakat, 1767-ben Erdély

Lobogó Panzió

gazdag borvízforrásai között írnak róla. Gróf Teleki József ittjártakor (1799-ben) a következő sorokat jegyezte fel a Főkút vizéről: „...Ize csipős de mégis könnyen iható. A kut körül faházak vagynak építve azoknak számokra, akik curaval élnek.” A XIX. század első felében (1811, 1818, 1820) részletes vegyelemzések is készültek az itteni borvízforrásokról. A század közepén aztán nekilendült a fürdőélet is. Rendezték a források környékét, sétányok, zenepavilonok épültek. Később az Ilonavölgyben a környék polgárai (jogászok, orvosok, nagykereskedők, iparosok) területeket vásároltak a kápolnásfalusi közbirtokosságtól, ahová magánvillákat, nyaralókat építettek. Akkoriban fürdőszolga vigyázott a forrásokra, aki rendszeresen tisztította s rendben tartotta a környéküket. Ő mér-

te pénzért az idegeneknek a vizet, mert akkor csak a kápolnásfalusiak vihették ingyen és korlátlan mennyiségben. Kőküübé (küübének a kutak béléletét hívja a székely) foglalt „gyógyforrásairól”, két „Lobogójáról”, amelyek „csinos vetkező szobákkal elátott svájci modorban épült kertvénynyel” (kerítéssel) voltak ellátva, Orbán Balázs is megemlékezik.

A fürdőidény jeles napja volt augusztus 16-a, a Zsengére nevű unitárius búcsú napja. Ekkor a homoródmonti unitárius falvak (Homoródszentmárton, Homoródkeményfalva, Abásfalva, Gyepes, Recsenyéd, Homoródszentpál, Városfalva, Jánosfalva, Homoródszentpéter, Oklánd, Homoródalmás, Homoródkarácsonyfalva, Homoródújfalva) lakói az új sütetből vett úrvacsora után énekelve sereglettek fel, szekéren, gyalog, vagy lóháton a fürdőre, s néhány napig itt ünnepeltek, mulatoztak. Ezt a kegyes szokást, vagyis a szabad ég alatt történő hálaadást az új kenyérért, az új búzáért Jánosfalvi Sándor István említi először. Az unitáriusok homoródfürdői búcsújárását 1945-ben a hatalom betiltatta s a hálaadási ünnep szinte feledésbe merült. 1990 után egy öreg homoródkeményfalvi bácsi felvetette az ötletet Kedei Mózes esperesnek, hogy újra meg kellene rendezni az unitárius búcsút. Ebből a „kipattant szikrából” született meg – írja Blénessy Jolán – a Szejkén, egy új helyszínen, az esperes javaslatára az Unitáriusok Világtalálkozója, amelyet az Egyház vezetősége is felkarolt. Ennek köszönhetően most már tíz éve, hogy minden év augusztusának második szombatján Szejkefürdőn, a „legnagyobb székely”, Orbán Balázs sírja alatti réten találkoznak a világ unitáriusainak küldöttei, de elsősorban Erdély unitáriusai.

A homoródfürdői ásványvizeket egykor forgalmazták is. Adataink szerint 1891-ben 59.455 üveg borvizet hoztak forgalomba, 1909-ben 80.000

litret palackoztak. 1936–1938 között a Főforrás vizét Lacrima Homorod (román Homoród könnye) néven palackozták és forgalmazták. A közbirtokosság tulajdonát képező fürdő bérlője több évtizeden át Székelyudvarhely gyógyszerésze, Koncz Ármin volt, aki 1911-ben fürdőkalauzt is kiadott róla.

A mai országút bal oldalán, a Homoród vendéglő és szálló közvetlen szomszédságában egy fehérre meszelt kis kápolna áll. Ezt még 1765-ben építtette Lázár János erzsébetvárosi örmény kereskedő a maga és gyermeke, Lukács gyógyulásáért, halálból. A kápolnát Keresztelő Szent János tiszteletére szentelték fel. Fenntartására P. Léstyán Mózes jezsuita atya 20 forintot adományozott. Belső berendezését és kegytárgyait legelőször 1766-ban vették leltárba. A tornácán Nepomuki Szent János fából faragott szobra látható. Cziko László kápolnásfalvi plébános jár ide időközönként misézni.

1948-ban Homoródfürdőt s magánvilláit álmamosították. A fürdő az 1950-es években az országos szakszervezet, majd a Művelődési Minisztérium kezelésébe került. 1968-ban, amikor közgazgatásilag Vlăhița-hoz, vagyis a mai Szentegyháza városához csatolták, a Hargita megyei tanfelügyelőség kezelésébe ment át, amely több évtizeden át országos jelentőségű pionír- és KISZ-táborokat működtetett itt. Volt olyan év, amikor több mint 4500 gyermek nyaralt Homoródfürdön. Ma a Hargita Megyei Ifjúsági Igazgatóság ügykezelésében lévő homoródfürdői Hatos villa várja a gyerekeket. A nemrég felújított szabadidőközpont 18 – két-, három- és négyágyas – szobájában 67 személy szállhat meg.

A homoródfürdői szabadidőközpont egyébként nemcsak a szünidőben, hanem tanév közben is látogatható.

Homoródfürdő borvizeinek ma is megvan a vonzerejük, s nagy szerepet játszanak a környék ivóvízellátásában. Az átutazó autósok közül is so-

kan meg szoktak állni, hogy az út közelében lévő Mária-forrásból vagy a Lobogóból szomjukat oltásák. A környékbeli falusiak pedig sokszor szekérenyi, zsákolt palackkal érkeznek, hogy azokat friss vízzel töltsék tele. Több vendéglő és szálloda, valamint kulcsosház is működik ma Homoródfürdön. A leglátogatottabb, a Lobogó forrás mellett, nemrég épült fel. A munkálatok 1998-ban kezdődtek és 2000 őszén már át is adták a vendégeknek a stílusos, tájba illeszkedő Lobogó Panziót (tulajdonosa Benedek Lukács).

Palackomat én is teletöltöttem a Lobogó forrás gyöngyöző vizével, s elindultam az egykor kiváltságos mezővárosi jogkörrel felruházott két Oláhfalu felé.

A Keresztelő Szent János kápolna

Szent István és Szent László királyok szobrai a kápolnásfalvi templom oltáráról

KÁPOLNÁSFALU

A Központi-Hargita délnyugati előterében, 800 méternél magasabb fekvésű, zord éghajlatú fensíkon, azaz az oláhfalvi Lázon fekszik Kápolnásfalú. 1566-1567-ben „Innetsóoláhfalúnak” (Székelyudvarhelyhez közelebb eső) hívták. Az 1576. évi ötven dénáros adót fizető székely főemberek összeírásában is még így említik. Később a Hargita havasán felépült kápolnájáról Kápolnásoláhfalúnak kezdik nevezni. Egy 1589. június 23-i kelt peres iratban már „kápolnásoláhfaluiak”-ról olvashatunk. 1602. augusztus 11-én készült összeírásban is Kápolnásoláhfalú („Kapolnas Oláfalú”) néven szerepel. Ekkor két lófő, egy darabont, tizennégy szabad székely és egy jobbágy család lakta. 1614-ben három lófő, négy gyalog és harmincnégy szabadost írtak össze itt. Az utóbbiak mind a fejedelem, Bethlen Gábor kiváltságosai voltak. Száz év múlva a lófő és szabad székely családok száma összesen nyolcvan volt. Mel-

lettük még négy zsellércsalád élt a faluban. A falu ősi kápolnája a Hargita havasán (Kápolna bérce) állott. Szent Péter és Pál napi búcsúját 1643. augusztus 29-én VIII. Orbán pápa engedélyezte. Amint azt egy régi határkijáró levélben olvashatjuk, e kápolna a viharok és a zord idő miatt egy évszázad alatt nagyon megrongálódott. Mivel látogatása a nagy távolság következtében nehézkés és fáradságos is volt, a hargitai búcsút, a helybeliek kérésére, XIV. Kelemen pápa 1721. május 13-án kelt engedélyével „áttette” a faluba. Itt egy új kápolna is épült, ugyancsak Szent Péter és Pál tiszteletére.

A helyi hagyomány szerint a vidék első telepese Oláh vagy Fejér Máté pásztorember volt. Két fia, Oláh András és Oláh Dániel közül az egyik a mai Szentegyházásfalú felső részében, a másik Kápolnásfalú határában a Gyepűnek nevezett dűlőben telepedett le. Később szabad székelyek is telepedtek ide, de az Oláh elnevezés továbbra is rajtamaradt mindkét falun. A két Oláhfalú nevének eredete a szakemberek körében a mai napig tisztá-

zatlan. Nehéz eldönteni, hogy az egykori őstelepek etnikumára utal-e (ez a szélesebb körben elfogadott magyarázat), avagy személynévből származik. Egy azonban bizonyos, amikor a település az írott forrásokban felbukkan, igazi székelyek lakják. A XVII. században keletkezett összeírásokban szereplő magyar családnevek (Gothárd, Tamás, György, Imre, Máté, Jánosi, Pál, Bíró, Jakóczy, Jakab, Elekes, Lőrinc, Miklós, Péter, Both, András, Tófalvi, Daniel, Benedek) legalábbis erről tanúskodnak. Ma a falu leggyakoribb családneve a Both. E család több mint négyszáz éves múltra tekint vissza. 1597-ben említik először Both Péter árvának örökségét a faluban. 1614-ben II. Both Péter hadköteles székelyt említik forrásaink. Az 1627. évi összeírásban Both Péter és János privilégiumos személyek szerepelnek. A „vitézlő és nemzetes” címmel illetett család egykor vezető szerepet játszott a két Oláhfalva közéletében. A család kiemelkedő személyisége volt Both Károly (1817–1866) királybíró és országgyűlési képviselő, akit Orbán Balázs így jellemezett: „...még jó korban lévő atletikai alak, kifejezésdús barna arczczal, melyen a ritka becsületesség, észtehetség kinyomata tükrözi magát vissza, szabatos beszédét spártai határozottság jellemzi. [...] Ő Oláhfalva esze és vezetője, kinek szava törvény a két faluban, s ezen hatalma nem erőszakon, nem hivatali tekintélyén alapul, hanem a bizalom, a szeretet kifolyása, melyet becsületessége s szellemi felsőbsége által nyert ki.”

A környék lakói ma a települést Kicsioláhfaluként, vagy Kicsifaluként is emlegetik, mintegy megkülönböztetve Nagyoláhfalutól, vagyis Szentegyházafalutól, amely ma Szentegyháza város része. A két Oláhfalva a története századokon át szorosan összefüggött egymással. 1838-ig egy plébániát, sőt az 1876-os megyésítésig egy községet alkottak és egyedülálló privilégiumokkal rendelkeztek. Ezeket a kiváltságokat Erdély fejedelmei ado-

mányozták s később a Habsburg-ház uralkodói is jóváhagyták. Az első kiváltságlevél 1575. október 21-én kelt, s ebben Báthori István fejedelem elrendelte, hogy „mivel az Oláhfalvi lakosok az roppant havasok közt, olly vad és terméktelen helyt laknak, senki ezen lakosokat jussaikban ne háborítsa és semmivel terhelni ne merészelje.” E kedvezményeket 1577. február 4-én Báthori Kristóf még megtoldotta, s az oláhfalviakat minden dézsma s egyéb fizetendő terhek viselésétől mentesítette. E privilégiumokat 1589. október 23-án Báthori Zsigmond konfirmálta. Báthori Gábor fejedelem 1609. július 21-én a feljebb említetteket újból megerősítette, s ezen kívül az oláhfalviakat minden közönséges és hadi szolgálattól, adófizetéstől mentesítette, „azzal a feltétellel, hogy ő maguk és utódaik minden évben, saját költségükön és munkájukkal ezer szál deszkát a hozzájuk legközelebb eső Kőhalom szász székbe” a fejedelem számára szállítani tartoznak. 1614. május 8-án Bethlen Gábor által kibocsájtott adománylevelében a privilégiumok tovább bővültek, annak a fejében, hogy az oláhfalviak évenként (június hónapban) Gyulaféhevárra 2000 hibamentes deszkát szállítanak saját költségükön, marháikkal és szekereikkel. Ezen kívül a fejedelem számára, határukon belül egy jó fűrészmalom kellett felépíteniük és működtetniük. Kápolnásfaluban már korábban is működtek fűrészmalomok. Egy 1591. július 20-án kelt peres irat Tamás János fűrészmalomát említi. Ugyanezen évben Lőrincz György és András Balázs a „fűrészbeli” részükért pereskeA két Oláhfalva 1801-ben vásárjogot is nyert I. Ferencről, három országos sokadalomra: Gergely pápa, Szent Péter és Pál, valamint Szent András napjára.

Kápolnásfalva lakói évszázadokon át, a földművelés és állattartás mellett, elsősorban fakitermeléssel és fáfeldolgozással foglalkoztak. Gróf Teleki József írta 1799-ben: „Lakossai a deszkával való keres-

A kápolnási temetőkápolna

A római katolikus templom

A tájház és egyik szobája

kedésből és a szövésből élnek. A nagy Havasoktól a legg szebb fenyőfákat bőven kapják, ezekből fűrész malmaikon deszkát sendelyt készítenek és Segesvárt, Marosvásárhelyt és Fejérvárt eladják. A pénzből a mit innen visznek gabonát, török buzát vásárolnak, mert egyéb zabnál terméketlen földeken nem terem”. Kevés azoknak a családoknak a száma még ma is, akik kizárólag gazdálkodásból élnek, itt a pénzbeli jövedelem elsősorban a fa kitermeléséből és feldolgozásából származik.

Kápolnásfalu szokásos halmaztelepülés. Belterülete négy tízesre oszlik, ezek a következők: Alszeg, Középszeg, Tófalva és Felszeg (helyi mondás szerint, amelyet Both S. Károly nyugalmazott erdésztől hallottam: „Felszeg sáros, Tófalva virágos, Alszeg város s a Lok cigányos”). Észak–déli irányban átfolyik rajta a Csonka-patak és a Lok nevű részen, ahol népesebb sátoros cigány közösség él, a Kis-Homoród vize. Lakossága 1992-ben 2120 fő volt. A 2002-es népszámláláskor 1983-an lakták. Ebből 1968 magyarnak, 9 románnak és 6 cigánynak vallotta magát. A község lakossága nagyrészt római katolikus vallású. Lelki gondozásukat Czíko László plébános végzi, már több évtizede.

Kápolnásfalu és Szentegyháza, mint már említettük, hosszú évszázadokon át egy plébániát alkotott. Egészen a XVIII. század végéig. Ekkor Kápolnásfalu az önállósulás útjára lépett, s a kicsi kápolnája helyébe, 1797 és 1800 között, egy impozáns, az egyre növekvő lakosság számát befogadni képes templomot épített. Kovács Miklós erdélyi püspök 1834-ben engedélyezte, mint leányegyháznak, a külön kántor tartását is, 1838. január 1-jén pedig a falut az anyaegyházak sorában emelte. Első plébánosa Varga Sándor volt, aki 32 évig szolgált a fiatal egyházközségben.

Kápolnásfaluban a nézelődést a központban kezdtem el. Itt található, közvetlen egymás szomszédságában, az I–VIII. osztályos iskola (1991 óta a

Vadrózsák gyűjtőjének, Kriza Jánosnak a nevét viseli), mellette a polgármesteri hivatal, a rendőrség, a tűzoltóság, a kultúrotthon (nemrég Sütő András író nevét vette fel), valamint a lakosság több évszázados foglalatosságára utaló Fűrész nevű kis-kocsmá. Alább, ahol a Tófalva és a Kicsi utcák a falu fő utcájába belefutnak, a templom áll. Tornyán a következő felirat olvasható: TEGED ISTEN DICSERÜNK ÉPÜLT 1770. Itt a dátum hibás, ugyanis írott források szerint a mai templom 1797 és 1800 között épült.

A templomkertben lépve, bal felől egy kőkereszt, jobb felől egy bádoggal fedett fakereszt áll. A kőkeresztet, amelyet naiv kőkorpusz díszít, az Amerikába szakadt kápolnásfalusiak emelték, az egyházközség búcsújának napján. Felirata: „INRI. Dicsértessék az úr Jézus Krisztus. Az Úr Jézus kinszenvedése emlékére állították Kápolnásfalváról Amerikában kivándoroltak 1910. Júni. 29.” A fakereszt jóval régebbi. Már a XIX. század derekán állt. Feljegyezték róla, hogy 1853-ban alszegi Lőrincz Andrásné újrafedette és megfestette „András fia emlékére, ki Olasz honban, mint katona halt el”. A templombelső ékességei a Szent Péter és Pál tiszteletére szentelt főoltár, valamint a szentélyt a hajótól elválasztó diadalív lábazatánál, jobb és bal felől elhelyezett, Szent Vendel és a Szentcsalád tiszteletére szentelt mellékoltárok, amelyek az 1830-as években készültek. Festőjük a „Brassai Piktör, Papp János Úr” volt. Az ódon lépcsőkön a karzatra is felkapaszkodtam, ahol egy Kolonics István által készített orgona található. A templom tornyára legelőször 1857-ben került bádogfedél. A torony megfedéséért lövétei György János ács „művész” munkájáért 700, míg Horváth György kőműves pallérnak 900 magyar forintot fizetett az egyházközség. 1859-ben két új harangot is öntettek Segesváron, Manchen Mihály harangöntő műhelyében. Ezek közül ma csak az egyik van meg. A másikat az első

világháború alatt elrekvirálták. Helyette 1925-ben öntettek egy új, 261 kg-os nagyharangot, Aradon, Hönig Frigyes öntödéjében.

A templommal szemben a háborús hősök emlékművei állnak. A rajtuk olvasható neveket megszámláltam. Az első világháborúban 116-an, míg a másodikban 49-en haltak hősi halált. Tovább sétálva az iskola felé, annak kertjében egy kisméretű, szépen faragott haranglábra lettem figyelmes, amelyet 2001-ben állítottak fel. A rajta függő harangocskát a székelyudvarhelyi SELECTMETLEMLAST Kft. szakemberei öntötték. Az iskola előtt egy faragott kopjafa is áll, amelyre az állíttatók figyelmeztetőül Garay János költő sorait vésették: „Csak törpe nép felejthet ős nagyságot, csak elfajult kor hős elődöket.”

A falu tájházát 2005-ben létesítettek. A Balázskos utcájában, közvetlen a kultúrotthon mögött található. Bálint Irma iskolaigazgató, a tájház lelkes gondozója elmondta, hogy a házat, amely a XIX. század végén épült, a Kriza János Iskola Alapítvány, romos állapotban, a községtől 1999-ben kapta meg. Felújítására, berendezésére 2005-ben került sor. A berendezéséhez szükséges tárgyakat Balázs Irén nyugdíjas tanítónő gyűjtötte össze, aki több évtizeden át volt a helyi közművelődési élet irányítója, s a hagyományörzés fontosságának fő szorgalmazója. Megírta és közzétette Kápolnásfalu történetét (Kápolnásfalu. Monográfia), amely 1996-ban látott napvilágot Csíkszeredában.

A tájház előtt egy kis gyalogkapu áll. Ezt 2007-ben a budaörsi András László készítette s Ferencz Vilmos faragta ki. Rajta a „HÁZAD LEHET BÁRHOL, DE HAZÁD CSAK ITT” felirat, valamint a magyar állampolgárság kiterjesztéséről szóló népszavazás negatív eredményére utaló sorsok olvashatók: BOCSÁSD MEG BŰNEINKET! A 2004 DEC 5-I ESEMÉNYEK MIATT. Az utcára néző, fehérre meszelt tájház épülete magán vi-

seli a havasalji székely népi építkezés sajátos jegyeit. A kő alapra épült, háromszatátú ház falait boronafából rakták, s „bolhának” nevezett faszeggel megszegecselték, hogy a szalmatörekéből és sárból készített tapasztás jobban megálljon rajta. Az épület előtt és az utcai homlokzatra is befordulva tornác található, innen juthatunk az ereszbe s tovább a szobákba és a kamarába, amelyek berendezése a XIX. századbeli életkörülményeket tükrözik híven vissza. A bútortzat között ritkaságszámba menő, a XVIII. században készült darabokat is találunk. Többek közt egy 1758-ban fenyőfából készített és szépen faragott, falra akasztható sótartót, valamint egy 1777-ben ácsolt hozományos ládát. A első, vagyis a tiszta szobában lévő festett karos pad 1887-ben, míg a festett kelengyészláda 1870-ben készült.

A község jeles szülöttei: Lőrincz Ernő (1927) jogtudományi szakíró, Vajda Lajos történész, József Magda (1942) nyelvész és Lőrincz György (1946) író, a Hargita Megyei Művelődési Tanács udvarhelyszéki szakirányítója, akinek kiemelt fontosságú témái közé, elsősorban a magyarságtudat őrzése tartozik. Kedvenc területe az esszé, a szociográfiai publicisztika. Létrehozta az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítványt. Elnökeként rendszeresen szervez író-olvasó találkozókot, évfordulós köszöntőket. Legútóbbi könyve, a Besúgó voltam, szívem c. regénye, amely 2009-ben jelent meg, a besúgás természetrajzáról, a félelemkeltés mechanizmusáról szól. Lőrincz György benne az 1980-as évek végének kisvárosi fagyos hangulatát idézi meg.

Kápolnásfaluból a temetőn átvezető úton (Temető utca) távoztam. A temetőkertben, hol még néhány régi fakeresztet is látni, egy felújított, ravatalozóvá átalakított kis kápolna is áll, amely még a XIX. dereka előtt épült (1844-1845-ben).

Kereszt a régi egyházi iskola előtt

SZENTEGYHÁZASOLÁHFALU

A Kosárkert alatti gyalogúton, ahogy tovább haladtam, feltűntek az egykori „anyafalu” házai s templomának bádoggal fedett, karcsú tornya. E falu, amely ma Szentegyháza város része, nemcsak a törvényes vagy törvénytelen erdőgazdálkodásáról híres, hanem az itt lakók csavaros észjárásáról is. Mondogatják is rájuk a környékbeliek, hogy: „Csavarosok vagytok, mint az erdőben levő rossz fa!” Lakóinak régen feladata volt az Udvarhely–Csíkszereda közötti út őrzése, a postakocsiforgalom biztosítása. Ez a szolgálat – vagy ahogy a régiek nevezték, a postaszer – nagy nehézséget jelentetett, főleg dologidőben az itteni gazdáknak, ugyanis szerre-szerre, házról házra az átutazóknak pihent lovakat kellett biztosítani, ha esett, ha havazott. Nem csoda, hogy Szentegyházasonláhfalu szabadulni akart ettől a kötelezettségtől. Ennek érdekében, a szájhagyomány szerint, követeket küldtek Apafi Mihály udvarába, akik arra kérték a fejedelmet, adja nekik írásban, hogy „akinek nincs lova, szabadjon gyalog járnia”. A fejedelem bolondságnak vélte a dolgot s a kérésüket teljesítette. Így aztán, következőben, amikor Udvarhelyszék kapitánya nagy sietséggel igyekezett Csíkba s követelte az oláhfalusiaktól a pihent lovakat, előállt a királybíró s előmutatta a fejedelmi pecséttel és aláírással ellátott kutyabőrt, mondván: Sajnálom, kapitány uram, de nem tehetem, ugyanis ebben a levélben írva vagyon, hogy „kinek lova nincsen, szabad gyalog járnia.” Egy másik történet szerint az oláhfalusiak nyári nagy dologidőben elfogtak a Nagyerdőn egy tolvajt, aki megölt egy csíki szekrest. Össze kellett volna hívni a tizenkét főből álló esküdtszékot, de azok el voltak foglalva az erdei kaszálókon a szénacsinalással. Jelentette a hites a királybírónak, hogy nem tudta összehívni őket. Erre a királybíró kiadta a parancsot: – A gyilkost ki kell

végezni, aztán ha esős idő lesz, vagy a szénacsinalás bevégeződik, akkor elítéljük!

A két Oláhfalu között az országút még a XVIII. században nem a mai nyomvonalon haladt, a Vízlokon át, hanem tőle északabbra a Kosárkert, Gedőkert határrészekeken s a Felszeg falurészén áthaladva (Vitusok utcájának felső része, Ady Endre utca, Vadászok utca), a Borjúkert dűlőben hagyta el a települést. Én is e régi útnak a nyomvonalát követve gyalogoltam be a kápolnási temetőkertből Szentegyházsoláhfaluba vagy Nagyfaluba, ahogy a környékeliek hívják. A falut 1968-ban, központi utasításra, több településsel (Szentkeresztbánya, Bányatelep, Homoródfürdő) egyesítve Vlahica néven várossá nyilvánították. Sokan még most is az utóbbi megnevezést használják, annak ellenére, hogy 1990-ben a város felvette a Szentegyháza nevet. A város többi része, Szentkeresztbánya és a tőle délre elterülő Bányatelep az 1950-es évekig Lövéte községhez, míg Homoródfürdő Kápolnásfalu ha-

tárához tartozott. A falusi jellegét híven őrző település (amely talán akkoriban a környék legelmáradottabb községe volt) várossá nyilvánítása számos élcélődő megjegyzésre adott alkalmat a világiasabb szomszéd települések (Lövéte, Homoródalmás), de még az egykori „kistestvére”, Kápolnásoláhfalu lakóinak részéről is. Többek között dobosukról azt mesélték, hogy az a hirdetést a következőképp kiáltotta ki: „Tudomására hozzuk városunk lakóinak, hogy a faluban tehénoltás lesz”. A várossá nyilvánítás után az a történet is közzsájon forgott, hogy amikor egy idegenből jött atyafi arról érdeklődött egy helybelitől, merre van a városi néptanács, az azt válaszolta, hogy „Odafenn a faluban”.

A Csíkszeredától és Székelyudvarhelytől közel azonos távolságra (a mai megyeszékhelytől 28 km-re, míg az egykori Udvarhelyszék központjától 24 km-re) fekvő egykori kiváltságos település nevének első hiteles említésével egy 1406-ban kelt oklevélben találkozunk. Ebben említik azt a Lőrinc neve-

zetű csíknagyboldogasszonyfalvi plébánost, csík- és gyergyószéki alesperest, aki egy személyben Oláh-falu presbitere, azaz a papja is volt. Vannak azonban, akik ennek az oklevélnek a keltezését kétségbe vonják, s úgy vélik, hogy az inkább a XV. század végén íródott.

A falu keletkezéséről és elnevezéséről többféle hagyomány kering szájról szájra lakosság körében még manapság is. Egyik történet szerint a település első lakói elsősorban Felcsíkból érkező székelyek voltak, akiket az egykori királyaink biztonsági okokból telepítettek az Udvarhely–Csíkszereda közt elterülő rengetegbe. Karácsonyi János történész úgy véli, hogy Oláhfalut csak ecsedi Báthori István erdélyi vajda (1479–1493) telepítette 1480 táján, Csíkból, Gyergyóból, Háromszékről. Hiteles dokumentumokkal ezeket az eseményeket nem támaszthatjuk alá, de ha átvizsgáljuk a település egykori és ma is élő családneveit, a mendemondának némi hitelt adhatunk, ugyanis a nevek között több olyat is találni, amely Csíkban ma is gyakori pl. Tankó, Bodó, Krestály, Antal, Bot, Vitus, Tamás stb.

A mai templomának falában, amely az oldalkapuja szemöldökkövén látható évszáma szerint 1756-ban épült, olyan másodlagosan beépített, késő gótikus faragványokat (szamárhátíves nyílású szentségtartó fülke, kváderkövek) láthatunk, amelyek arról tanúskodnak, hogy a településen a XV. század második felében már templom állott. Ennek ismeretében a keletkezését legalább egy évszázad-

dal korábbra visszakeltezhetjük. Az egyházi hagyomány is 1360 előttre teszi az itteni plébánia alapítását. A falu későközépkori templomának a berendezéséhez tartozott az a kehely alakú, hétszögű gótikus keresztelőmedence, amely az 1984-es templomégés után került elő, amikor a templom hajójában a vakolatot le kellett verni. A szentségtartó fülke mellett találták meg, s jelenleg a diadalív bal felőli lábánál látható. Fedele új, 1994-ben Sándor Antal és fia, Attila készítették, s a hét szentség szimbólumai díszítik.

A falu a székely katonai és népességösszeírásokban 1566-ban Oláhfalú, 1567-ben Szentegyház-as-oláhfalú, 1576-ban Túlsó-Oláhfalú néven fordul elő. A későbbiekben a Szentegyház-as-oláhfalú névhasználat vált általánossá. Törzsökös székely lakóit nem is sértette ez az elnevezés évszázadokon át, egészen 1848-ig. Ekkor azonban a nemzeti öntudat, a „korszellem” itt is előre tört, s az októberi agyagfalvi gyűlés alatt, az akkor felvett jegyzőkönyv 19. pontja szerint, Kápolnás- és Szentegyház-as-oláhfalú küldöttjei kérték a székely nemzeti gyűlést, engedje meg, hogy eddigi elnevezésüket Székelyvárosra változtathassák. A kérésüket elfogadták, sőt a nemzetgyűlés kimondta, hogy Kápolnás- és Szentegyház-as-oláhfalú ezután „Székelyvárosnak” neveztetnek”. Ennek a „keresztelőnek” azonban nem sok fogantja volt, s végül a települést 1876 után Szentegyház-asfalú néven törzskönyvezték.

Gótikus keresztelőmedence

*A római katolikus
templom*

Monstrancia

A hajó és a szentély

A falu népességéről és társadalmi összetételéről több lustra (katonaállottási jegyzék), vagy adóösszeírás is tájékoztat. Az 1602. évi összeírásban 32 családfő (öt lófő, négy darabont, 23 szabad székely) szerepel. Az 1614-es lustra alkalmával a faluban három lófőt, hat gyalog székelyt és 32 szabadost vettek számba, míg az 1627. évi összeírásban már 55 kiváltságos (privilegiumos) családfővel szerepel. Domokos Kázmérnak, az erdélyi ferences őrség őrének 1657. évi jelentésében azt olvashatjuk, hogy Nagyoláhfaluban mintegy 100 család, azaz 450 lélek élt akkor. Közel hetven év múlva, 1721-ben az összeírók 109 adóköteles családfőt írtak össze, 95 taksást, szabadost, egy zsellért és tizenhárom egyéb kategóriába tartozót. 1846-ban az adóköteles kiváltságos székelyek és özvegyeik száma elérte a 241 főt. 1941-ben a lakosság lélekszáma 3506 volt. 2002-ben Szentegyháza város lakóinak száma 7043 volt, ebből 6961 székely-magyar, 79 román, három németnek vallotta magát. Jelenleg az összlakosságból mintegy 3500 személy lakik az északi részen elhelyezkedő Szentegyházafaluban, míg a többiek a városias jelleget inkább magán viselő Szentkeresztbányán élnek. A népszámlálási adatokból nem tűnik ki, hogy a falu szélén, a Cigánydombon van egy másik falu is, amelynek utcája, a Szentegyháza monográfiáját megíró Ábrám Zoltán szavaival élve, „szicíliai” hangulatot áraszt.

Szentegyházafalu lakossága, mióta a világ, földműveléssel, állattartással és főleg erdőkitermeléssel foglalkozott. Határában egykor nagyszámú vízfűrész működött. Ezekről már Evlia Cselebi török világutazó is megemlékezik, aki a török hadsereggel utazgatva 1660 és 1664 között bejárta Magyarországot és Erdély nagyobb részét. Székelyföldre 1661-ben jutott el, amikor a Porta Ali temesvári pasát Erdélybe küldte, hogy Kemény Jánost elűzze, s új fejedelmet állítson az ország élére. Tőle tudjuk, hogy e hadjárat során, amelynek egyik epi-

zódja a Kemény-párti csíki székelyek megbüntetése volt, Szentegyházafalut is felégették a török-tartár csapatok. E történeti eseményekbe ágyazva írja a török világutazó, hogy „A Székely-hegyről”, vagyis Hargitáról lefolyó vizeken, Oláhfalú környékén, „különféle szerkezetű” malmok voltak, amelyeket szükséges volt megnéznie, akár csak a „bámulatot keltő fűrészmalomokat”, amelyeken különféle deszkákat metszettek. A vízfűrészek hajdanán a Halaság pataka és a Vargyas pataka mentén sorakoztak. Ezek vizeit a lakosság gátak segítségével eltérítette eredeti irányuktól és bevezette a faluba, hogy ott is fűrész, posztványolót és lisztelő malom építhessen. Ezzel a munkával a Kis-Homoród vízének hozamát jelentősen megnövelték, amiért régebb minden malom, le egészen a kis folyócska Oltba szakadásáig, minden köről tartozott az oláhfalviaknak egy köből búzát és egy köből szaladot (zabot) adni. Orbán Balázs ittjártakor a 61 cimborasági (társulati) fűrész évente több százezer deszkát vágta ki. Még az 1950-es években közel ennyi vízfűrész működött (pl. Tankók, Finták, Mihályfiak, Szelesek fűrész vagy a Kettős fűrész stb.) itt, ma azonban már csak a Lőrincz Balázs fűrész van meg, de ez sem üzemel, ugyanis múzeumi tárgy lett belőle. Jelenleg a székelykeresztúri Molnár István Múzeum tulajdona.

A domborzati, zord éghajlati viszonyok miatt itt sem alakult meg a kollektív gazdaság annak idején, s így a lakosság nagy része nem kényszerült hirtelen életformaváltásra, mint a kollektivizált falvak többségében. A nehezedő állami nyomás (kvóták, egyéb beadási kötelezettségek) azonban arra ösztönözte a falu népességének egy részét, hogy az iparban vállaljon munkát. Lehetővé tette ezt a szentkeresztbányai vasgyár nagyarányú bővítése az ötvenes, hatvanas években. Elsősorban a fiatalok szakítottak szüleik földművelő-gazdálkodó életmódjával, de 1991 után, miután a vasgyárban

elkezdődtek az elbocsátások, a földművelés-állattartás, mint jövedelemszerzési forma, visszanyerte régi becsületét. Manapság ez határozza meg az életüket, s mellette természetesen az erdőkitermelés, hiszen a szentegyházásfalusiak – a kápolnásiakkal együtt – messze földön ismert fakupecsek. Nem véletlen, hogy az itteniek szerint az elmúlt húsz év legfontosabb eseménye az volt, hogy visszaadták a közbirtokossági, illetve a magánerdők nagy részét.

Szentegyházásfalu római katolikus templomának piacán az 1920-as években még zsindegyházzal fedett kerekeskút és egy réges-régi kőkereszt állott. Ma ezek helyén az egykori egyházi iskola épületének szomszédságában, amely az idevaló születésű Mártonffi János plébános nevét viseli, a falu háborús hőseinek emlékműve áll. Az emlékművet, amelynek tervezője Bodó Levente szobrászművész volt, 1998 októberében állította Szentegyháza város önkormányzata és a lakosság. A talapzatán elhelyezett öt fekete márványtáblán összesen 138 hősi halott neve olvasható. Közülük kilencvenhatan az első, míg harmincnyolcan a második világháborúból nem tértek vissza otthonukba. Bodó Levente egy másik alkotását, amely az ezerszáz éves ittlétünkre figyelmeztet, a templomkertben láthatjuk. Nem véletlen, hogy a szobrászművész alkotásaival Szentegyháza több pontján is találkozunk, ugyanis az egész élete ideköti őt, ehhez a várossá avasztalt településhez, ahol gyermekkorát, első iskolai éveit és az egyetem évek után mindennapjait töltötte és tölti manapság is. Alkotva és tanítva. Számos nemzedéket okítva a szépre, mint tanár. A 61 éves művész alkotásaira (emléktáblák, érmék, domborművek, mellszobrok, emlékművek stb.) a klasszikus formák a jellemzők, kevés bennük a formai elvonatkoztatás. Többségükben olyan alkotások, amelyek nemzeti önazonosságunkat erősítik vagy kultúránkat jelenítik meg. Szobraival olyan híres sze-

mélyiségeket örökített meg, mint pl. Gábor Áron, Domokos Pál Péter, Márton Áron, II. Rákóczi Ferenc, Haáz Rezső, Kossuth Lajos, Wass Albert, Majlát Gusztáv Károly. Domborművein, emléktábláin Nyirő József, Tompa László, Tamási Áron, Gellért püspök látható. Kőből, fémből, avagy fából készült alkotásai nemcsak a szűkebb szülőföldön, hanem több száz, sőt ezer kilométerekkel odébb is megtalálhatók. Magyarországon Balatonlellén, Látványban és Veszékenyben stb. Az égerfából, teljes életnagyságban készült Mária-szobrot 2004-ben az Amerikai Egyesült Államokban, Princetonban állították fel.

Szentegyházásfalu újabb nevezetessége a Vitus Géza emlékház a plébánia udvarán. A szépen felújított, fából épült és zsindegyházzal fedett, négyosztatú hagyományos havasalji lakoház pitvarában kifüggesztett tájékoztatóból megtudtam, hogy Portik-Bakai Sándor helybeli plébános 2002 tavaszán kapta az ajánlatot, hogy a Szentegyházásfaluban született, de innen elszármazott Vitus Géza erdőmérnök és felesége, Kelemen Emerencia hagyatékából a plébánia udvarára épüljön egy emlékház. Erre a célra az a ház lett kiszemelve (az időközben lebontott szülői ház helyett), amely Vitus Géza második otthona volt, s amelyben egykor féltestvére, Nyisztor Áron és felesége, Katalin családja lakott. Annak idején, a vakációk alatt Vitus itt töltötte minden idejét, segítkezve a mezei munkákban a rokonoknak. A lakóház mesztergerendájának felirata szerint száz évvel ezelőtt, vagyis 1910-ben épült. 2004 májusában költöztek a plébánia telkére. Azóta az alkalmi látogatók egyre többször keresik fel. Néha a tanítók, tanárok is meglátogatják a diákjaikkal. A ház szobái György Mihály falusi asztalosmester egyszerű bútoraival vannak berendezve, amelyek a két világháború között, a húszas években készültek, de látható itt régi női székely ruha, kézimunka, szer-

számok és más használati tárgyak is. A ház padlástere ugyancsak régi bútorokkal, az egykori hagyományos havasalji gazdálkodás szerszámkészletével van berendezve. Külön szobában tekinthetők meg az egykori erdőmérnök (akit a történelem vihara messze sodort szülőföldjétől) személyes tárgyai, többek közt kitüntetései, arany oklevele, bútorai, fényképei (egyiken, amely 1979-ben készült Bécsben, Sütő András íróval látható együtt) stb. Életútját röviden így foglalhatjuk össze: 1920. július 12-én született Szentegyházfaluban. Elemi iskoláit is itt végezte. 13 éves korában jelentkezett a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumba, ahol 1941-ig tanult. Gyerekkori álma volt, hogy történelem tanár legyen, de keresztapja arra intette, hogy olyan pályát válasszon, amelyik minden időben kenyeret ad. Tanácsára végül is az erdőmérnöki főiskola mellett döntött. Sopronban, a rangos Erdésmérnöki Egyetemen 1949-ben fejezte be tanulmányait s mivel időközben Erdély újra „román föld” lett, úgy döntött, hogy nem jön vissza Erdélybe. Előbb Kapuváron, majd Sopronban dolgozott az erdőgazdaságnál. 1964 őszén az ausztriai Burgelandba költözött, s rá egy évre László István kismartoni püspök alkalmazta, mint mezőgazdasági és erdőgazdálkodási igazgatót. 1500–1800 hektár erdője volt a püspökségnek s azzal kellett gazdálkodni. Vitus feltérképezte az egyházmegye birtokait, szakszerű üzemterveket készített és számos új erdőt telepített. A buzgó és kiváló szakértelemmel rendelkező erdőmérnököt 1995-ben II. János Pál pápa felvette a Sz. Szilveszter lovagrend tagjai közé. A késő öregkorig dolgozva, 1997-ben vonult nyugdíjba. 2001. március 11-én halt meg (felésege halála után másfél hónapra) és a kismatroni (Eisenstadt – Ausztria) temetőben helyezték örök nyugalomra. Vitus Géza életútja beszédes példája annak, mint ahogy az emlékház avató ünnepségén el is hangzott, hogy a székely ember bárhol a vilá-

gon megállja a helyét és nem hoz szégyent a népére, s ha teheti, nehézségek, nagy küzdelmek árán is elismerést és megbecsülést vív ki magának.

A plébánia udvaráról távozóban a régi iskola-épület falán egy emléktáblára lettem figyelmes, amelyen II. Rákóczi Ferencet ábrázoló dombormű látható. Az emléktábla 2004-ben került az iskola falára. Felirata: SZÉKELY TESTVÉREINKNEK EMLÉKEZTETŐÜL A SZABADSÁGHARCRA. ÁLITOTTA KRISZTIÁN SÁNDOR ÉS MIHÁLY GÁBOR SZOBRÁSZOK. AVATTA HARACH PÉTER AZ ORSZÁGGYŰLÉS AL-ELNÖKE.

Pár lépés innen már csak a Gábor Áron Művelődési Ház és annak az emeletén található Múzeum Szálló (1991-ben készült el). György László kultúrigozgató kalauzolt végig az épületen, amely nemcsak a kisváros könyvtárának és a Tanulók Házának ad helyet, hanem a messze földön elhíresült Gyermekfilharmónia székhelye is. Az utóbbi 1982-ben alakult az 1.sz Általános Iskola (ma a Mártonffi János I–VIII. Osztályos Iskola) tehetséges diákjaiból, Haáz Sándor zenetanár kezdeményezésének köszönhetően. A 140 diákból álló együttes 1983-ban vette fel a Gyermekfilharmónia nevet, s 1985-ben elkészült a ma már sokak által ismert logója is, Bartha Sándor és Miklóssy Dénes képzőművészek elképzelései alapján. A száztagú kórusból és a negyventagú zenekarból álló Gyermekfilharmónia évente 20-30 alkalommal lépik a nagyközönség elé. Rendszeresen szerepelnek Erdély kis- és nagyvárosaiban, 1990 óta pedig minden nyáron külföldi hangversenykörütra utaznak. Repertoárjuk rövid klasszikus művekből, egyedi hangszerelésű népdalfeldolgozásokból, történelmi dalokból és más népek dalaiból áll. Minden év decemberében megrendezésre kerülő gyertyafényes karácsonyi hangversenyeik talán a legnépszerűbbek. Eddig három CD-felvételünk jelent meg Ke-

Porta Szentegyházasfaluban

A Vitus Géza emlékház a plébánia udvarán

Szentegyházasfalvi népviselet

resztes Pál és Elekes István segítségével. Fenntartójuk, a Gyermekfilharmónia Alapítvány 1991-ben alakult meg azzal a fő céllal, hogy a székely kultúra hagyományait ápolja, népszerűsítése határainkon innen és túl. Az Alapítvány elnöke, Haáz Sándor tanár úr, a szentegyházi fúvoszenekar karnagya, a gyermekfilharmónia vezetője már több mint harminc éve, hogy naponta megteszi – régebb kerékpárral, autóbusszal, alkalmival, ma már saját autóval – a Székelyudvarhely (szülővárosa és lakhelye) és Szentegyháza közötti 26 kilométeres útszakaszt. Neki köszönhető, hogy a kuruc és a negyvennyolcas indulók mellett ma már otthonosan hangzanak Szentegyházán olyan zeneszerzők művei is, mint Vivaldi, Mozart, Beethoven, Schubert, Strauss, Csajkovszkij, Ravel, Liszt, Bartók és Kodály. A tanár úr a Homoród menti népdalvetélkedők sorozatának szakmai irányítója, a Törpe Daloskönyvek szerkesztője is, amelyek 1997-től jelennek meg. Kiemelkedő tevékenységét és munkáját számos alkalommal elismerték és díjazták (1997-ben Pro Cultura Hungarica-díj, Széchenyi Társaság díja, Szent Anna-díj, 2000-ben Pro Urbe-díj. 2001-ben Julianus-díj, 2003-ban Magyar Örökség-díj, 2004-ben Udvarhelyszék Kultúrájáért díj). 2005-ben a Magyar Művészeti Akadémia hívta meg és fogadta rendes tagjai közé. Nem véletlen az, hogy a tanár úr a székely, az erdélyi kultúra elkötelezett védelmezőjévé vált. Családi örökséget visz tovább. Nagypja, Haáz Rezső székelyudvarhelyi rajztanár, közel négyezer tárgyból álló néprajzi gyűjteményével megvetette egy önálló múzeum alapjait Székelyudvarhelyen. Édesapja, id. Haáz Sándor néprajzkutató az 1955-ben alakult Székely Népi Együttes vezetője volt.

Néprajzi gyűjtemény látható a Múzeum Szálló folyosóin is. Régi és újabb tárgyak egyaránt. A földszinten fából készült bicikli, régi karospad és egy 1880-ban készült tásas, odébb a sarokban, egy

„fakó” (ráf nélküli) kerék. Ilyeneken zötyögtették annak idején a Hargita oldalából a deszkát az oláhfalviak, el egészen Gyulafehérvárig. Az emeleten többnyire az 1998-tól évi rendszerességgel megszervezésre kerülő bútorfestő tábor résztvevőinek a munkáiból látható egy kiállítás, de itt van elhelyezve az egykori szentkeresztbányai vashámor ma kettje is.

A kalauzom, György László kultúrigazgató több mint 15 éve, hogy a Gábor Áron nevét viselő művelődési házat igazgatja. A kulturális életbe azonban már jóval korábban bekapcsolódott. Diák korában aktív néptáncosként és az iskolai színjátszó csoport oszlopos tagjaként tevékenykedett. Büszkén emlegeti egykori oktatóit, Szabó Lászlót, Kacsó Bandi bácsit és Antal Miklóst Csikszeredából. 1995-ben került az intézmény élére. Az ő nevéhez is fűződik Szentegyháza leghíresebb karácsonyi és farsangi szokásainak, az angyal- és az ördögbetlehemeszésnek a felújítása és a betlehemes hagyományörző csoport újraalakítása, 1999-ben, illetve 2000-ben. Azóta a hagyományörző csoport már több alkalommal járt betlehemes találkozón Budapesten. Nagy próbatétel minden évben a Nárcisz Fesztivál megszervezése is, amelyet szocialista népünnepélyként indított 1976-ban a megye és a város akkori vezetősége, de túlélte a rendszerváltást, sőt a vidék egyik legrangosabb rendezvényévé nőtte ki magát.

Szentegyháza és a vidék másik rangos eseménye a minden ősszel, pontosabban októberben sorra kerülő Őszi Hadjárat. Ennek a rendezvénysorozatnak a keretében a Szentegyházi Hagyományörző Huszáregyesület megidézi a történelmet, ugyan is nemcsak a táncház, a nótázás vagy a főzőverseny, hanem a toborzás is elengedhetetlen kelléke a hadjáratnak, amelynek útvonalain emlékhelyeket koszorúznak, vagy újakat hoznak létre.

A Huszáregyesület 1996. november 24-én alakult a Millecentenárium alkalmából, azzal a ket-

tős céllal, hogy „a fiatalokban magyarságtudatot ébresszen, és honszeretetre nevelje őket”. Azóta számos világi és egyházi ünnepelynek és rendezvénynek (március 15, pünkösöd, augusztus 20 stb.) voltak a résztvevői és a szereplői. Ezeken az ünnepeken korabeli történelmi események egy-egy mozzanatát elevenítik fel korhű öltözetben, és közös koncertet adnak a Gyermekfilharmóniával együtt. Legnagyobb rendezvényük az Őszi Hadjárat, amelyen vendégként más hagyományőrző huszáregyesületek is részt vesznek, Erdély és Magyarország különböző településeiről. A hadjáratot 2006-ban szervezték meg legelőször a Szentegyháza–Lövete–Homoródalmás–Szentmárton–Ilona völgye–Kápolnásfalu–Szentegyháza útvonalon. Azóta még három alkalommal került sor erre a rendezvényre (a legutóbbi toborzó felvonuláson közel

ötszázan vettek részt), a két Homoród mente lakosságának nagy öröme, akik, ha csak pár órára is, de megtapasztalhatták az 1848-49-es események egyik olyan lélekemelő pillanatát, mint a verbuválás. A Huszáregyesület, jobban mondva Mihály József, a huszárok kapitánya szervezi, a művelődési házzal együtt a minden év végén (december 29) sorra kerülő ún. nagykorúsítási bált is, amelyen ünnepélyes keretek között történik minden 18. életévét betöltött szentegyházi fiatal nagykorúvá nyilvánítása. Az egyesület tagjai részt vesznek Magyarországon minden év áprilisában Közép-Európa legnagyobb katonai rendezvénysorozatán is, amikor a hagyományőrző huszáregyletek az 1849-es dicsőséges Tavasz Hadjárat útvonalait járják be.

Az Örkő

SZENTKERESZTBÁNYA

Szentegyházának Nagy-Oláhfalunál jóval fiatalabb városrésze Szentkeresztbánya. Múltja csak a XIX. század elejéig vezethető vissza. Területe ekkor még Lövétehez tartozott. Ebben az időben a Hargita fennsíkján a fenyvesek még nagyobb összefüggő erdőséget alkottak, az egykor híres Lobogó borvízforrás szomszédságában csak egy-két, a Vargyas mesterségesen errefelé csaptatott ágára épült vízfűrész működött. Később a Kerekfenyő határrészen egy kis gyártelep (egy olvasztókemence és egy vashámor) is felépült. Pontosan ott, hol a Vargyas árkában szaladó víz a Kápolnásfalu felől, a Csonkából érkező Rákos-patak vizével összefut. Építtetői a Gyertyánffy kereskedőcsalád tagjai, Gyertyánffy Dávid és fia, Jónás, a Selmecbányán bányászati és kohászati ismeretekre szert tevő mérnök, valamint testvére, Márton voltak. Ők már az 1836-37-es évektől kezdődően működtettek lennebb, a Kis-Homoród völgyében, a Rókaváros határrészen (a mai Bányatelep) egy kis gyártelepet. Lényegében ezt költöztették 1845-ben északabbra, a Csíkszerédát és Székelyudvarhelyet összekötő országúttól félóránnyira, hogy a megtermelt vasárut könnyebben értékesíthessék. Az árut ugyanis addig csak alig járható utakon, a Vargyas láza határrészen keresztül tudták nagy fáradsággal a forgalmasabb és járhatóbb útvonalak közelébe juttatni. Az Ugron István egykori kaszálóján fekvő kis gyártelep azonban nem volt hosszas életű, ugyanis 1849-ben az itt folytatott hadiipari tevékenységet megbosszulandó Clam-Gallas tábornok átvonuló hadai feldúlták és felégették. Ennek a szomorú sorsra jutó kohó- és hámortelepnek a hadiipari tevékenysége 1849 tavaszán kezdődött, miután azon év januárjában Bem

*A Lántzky család síremléke
Szentkeresztbányán (részlet)*

tábornok sikeres erdélyi hadjárata újabb lendületet adott a forradalomnak. A Gyertyánffy család először úgy vette ki részét a hadianyaggyártásból, hogy Udvarhelyszék tisztjeinek utasítására rendszeresen küldte Lövétéről a vasat a kézdivásárhelyi ágyúöntő műhelynek „azon reménységgel, hogy midőn elég ágyújuk lesz, Udvarhelyszék fedezésére is juttatnak belőle”. Február második felében már a szék tisztjei azt tervezték, hogy itt helyben is beindíthatják az ágyúk öntését Gábor Áron irányítása alatt. Ennek érdekében előbb Horváth János, széki kormánybiztos fordult a kézdivásárhelyi téparancsnoksághoz, majd Csány László, Erdély teljhatalmú kormánybiztosa kérte levélben, hogy Gábor Áron tüzérhadnagyot küldjék Udvarhelyszékre, hogy a „Lövétén, Kéroyban fekvő vasgyárakban öntessen mentől több ágyút és ezekhez golyókat, egyszersmind mentől több ifjú embereket az öntendő ágyúk mellé tüzereknek oktasson be.” Gábor Áron azonban nélkülözhetetlen volt Háromszéken, ezért nem tudott az udvarhelyszéki kis gyártelepre elutazni. Ennek ellenére itt, miután Fekete István mérnök elkészítette a különböző méretű golyók modelljét, a kartács- és golyóöntés ha-

Öntött kályha mintázata (Múzeum Szálló)

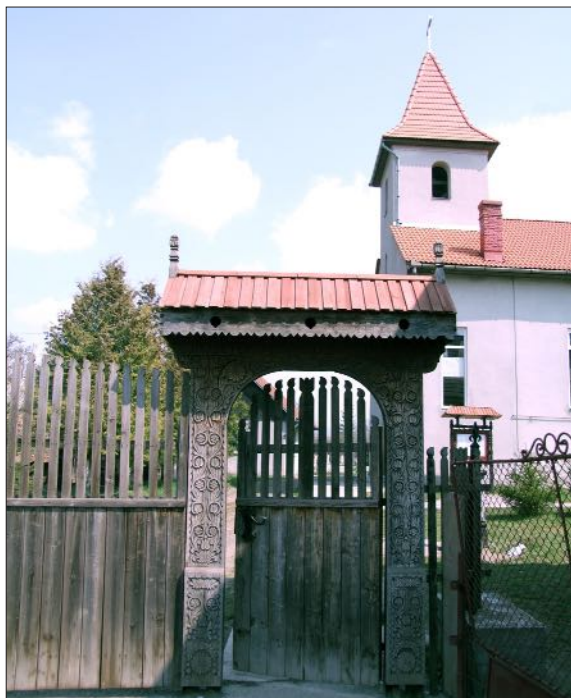
marosan megindult, jelentős méretűvé fejlődve. A szentkeresztbányai ágyúgolyóöntő műhelyben a hadianyag gyártása a székely táborok, elsősorban Gál Sándor ezredes parancsnoksága alatt lévő haderő részére folyt. A hadianyag fuvarozásához szükséges szekereket Szentegyházásfalú és Lövéte népe állította ki. Ebből az időszakból néhány, a munkásokra vonatkozó adattal is rendelkezünk. Forrásaink megőrizték az idegenből szerződött munkások (Überlauer József, Léhr János, Skoták József öntőmester), valamint a lövétei Nagy János bányász és György János vashámorműves nevét.

A szabadságharc utolsó napjaiban feldúlt kohó- és hámortelep gazdáit, Gyertyánffy Dávidot a két fiával együtt, „golyó öntésért” Székelyudvarhelyen fogságra vetették. Rabtársai voltak Udvarhelyszék legelső politikai foglyának, Jánosfalvi Sándor Istvánnak, aki a Tudományos Naplójában róluk is megemlékezik. A gyártelep a császárpárti Demeter Miklós brassói pénzváltó és résztulajdonos kezébe ment át, aki nagy buzgósággal látott hozzá a kohó- és hámortelep felvirágoztatásához. Egy

új gyártelep kiépítéséhez is hozzáfogott a Lobogó nevű fürdőhely szomszédságában, vagyis a mai vasüzem területén. Nagyolvasztót, öntödét, asztalos- és lakatosműhelyet és a munkások számára lakóházakat építtetett. Új bányákat nyitattott az új vasérclelőhelyek feltárása érdekében. Egy korabeli jelentés szerint 1853–1856 között a vasipari vállalkozásának 40 vasércbányásza, 16 szénégetője, 10 mesterembere, és mintegy 80 fős napszámosa volt. A vasérc és faszén szállításánál pedig 30 fogat dolgozott. 1854-re az építkezések nagyrészt befejeződtek, ám Demeter Miklós váratlan halála megtorpanást és zavarokat idézett elő az időközben társulati vállalattá alakított vasgyár és a Nikolaushüttenek elnevezett telepen, melyet a rendezett, 24 házból álló munkásnegyedéről Újvárosnak is neveztek. Ha már a városrész nevével tartunk, meg kell említenünk azt, hogy a Szentkereszt (Heilige Kreuz) egy művelés alatt lévő bányateleknek volt a védneve, amely később helységnévvé alakulva a folyamatosan épülő, csinosodó kis vasipari telep általánosan elfogadott nevévé vált, annak ellenére, hogy azt az 1850-es évek végén újabb német névvel (Karlshütte) illették, amikor az új tulajdonosa a Brassói Bánya- és Kohómű Rt. lett. A vasgyár új vezérigazgatója, Mannlicher Gusztáv a termelt áruk minőségének javítása érdekében messzi vidékekről, az Osztrák–Magyar Monarchia különböző tartományaiából (Morvaország, Csehország, Bukovina), valamint a magyarországi Szepes megye bányásztelepüléseiről szerződtetett száz szakmunkásokat Szentkeresztbányára. Új, idegen nevű (Knobloch, Schnitzer, Svella, Negrich stb.) szakmunkás, ún. cipyszer (nevük a Szepesség német Zips nevéből származik) családok érkeztek a kis vasipari telepre, hol Mannlicherék két gőzkalapácsot is működésbe hoztak időközben, arra törekedve, hogy a szerszámgyártást fellendítsék. A vízi energiával működtetett hámoroknak (maga a szó a kalapács je-

lentésű német Hammer szóból ered) azonban továbbra is fő szerep jutott a nyersvasnak kovácsvassá történő átalakításában. Ezekből egy egész sor működött abban az időben a Kis-Homoród völgyében. Nem csoda, ha Jánosfalvi Sándor István írásában a völgyet „lövetei Hámor-völgy” megnevezéssel illeti. A hámorok közül egyik átvészelt minden gazdasági válságot, minden háborút másfél évszázad alatt. Mindig került gondos tulajdonos, aki vigyázzon rá. Ennek köszönhetően szinte napjainkig működött, azaz a 1990-es évek elejéig. Jó állapotban érte a privatizáció s még a hámor belső falára erősített dróthálókön kiállított kovácsoltvas tárgyak (ekékés, lapát, ásó, fejsze, kapa stb.) megvoltak s a régi, kovácsoltvas szegekkel díszített ajtajának egy darabját is meg lehetett szemlélni egyik sarokban. A manapság idelátogatót azonban szomorú kép fogadja. A hámor működéséhez elengedhetetlen vízgyűjtő feltelt, két zsilipjéről (suber) ellopták a faanyagot. A Kis-Homoród vizét a kerekere vezető „laj” deszkázata elkorhadt, meggombásodott, a tetőszerkezet beszakadt stb. Hiábavalónak bizonyult a helyi civil szervezetek és magánszemélyek, valamint a műemlékvédelmes szakemberek többszöri próbálkozása, tenniakarása is a hámor érdekében, ugyanis tulajdonosa, az évek hosszú során a csőd szélén imbolygó Vasüzem nem tudta felvállalni a jó gazda szerepét s a vashámort teljesen veszendőbe hagyta.

Kevesen tudják manapság, hogy e hámor szomszédságában egykor virágzó fürdőélet zajlott. Az itt lévő Dobogófürdő (a későbbi Székelyfüred) már a XIX. század második felében jó hírnévnek örvendett. Első tulajdonosa a kalandos életű politikus, id. Ugron Gábor (1847–1911) volt, akít a magyar Országgyűlésben egyszerűen csak „Rabonbánnak” neveztek. 22 évesen már önkéntes volt a József főherceg nevét viselő gyalogezredben. 1871-ben a porosz-francia háború idején, Párizsban a köztár-

A romai katolikus templom

saságpártiaknak ajánlotta fel szolgálatait. Harcolt Giuseppe Garibaldi légiójában is. 1872-ben tért vissza Magyarországra, ahol nemsokára országgyűlési képviselővé választották. 1896-ban, a millenniumi menetben, száz harisnyás székely kísérte. Takarékpénztárat is alapított a számukra, hogy ne a román Albina bankhálózat gazdagodjék utánuk, de ez csődbe ment, mivel azt az állam nem támogatta. Ennek következtében sikertelenek voltak a vállalkozásai is (fonoda alapítása, tégl- és cserépgyártás, útépités, talpfakészítés stb.), amelyeken, mivel a hiteleit nem tudta törleszteni, vagyonának nagy része el is úszott. Dobogófürdő a segevári szászok, pontosabban a szász lutheránus egyház tulajdonában került, akik csinos villákat építettek itt. A nyaralóépületeket 1949-ben államosították, létrehozva bennük az ún. Vegyes Mun-

káskórházat a vasüzem dolgozói, illetve a bányászok számára. Ezt 1952-ben Vlahicai Egyesített Kórház néven újjászervezték, s belgyógyászati, sebészeti, szüléset-nőgyógyászati osztályokkal bővítették ki. Később gyermekosztály is létesült egy új épületben, amelyet 1956-ban állami pénzből építettek. A városszéli kórházban, a hetvenes években, már fogászat, röntgen, laboratórium állt a helyi, illetve a környező településekről érkező betegek rendelkezésére. A orvosi ellátását hét orvos biztosította. Igazgatója dr. Mezei András volt. Őt követte dr. Kovács Sándor belgyógyász szakorvos, aki 1963-ban került Székelyudvarhelyről Szentegyházára és 1975–1996 között töltötte be ezt a tisztséget. Nyugdíjba vonulása után az új igazgató a helyi születésű dr. Simó András röntgenorvos lett. Évek hosszú során át sok kitűnő szakorvos megfordult itt, de legtöbbjük a jobb szakmai megélhetés reményében Csíkszeredában, Székelyudvarhelyre vagy az ország nagyobb városaiba költözött. Ez a folyamat akkor kezdődött el igazán, amikor Csíkszeredában a hetvenes évek második felében átadták az új kórházépületet, minek következtében megszűnt itt a sebészeti osztály. Aztán a nyolcvanas években a szüléset is megszűnt, így manapság a havasalji, illetve a két Homoród mente településeinek újszülöttjei Székelyudvarhelyen vagy Csíkszeredában látják meg a napvilágot.

Az intézmény ma Egészségügyi Központ és a megyei sürgősségi kórház igazgatása alá van rendelve. Belgyógyászati és gyermekgyógyászati, fizioterápiás kezeléseknak ad otthont 35 ágygal és 37 fős személyzettel. Fentmaradásáért már több alkalommal összefogtak a környező települések lakói a szentegyházi önkormányzattal, illetve a helyi vállalkozókkal, magánszemélyekkel együtt. Például 2006-ban a Hollandiában férjhez ment, német nyelvet oktató Tamás Enikő tanárnő a diákjaival 3700 eurót gyűjtött össze a gyermekosztály részére.

A hámortól északkeletre lévő falusias városrészt a környékbeli még ma is csak egyszerűen Déllőnek nevezik. Régebbi terület a lövétei közbirtokosság tulajdonát képezte, s mint a Vargyas láza legelőtest egy darabkája, a marhacsorda deleltetésének helyszínéül szolgált. Bérbe vétele és beépítése a XIX-XX. század fordulóján vette kezdetét, elsősorban azon lövétei lakosok által, akiknek a közvetlen közelben fekvő vasgyár adott munkát. A falusias arculatú városrész felső részén, a Múzeum utca és a Láz utca találkozásánál áll a szentkeresztbányai plébánia kis temploma, mellette a régi temetőkerttel. Szentkeresztbánya régebbi Szentegyházafalu leányegyháza volt. Első egyháztanácsát 1922-ben választották meg, s 1927-től kezdve rendszeres szentmisek is tartottak, a helyi iskolaépületben. A hívek és az egyháztanács legfőbb törekvése azonban az volt, hogy a gyártelepre minél hamarabb kápolnát építhessenek. E gondolat tevékeny megvalósításában Györgypál János fáradozott a legtöbbit, aki többek segítségével kiharcolta azt, hogy az itteni köztető mellett elterülő kerthelyiséget a lövétei közbirtokosság visszavonhatatlanul átengedje a „szentkeresztbányai róm. kat. filiális egyház részére”. Vorbuchner Adolf erdélyi püspök a nemes akciót 30.000 lej adománnyal támogatta meg, s így a hívek hozzáláthattak a templomocska felépítéséhez. A templomhely megszentelésére 1935-ben, Jézus Szent Szíve ünnepén került sor, s rá egy évre, 1936 őszén már tető alá is volt hozva az épület. A leányegyház 1941-ben saját lelkészt is kapott, Török Ferenc címzetes esperes, kényszernyugdíjas plébános személyében. A fiatal plébániát a kommunizmus éveiben megint Szentegyházafalu lelkésze irányította. 1990. január 1-jén azonban újra önállósult. Jelenlegi plébánosa T. Balázs-Hegedűs József, aki közel 3000 hívő lelki gondozását végzi. A templomkertbe egy szépen faragott, 1992-ben állított gyalogkapun át jutunk, amelyeket felira-

ta: JÖJJETEK ATYÁM ÁLDOTTAI (Mt. 25 r. 34 v.). Itt látható a millenniumi emlékmű, amely Bodó Levente szobrászművész alkotása. Megvalósításában jelentős szerepet vállalt a Gábor Áron Líceumi Alapítvány, 1999-2000-ben sikeres pályázati támogatást nyerve a budapesti székhelyű Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától. Az első és a második világháborúban hősi halált halt szentkeresztbányaiak emlékére állított öntött vaskereszt is itt található. A kőből faragott talapzatán lévő fehér márványtáblára 17 nevet véstek. Mellette közvetlen a Lántzky család síremlékei láthatók, jelesül a Lántzky Sándor (1839–1905) vasgyár- és bányatulajdonosé, aki részese volt a „székely puccsnak” nevezett 1877. évi mozgalomnak. Erről az eseményről Szádeczky Lajos történész könyvet is írt (A székely puccs 1877-ben. Székely légió szervezése az orosz–török háborúban), amely 1920-ban jelent meg Budapesten. Ebből megtudjuk, hogy az orosz–török háború kitörése, mivel Románia hatóságos támogatást nyújtott az oroszoknak, a magyar közvéleményben „lángra gyújtotta a magyar–török testvériség érzését”. A hivatalos politika azonban távol tartotta magát az eseményektől, semlegességről beszélve. Székelyföldön viszont titkon szervezkedni kezdtek. A már említett Ugron Gábor, valamint Orbán Balázs és Bartha Miklós vezetésével, s angol anyagi támogatással, hozzáláttak egy szabadcsapat szervezéséhez, amelynek feladata az lett volna, hogy a stratégiai fontosságú Ojtozisoroson benyomulva Moldvában elvágja az orosz hadsereg utánpótlási vonalait. A székely légió felállításának terve azonban árulás folytán elbukott, s a szervezkedésben részt vevő szentkeresztbányai vasgyár 38 éves tulajdonosát, Lántzky Sándort is letartóztatták, ugyanis nevére érkeztek azok a töltenyket, szuronyos puskát, revolvereket, lovassági kardokat, kardbojtokat, tölténytáskákat tartalmazó ládák, vagyis fegyverszállítmányok üveghu-

Szentkeresztbánya madártávlatból

*Gábor Áron mellszobra
a líceum udvarán*

A régi vasüzem

tai minta és „Nickel” cím alatt, amelyeket az oláhfalvi fuvarosok szállítottak a kőhalmi állomásról Csíkszeredába, s amely a Bereckben gyülekező légió tagjai között került volna szétszórásra. Végül is több hónapos előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság után a vádlottakat szabadlábra helyezték, s az igazságügyminiszter elrendelte az egész bűnper törlesztését s így ez a Monarchia számára kínos eset lezárulhatott. A mozgalom ugyan nem érte el a célját, de Szádeczky szerint az mégsem volt hiábavaló, mert „Kitűnik abból a székelyek harcias szelleme, élelmessége és mindenek felett lángoló hazaszeretete.”

Szentegyháza városa a két Homoród mente tanulóifjúságának már több mint ötven éve biztosítja a továbbtanulás lehetőségét középfokú oktatási szinten. Az elméleti líceum még az 1957-58-as tanévben létesült itt, pontosabban Szentegyházason Oláhfaluban, a megszüntetett Bányászati és Kohászati Szakiskola által addig használt iskolaépületben, egy 42 fős osztállyal. Az intézmény létrehozója, alapító igazgatója a ma nyugdíjasként Máréfalván élő Kovács Mihály tanár volt, akit Udvarhely rajon néptanácsának tanügyi és művelődési osztálya, személyesen Bálint Pál tanfelügyelő vezetett ki erre a tisztségre. Visszaemlékezése szerint abból a célból szervezték meg a vidék részére ezt az Elméleti Vegyes Líceumot, hogy a tanulóknak legyen lehetőségük a lakhelyükhöz közelebb középfokú oktatásba részesülni, s ne kelljen ezért a több költséggel járó székelyudvarhelyi és a csíkszeredai középiskolákban iratkozni (akkor még ingázási lehetőség nem volt, s a bentlakási költségek nagyok voltak, a szülők jövedelméhez viszonyítva). Két év múlva, az 1959-60-as tanévben a líceum leköltözött a szentkeresztbányai városrészen újonnan felépített általános iskola épületébe. Az épület azonban hamarosan szűknek bizonyult s további építkezésekre volt szükség. Így épült fel 1963-ban egy

új, 10 osztálytermes iskolaépület, ahol az elméleti oktatás helyett hamarosan beindították a szaklíceumi oktatást (1972-től). Azóta sok víz lefolyt a Kis-Homoródon s az ipari iskolaközpont háza táján jelentős méretű beruházásokat kiviteleztek (1976-ban bentlakás, 1979-ben iskolai étkeзде, laboratórium és iskolaműhely épült, 1980-ban elkészült a tornaterem is). Az elmúlt évtizedek alatt pedig több száz végzős diák hagyta el a líceum nappali és esti tagozatát, akik nagy többségükben becsülettel helyt álltak és állnak manapság is az élet minden területén, mind szakmailag, mind emberileg, s megbecsült szakember-munkások (öntők, kohászok, villanyszerelők, esztergályosok, kovácsok), vagy pedig mérnökök, orvosok stb. lettek.

A középiskola 1990. június 1-jétől viseli az 1848-1849-es szabadságharc székely hőisének Gábor Áronnak a nevét. Nem is lehetett volna jobb nevet adni ennek az iskolaközpontnak, ahová többnyire az egykori ágyúgolyóöntő, fegyverkovács vasmunkások, a forradalom és a szabadságharc számára vasat fejtő bányászok utódai járnak. A névadó ünnepség alkalmával fogalmazódott meg az iskola nevelőtestületének a körében az, hogy megszervezzék a Gábor Áron hetet, amelynek keretén belül honismereti vetélkedőt szerveznek a líceum minden osztálya számára. Így a diákság minden évben összemérheti tudását magyarságtörténetből, helytörténetből és néprajzból, ugyanakkor erősödik bennük az az erkölcsi értékrend, amelyet Gábor Áron ezermester személyiségének szellemsége még ma is sugároz magából. Ezek a honismereti vetélkedők, Nagy Eszter aligazgatónő szerint, aki az utóbbi évtizedekben két iskolai emlékkönyv anyagának az összegyűjtésében is jelentős szerepet vállalt, arra ösztönzik a diákokat, hogy az iskolai tananyagon túl megismerjék szűkebb szülőföldjük múltját, történelmét, néprajzi értékeit és „ezáltal önmagukat”.

Az iskolaközpontban, ahol figyelembe véve a munkaerőpiac kihívásait, manapság elsősorban a faipar, a könnyűipar, autószerelés, építkezés és a vendéglátóipar számára képeznek munkaerőt, a vargyasi születési Máthé István igazgató fogadott, aki több mint harminc éve, hogy az oklándi iskolától fizika szakos tanárként került Szentegyházára. Az intézményt 1990-től igazgatja. Elmondása szerint az iskola tanszemélyzete jelenleg 33, a diákok létszáma pedig 460 fő. Mintegy 200 diák a környező településekről (Lövete, Kápolnásfalu és Homoródalmás) ingázik nap mint nap. Az igazgató úr beszámolt arról az iskolák történetében szokatlan eseményről is, hogy a 40 éves szentegyházi líceumi oktatás alkalmával, még 1998-ban egy múzeumot is felavattak.

Az iskolának ma már három múzeuma is van. Az első néprajzi gyűjtemény létesítésének az ötlete már ezelőtt harminc évvel megfogalmazódott. Sófalvi Sándor nevelő 1980 januárjában kezdte el a gyűjtőmunkát a bentlakó diákok bevonásával, akik Székelyföld különböző kistájairól (a két Homoród mente, Sóvidék, Erdővidék, Gyergyó és Alcsík) érkeztek ide. Öt év alatt több mint 650 darab tárgy gyűlt össze, a céltudatos, komoly gyűjtőmunka eredményeként. A gyűjtemény tárgyairól Sófalvi Sándor egy Naplót is vezetett, amelyben feljegyezték többek közt a tárgy nevét, származási helyét, készítésének idejét, a gyűjtő nevét stb. A munkát Sófalvi utódja, Godra János nevelő is tovább folytatta, hetven darab újabb tárggyal bővítve a gyűjteményt, amely a honismereti vetélkedőken résztvevő diákok gyűjtőmunkájának köszönhetően a közelmúltban több mint száz tárggyal bővült. Az összegyűjtött tárgyakból ma egy erre a célra épített épületben tartalmas kiállítás látható. Az itt látható tárgyak, Sófalvi Sándor szavaival élve, egyértelműen bizonyítják, hogy kreatív, sokoldalú, találgony nép szülöttei vagyunk. A kis múzeumház

udvarán áll Gábor Áron kőbe faragott mellszobra. A művész a elkészítette a szabadságharc legendás ágyóöntőjének bronz mellszobrát is, amelyet 2005-ben avattak fel. Ugyanekkor a múzeum is tovább bővült. Adományokból, pályázati pénzekből és saját gyűjtésből sikerült megnyitani egy új részleget, amely a két Homoród mentén egykor virágzó kismesterségeknek (kovács, kerekesség, fakitermelés stb.) a tárgyi emlékeit őrzi. A gyűjteményben egy vízfűrész, egy posztványoló és a ma romokban heverő vashámor makettje is megtalálható. A harmadik múzeum iskolamúzeum és egyedülálló a környéken. Ez az I–IV. osztályos egykori bányatelepi iskola osztálytermében és folyosóján van berendezve. Látható itt palatábla, régi iskolai bútorzat, nagyméretű fagolyós „számológép”, Lenin-szobor, a „Lövete Vaskőbánya-i 4 éves elemi iskola” tanulóinak a beírási naplója az 1958–1960-as tanévről. A folyosót iskolai egyenruhák és pionír díszszalok díszítik az 1980-as évekből. Egy kisebb terem a korabeli óvoda hangulatát árasztja.

A egykori bentlakás udvarán álló néprajzi múzeum épülete tájháznak is beillene. Van hagyományos eszközökkel felszerelt pincéje, konyhája s régi paraszti bútorzattal berendezett tisztaszobája, valamint a bal oldali részen egy kiállítóterem. Évtizedek hosszú során át a két Homoród vidékének használati tárgyai halmozódtak fel itt. A múzeumi tárgyak gyűjtése ma sem szünetel. Ezt a munkát az 1994-ben, 25 lelkes tanár, mester, a líceumi dolgozói, és a szülők által létrehozott Gábor Áron Líceumi Alapítvány ma is fontos feladatának tekinti, akárcsak az iskolai diáklap („Én, te, ő, mi, ti, ők”, röviden ÉK) folyamatos megjelentetését. A diáklap 1993 novemberében jelent meg először. Az ötletadó az akkori főszerkesztő, Ambrus Mónika volt. A lap azóta is igyekszik „beékelődni” az iskola mindennapi életében. Az itt tanuló diákság alkotókedvét bizonyítja, hogy a XIV. évfolyamát is megérte.

LÖVÉTEBÁNYA

Szentegyháza város tartozéktelepülése Lövétebánya is. A Kis-Homoród völgyében, Lövéte község felé félúton, festői környezetben fekszik. A város végén lévő Egészségügyi Központnál kezdődő és Lövétebánya végéig tartó szűk völgyszakaszt kétfelől fenyeserdő kíséri (Kerekfenyő). Alább, hol a völgy kissé kiszélesedik, a domboldalakat (Bozbükke, Bánya oldala) összefüggő bükkerdő borítja. A természetnek „csaknem minden javával”, elsősorban borvízforrásokkal gazdagon megáldott, mintegy 4-5 kilométernyi völgyet Jánosfalvi Sándor István egyenesen Hámor-völgynek nevezte, az itt még működő vasverető műhelyekről, hámorokról. Ezekben a környéken kibányászott vaskövet dolgozták fel. A Kis-Homoród sebes vize azon-

Boldog Gizella kápolnája és az iskolamúzeum

ban nemcsak vízfűrészeket, vashámorokat működtetett, hanem posztószövet vastagítását (préselését) végző posztóványolókat is.

A posztó- és csergeványolásnak mint kismesterségnek századokra visszanyúló gyökerei vannak itt. A „sziklákra aggatott” ványolókról az 1860-as években erre felé utazó Orbán Balázs is megemlékezik. A múzeumalapító Haáz Ferenc Rezső rajztanár A székely ványoló című, 1931-ben napvilágot látott tanulmányában tizenöt itteni ványolómalomról ír. Ezekből az 1950-es évek elején még tíz működött, az Ugron borvíz és a Csorgós borvíz közötti patak szakaszon. Az Ugron borvíz, a szentegyházi Egészségügyi Központon alul, az 1952-ben földtani kutatóforrás nyomán felszínre törő, Lobogó néven ismert forrástól (a 24 órás hozama mintegy 250.000

liter) kb. 20-30 m távolságra déli irányban volt lent, a Kis-Homoród vize mellett, egy hatsarkú kőküübén. Az utóbbi pedig Lövétébányán alul, az út külső szélénél, egy kővel kirakott, 2x2 m-es medencében, s mintegy 1,5 m mélységben egy horgas vascsövön csordogált. Innen hordták régebb ökrösszekérrel, valamint kétkerekű kis szekérrel Lövétére az ivóvizet hosszú évtizedeken keresztül, s hasonlóképp itt töltötték meg üvegjeiket a Lövétéről gyalog munkába igyekvő bányászok.

Minden tavasszal és ősszel hangos volt az előbb említett patakszakasz a ványolómalmok szünet nélküli dübörgésétől, a ványolóbotok ütemes kopogásától. Nem véletlen tehát, hogy a szomszédságukban lévő, szászok által nagyon kedvelt kis fürdőletelepet, a Kerekfenyő sarkán annak idején Dobogónak, vagyis Dobogó-fürdőnek keresztelték el. A tavaszi (március-április) és az őszi szezon (augusztus-november) alatt a ványolótulajdonosok az egész családjuk, sőt közeli rokonaik segítségét is igénybe véve dolgoztak. Egy szezonban az egyszerű vízikerekre (annak mechanikai erejére) épült ványolóbotok 1000–1500 vég posztót is megványoltak, ami megközelítően 15.000–30.000 m ruhaanyagot (posztószövetet) jelentett. Dobogó-fürdő szomszédságában feküdt a legrégebb ványolók egyike, amely a lövétei Lázár család tulajdonában volt emberemlékezet óta, s amelyet egyszerűen Esz Laji ványolójaként ismert a környék, ugyanis egykori tulajdonosa olyan eszes ember hírében állott, hogy Esz Lajinak nevezte őt a nép messze földön. E ványoló az 1950-es évekig működött s utolsó tulajdonosa Orbán Károly, az Esz Laji sógora volt. A ványolók közül, melyekben egykor az egész Csík és Udvarhely vármegyék, sőt távolabbi vidékek posztóját is ványolták, ma már csak a Silye Lőrinc tulajdonában lévő, az országos műemléklistán is szereplő ványoló van meg, amely még az 1980-as években működött.

Lövétébánya felé az „Angolon” (így nevezik azt a meredek útszakaszt, amelynek szomszédságában az egykor Amerikában, három testvérrel együtt, 9 évig tartózkodó, s az angol nyelvet valamennyire beszélő id. Lázár József lakott) alul az út alatti borvízforrással átellenben egy régi, bádoggal fedett keresztfa áll, amely ezelőtt 138 évvel történt bánya-szerencsétlenségre emlékeztet. Felirata így hangzik: DICSÉRTESSÉK A JÉZUS KRISZTUS. EZEN KERESZT ÁLLITTATOTT GYÖRGY MÁRTON HALÁLÁNAK EMLÉKÉRE AKIT EZEN ÁRETA 1872 ÉV JANUÁR 12-IKÉN MÁSOD MAGÁVAL 35- ÉVES KORÁBAN A FÖLD ÖSSZE ZUZOTT. E KERESZTET ÁLITOTTA GYÖRGY ANDRÁS A FIA.

Margit-híd után, amely a közelében fekvő, az 1950-es években még művelés alatt lévő Margitbányáról kapta a nevét, következik Lövétébánya, amelyet jópár száz esztendővel ezelőtt a hegyek oldalában vájt kezdetleges tárnákról Róka városnak nevezett el a lövétei székely néphumor. Az első szerezny bányászházak, illetve a felügyelői lakások a XVIII-XIX. század fordulóján épültek fel itt. Mint már említettük, 1836-1837-ben a Gyertyánffy család is itt építette fel kis gyártelepét, amelyet aztán később, a Csíkszereda–Székelyudvarhely országúthoz közelebb költöztetett (Szentkeresztbánya). Ma csak egyszerűen Bányatelep vagy Telepként emlegetett helység életében meghatározó volt a Gusztáv-főtáró (Gustav von Bömches, a brassai Kamner és Jekelius cég egykori vezetőjéről nevezték el) megnyitása 1915-ben, amelyre azért került sor, hogy a hegyek gyomrában fekvő alsóbb érctelepeket is a felszínre lehessen hozni. A kis bányásztelepnek, ahol ma többnyire nyugdíjasok élnek, virágkora az államosítás után kezdődött. Pontosabban az 1950-es években, amikor az itteni bánya szisztematizálásának érdekében állami támogatásból nagyobb beruházásokra került sor, s magát a bánya-

A bányász-emlékmű

vállalatot is önálló vállalattá szervezték Lövete Vas-kőbánya Vállalat néven.

A minden oldalról erdő koszorúzza völgyecskében, a mintegy 30 épületből (ebből 4 tömbház) álló kis telepen a bányaművelési munkálatok hivatalosan 1984. január 1-jén fejeződtek be. A bányavállalat egykori épületeiben, irodaházaiban (néhányukból a bányaaigazgatóság már a 70-es években a vargyaslázi függőakna megépítése után kiköltözött) ma más jellegű tevékenység folyik. Egy részüket bérlik, más részüket magánszemélyek vagy vállalkozók vásárolták meg s magánvállalkozásokat működtetnek bennük. Az egykori mérlegház épületében ma vegyeskereskedés van. Háta mögött, a Kis-Homoród bal partján, a Gusztáv főtárhoz közvetlen szomszédságában, az egykori lakatosműhely és kompresszorház átépített és felújított épületeiben korszerű pékség működik. Tulajdonosa Egyed József, aki többek közt a Hargita Megyei Hagyományos Pékipari Termékek Termelői Egyesületnek is az elnöke. A Lövetei Pékséget működtető Silvimes céget 1992-ben alapították. A pékségben a tényleges tevékenység 1993 februárjában kezdődött meg.

Ekkor szállítottak először itt sült kenyeret a környék településeire. Az alkalmazottak száma jelenleg 20 fő, löveteiek és bányatelepiek. Ma naponta mintegy 1500 darab pékáru hagyja el a sütőkemencét. A hagyományos kemencében sült finom lövetei pityókás kenyér szívesen vásárolt termék a környék településein, valamint Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen. Ebből a helyi recept szerint készült házikenyeréből a Magyarországról hazalátogató löveteiek is mindig pakolnak maguknak útravalónak.

A pékség mögött, a lassan begyepesedő erdőszél meddőhányó (hald) még ma is emlékeztet a már több évtizede felhagyott bányászatra. Tövében egy kereszt áll. Ez az 1940-es évekig itt lévő temető, amelyet a kommunista rendszer számolt fel, emlékkeresztje, amelyet 1998-ban állítottak az itt nyugvók emlékére.

Lövetebánya „központjában”, a nemrég felújított és leaszfaltozott 132-es megyei út jobb oldalán az egykori szakszervezeti gyűlésterem (kulturális ház) épülete áll. Egyik szárnyában még nem is olyan régen betűvetést tanítottak, vagyis I-IV. osztályos iskola, valamint óvoda működött benne. Ma a szentegyházi Gábor Áron líceum iskolamúzeuma van itt berendezve. A másik szárnyban a többségében római katolikus lakosok, akik 1992-ig Lövetehez tartoztak, szépen berendezett kápolnája van. Ezt a termet 1993 és 1997 között alakították át kápolnává közmunkával, András József volt szentkeresztbányai plébános kezdeményezésére. A kápolna, egyedülként Erdélyben, első királynénk, Boldog Gizella tiszteletére van felszentelve. Búcsúját május 7-én tartják. Bádoggal fedett tornyában két harang van felfüggesztve. Az egyik 130, míg a másik 35 kg-os. Mindkettő a székelyudvarhelyi Select Metleplast Kft. adománya. A nagyobbikon a következő felirat olvasható: „ISTEN DIC-SŐSÉGÉRE / SZENT BORBÁLA TISZTE-

A Gusztáv főtárho

György Márton emlékkeresztje 1872-ből

Régi bányászlámpák

Lövéte Bányavállalat egykori kapuja (részlet)

Osztályterem és iskolásruhák a múzeumban

LETÉRE / HIVOM A HIVEKET” * ÖNTE-
TETT SZÉKELYUDVARHELYEN AZ ÚRNAK
2004-DIK ÉVEKBEN A BÁNYATELEPI VAS-
ÉRC BÁNYÁSZAT VALAMINT ÉDESAPÁNK
LÁZÁR MÓZES VOLT BÁNYÁSZ EMLÉKÉ-
RE AKINEK GYERMEKEI AJÁNDÉKOZTÁK
E HARANGOT”

A több mint ötszáz éves múltra visszatekintő vaskőbányászatnak és mindazoknak, akik a bányamunka közben lelétek halálukat, őrzi az emléket az az andezitkőből faragott emlékmű (Zavaczi Walter Levente szobrászművész alkotása) is, amelyet magánszemélyek kezdeményezésére 2008 augusztusában állítottak fel a kápolnaként és iskola-múzeumként fungáló épület előtti téren. Az avató-ünnepség alkalmával bányásznapot (ezeket régebb az 1948-ban nyitott Jövő főtáró előtti réten tartották) is tartottak, amelyen több mint háromezren vettek részt, elsősorban a Lövete Bánya egykori alkalmazottai és vezetősége, Homoródalmásról, Lövétéről, Szentegyházáról és Kápolnásfaluból. Az emlékmű talapzatán a közismert JÓ SZERENCSE-T bányászköszönés olvasható. Ez nem más, mint a német Glückauf! (Szerencse fel!) kifejezés magyarosított formája, s legelőször 1894. április 7-én, Selmecebányán hangzott el az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Választmányi gyűlésén Péch Antal tiszteletbeli tag szájából.

Az vaskőbányák (Szentkereszt bánya, Margit bánya, Szent János bánya, Kakuk bánya, Bugja bánya, Gergely bánya, Új-Szentjános bánya, Áreta, Kossuth bánya stb.) és a vashámorok egykori helyét nemcsak az emberi emlékezet, hanem a helynevek is őrzik. Ilyenek a Bánya oldala, Hámorkert (régebb a lövétei római katolikus egyház tulajdonban volt), Vasszar, vagy Vasszar kanyara. Az utóbbiak salakdombokra utaló elnevezések, s a helyi hagyomány szerint Székely Mózes (kb. 1553–1603) vashámorának egykori helyét jelölik. Ennek a bá-

nyabirtoknak és a közelében felállított vashámornak, valamint a kezdetleges olvasztókemencéknek a „gödörös helyét”, a lövétei sós borvízhez kúrára gyakran járó Jánosfalvi Sándor István szerint, még az 1840-50-es években jól fel lehetett ismerni. Székely Mózes, aki korának kiváló hadvezére és rövid ideig Erdély fejedelme is volt, itteni birtoklását egy olyan adománylevél is alátámasztja, amely 1591. február 5-én kelt. Tartalma szerint: néhai István lengyel királynak, Erdély fejedelmének hadjárataiban, majd néhai somlyói Báthori Kristóf vajdának teljesített szolgálataiért Báthori Zsigmond fejedelem a székely sóbánya prefektusának, siménfalvi Székely Mózesnek, valamint utódainak és örököseinek, ezek hiányában pedig testvéreinek: Jánosnak és Péternek, illetve ezek utódainak és örököseinek adományozza örök jogon, haszonvételeikkel, tartozékaikkal és a bennük levő királyi joggal együtt azokat a lövétei részjóságokat, kivéve az ország szolgálatára rendelt ottani primorokat, lófőket, gyalogpuskásokat és örökségeiket, amelyek közül egyiket a birtok területén levő vasbányával együtt István lengyel király és Kristóf vajda adománya alapján a kedvezményezett már eddig is birtokolt, a másik pedig azelőtt Udvarhely várához tartozott.

Adataink szerint később mások is állítottak hámorokat fel itt, mint pl. báró Wesselényi Kata, az 1770-es években „a Borz Bükke töve nevű helyben”, valamint Ugron Pál, aki 1794-ben állította fel a hámorát Lövete határában. Az utóbbiról Gróf Teleki József Úti jegyzék című írásában 1799-ben részletesen beszámolt. Soraiból nagyon jól kirajzolódik a Kis-Homoród menti vastermelés XVIII. századi állapota, a vasérc előállításának korabeli folyamata. Leírásából egyértelműen kiderül, hogy a lövétei hámorok akkor még hüen őrizték a több száz éves (sőt már az ókorban) alkalmazott technikai megoldásokat.

LÖVÉTE

Lövétebányán alul a völgy kissé kiszélesedik, s a domboldalakat borító erdőket szántóföldek, rétek váltják fel. Alighogy meghaladjuk a Vaszar kanyarát, öt-tízperces gyaloglás után előtűnik Lövéte község első házai. A falu szélén kereszt hirdeti, hogy katolikus egyházközségbe érkeztünk. A 2002-es népszámlálás alkalmával a 3523 fős lakosságból 3444-en vallották magukat római katolikusnak. Nem véletlen, hogy az „unitárius világ” (Nagy- és Kis-Homoród mente) határán fekvő Lövétét a katolicizmus végső bástyájaként tartják számon a Székelyudvarhelyi Főesperesi Kerületben. Alább egypár lépésre, az út jobb oldalán, három kopjafa áll. “Isten hozott” – üzeni a vendégnek a rajtuk lévő fatábla felirata. A kőtalapzat-

ra erősített táblákon pedig a nagyközség magyarországi testvértelepüléseinek neveit olvashatjuk: Bukalász, Domaszék és Maglód. A helységnévtábla után csakhamar elérjük Lövéte patakát, amely jobb felőlről szakad bele a Kis-Homoród vizében. A helyi hagyomány úgy tudja, hogy Lövéte régen ennek a patakocskának a völgyében feküdt. Jánosfalvi Sándor István szerint kápolnájának romjai mindaddig látszottak, „míg az eső és a víz a különben is suvadozó oldalról le nem mosta azt”. A népi emlékezet a kápolna fekhelyeként a Lövéte pataka völgyének északi felén, a Kőriskerek határrész felé haladó út szomszédságában emelkedő suvadásos teraszt (Sódomb) jelöli meg. Erről a kápolnáról egy 1764. március 23-án kelt, néhai Bálint Mihálynak a lövétei határban lévő szántóföldjeiről kiállított bizonyítványlevelében is olvashatunk. Alább, bal-

ról Nád pataka szakad be a Kis-Homoród vizébe. Torkolatját Gábosházának hívják. Itt feküdt egykoron a Lövétén még ma is népes Gábos család ősi bennvalója. Itt áll a környék egykor híres vízimalma is, amelyet az 1920-as években épített régi tulajdonosa, György Péter lövétei molnárgazda. Jelenleg használaton kívül van. E völgygel szemben emelkedik Pós hegye, amelyről Lövétének ezen falurésze – az 1913. évi földcsuszamlás után épült Pósfalu – a nevét vette. A településnek még két újabb falurésze van, éspedig az 1894. évi nagy égés, illetve az 1970-72. évi földcsuszamlás után épült Újfalva és Újnegyed vagy Tófalva. A község régi, sűrűn beépített, zezugos utcákból álló belterülete Felszeg, Középszeg és Alszeg falurészekből áll és négy tízre van felosztva. A belterületre vonatkozó írott adataink a XVI. századig vezetnek vissza. 1567-ben adófizetés céljából 35 kaput számláltak itt össze. A porták, telkek ekkor még nem voltak olyan szűkre szabottak, mint manapság. A századok folyamán azonban, a népszaporulat és a háztartások különválása következtében (mely a bennvalók többféle osztásával járt) a telkek fél-, harmad-, negyed-, vagy még kisebb részekre, ún. töredéktelkekre osztódtak. A felaprózódott telkeken az első magyarországi népszámlálás idején (1784–1787) már 235 ház állt. Ma a házak számozása a belterületen az 1185-ös számmal tart. A községhez közigazgatásilag hozzátartozik a lövétei tanyavilág központjaként számon tartott Kirulyfürdő is, amelynek környékén a XVI-XVII. századokban kezdtek kialakulni az első tanyák, vagyis az ún. szállások. Kiruly völgyében fogták be az erdélyi fejedelemség korában Lövéte solymárai az általuk beidomítandó különböző ragadozó madarakat. Arra, hogy e vidék az őseink által nagyra becsült ragadozó madaraknak (karvaly, vándorsólyom stb.) már nagyon régen megfelelő fészkelési lehetőséget biztosított, manapság csupán néhány környékbeli helynév utal

(Sólyomkő vagy Somkőháta, Karulyos és Karulyos pusztája).

Lövéte és környéke ősidők óta lakott. A legkorábbi leletek az újkőkorból, vagyis Kr. e. 5-4. évezredből származnak (Körös-kultúra), de határában fellelhetők a későbbi korok, a rézkor és bronzkor különböző kultúráinak, településeinek a nyomai is. Az őseink az egykori rengetegekben a nyílhegyek és más vágószerszámok készítéséhez szükséges, a község határában (Kirulyfürdő) nagyobb mennyiségben előforduló opál, valamint a vallásos szertartásokhoz szükséges alapanyag, a vörös okker (Festő-borvíz és környéke) után kutatott, de valószínűleg nagy előszeretettel használta már az itt felszínre bukkanó jóízű borvizeket is, főként az életszükségletét képező sós vizeket. A vaskorszak embere a borvízlerakódások barna vasércit (limonit) bányászta elsősorban. A falutól délnyugatra emelkedő kopár Várhegyen, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a Kis- és Nagy-Homoród mente falvaira, több ezer évvel ezelőtt földvár állott. Orbán Balázs, aki korszakalkotó művében Székelyföld számos „névtelen” várának adott nevet, e vár építését Álmos vezérnek tulajdonította, s el is keresztelte azt, kétes „néphagyományra” hivatkozva, Álmos várának. A földvár vázlatos alaprajzát és leírását Téglás Gábor készítette el 1895-ben. Rá egy évre, 1896-ban, azaz a millenniumi évben sor került itt az első régészeti ásatásra is, amikor is Ugron János alispán és Solymossy Endre tanár “sok cserepet ásattak ki”. Álmos vezér után kutatva Solymossy a Várhegy tetején lévő, Téglás által leírt kör alakú sírhalmokat (ún. kunhalmokat) is megásatta, “de nem talált bennük egyebet lisztes porlós rétegnél”. Ma a Várhegy “teres fennlapjáról” a középső bronzkor jellegzetes erdélyi kultúrájára (Wiettenberg-kultúra, Kr. e. kb. 1650–1100) jellemző, kézzel formált, égetett agyagedények darabjai gyűjthetők, amelyeket valószínűleg Solymossy

Gótikus keresztelőkút

A római katolikus templom

A főoltár

A szószék

A tájház tisztaszobája

Festett téka

Hímzett bunda (részlet)

tanár úr munkásai dobtak annak idején másodlagos helyükre.

Lövéte nevét említő első hiteles adat egy záloglevélben lelhető fel, melyet Antal közjegyző (egyben kányádi pap és homoródszentmártoni plébános) állított ki három évvel a mohácsi vész előtt, 1523. május 30-án. Minden bizonnyal ekkor már nagyjából befejezve állott a kisméretű, temetővel körülvett, késő gótikus stílusban (át)épített temploma, amely a XVIII-XIX. századi térképek tanúsága szerint nem a mai templom helyén volt felépítve, hanem a település északkeleti részén (Sópástya) emelkedő ún. Felső-Kiáltó dombon, a korabeli falu egykori középpontjában, közvetlenül a most is használatban lévő sóskút és piaca szomszédságában. Fekvésének helyét (az 538–542. számok alatti házak melletti kertekben) a gyepszönyeg kiemelkedő és bemélyedő alakjából ma is sejthetjük, de a látható nyomok nem elegendők ahhoz, hogy egykori alaprajzát pontosan megrajzolhassuk. A templom egykori cintermében (Orbán Árpád Balog kertjében) még mindig áll, másodlagos helyen, az a nyolcszögre faragott lábazattal rendelkező, zömök, arányaiban kissé furcsa, rövid keresztoszárú kőkereszt, amely alighanem a legrégebbi a Kis-Homoród mentén, vagy talán az egész Udvarhelyszéken. Nehezen olvasható, felszínesen, nem kiforrott meszterkézre utaló feliratának olvasata valószínűleg: † ITT FEKSZIK az ISTENBEN ELHOLT PETER Janos 15808 [1588?].

A község legkorábbi középkori tárgyi emléke azonban nem ez, hanem az a XV. században készült kard, amely nemrég, 2009 októberében került elő a község határához tartozó Vargyas völgyében, a Ponknak nevezett határrészen.

A település népességéről és etnikai összetételéről, a hivatalos népszámlálásokat megelőző időszakra vonatkozóan, a XVI-XVII. századi katonai jellegű népesség-összeírásokból tájékozódhatunk.

Ezekből egyértelműen kitűnik, hogy a község “tösgökeres” lakói évszázadokon át székely-magyarok voltak.

Pósfalu és Újfalu falurészeket magunk mögött hagyva a Kutyardomb oldalában zöldellő akácok után következik Lövéte régi belterülete. Az Égei utca és a Fő út találkozásánál, jobb felől van a falu piaca, ahol szombatonként a hetivásárt tartják. Ha balra térünk, Sópástya felé, áthaladva a Kis-Homoród vize felett a Sóhídon, pár lépés után szemünkbe ötlük a község híres-nevezetes többszáz éves sóskútja, amely nemcsak a helybelieket, hanem a környéki települések lakóit is ellátja ősidők óta az ételkészítés fontos kiegészítőjével, a sóval, jobban mondva sós vízzel. Ezt elsősorban ízesítéshez, valamint a savanyúság, sajt és a szalonna tartósításához használják. A mintegy 3 m mélységű kút falát az öregek elmondása szerint egyetlen méretes cserefából faragták ki. Föléje, a XVIII. században, amikor a só állami monopólium lett, különleges fazárral ellátott, négyszög alaprajzú sóház épült, amely azonban a XIX. század hatvanas éveiben leégett. Erre a mai sóház ajtajának szemöldökfáján olvasható felirat is emlékezteti a belépőt: AZ 1866-DIK ÉVBEN TŰZ ÁLTAL EL POSZTULT. JULIUS 3-DIKÁN. Régebb minden háznál volt a sósvíz szállítására alkalmas hordó, vagy a nép nevezete szerint “sóscsobán”. Ez a 40–60 literes, kétfülű hordó, amely leginkább egy lefelé szélesedő cseberhez hasonlított, fenyőfából készült mogyorófaabronccsal. Ma ezek helyett legtöbbször műanyag hordót használnak, de a kútból a sós vizet még mindig a fából készült meregető “kártyakkal” merítik. Sós vízért ma hétfőn reggel, szerdán délután és pénteken reggel lehet menni. Az 1997-újrafödött sóház kulcsait jelenleg a közelében lakó Lázár Attila és családja őrzi.

A sóskúttól pár száz méter a község központja. Itt sorakoznak egymás szomszédságában a te-

lepülés középületei és látnivalói, a Népház, a közbirtokossági iroda épülete, a Tájház, és 1965-ben a régi piactér helyén emelt szövetkezeti épület. Vele szemben, a Kis-Homoród bal partján a Polgármesteri Hivatal épülete, a középszegei malom, amely az 1980-as évek elejéig vízi meghajtású volt, és a háta mögött a szépen felújított papilak áll. Lakója ma László István plébános, aki hat éve szolgálja híven ezt az egyházközséget. 1959 augusztus 15-én született Székelyszentkirályon. A középiskolát Székelyudvarhelyen és Gyulavehérváron a kántoriskolában, teológiai tanulmányait Gyulavehérváron, a Hittudományi Főiskolán végezte. 1985. június 23-án szentelte pappá Dr. Jakab Antal püspök. 1985–1987 között Gyergyóalfaluban, 1987–1992 között Kézdivásárhelyen mint segédlelkész szolgált. 1992–2004 között Nagyernye plébánosa volt. 2004-től Lövéte lelkipásztora. Irtléte alatt nagyszabású átalakítási és javítási munkálatok (a templom felújítása kívül-belül, ravatalozó építése, a temetőkert rendbetétele) zajlottak le és zajlanak napjainkban is az egyházközségben. Jelenleg a kántori lakás felújítása folyik, és nemrég székely kaput állítottak az egykori Római Katolikus Népiszkola felőli templomi feljáró elé.

A papilak háta mögötti dombocskán áll a római katolikus templom. Az egyhajós, környezetében ma is kitűnően érvényesülő provinciális barokk templom 1772–1776 között épült (a torony homlokzatának közepén kőbe faragott 1776-os évszám látható), Fancsali Mózes plébános (Lövéten 1768-tól 1804-ig szolgált) igazgatása és irányítása alatt. Batthyány Ignác erdélyi püspök 1783. július 5-én szentelte fel Szűz Mária születése tiszteletére. A régi középkori templom felszerelésének néhány darabja ma az új templomot díszíti. Ezek közé tartozik egy nyolcszögű, kehely alakú gótikus keresztelőmedence, egy pillér alakú szenteltvíztartó, valamint egy félgömb alakú, falsarokba épített

szenteltvíztartó. A régi szent edényei közül néhány darab (három kehely és patena) a gyulavehérvári Battyaneum gyűjteményébe jutott. A régi fa berendezését a XIX. század negyvenes éveiben cserélték ki. 1842-ben hozzáfogtak a fából faragott Mária-szobráról híres régi gótikus főoltár kicseréléséhez. Az új főoltár, a vecsernyemondó szék, az úrnapi és más körmenetek alkalmával használt négy rúdra erősített négyyszögű mennyezet (baldachinum) és a díszes szószek 1845-re készültek el, s valószínű, hogy a brassai híres oltárkészítő mester, Papp Miklós alkotásai.

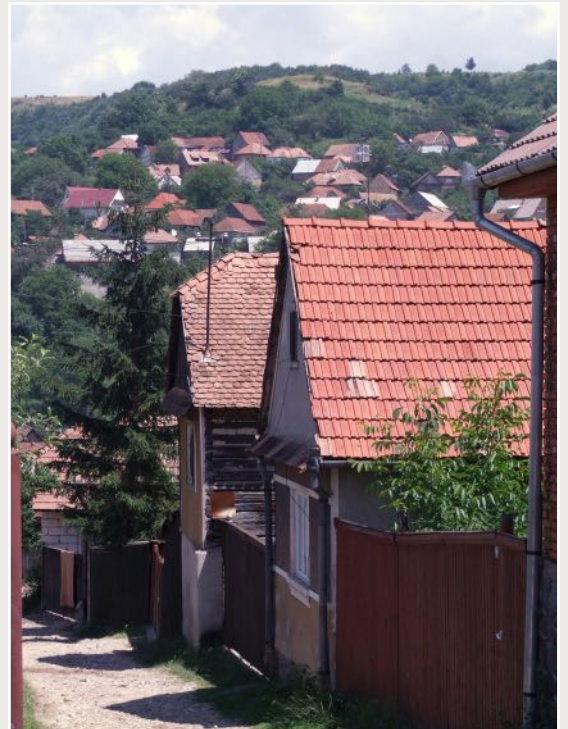
A templomot délkelet felől cseréppel fedett kerítés övezi. Falában több építési emlékkő van elhelyezve. A legrégebbi az 1814. évi építkezés emléket őrizi: „ANNO : + 1814 ANDRAS ANTAL PALÉR CSINALTA EZEN KERITÉST [1]2 : ÖLET TA[R]SAIV[AL] DE: BA: ME: LA: FE:”. A templom udvarán, ahonnan egyébként szép kilátás nyílik az egész községre, négy kőtalpzas, feliratos, Szentkeresztbányán készített feszület áll korpuszal és térdeplő angyalokkal. Hasonlót láthatunk a Köcsiport utcára nyíló kovácsoltvas kerítéskapu szomszédságában is, a következő felirattal: INRI/ DICSÉRTESÉK/ A JÉZUS KRISZTUS/ DEÉSEN ELHALT KIR. JÁRÁSBIRÓ/ MIHÁLY FERENCZ/ ÉS TESTVÉRE MIHÁLY ISTVÁN EMLÉKÉRE ÁLLITATTA/ MIHÁLY ISTVÁNNÉ/ ÉS GYERMEKEI/ 1900. JANUÁR 20. A templom délkeleti szomszédságában áll az egykori Római Katolikus Népiszkola impozáns épülete, amely 1888-ban épült a székelyudvarhelyi Draskoczy Jenő okleveles mérnök tervei alapján és az erdélyi egyházmegye akkori főpásztorának, Lönhárt Ferenc püspöknek hathatós anyagi támogatásával. De az építési munkálatokból, amelyek tavasztól késő ősziig tartottak, kijutott Lövéte népének is, szegénynek, gazdagnak egyaránt. A nagyszerű iskolaépületet no-

A Köszirt és a Süllyedés

Utcarészlet

A temetőkert a háttérben a Várhegygel

vember 11-én püspöki biztos szentelte fel, főtiszteleendő Jung Cseke Lajos kerületi főesperes jelenlétében. Jelen voltak még az ünnepeken: Török Albert alispán, Sándor Mózes királyi tanfelügyelő, Jakab Gyula járási főszolgabíró, Imre Károly oláhfalvi, Koncz Ignác homoródremetei, Opra Lajos homoródkarácsonyfalvi plébánosok, Lánckzy Sándor szentkeresztbányai vasgyártulajdonos, Daniel Károly oláhfalvi jegyző s a helybeliek mellett még sokan a szomszéd községek „intelligens emberei” közül. Jakab Lajos akkori plébános hálaból a jötevő püspöknek, Lönhárt Ferencnek az arcképét is „megkészítette” Lukács Sándor székelyudvarhelyi főgimnáziumi rajztanárral, melynek leleplezése szintén az iskolafelszentelési ünnepély programja alatt történt (a kép ma a plébánia nagytermében látható). A község nagy jötevőjének állít emléket az a felirat is, amelyet Bodó Ádám marosvásárhelyi tanár fogalmazott meg, s amely a használaton kívül levő iskolaépület homlokzatán még ma is olvasható: ROM. KATH. NÉPISKOLA. LÖNHÁRT ANGYALI PÜSPÖK URUNK/ AHÁNYSZOR E HELYRE JUTUNK/A HÓDOLATUNK JELÉÜL/ SZÁNK IMMÁRA HEVÜL/ ÁLDANI NAGY NEVEDET/ LÁTVA E SZÉP MŰVEDET LÖVÉTE HITKÖZSÉGE.

Lövéte központjában található a község Tájháza, közvetlen a szövetkezeti üzletház s a községi könyvtár szomszédságában. A XIX. században épült kőházban, amely magán viseli a két Homoród mente lakóépületeinek a szomszédos Szászföld hatására kialakult sajátos stílusjegyeit, jelenleg két szoba van berendezve. Az elsőből, vagyis a tisztaszobából épp csak mintha most ment volna ki a gazda. A helyi bútorfestők által készített szép virágos tékákhaz az ember belekukkant, még a vendégváró pálinkát is ott találhatja. A festett padok, a szőtteket, népviseletet rejtő kelengyés ládák és a sarokban elhelyezett, piros színben pompázó gyönyörű vetett

ágy, amely a lövétei lány hozománya volt még a huszadik század első felében is, hitelesen adják vissza a régi lövétei tisztaszoba hangulatát. A hátsó szobában Ádám Gyula fotóművész Lövéte építészetét bemutató, állandó kiállítása látható, ugyanakkor Fazakas Ágnes népművész-oktató itt adja át tudását annak a mintegy negyven iskolás gyerekeknek, akik a szobában felszerelt szövőszéken szőni tanulnak, s a régi lövétei népviselet szabását-varrását sajátítják el. A Tájház két év múlva tízéves lesz, ugyanis 2002-ben avatták fel a Lövéte Polgármesteri Hivatala, a Hargita Megyei Kulturális Központ és a Felső-Homoródmenti Kistérség összefogásának és együttműködésének eredményeképp.

Ugyancsak a község központjában áll, a középszegezi malom háta mögött, a parókia kertjének előterében az impozáns méretű első és második világháborús emlékmű. A középpontját képező emlékoszlop felső részén az „Így volt/ s így lesz” felirat olvasható, míg alatta, középen a Magyar Királyság korona nélküli címere látható. Alább készítője, Bencze József véste rá a nevét. Az oszlop két tő kereszttben végződő oldalapjain az első világháborúban hősi halált halt 158 lövétei emléket őrző névsor olvasható. Mögötte mintegy 15 méter hosszú, kiterjesztett madárszárnyra emlékeztető, faragott kövekből rakott háttérrel emelkedik, melybe két bronztábla van elhelyezve. Az egyik csatajelenetet ábrázol, a másik a II. világháborúban negyven lövétei hősi halottjának a névsorát tartalmazza. A magyar nemzeti jelképeket magán viselő emlékmű 1989 után a március 15-i ünnepek központja, melynek talapzatán minden év november elsején – halottaikra emlékezve – a község lakói is elhelyezik a kegyelet gyertyáit. Az emlékmű 1982 őszére nyerte el ma is látható külső arculatát a szentegyházásfalusi Bodó Levente szobrászművész tervei alapján, de a középpontjában álló oszlopnak öt évtizedre visszanyúló sajátos törté-

nete van. A Ceaușescu-éra utolsó évtizedében sok vitát kiváltó emlékoszlop a második bécsi döntés (1940. augusztus 29-30.) után készült a „kicsi magyar világ” alatt Márton Antal akkori helybeli plébános javaslatára. 1942. augusztus 20-án volt a felszentelése, amely alkalommal a budapesti X. kerületi Levente Egyesület hatalmas hímezett nemzeti zászlót és leventecsapat-zászlót küldött ajándékba. A falu régi piacterének közepén felállított emlékmű és környéke azonban 1965-ben a szó szoros értelmében háttérbe szorult. Elejébe ugyanis a szocializmus vívmányainak megfelelő üzletházak építettek, melyet 1968-ban augusztus 23. tiszteletére adtak át használatra a helyi szövetkezetnek. Környéke, amely több századon át a falu piacos helye volt, rövid időn belül raktárfelületté vált. Az emlékművet üres ládák halmaza és más csomagolóanyagok vették körül. Az ily módon történt eltakarása (mely egyesek szerint szándékosan történt) sértette a lakosság nagy részének önérzetét, akik sérelmüket nemcsak az utca sarkán, hanem hivatalos helyen is szóvá tették, amikor a 60-as évek végén Fazekas János miniszter Lövéteire látogatott. A látogatás alkalmával tartott népgyűlésen az egyházközség akkori megyebírója, Orbán Mihály (Pataki) szólalt fel az emlékmű érdekében. A beszédében javasolta az alig felépült üzletház lebontását, de a miniszter csak az emlékmű méltó helyre költöztetéséhez adta szóbeli beleegyezését. Az átköltöztetés érdekében létre is jött egy bizottság, de pénz hiányában tehetetlen volt és így a mozgalom meghalt. Később egy új bizottság szerveződött, ezúttal sikeresen. Az átköltöztetés, valamint az átépítési és kibővítési munkálatok elvégzéséhez szükséges pénz előteremtése érdekében többszöri gyűjtést szerveztek a község lakói, valamint a Lövétéről elszármazottak körében.

Az emlékmű mai helyére költöztetése után az egyházközség a szép kőháttér mellé, a plébánia elé,

néhai Tornay Gergely volt lövétei plébános kezdeményezésére egy szép faragott székely kaput állított, s a bejárat előtt fekvő hidat kijavíttatta. Az új környezetbe helyezett emlékmű azonban csakhamar az akkori állambiztonsági szerv (a hírhedt szekuritáté) Hargita megyei elvtársainak a figyelmébe került. Felirata és címere miatt irreudentának bélyegezték, helyreállításában revíziós törekvéseket láttak. Több éven át követelték a helyi hatóságoktól a felirat és a címer eltávolítását, lefaragását. Az ügy végül annyira elfajult, hogy az emlékműbizottság néhány tagja a helyi vezetőség felkérésére kénytelen volt a feliratot és a címert levakoltatni. Hamarosan azonban az új széljárásnak köszönhetően a vakolatot (1989 decemberében) eltávolították a Magyar Királyság címeréről. Sőt, azóta a „Hősök sírja”, ahogy a helyiek emlegetik, mellé egy új, ugyancsak Bodó Levente szobrászművész által tervezett millenniumi emlékművet állítottak 2001-ben a lövéteiek. Ha már az emlékműveknél tartunk, nem hagyhatjuk ki a sorból az 1848-1849. évi forradalom emléktábláját sem, a Közbirtokosság irodaházának a falán, amelyet a III. Lövétei Falutalálkozó alkalmával állíttatott a Pro Lövéte Egyesület Gál Sándor székely ezredes, valamint az 1848-1849. évi szabadságharcban részt vett lövétei honvédek és nemzetőrök emlékére.

Lövéte község és határa a megye turisztikai zónáinak szerves része. Határában található az ország egyik legcsodálatosabb narciszmezője (5 hektár növényteni természetvédelmi terület). A vadon termő narcisz (*Narcissus stellaris*), ez a mediterrán származású, fehér virágú, erős illatú, egyszikű tavaszi növény, májusban nyíló virágaink közé tartozik. A narciszmező a Pokolláz fennsík helyenként elmocsarasodó, nedves területeit foglalja el. Itt egy négyzetméternyi területen 180-200 egyedet is megszámláltak.

KIRULYFÜRDŐ

A 625. számú artézi forrás

Lövétéről a Vargyas-patak völgyébe és Kirulyba is érdemes elkirándulni. Csúfhegye felé vezető úton felkapaszkodva a Hegyre, érdemes visszapillantani a szűk völgybe meghúzódó nagyközség cserépfödeles házaira, és a följük magasodó dombon fekvő csendes temetőkertre. Közepén, a legmagasabb dombon, bádoggal fedett keresztfa áll. Ide az első keresztet 1870-ben állították, miután Demeter Endre (szül. Lövete, 1831. márc. 8.) Udvarhely kerületi főesperes, udvarhelyi plébános, címzetes prépost, az újonnan megnyitott temetőt felszentelte. A mai búcsús keresztfa feliratát számtalanszor olvastam. Unokáinknak szóló, a jövőbe üzenő szöveg van rávésve, ezért ide jegyzem: HÍSZEM A TESTNEK FÖLTÁMADÁSÁT ÉS AZ ÖRÖK ÉLETET ÁMEN. ŐSEIDNEK SZENT

HITÉHEZ NEMZETSÉGED GYÖKERÉHEZ EMBER HÜTLEN NE LÉGY SOHA.

Csúfhegyéhez régi monda fűződik. A lövéteiek azt mesélik, hogy Székely Mózes felesége volt e hegynek a keresztanyja, aki annyira kínoztatta az idevaló népet, hogy jobbjáival még ekét is vontatott, mondván, hogy meg akarja kóstolni az emberen szántott kenyeret is, merthogy eddigelé mindenféle eledelből tetszése szerint részesült. De meglakolt, mint mondják, a kegyetlenségéért, mert férje halála után, tatárok törvén a falura, el kellett gyalog menekülnie, és senki sem segítette. Mikor az udvarával szemben lévő Csúfhegyen kapaszkodott ki, szoknyája meg-megakadt a faágakban s a kifulladt asszony ekkor mondta volna panaszosan, hogy „Jaj, be csúf hegy”. Igaz-e a mende-monda

vagy sem, ezen nem morfondíroztunk, hanem tovább indultunk. A Hegyen az ún. Felső-keresztfáig meg sem álltunk. Itt azonban érdemes, ugyanis a Lövéte Közbirtokossága által nemrég újraállított kereszt mellé, a IV. Őszi hadjárat alkalmával a résztvevők egy szép „örkövet” helyeztek el. A szelterszi kőből emelt talapzaton elhelyezett fehér márványtáblát a hármasként és a kettős kereszt díszíti. Felirata a következő: „Mindent felírunk: a megfojtott szót és egyenkint a sok-sok bujdosót. Mindent felírunk: féltett asszony népünk. Könyvünk és mindennapi rettegésünk.”

Innen nem messze Őrhegy és Vargyasláza közötti legelőtestet Vaskapunak hívják. Itt halad át egy ősi gyeptúvonal, földtöltés és árok, melyet a nép Pogányárok, illetve Ördögborozda névvel illet. A Felső-keresztfától egy meredeken lejtő gyalogösvényen, az erdő közé érve, néhány kanyar után az Asszonybosszantó fogadóhoz érkezünk. Nevét a rossz szájak szerint azért kapta, mert a lövétei ember, ha fáért vagy szénáért megy az erdőre, mindenképp megáll itt jövet-menet egy kupica pálinkára, vagy egy jó hideg sörre. A csárdának, amely közvetlen a Vargyas-patak hídján mellett, a Lövétéről jövő út elágazásánál áll, tulajdonosa Fazakas Pál. Az egyik úton a nádasszéki gyógyfürdőhöz, valamint a Székely-Szeltersz néven ismert borvízforrásokhoz és menedékházhoz lehet eljutni, a másikon a kirulysarki iskolatábor mellett elhaladva Kirulyfürdőre. A szálláshelyekkel rendelkező csárda a Vargyas völgyébe látogató turisták egyik kedvenc szórakozó helye, de évente legalább két alkalommal (május 1, szilveszter) nagyszámú fiatalság is felkeresi.

Áthaladva a Vargyas-patak hídján, egy, ugyancsak a közbirtokosság által 2006-ban újraállított keresztfa fogadott. Északra térve, pár száz méter után bal felől, festői környezetben elértük a nyári idényben (június, július, augusztus) sokak, fő-

leg idősebb és reumás betegségben szenvedő emberek által látogatott Nádasszéki gyógyfürdőt, vagy, ahogy a helyiek nevezik, a „Banyaáztatót”. Ennek a rusztikus, mondhatnám kezdetleges „feredőnek”, amely 716 m tengerszint feletti magasságban fekszik, egy deszkával bélelt 4x4 méteres medencéje van és saját készítésű melegítő szerkezete. A medence mellett szintén deszkából készített öltözők állnak a látogatók rendelkezésére. A fürdő jelenlegi tulajdonosa és működtetője a lövétei Mag házaspár. Innen északra, menetirányt a Vargyas-patak jobb oldalán a Nádasszéki, lúgos ízű sós borvízforrásnál olthattuk a szomjunkat, majd tovább haladva sziklás, fenyves, széltől védett környezetben elérjük 742 méter tengerszint feletti magasságban fekvő Székely-Szeltersz sajátos stílusú menedékházat, amelyet ma a Szent Gellért Alapítvány működtet. Az itt felszínre törő borvízforrás régi nevét (Bélmező szejkéje) azért cserélte fel a Szelterszel, mert a gyengén sós vizű borvize ízben és gyógyhatásba megegyezik a világhírű németországi niedelseltersi ásványvízforrások vizével. Régebb, a XX. század első évtizedeiben, „Hargita Gyöngye” és „Székely-Selters” néven palackozva árusították. Akkori bérlői a szentegyházaláhfalusi Dániel Károly és a szentkeresztbányai vasgyár igazgatója, Lántzky Sándor voltak. 1903 decemberében került sor a borvízpalackozó épületeinek átadására és az avatónnepségre, amelyen többek közt megjelent Hollaky Arthur főispán, Dr. Domokos Andor alispán, Dr. Válcsik Ferenc főügyész, Fás Gyula magyar királyi erdőmester, Diószeghy Sámuel királyi főmérnök, Dorner Béla királyi gazdasági intéző, Dr. Török Pál, Péchy Jenő főispáni titkár, Dr. Demeter Lőrinc és Szabady Tivadar főszolgabírák, Szabó Nándor szolgabíró, Dr. Rosenbaum Pál körorvos, Lántzky József, ifj. Lántzky Sándor, Pap Albert oláhfalvi plébános, Bakó Károly oláhfalvi kántortanító, Balázs István oláhfalvi és Mihály József

lövetei községi bírák. A két, egymástól másfél méterre lévő forrást ekkor vették először „nagy csínal és gonddal” kialakított betonburkolatú köpűbe. A források hozama rendkívül gazdag volt, óránként 10.000 liter vizet szolgáltatott. Az avatóünnepség napján a raktárakban 25.000 üveg víz állt készen az elszállításra. A kis telep, ahol egy felügyelői lakás is állott, csak egy pár évig üzemelt, majd az első világháború után, 1921-től az itteni források vize ismét forgalomba került, mint „Hargitai természetes gyógyborvíz”. A forrásbőrő Derzsy Dénes volt, a kútkezelőség pedig Székelyudvarhelyen a Solymosy utca 15. szám alatt, ahol a friss töltésű ásványvizet állandóan meg lehetett vásárolni. Az alkalikus jellegű, vasas, klóros, szénsavas, magnéziumos víz ma is közkedvelt. A völgyben még több konyhasós, lúgos ízű borvíz is található (a források vizét gyomor-, máj- és epebántalmak gyógyítására használják, jó eredménnyel).

Nem messze ide légirányban, a Tolvajos-patak vadregényes andezit (Sólyomkő, Kossuth-szikla) sziklával határolt, s fenyővel borított szűk völgyében, védett helyen, a Hargita-ligettől 2 km távol fekszik 750 m magasságban az ugyancsak ásványvizeiről egykor nevezetes Kirulyfürdő. Bővizű forrásait már az 1700-as években ismerték, s igen látogatott fürdőtelep volt. Enyhe éghajlata, jó levegője, zajmentes környezete keresetté tették. Hargita megye egyik legszebb fekvésű fürdője volt, melyet három borvízforrás táplált. Patakjai ma is halban és rákban bővelkednek, erdei tisztásai málnában és eperben. A telepnek fürdőmedencéje is van. Tíz villájában diákok üdültek még néhány évvel ezelőtt, de már elhagyottan és romosan állnak. Forrásainak vize a kalciumkarbonátos és vasas borvizek csoportjába tartozik. Az elhanyagolt állapotban lévő klimatikus üdülőhely idegbántalmak, csúszos, reumatikus betegségek, emésztési zavarok kezelésére nagyon alkalmas volna.

Ugyancsak Kirulyfürdő közelében, a Tolvajos-patak völgyében, a Kamilla-forrástól nem messze található a Hargita-ligeti tőzegláp. Mintegy 200 méter hosszú és 100 méter széles. Mélysége 1,5 méter. A borvizekkel átitatott lápra rendkívül ritka növényfajok települtek. A rovarevő *Drosera* anglicán kívül megtaláljuk itt a jégkorszakbeli mocsári kőröntőt (*Saxifraga hirculus*) is. A gyógyláptól nem messze kövekkel kirakott, régi fürdőmedence van. A feltörő szénsavas gázok a használaton kívüli fürdőmedence vizét állandóan mozgásban tartják. Nyilvántartott növénytani természetvédelmi terület.

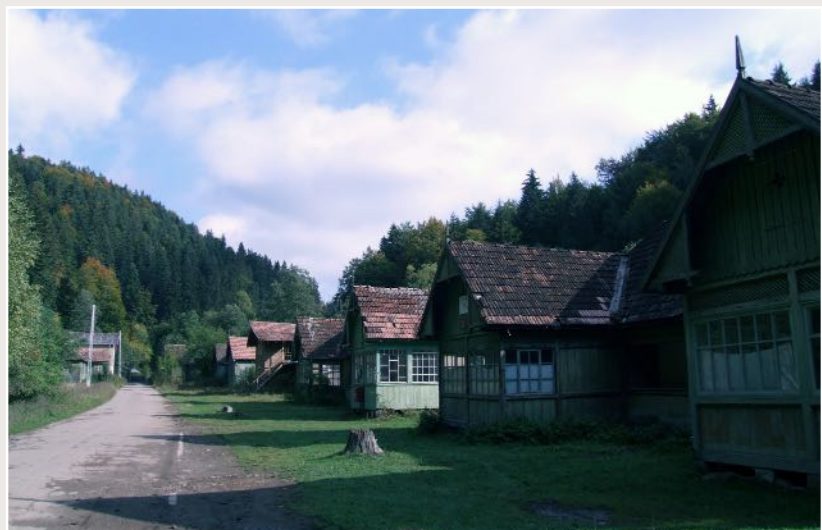
Kirulyfürdőt a Székely Szeltersz völgyéből keleti irányban vezető gyalogösvényen közelítettem meg, kikapaszkodva Szerepreze tetejére s meg sem állva addig, amíg a Virágos vész oldalából, a Király kútjából eredő Kékvize patakot el nem értem. Átkelve rajta lassan beereszkedtem a mély patak-völgybe, oda, ahol a vize a Gyepű-patakéval összefolyik. Innen csak pár lépés Egyed József nyaralója, ahová igyekeztem. Rövid pihenőm alatt a házigazdával folytatott beszélgetés során megtudtam, hogy Kiruly és környéke, akárcsak régen, ma is vadban gazdag területnek számít. Régóta vadászik a lövétei ember ezen a vidéken. Jelenleg a vadásztársaság, amelynek csoportfelelőse Mihály Imre, 23 tagból áll. Többüknek már a nagypja is vadászott ezekben a rengetegekben. A házigazdám azt is elmondta, hogy a medveállomány túlszaporodásának következményeképp nem ritka látvány télen a nyaralók udvarán a medvenyom. Ugyanakkor Ilosza, Szárazág és Karulyos pusztája határrészek a szarvasoknak nyújtanak élőhelyet. A farkas és a hiúz is honos ezen a vidéken. A gazdag állatvilágnak köszönhetően fejleszthető lenne a vadászturizmus, de ehhez az kellene, hogy a vadásztatáshoz kapcsolódó szolgáltatások bővüljenek és ne csak a

*Gyalogösvény a lövétei
Vargyas felé*

*A Nádasszéki
sósfürdő*

*Iskolatábor
Kirulyfürdőn*

Szabadtéri oltár

A Főkút

Kiruly vize

térségben, hanem a térségen kívül is ismerjék meg ezeket a lehetőségeket.

Írott források segítségével a XVI–XVI. századokig nyomonkérhetünk vissza Kiruly múltjában. Ebben az időben már fűrészmalom működött itt, amelynek tulajdonosai az oláhfalvi Ferencz és a lövétei Sata családok voltak. E csendes völgy oszlopszerű andezit szikláit ugyanakkor, amint azt már említettük, a legmegfelelőbb fészkelési lehetőséget biztosítottak a különböző ragadozó madaraknak (karvaly, vándorsólyom stb.). Az itteni borvíz fürdővízként való hasznosítása a XVIII. században vette kezdetét. Felismerve annak gyógyhatását, Erdély vadászatot kedvelő főúri családjai 1740 körül kezdték gyógyvízként használni. Gyalakuti gróf Lázár János (1703–1772), főkormánybiztos tanácsos, a kor jeles költője, írója is szívesen időzött itt, és sokat tett a fürdő hírnevéért. Lázárt annyira elragadta a fürdő természeti szépsége, hogy latinul írt verseiben megénekelte annak környékét, áldott vizeit, a fenyegetést és az égre meredező köszikléit. A források vegyelemzését a kibédi származású marosvásárhelyi főorvos, Mátyus István (1725–1802) végezte el először, a „hideg savanyú” vasas vizek közé sorolva az itteni ásványvizeket.

A Sóllyomkő tövéből felbuzogó főkút és környéke, mintegy 2 katasztrális hold (3.200 négyszögöl = 1, 151 ha) már a legrégebbi időktől a Lövétei Római Katolikus Egyházközség tulajdona volt. A tulajdonjog ügyében, a XIX. század második felében az egyházközség szinte egy évtizeden keresztül (1884 és 1891 között) pert is folytatott a községgel és a közbirtokossággal szemben, és végül azt meg is nyerte. Ezt a területet az egyházközség úgy hasznosította, hogy árendába adta, azon személyeknek, akik „borvizes házakat”, vagyis nyaralókat építettek rajta, és évenként megállapított taxát fizettek a házuk által elfoglalt területekért, valamint a fürdő- és ivóvízhasználatért. A befolyt összeget célirányo-

san a templom fenntartására fordították. A háztulajdonosok első jegyzéke 1834-ből maradt ránk. Mind ebből, mind a későbbi jegyzékekből egyértelműen kitűnik, hogy Kirulyfürdőt hosszú évtizedeken keresztül elsősorban segesvári, medgyesi, kőhalmi szászok látogatták. A második világháború után a fürdő még három évig volt az egyház kezelésében. Utána államosították, s a kommunizmus évei alatt, mint pionírtábor, diáküdültetésre használták. Az utóbbi évtizedekben azonban a nagyobb táboroztatások szüneteltek s a Hargita Megyei Táborigazgatóság kezelésében lévő üres épületek állaga nagyon leromlott.

Az egyházközség 1990 után jelképesen újra birtokba vette az egykori tulajdonát képező fürdőtelepet, ahol minden esztendőben Keresztelő Szent János napján, vagy a körül búcsús misét tartanak, amelyen a kirulyi magánvillák tulajdonosai és Lövéte apraja-nagyja nagy számban vesznek részt. 2007-ben harangláb- és harangszentelésre is sor került. A harang felirata, amely évente egyszer szentmisére hívja a híveket, a következő: KÉSZÍTETETT KERESZTELTŐ SZENT JÁNOS TISZTELETÉRE A LÖVÉTEI EGYHÁZKÖZSÉG A KÖZBIRTOKOSSÁG VALAMINT LÁZÁR IMRE CSALÁDJA – ADOMÁNYOZÓK JÓVOLTÁBÓL. KIRULYFÜRDŐ 2007. Azóta az önkormányzat, az egyházközség és a közbirtokosság közös összefogással egy szabadterti oltárt is felépített itt. Ennek oltárasztalát a közbirtokosság készítette el s nemrég szentelte fel László István lövétei, valamint Veress Sándor Levente homoródkarácsonyfalvi plébános a legutóbbi búcsús szentmise alkalmával.

A diáktáboron felül, az egykori hidegfürdő fekvésével és az erdészházzal átellenben, a Tolvajospatakon átvezető híd szomszédságában mintegy 20–25 m magas szikla tűnik a szemünk elé a fenyők közül. Régen Heidenheim (ennek elnevezé-

Márton Imre Deák „pajtája”

Sziksza András tanyája

A Tolvajos-tető

sére egy szomorú esemény adott alkalmat, ugyan is 1886 nyarán egy ilyen nevű szász kislány, tetejéről lecsúszva, szörnyethalt) volt a neve, ma Kossuth-szikla. Még 1895-ben keresztelték el a sziklát Magyarország első szabadon választott, 1894-ben elhunyt kormányzó elnökéről, Kossuth Lajosról. Ezen alkalommal az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) Udvarhelyi Osztályának lelkes tagjai a sziklára erősítettek egy érc táblát is, amely Lániczky Sándor szentkeresztbányai vasgyárában készült. A tábla azonban a történelmi események, rendszerváltozások forogtatásában időközben megsemmisült. Illetéktelen kezek eltávolították a szikláról. A Lövetei Polgármesteri Hivatal 2005-ben ünnepélyes keretek között új emléktáblával jelölte meg a Kossuth-sziklát. Az új emléktábla, amelynek felirata: KOS-SUTH-SZIKLA 1895 – 2005, a székelyudvarhelyi Select Metlemplast Kft. öntödéjében készült el, a lövetei születésű Lázár Imre vezérigazgató ajándékként.

A Tolvajos-patak és az Ilosza-patak összefolyásától mintegy száz méterre, a Festő borvíz felé vezető út bal oldalán egy „lobogó” borvízforrással találkozunk a vándor, amely tulajdonképpen egy geológiai fúrásnak köszönheti a létét. Ezt az artézi kutat, amelynek különleges működése (a furat csövén hol hirtelen magasra ugrik, hol meg teljesen visszaesik a víz) mindig magára vonja a turisták figyelmét, a Geolex Rt. fúrta. A kút vize, amely 16°C hőmérsékletű s kis lápszerű képződményt alakított ki maga körül, legtöbb esetben kihasználatlanul ömlik bele a Kiruly vizében. A nyári hónapokban a Kossuth-szikla háta mögött lévő nagyméretű betonmedencét töltik fel vele.

Kirulyfürdőtől északra, a Hargitaliget felé, mintegy 2 km-nyi gyaloglás után elérjük a Tolvajos-patak és a Köves-patak egybeszakadásánál (a két patak vize itt kapja a Kiruly vize nevet) fekvő Festőborvizet, amelyet régebb Kamilla és Har-

gita forrás néven palackoztak. A borvízforrás mellett a XIX. század végén egy festékőrölő malom működött, innen a neve. Itt készítették egykor a különböző színű kovasavakat tartalmazó viaszopálból a kitűnő sárga (okker) festéket, amely alkalmas volt az időjárás viszonyosságainak kitett épületszek befestésére is.

Innen mintegy 400 m-re, 810 m tengerszint feletti magasságban, a Tolvajos-patak bal oldalán terül el a hargitaligeti forrásláp (Szortyogó), amelyet Bányai János geológus fedezett fel. A forrásláp szélen egy elhanyagolt, 4x7 méteres medence látható, amelynek környékét a láp lassan visszaállítja eredeti állapotába. Ugyancsak a neves geológus bukkant rá 1926-ban a Köves-patak keleti oldalán egy szoba nagyságú (10 m hosszú, 5 m széles, 2 m magas) sziklaodúra, vagyis az ún. opálbarlangra, amely sajnos mára már teljesen beomlott. A környékén viszont még mindig találni változatos színű (üvegszerű, átlátszó, fehér, szürke, sárga, zöld, fekete) opáldarabkákat, amelyek sok esetben ásványi réteggel bevont faágak, falevelek megkövült lenyomatait őrzik.

Az egykori Festőmalom-teleptől (bélője a két világháború között a székelyudvarhelyi Fernenger Gyula volt) és viaszopálbarlangtól tovább gyalogolva a sűrű fenyves erdő között vezető úton északnak, a Veresbükki oldalából eredő Köves-patak folyásával szemben csakhamar Kalibáskőre érünk. Itt, az Udvarhely vidékét és Csíkot összekötő 13A jelzésű országút mellett a XIX. század második felében még csak egy útkaparó őrház állt a rengeteg közepén. Ma, az őrházzal átellenben, az időszakosan működő Kalibáskő vendéglő háta mögött egy, a tájba illő menedékház hívja fel magára az átutazók figyelmét. A menedékházat, amely 2007 májusa és 2008 nyara között épült, Nagy Zsolt székelyudvarhelyi építész tervezte. Tulajdonosa Bencze Tibor. A tervezéskor egy 1932-ben Kós Károly által tervezett

Gyilkos-tói nyaraló szolgált modellként. Az épület bár a kívülről szemlélődőnek úgy tűnik, nem az egykori nyaraló hű másolata, a tetőszerkezet, a tetősíkoknak a rajza majdnem egy az egyben megegyezik azzal. Nem Kós Károly-i viszont az épület szerkezeti eleme, a belső elrendezés, térbeosztás stb., de a menedékházat, amelynek környéke télen rendszeresen kutyaszánhúzó versenyek helyszíne, igyekeztek a tájba úgy beleilleszteni, hogy hatásában a neves építész által tervezett épületeket juttassa a szemlélődő eszébe.

Kalibáskőn és környékén fejt ki tevékenységét a Kalibáskő Gyerekvilág Alapítvány, amelynek az egész évet lefedő programjai (programvezető Kovács Ildikó), kreatív táborai egyre népszerűbbek a Székelyföldön. Szorgalmi időben az Erdei Iskola és Óvoda várja változatos, korosztályra szabott programokkal az osztályközösségeket, óvodai csoportokat. A februári szünetben síiskolát szerveznek a gyerekeknek. A húsvéti vakáció az úszóiskola és román nyelvtanulás ideje. A nyári vakációban 7 napos turnusokban váltakoznak a különböző lehetőségek: Bábel tornya (román vagy angol nyelvtréning), sporthét (kerékpározás, kalandozás), kézműves hét, környezetbúvár hét, kreatív hét. Az őszi szünetben Bábel tornya románul c. nyelvtréning programon vehetnek részt a gyerekek. Az egyesület természetvédő munkájának eredményeképp a közelmúltban több Hargita megyei általános iskola tanulóinak, a csíkszeredai hegyi mentők aktív, önkéntes közreműködésével, a Hargita Megyei Környezetvédelmi Ügynökség és a Lővétei Közbirtokosság összefogásának köszönhetően 2009. október 17-én átadták a Kalibáskő–Király közt vezető tanösvény első szakaszát. A diákok a környezetvédelmi szakemberekkel közösen hat ismeretterjesztő táblát helyeztek el az ösvény mellett, valamint gyalogos közlekedésre alkalmas híd épült a Tolvajos és a Köves-patakon. A híd megépítéséhez szüksé-

ges faanyag rendelkezésre bocsátásán túl, az utóbbi munkálatoknak az oroszlánrészét a lővétei közbirtokosság vállalta magára, akárcsak annak a kilátónak a megépítését, ahonnan a védett hargitaligeti forrásláp élővilágát lehet megfigyelni. A térség első tanösvénye, amely a Hargita-hegység jellegzetes élőhelyeinek, jellemző természeti értékeinek megismerését szolgálja, teljes hossza közel négy kilométer, megtétele gyalogosan legtöbb két és fél órát vesz igénybe. Az egyesület tervei közt szerepel, hogy az elkövetkező években a tanösvényt biciklivel is bejárható szakaszokkal bővíti tovább. Ezeket a bicikliutakat a Szeltersz- és a Vargyasi-szoros irányába az almási barlangig, valamint Hargitafürdő irányába szeretnék kiépíteni.

A Kalibáskőn áthaladó 13A jelzésű országút, kezdve a Vargyas-patak völgyétől, „hullámozva” kanyarog át a Hargitán. Az országútról könnyen megközelíthető a Király kútja nevezetű bővizű forrás, amelyből a Kékvize-patak ered, a Cseretető oldalában egy kövekből mesterségesen összehordott nagyobb halom alól csordogálva ki. A kút feletti martban, a fák mögött megbújva található az a nagy kő, amelyen a következő felirat olvasható: „Ha ELMO TŰZED / VILÁGIT ELŐTTEM / ÉN áTVÁGOM / ÉRTED AZ / ÉLET ÉJTZAKÁT.” A feliratot évszámmal is ellátták, de sajnos ma már nem olvasható. Az ujjnyi mély és arasznyi nagyságú betűkből álló felirat alatt egy nagyméretű, de igen megkopott „monogram” is látható, amely alighanem készítőjének nevét rejt, arra várva, hogy egykor valaki csak megfejtje, hogy ki volt az az álmodozó, aki fáradságos munkával a fenti szép gondolatokat e kőbe belevéste.

Kékvize dombjáról az országút beereszkedik a Gyepű-patak völgyébe. Itt Gyepű-patak lejtőjén, a régi út nyomvonalával, egy szépen faragott kőkereszt áll, melynek feliratát annak idején Orbán Balázs is megpróbálta kisillabizálni. A

kőkeresztre ez van írva: VÁNDOR ÁLLJ MEG / VÉRES A FÖLD/MELLYEN ÁLLSZ / HOL UTAD VEZET / K. VÁSÁRHELYI POLGÁR JANCsó FERENCZ ITTEN VESZETT 1860. Majus26. SZEKERÉTŐL / ÖSSZE ZÚZVA ÉLETÉT KI OLTVA ITT VESZITE / TTE EL E JELT VÉRZŐ SZIVŰ NEJE NAGY KAROLY / NA KÖNYEK KÖZÖTT / EMELTETTE / UJITATOTT 1898./ [...] VÁROSI / ADÓTISZT JANCsO / JÁNOS KÉZDI/VÁSÁRHELYI POLGÁR/ MAGORI BÁLINT / KÖZBE JÁRÁSA / FOLYTÁN. Gypű-patak völgyéből, egy nagy kanyar után a Somkő hátára (900 m) érkezőnk. Az évszázadokon át tartó irtás következtében az egykori itteni erdőrengeteg megritkult mára, de azért még manapság is erőteljes tájképfőmáló tényező az alacsonyabb részeken, a vulkáni fennsík déli peremén a lombhullató (főleg bükk) erdő. A bükkösök fölött a lucfenyő alkot kiterjedt erdőségeket. A fenyvesek a Hargita keleti oldalán egészen a Csíki-medence pereméig leereszkesznek. Külön szőfoltot képeznek a gyér ligetes erdők, patakpartok, források környékén, tisztások szélén megbúvó szálláshelyek, tanyák és a kiterjedt erdei legelők. Elhaladva a Tánzos-lovagló egykori épülete mellett, az országút újból leereszkesdik a Köves-patak völgyébe, s a kanyar után megérkezik Kalibáskőre.

Kalibáskő után – a sekély vizű Lehetetlen-patak ártere után – az Ángyos nevezetű határreszen már kezdődik a fenyvesek hazája. Innen a hargitafüredi elágazás, a Tolvajos-tető vagy hágó legmagasabb pontja alig 5 km. A feléje kanyargó országútról, a meggyérült fenyőerdő között rálátni Lenkút tanyáira. Régebb több sokgyermekes lövétei család gazdálkodott itt. Most csak egy tanya lakott állandóan. E tanya lakói lövétei Bencze József és felesége, Margit asszony, akik véglegesen 1992-ben költöztek ki Csíkszeredából a havasra.

A Tolvajos hágó, amely a Hargita központi tömegét a Dél-Hargitától elválasztja, a szóban forgó hegység legkönnyebben járható hágója már ősidők óta. Környékét Nagyerdőnek is nevezik. Bizonyára kevesen tudják az olvasóim közül, hogy Tamási Áron itt lelte meg Ábelt, ebben a rengetegben, a lövétei Ladó Lajos személyében, akit édesapja szegődtetett el a Csicsói Hargita (1733 m) délnyugati előterében fekvő Tolvajos-tetőre „vágott tűzifa őrnek” 1923-ban. Innen vitték el a beszédet úgyesen gombolyító tizenéves legényecskének híret a környéken kirándulók Tamásihoz Kolozsvárra. Később személyesen is megismerkedtek. Ladó Lajos sokat mesélt Tamásinak Kolozsváron a hargitai élményeiről, „színesen, elevenen, fordulatosan”. Tamási arra biztatta, hogy jegyezze fel élete történetét, vagyis próbálja leírni, amit neki elmesélt. Ezt katonai szolgálata alatt meg is tette. A katonai szolgálata után visszatért Kolozsvárra és egy „kalandos” történetekkel teleírt szőrke fedelű, kockás iskolai füzetet adott át Tamási Áronnak, aki átbőngészte a füzetet. Egy-két érdekes epizódot kiragadott belőle, és átdolgozta őket. Az álaposan átdolgozott részletek 1931 áprilisában, Tamási néhány meleg, kedves ajánló sorával együtt az Erdélyi Helikonban meg is jelentek Kicsi erdőőr feljegyzéseiből címmel. Ezek a kis történetek és az „ágrólszakadt szegény székely legényke” élete megzendítettek Tamási lelkét, gyermekkorra és cseperedő ifjúkora erdei-mezei emlékeit, és az író megteremtette „a székelység talpraesettebb értelmét, kedvét és szőmorúságát” egyaránt magában hordozó legkedvesebb regényfiguráját, az Ábelt. Egy székely fiú mesebe illő történetét, tele költészettel, természetszeretettel, vagyis az Ábel a rengetegben-t, amely XX. század egyik legszőbb magyar regénye lett.

HOMORÓDALMÁS

Lövéte és Homoródalmás között mintegy öt kilométer a távolság, és mégis, amint azt az utóbbi község jeles szülöttje, Szabó Gyula (1930. szeptember 11. – 2004. december 21.) írta, rengeteg köztük a különbség: „más a szöttek, tarisznya csíkja, más a ruházat, más a nyelv...”. Egy azonban közös bennük, mindkét község lakóinak saját szülőfalujuk „a világ közepe”. A két település határán, ahol a Nagyhágó-patak (az almásiak Csószpataknak hívják) és a Csergászó-patak szinte egymással szemben beleszakad az Oltba igyekvő Kis-Homoród vizébe, a 132-es megyei út bal oldalán egy kőkereszt áll, jelezve a katolikus világ végét. A keresztet 1885-ben egy régebbi fakereszt helyére a lövétei Lázár János állíttatta. Felirata: „TÁVOL / LEGYEN TÖL / LÜNK DICSE / KEDNI MÁS

/ EGYÉBEN / MINT A MŰ / URUNK / JEZUS / KRISZTUS / KERESZTJEBEN / PAL. G. 14. 1885 4/4.”. Ha Lövéte a katolicizmus végső bástyája, akkor Homoródalmás a két Homoród menti unitárius vallás „fellegvára”. Jánosfalvi Sándor István még 1858-ban így írt Almásról: „... egy, a székelységnek legnagyobb, legderekkabb falui s az erdélyi unitáriusoknak legnépesebb és legvirágzóbb megyei közül”. Ez a jellemzés illet is rá, egészen az 1970-es évek közepéig, amikor a buzgó unitárius hívek száma még 2000 lélek fölött volt. Sajnos a falu népességének száma napjainkra 1400 fő alá apadt. Az utolsó népszámlálás (2002) alkalmával 1415 főt vettek számba itt, közülük 6 románnak, 1409 fő magyarnak vallotta magát, annak ellenére, hogy a településen jelentősebb, mintegy 250 fős cigány közösség él. Felekezetileg a község népessége ekkor a következőképpen oszlott meg: 1168 uni-

tárius, 204 római katolikus (templomuk, amely a falu felső felében áll, 1910–1912 között épült), 18 református, 19 egyéb és 3 baptista.

A lövétei kőkeresztől a Kis-Homoród völgye kissé összeszűkül. Nyugatra a Várhegy (836), vele átellenben a Szármány-hegy (734 m) emelkedik. Elhaladva az utóbbi hegy lábánál fekvő katolikus temető mellett, csakhamar a falu házai közé érünk, ahol tábla jelzi, hogy a híres-neves, mintegy négy kilométer hosszú Vargyas-szoros (ahol 122 barlangot tartanak nyilván) felé hol kell kitérni.

Homoródalmás régi település. Bencző Dénes volt almási unitárius lelkész feljegyzéseiből (A Homoródalmási Unitárius Egyházközség története, a mai templom fennállása 200 éves évfordulójának megünnepléséig. Homoródalmás, 1986.) tudjuk, hogy az ember több ezer éve megtelepedett itt, ezen a környéken. Szabó Béla almási lakos az 1950-es években a fent említett lelkészhez két kőbaltát is eljuttatott, amelyek a Belső-Sárosrét határrészen, Függőbükkel mellett kerültek elő. A Vargyas-szoros barlangjaiban alkalomadtán nemcsak a vad, hanem az ember is otthont talált a csiszolt kőkorszaktól egészen a kora újkorig. Ezt számos régészeti lelet bizonyítja. Az ember jelenléte ezekben a barlangokban 7–8000 évre visszamenőleg igazolt. A falu határában a Pipások dombja, a Tatársánc és a Tártárkapolna is közsímet régészeti lelőhelyek, ahonnan nemcsak vas- és bronzkori, hanem középkori leletek is jelentős számban kerültek elő.

A falu nevének első írásos említése, amely nyelvészeink szerint az alma köznév -s képzős származéka, az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben történik. 1333-ban Péter nevű papja hat, 1334-ben pedig két régi báni dénárt fizetett az egyházi adóban. Jánosfalvi Sándor István szerint e nagy falu öt kisebb falucskából alakult össze, úgymint Varjasból, amely a Vargyas vize völgyében feküdt, Kakodból, a Szármány nevű hegy alatt, valamint a falu dere-

kában fekvő Benczőfalvából és a falun alul fekvő Cikefalvából. Az ötödiket Rigófalvának hívták, és legfelül, a Kis-Homoród nyugati, „verőfényes oldalán” feküdt.

1566-ban, a II. János király hadában híven szolgált udvarhelyszéki főemberek és lófők névsorában Almásról 6 lófő, valamint két gyalog szolgáló családfő nevét jegyezték fel. Egy évvel később, 1567-ben a székely székek 25 dénáros adójának összeírásában a falu 46 portával szerepel. Ebben az időben még állt a falu első temploma, a település alsó végén, azon a határrészen, amelyet ma Csonkatemplomnak hívnak. E régi templom alapköveinek nagy részét az 1930-as években a háza építéséhez anyagot gyűjtő Sebestyén Dénes kiásta. A kollektív gazdaság megalakulása után, amikor első alkalommal végeztek mélyszántást ezen a területen, faragott köveket, azaz gótikus bordákat forgatott ki a traktor ekéje a földből. Ezek ma – más középkori faragványokkal (egy gyámkő és egy keresztelőmedence töredéke) együtt – a paplak udvarán láthatók. E templom helyett, amely valószínűleg az 1658–1661 közötti török–tatar dúlások alkalmával vált romossá, a falu népe 1693-ban emelt új istenházát, de nem a régi helyén, hanem immár bent a faluban, a mai parókia szomszédságában (Józsák dombja). Ez a templom 1785-ig állt fenn.

Amíg a település központjában emelkedő mai unitárius templomot elértem volna, beköszöntem egy régi jó ismerősömhöz, Oláh Sándorhoz. A Csíkszeredában élő és dolgozó, de szülőfalujába, Almásra rendszeresen hazajáró Oláh Sándor a jelenkori Kis-Homoród mente településeinek, sőt mondhatnánk a székelyföldi falusi társadalom gazdasági, társadalmi jelenségeinek szakavatott kutatója. Sándor a csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának is alapító tagja volt. Az intézet megalakulásától (1990) rendszeresen részt vett annak különböző kutató-

si programjaiban, illetve bekapcsolódott anyaországi intézmények székelyföldi kutatásaiba (Politikatudományok Intézete, Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Intézet). Kutatási témái, amelyek – mint említettük – elsősorban a Homoródok mentére terjednek ki, felölelik többek közt a valóság és identitás kérdését a két világháború közötti Homoródalmáson, a cigány–magyar együttélés vizsgálatát a falusi környezetben, a falusi térségek gazdasági-társadalmi változásait 1989 után (Falusi láttelepek. Csíkszereda. 2004.), a kollektivizálás korszakának társadalmi, politikai változásait 1949 és 1962 között (Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén. Csíkszereda. 2001.), valamint az állam és társadalom viszonyrendjét 1940–1944 között (Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön. Csíkszereda, 2008).

Továbbhaladva a községközpont felé, csakhamar szembetaláltam magam a szépen felújított művelődési házzal, amelyet nemrég a falu jeles szülöttjéről, a fennebb már említett Szabó Gyula () íróról neveztek el ünnepélyes keretek között. Az író emléket, a fiatalok öntudatát erősítendő, példaértékűen ápolják Homoródalmáson. Sírjánál már 2005-ben, születésének 75. évfordulóján kopjafát állítottatott Hargita megye tanácsa, Homoródalmás önkormányzata és a Rika Kistérségi Társulás. Ugyancsak az almásiak kezdeményezésére jelent meg a Szívszakadásig. In memoriam Szabó Gyula című kötet (Csíkszereda, 2005.), amely a pályatársak visszaemlékezéseit tartalmazza a Kolozsváron élt és az Utunk, majd a Helikon című folyóirat munkatársaként dolgozó íróról, akinek nevét elsősorban az '50-es években írt Gondos atyafiság című regénytrilógiája tette ismertté. A legterjedelmesebb és legjelentősebb történelmi regénye A Sátán labdái című négykötetes műve, amely az Erdélyi Feje-

delemség vészterhes múltjába vezeti az olvasót, választ keresve a jelen sorsfordító kérdéseire.

Homoródalmás mai unitárius templomát, amely a községközpont leglátványosabb épülete (hossza 35 m, szélessége 9,5 m, magassága 11 m, falainak vastagsága 1,89 m, a torony magassága 52 m), Csete Árpád lelkész úrral együtt vizitáltuk meg. Egy új templom építésének gondolata már 1782-ben felvetődött az egyházközségben. Engedélyezését levélben kérték az almásiak a Guberniumtól, kérésükre pedig kedvező válasz érkezett. Mivel a régi templom helye nem volt megfelelő az építkezésre, az egyházközség cserevására útján új fundust szerzett az építendő templom számára a falu központjában. A templom- és toronyépítés minden egyes mozzanatát nyomon követhetjük árkosi Barabás Sámuel, az egyházközség akkori lelkésze által vezetett protocollumból. Az építésről szóló szerződést 1785. március 30-án kötötték meg Boldizsár József székelyudvarhelyi építésmesterrel, szeptember 22-én kezdetét vette a fundamentum kiásása, és megtörtént az ünnepélyes alapkövetétel is. A templom építésének anyagi alapjait többek közt a hívek „jóindulatú megajánlása”, a makkot termő erdők bérbeadása, a kalákában történő mészegetés és a mész eladása, valamint a falu négy malmának vámja biztosította. Amint azt Barabás lelkész A kegyesség munkájának jegyzőkönyve című verses beszámolójában is olvashatjuk:

„Négy malmai vagynak bizonyos gazdáknak
Nagyobbat mondjuk mű Falu Malmának
Ketteit Mihájok, Kovács s Szabókénak
Negyediket Rigók s mások sajáttjának

Ezeknek hasznából templomunk jól épült
Kívül belül malmak vámja által szépült
Ezekből naponként summás Pénzünk került
Ez okozta, hogy még Cassánk meg nem ürült

Kivált a nagy Malom sok hasznót bé hajtott Százon felljül negyven két forintot adott Mikor Gothárd István Malom Biróságot Viselt Pál Istvánnal s dicséretet kapott.”

A templom befejezésére, Gritz Antal pallér irányítása alatt, végül is hat év múlva, 1791-ben került sor. A hívek 1792-ben „közegyezés szerént” a templomi ülésrendet is meghatározták. A székek elosztását egy 36 tagú bizottság végezte aszerint, hogy a templomépítésen „ezen a terhes munkán ki miszerint dolgozott, ezen munkára miképpen adakozott”. A késő barokk stílusban épült templom észak–dél tájolású. 1830 óta bádoffedésű, gúla alakú sisakkal ellátott tornya a déli homlokzatnál áll, s annak keleti oldalán lévő ablakmélyedésben a következő felirat olvasható: ÉPÜLT 1785 – 1786-BAN. A 200 ÉVES ÉVFORDULÓRA MEGJAVITOTTÁK 1986-BAN. ERŐS TORONY AZ URNAK NEVE, AHHOZ FOLYAMODIK AZ IGAZ ÉS BÁTORSÁGOS LÉSZEN. PÉLD. 18. r. 10. v. A toronyban jelenleg két harang van elhelyezve. A kisebbiket még 1782-ben öntette az egyházközség. Brassóban készült Tartler János harangöntő mester öntödéjében. Súlyja 4 és fél mázsa. Felirata: AZ EGY IGAZ ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS A JÉZUS KRISZTUSNAK TISZTELETÉRE ÖNTETETT AZ HOMORÓD ALMÁSI UNITÁRIA ECCLESIA KÖLTSÉGEVEL 1782 J. T. A nagyobbik harang az első világháborúban elrekvirált nagyharang helyett 1926-ban készült a nagyszebeni Schieb-Kauntz harangöntő cég műhelyében. A fész hangú harang súlya 700 kg. Felirata: AZ EGY ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÖZADAKOZÁSBÓL ÖNTETTÉK A HOMORÓDALMÁSI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG HIVEI AZ 1926-IK ÉVBEN. E két harang mellett egy használaton kívüli óraszerkezet is található a toronyban. Annak idején, még az első

világháború előtt, 1913-ban Csomor József agyalfalvi mester készítette, a még 1833-ból származó öreg toronyóra helyett. Simén Domokos, aki 1927 és 1945 között volt Homoródmás lelkésze, jegyezte fel róla az általa írt egyházközség-történetben, hogy a Csomor-féle óra igen érdekes szerkezet volt. A negyedórákat is jelezte, ugyanakkor „az egész óra ütés előtt a toronyablakba kiállott egy székely ruhás alak, egy csengettyűjelzéssel hívta fel a figyelmet arra, hogy most egész óra ütés jele következik”, egy másik szerkezet pedig a hold járását jelezte. Az órának azonban volt egy alapvető hibája, hogy soha még pár hónapig sem járt pontosan.

Még mielőtt a toronyból végleg leereszkedtem volna, megtekintettem azt a négyszögletesre faragott követ, amely annak északnyugati falában, a templom padlásától mintegy két méter magasságban van beépítve „fejfel lefelé”. Ez a kő a korábbi templomból került ide, ugyanis rajta az ANNO 1693 felirat olvasható.

A hatalmas és világos, fehérre meszelt templomba lépve először a szép és csinos szószék tűnik az ember szemébe. Fenyőfából és nyárfából faragott, halványzöld alapú koronáját faragott tulipánok és virágkoszorúk díszítik. E tetszetős kivitelezésű szószékkorona, melynek felirata „A SEREGEKNEK URA, ÉKES KORONA ÉS SZÉP KOSZORÚJA AZ Ő MARADÉK NÉPÉNEK ISA. 25. 5. 1793.”, Szenterszébeti Szakács Mihály udvarhelyi asztalosmester műve. Az úrasztala egy évvel korábban, azaz 1792-ben készült, és Farkas Mihály kurátor ajándéka. A szószéktől jobbra a papi szék van elhelyezve. Felső részét középen kovácsoltvas virágkoszorú díszíti. A pirosra festett virágok és a zöld levelek szív alakú szára közé egy kis lemezt helyeztek, melyen a következő felirat olvasható: PETER GÁBOR 1832. A szószékkal szemben lévő karzat mellvédjén is látható egy felirat, és pedig: SUMP: PROPRIIS ECCLA. UNITARIAE

Az unitárius templom és a hajója

A római katolikus templom és a szentélye

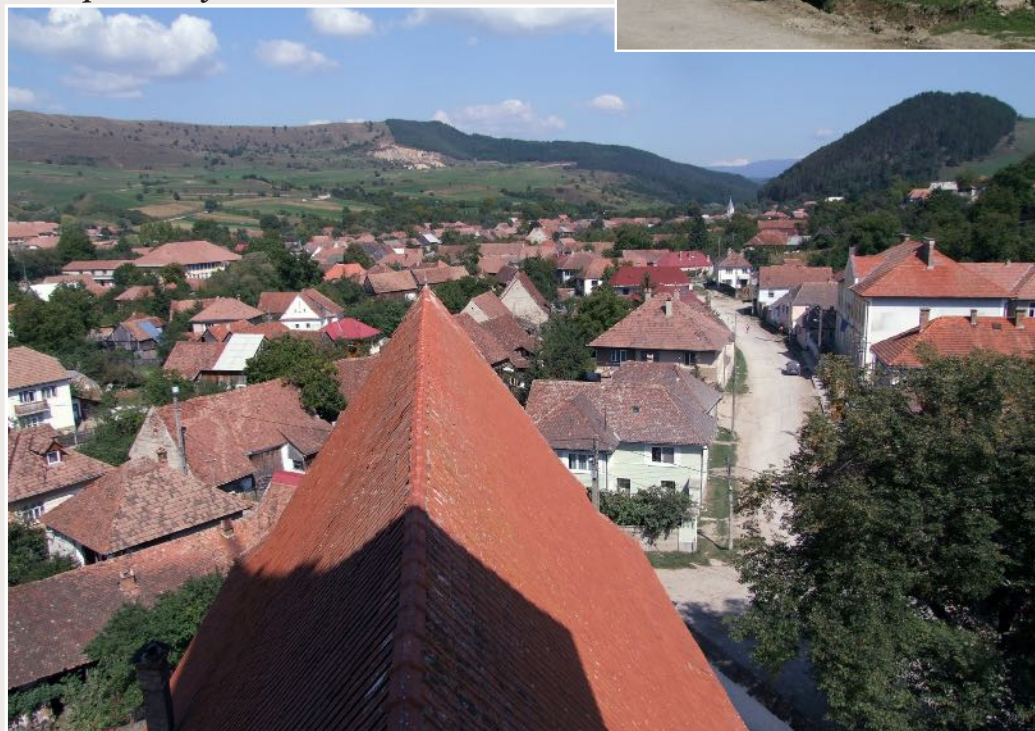

Házak a Főút mentén

*Kilátás az unitárius
templom tornyából*

1791. A templom nyugati falán láthatók az első és második világháborúban hősi halált halt almási atyafiak fehér márvány emléktáblái. Az elsőben 77-en, míg a másodikban 39-en veszítették életüket.

Az évszázadok folyamán a homoródalmási unitárius egyházközség több alkalommal is építtetett orgonát magának. Ezt az orgona karzatának mellvédjén látható évszámok (1817, 1870, 1929) is egyértelműen bizonyítják. Az első orgonát Nagysinki Eitel András mester, a másodikat Kolonics István építette meg. Utóbbi sípjait az első világháború alatt elrekvirálták. Ezek pótlására s az orgona teljes feljavítására 1929-ben került sor. Aki a szükséges munkálatokat felvállalta, és becsülettel el is végezte, ahogy azt a játszóasztalon is olvashatjuk, Einschenk Károly brassói orgonakészítő mester volt, akinek ez a hangszer negyvenedik műve volt. Homoródalmási unitárius templomának meglátogatása után, az 1864-1865-ben épült papi lakra tértem be. Nem véletlenül, ugyanis itt lapul, szépen rendben szedve és dobozolva, a falu „múltja”, vagyis az unitárius egyházközség levéltára, egy festett szekrényben, amelyet az idegenbe szakadt almásiak adományoztak, még a két világháború közötti időszakban az eklézsiájuknak. Ezt a rajta olvasható felirat is tanúsítja: E SZEKRÉNYT ÉS KÖNYVTÁRT SZERETETÜK ÉS HIVSÉGÜK JELÉÜL AZ INNEN KÜLÖMBÖZŐ IDŐBEN ELSZÁRMAZOTT TESTVÉREK AJÁNDÉKOZTÁK A HOMORÓDALMÁSI UNITÁRIUS EKLÉZSIÁNAK 1936-BAN. / ISTEN ÁLDÁSA SZÁLLJON A HIVEK SEREGÉRE, IMÁDKOZZUNK EGYMÁSÉRT. A levéltár évszázadok során többször is rendezték. Tárgymutatóját 1903-ban Ajtay János, akkor fungáló lelkész készítette el, aki ebből az alkalomból annak rövid történetét is felvázolta. Szerinte a levéltár már a XIX. század elején rendezve volt, ezt az 1820-ban készült „katalogus” is bizonyítja. Hogy

később milyen körülmények következtében „zavarodott” össze s veszték el belőle iratok, azt már a szóban forgó lelkész sem tudta kibogozni. A rendetlen összevisszaságban hányt-vetett irományokat 1895-1896-ban a lelkész rendezte, s a tetemes hiányt úgy igyekezett pótolni, hogy templomi hirdetések útján kérte a híveket az esetleg kezükben került iratok visszajuttatására. Sikerült is több értékes darabot visszaszerezni, nevezetesen az egyházközség „libbelusát” is, amely az 1744-ben, Menyhárt Sámuel az udvarhelyszéki unitárius esperes látogatása alkalmával felvett jegyzőkönyvel kezdődik. A mintegy háromszáz oldalnyi libellus megsárgult lapjain fontos egyháztörténeti, művészettörténeti és köztörténeti adatok maradtak ránk Homoródalmási múltjára (de nemcsak) vonatkozóan, az 1809-es évvel bezárólag. Pontos kimutatások találhatóak benne az egyházközség „bonumairól”, vagyis a javairól, számadásairól, feltaláljuk bennük a lelkészek, kurátorok, iskolamesterek neveit stb. Magának a levéltárnak, amelynek tartalmával, már az 1980-as években, Bencző Dénes lelkész szíves jóvoltából megismerkedhettem, a legrégebbi darabja egy 1596. június 29-én kelt levél. Ebben Almással határos településekről (Csíktaploca, Zsögöd, Csikszentkirály, az azóta elpusztult Dobó, Füle és Lövete) származó 26 tanú tesz vallomását, Karácsonyfalvi Tamás és oklándi Szolga Ambrus fogott bírák előtt, arról, hogy Farkasmező határrész nem közhavas, hanem „Almási határ.” A levéltárban még számos határigazító, határkijelölő irat található a XVII-XVIII. századból, bizonyítva azt, hogy a falu népe többször pereskedett az őseitől örökölt határai érdekében, igyekezve a határsértő szomszéd települések lakóitól vagy külső birtokosoktól megvédeni azt. A levéltár iratait legutóbb Dr. Szögi Lajos és diákjai rendezték szakszerűen 2008 nyarán. Az iratok közt néhány olyan is található, amely a falu lakóinak ősi idők óta folytatott, sajátos helyi

létfenntartó tevékenységére, a mészégetésre vetnek fényt. A mészégetéssel, az égetett mész szállításával és eladásával foglalkozó almási „meszsről” már a XVI. század végén hallunk. 1590. május 24-én a Székelytámadt vár udvarbírója megengedte almási Rigó Tamásnak, hogy egy földes hordó meszt, amelynek eladásától Udvarhely városának bírója, Veres Benedek korábban eltiltotta, eladhassa, akinek akarja. A XVII. század folyamán a meszet Homoródalmás határán a Czike mesze, Czike orotása nevű határrázen a Vargyas völgyében égették. Forrásaink szerint az almási mészégető kemencékben nemcsak a helyiek, vagy a környék lakói számára, hanem az „öregbbik” (I.) Rákóczi György fejedelem (1630–1648), valamint Bethlen János kancellár (1613–1678) szükségleteikre is égették a meszet szekérszámmra. 1672-ben vallotta az abasfálvi Benke Gergely, 70 esztendő s gyalog puskás, hogy: „Én gyermek koromban is hoztam meszet az Almasi meszkemenczeből, mely volt az Czikeyorotásában ...”. A fenti adatok tükrében elmondhatjuk, hogy a mészégetés, magának a mésznek az előállítására évszázadok óta az almási emberek „feladata” volt, amit általában a földművelés mellett kiegészítő jövedelemforrásként nagymértékben űztek, szinte napjainkig. Az 1950-es években az állami építkezéseken is használták a Homoródalmáson égetett meszet. Szászhomoródon átvevő központ működött, ahová nagy mennyiségű meszet szállítottak; onnan a mész már nem szekéren, mint régebb, hanem vasúton jutott tovább rendeltetési helyére. A bőségesen rendelkezésre álló meszkőanyagoknak is köszönhető, hogy mind Almáson, mind a két Homoród mentének számos településén a Szászország közelségét visszatükröző sajátos építkezési stílus alakult ki. Homoródalmási és lövétei előnévvel élő Orbán István írta le 1832-ben, hogy: „az Almásiak azért is nagyobbára égetett veres cserepes fedelű kőházakat szoktak, s szeretik lakásokra

építeni; nem pedig oláhos kunyhókat”. Ilyen kékre meszelt, meredek cseréptető épület áll a falu délnyugati részén, a Német utca sarkán (18. szám) a Bencz-féle örökségen is. Ez a ház arról híres, hogy benne másodlagosan beépített XVII. századi földmengerendák találhatók. A középen elhelyezett keresztmengerendáján, amely egy régebbi épület mestergerendája lehetett, a következő felirat olvasható: MICHAEL SZILA/GI ET UDVARHELI/ A : D : 1645. A régebbi épület, amelyet a XIX. században részlegesen (vagy teljesen) átépítettek, valószínűleg nem más, mint Almás régi paplaka, amelyről Jánosfalvi Sándor István is megemlékezik, feljegyezve róla ottjártakor (1858 előtt) azt, hogy „régie vakolatlan és idomtalan alakjában még ma is áll az also falu végén”. Mindezeket figyelembe véve úgy gondoljuk, hogy a ligatúrát (egybeírt betű) is tartalmazó, gondosan metszett felirat egy Szilágyi Udvarhely Mihály nevű egykori almási prédikátor emléket őrzi. Hasonnevű lelkész, Szilágyi Udvarhelyi Tamás prédikátor 1583-ban Derzsben szolgált, míg egy Udvarhelyi Mihály nevezetű, 1598-ban, Farcád lelképásztora (pastor ecclesiae) volt. A szóban forgó, s műemlékként is számon tartott épület jelenleg igen rossz műszaki állapotban van. Jó hír viszont, mint ahogy azt Rigó Mihály polgármestertől megtudtuk, hogy 2009-ben az almási önkormányzat megvásárolta és telekkönyveztetette az épületet, s felújításai érdekében pedig az idén egy pályázatot is elkészített. Elmondása szerint, nyertes pályázat esetén turisztikai információs iroda és tájház lenne ebből a jobb sorsra érdemes öreg házból.

Homoródalmásról érdemes átruccannia a falutól keletre, mintegy hat kilométer távolságra fekvő Vargyas-patak völgyébe. Itt a Vargyas nevezetű határban fekszenek „Almásnak legbecesebb szénatermő helyei”. Régebb, szénacsinálás idején az almási gazda egész háza népével, állataival hátra-

hurcolkodott több hétre ezekre az erdei szállásokra. Nemcsak Jánosfalvi Sándor István, hanem már Kőváry László történész is megemlékezik ezekről a néprajzi szakirodalomban is számon tartott szálláshelyekről: „ha szénacsinálás jó, szekérre kerekedik az egész család, mennek itt Vargyasra, hol házok, ólok készen várja, megnépesítik, megifjítják az erdőket népdalaikkal...”. Ez a sajátos életforma ma már szinte teljes egészében a múlté. Manapság az almásiak legfeljebb a Karácsonygátja nevű kaszálón minden évben megrendezésre kerülő barlangfesztivál alkalmával „ifjítják” meg népdalaikkal az erdeik, amint azt tették régebb, a romantikus történetíró szerint, a sajátos (kétlaki) életformát megélő őseik. Néhány évvel ezelőtt (2003-ban) az előbb említett kaszálón, a Vargyas szurdokvölgyének északi végében, mintegy kéthektárnyi területen, a Kanadából repatriált Gajzágó Áron vert tanyát, a szó szoros értelmében, egy gazdasági épületet, vagyis csúrt alakítva át lakóházzá. E tanyán minden nyáron „gyermek-visszavádító” táborokat szervez a tulajdonos, ahol a fő tevékenység a lovaglás. Ebben benne foglaltatik minden, ami a ló körül zajlik: etetés, itatás, fűrésztés, ganéhányás, takarítás – ezekben a munkákban a gyerekek mind részt vesznek. Ugyanakkor megismerkednek a Vargyas szurdokvölgy nevezetesebb barlangjaival, az embert próbáló sziklamászással, valamint a túrázások keretén belül a környék növényvilágával.

A tanya közvetlen szomszédságában lévő Vargyas-patak szurdokvölgye Székelyföld egyik legszebb és legváltozatosabb természetvédelmi területe. Itt ez idáig mintegy 130 barlangot tártak fel a kutatók. Közéjük tartozott a baróti Dénes István (1954–2005) barlangkutató és geológus is, akinek élete egybeforr a szurdokvölgyével. Szűkebb hazánkban nem volt olyan személy, aki nála jobban, részletesebben ismerte volna a Vargyas-szorost. Szerette és tisztelte ezt a „Tündérkertet” és min-

dent megtett annak érdekében, hogy az Isten által oly bőkezűen megajándékozott völgy ismert és elismert legyen. Emlékét ma a szurdokvölgy legismertebb barlangjának, az Orbán Balázs főbarlangnak a bejáratánál emléktábla őrzi, amelyet a barátai állítottak 2006-ban. A szóban forgó barlang Erdély legelőször felkutatott és feltérképezett barlangja. Nagykedei Fekete István, Udvarhelyszék földmérő mérnöke 1835 szeptemberében kezdte kutatni és térképezni a barlangot, s a következő évben Kolozsváron egy kis könyvecskében meg is jelentette vizsgálódásainak eredményeit (Allyrajza Az Almási – kölik nevű földalatti nagy Üregnek Erdély Nagy Fejedelemségben Nemes Udvarhely Széken a Homoród Almás nevű falu határán.). E barlang máig feltárt járatainak összhossza 1527 m. A történelmi időkben, “háborúság idején” számos alkalommal nyújtott menedéket a környék lakosságának. Erről nemcsak a Kölik és a Tatárlik bejáratánál védelmi célból épített kőfalak maradványai tanúskodnak, hanem írásos források is szólnak. Ezek közé tartozik az unitárius egyházközség levéltárában található, 1690. augusztus 10-én kelt levél is, amelyben vargyasi Daniel Istvánné az akkori háborús idők elől a Kölikba (“Csudáló kő nevű helyben”) kérezkedik, az egész faluval együtt “Almásfalvának az engedelméből”. Ugyanebben az évben került a barlang falára az eddig ismert legrégebb felirat vagy kézjegy is (“H. F. Kadacsi, 1690”), amely Kisgyörgy Zoltán és az előbb említett Dénes István 1972-1973-ban közösen végzett kutatásainak eredményeképp került “napvilágra”. Kadácsi uramon kívül különböző korokban még több jelentős személyiség is meglátogatta a barlangot. Többek közt Jókai Mór 1853-ban, Orbán Balázs 1867-ben, akik mindketten megtalálták ifjabb Wesselényi Miklós nevét is a barlang egyik termének a falán.

A Vargyas völgyéből hazafelé jövet kísérommel, Csáka Sándorral, a Polgármesteri Hivatal alkalmazottjával Boér Áron tanyájára, a nagybaconiból kisarjadzó egykori almási téglá- és cserépgyártás helyszínére is betértünk. Innen csodálatos a kilátás, északra a völgyön fel egészen a Központi Hargita kéklő csúcsáig ellátni. A község felé vezető úton a Vermek határrészen is megálltunk egy kissé körülnézni. Ott, ahol az utóbbi két-három évtizedben a homokbányaként használt martban több régi betömődött gabonataroló verem semmisült meg, anélkül, hogy a régészek használatuk korát megállapíthatták volna. A délnek álló márgás, löszös üledékű martban az ezer színben pompázó gyurgyalag madár fészkel seregestől.

Az Almás-patak folyását követő Barrák utcáján újra a községbe érve a katolikus templomot látogattam meg, amely a falu felső felében, a Boérok utca és a Főút határolta telken áll. Homoródalmáson a többségi unitáriusok mellett római katolikusok, görög katolikusok, kisebb számban baptisták, sőt izraeliták is éltek régi időktől fogva. A XVIII. században Almás, Karácsonyfalvával együtt, a katolikus Lövete leányegyháza volt, ahol 1773-ban 30 fő hívet írtak össze. Később Homoródkarácsonyfalva filiája lett, s manapság is innen szolgál be T. Veress Sándor Levente plébános. Az első népszámlálás alkalmával, 1850-ben 82 fő volt az almási katolikus felekezetűek száma. Mai templomukat 1910–1912 között építették fel. A mintegy százfős, nagy erőfeszítéseket tevő gyülekezetet a lövétei közbirtokosság is több alkalommal hathatósan támogatta faanyaggal, de a helybeli unitáriusok is hordták a követ a templomépítéshez. A Szentháromságot ábrázoló fő oltárképet Ürmösi Sándor festőművész készítette 1912-ben, akárcsak a mellékoltáron elhelyezett gyönyörű Szűz Mária képet. A templom tornyába a 76 éves Vaszi Károly gondnokkal együtt kapaszkodtunk fel, aki már harminc éve elmúlt,

hogy viseli ezt a tisztséget. A toronyban jelenleg két harang van használatban. A nagyharang feliratából kiderült, hogy a kolozsvári Andrásovszky János harangöntő műhelyében készült még 1888-ban a Lönhárd Ferenc püspöksége, Opra Lajos papsága és Szabó Ferenc gondnoksága idejében. A torony padozatának egyik sarkában használaton kívül lévő kisharang hever. Az 1840-ben öntött harangocska felirata arról tanúskodik, hogy a régi görög katolikus templom tornyából került ide s készíttetője egy Tikosi János nevezetű atyafi volt. A jelenleg mintegy kétszáz fős katolikus közösségnek, a hagyományos egyházi ünnepek mellett, a legfontosabb ünnepe a Szentháromság vasárnapi búcsú, amikor a szomszéd településekről is érkeznek keresztaljak, vagyis búcsúsok az ünnepélyes szentmisére.

Homoródamasról távoztomban kalapot emeltem a falu központjában, a Polgármesteri Hivatal és az Unitárius Egyházközség által 2006-ban állíttatott turulmadaras emlékműnek, majd Karácsonyfalva felé vettem az irányt. A falu végén benéztem Bencző Dénes nyugalmazott unitárius espereshez, régi jó ismerősömhöz, hogy tiszteletem tegyem. Ő Homoródamást a világ közepének tartja. Nem véletlenül, hiszen 1929-ben itt látta meg a napvilágot s lelkészként is itt szolgált a legtöbb évet. Nyugdíjasként sem pihen, ugyanis jelenleg a tucatnyi gyergyócsomafalvi unitárius hívó lelkipásztora. Megírta az almási egyházközség történetét. E kéziratot a papi lak levéltárában bárki fellelőzhatja. Nemrég (2007-ben) újabb könyve jelent meg, amely az elmúlt években megjelent kötetnek a folytatása. A Két világ határán című könyv élete munkájának egy töredékét, a dokumentumértékű szertartási beszédeit, imáit, a házassági megáldásait, keresztelési, úrvacsorai és temetési beszédeit tartalmazza.

*Karácsonygátja az almási
Vargyasban*

Az almási Vargyas

A Vargyas-szurdok

HOMORÓDKARÁCSONYFALVA

Amásról kijövet, a kíváncsiság felvitt az út fölémagasodó Csonkatemplom dombjára. Innen még egyszer visszanéztem a Nagymál, Várhegy, Szármány hegye és a Gálhegy tövében fekvő falura, majd elhaladva a Béres tető alatt, a Kis-Homoródba siető Pisztrángos-patak hídjához értem. Innen az út a Homoród vizének bal oldalán halad tovább az Oldalút nevezetű határrészen, s egy kis emelkedő után meglátszanak Homoródkarácsonyfalva első házai, a belterülete magasabb pontjain fekvő templomaival együtt. E falu a két Homoród mentének egyik legrégebb települése, s környéke már az őskor óta lakott. A Belmező határrészen, amely Hargita megye műemlékeinek hivatalos jegyzékében régészeti rezervátumként szerepel, bronzkori (cserepek, orsógombok, aransodrozat stb.) és római kori leletek (fogadalmi oltártöredékek, érmék stb.) kerültek elő. E lelőhelytől keletre a Mogyorós- és a

Szilas-patak közti kis nyergen a homoródszentpáli római castrumhoz tartozott őrtorony sáncai láthatók, amelyet a helyiek Hagymás vára néven ismernek.

A falu legelső írásos említése az 1333–1337. évi pápai tizedjegyzékben történik (1333: villa Karachni, 1334: villa Karasun). Nyelvészeink szerint neve a Karácsony személynév és a birtoklásra utaló -falva összetételéből keletkezett. A XV. századi forrásaink e településről származó jogtudó személyt említenek, és pedig Karácsonyfalvi István fiát, Gergelyt, aki mint Udvarhelyszék esküdtje 1453-ban, majd 1462-ben a Székelypálfalva és Firtosvára falvak közötti határperben ügyvédkedik. Valószínűleg ennek a családnak a leszármazottja Karácsonyfalvi György deák is, aki a XVI. század második felében a szentpáli Kornis Farkas „uram képében” volt Udvarhelyszék vicekirálybírója. Ebben az időben, vagyis 1567-ben, a Szászsebes várának építésére kivetett 25 dénáros adó összeírás-

sakor Karácsonyfalván 30 adóköteles jobbágyporta volt. Ebből, az 1576. évi összeírás szerint, a legtöbbet Báthori István fejedelem bírta. Voltak itt még egynéhány jobbágyportái az előbb említett Kornis Farkasnak, valamint Bernáld Márton uramnak is. A falu népességének társadalmi szerkezetére először az az összeírás világít rá, amely 1602. augusztus 11-én keletkezett, s a Giorgio Basta által császári hűségeket udvarhely- és keresztúrszéki nemesek, lófők és szabad székelyek névsorát tartalmazza. Eszerint a falut a XVII. század elején három lófő, két darabont, húsz szabad székely és tíz jobbágy család lakta. Az első népszámláláskor (1850-ben) 838 fő volt a falu lakossága, s alig száz esztendő múlva, 1941-ben elérte az 1029 főt. Sajnos 1945 után a népesség száma folyamatosan apad. 1966-ban 781 főt, 1977-ben 671 főt, 1992-ben 527 főt, míg 2002-ben 513 főt írtak itt össze. Az utóbbi összeíráskor 507-en vallották magukat magyarnak. A hivatalos statisztika szerint három cigány él a faluban, ezek száma valójában azonban közel száz főre tehető. Felekezetiileg a falu népessége 2002-ben a következőképp oszlott meg: 223 fő római katolikus, és 277 fő unitárius. Régebb jelentős görög katolikus közösség is élt itt, akik imaházukat 1878-ban építették fel. Ez romosan ugyan, de még ma is áll a Ráduly Mihály telke mögötti kertben.

A manapság is mintegy 500 lelket számláló falu, amely közigazgatásilag Oklándhoz tartozik, belterülete Felszeg, Tótország, Cintorom, Hosszúmező, Imola, Tutó nevű részekre tagolódik. A belterületen átfolyó Kis-Homoród legjelentősebb bal oldali mellékveze a közel 6 km hosszú Magyarós-patak, amelynek különböző szakaszait Belmező vagy Rác patakának nevezik. A falu lakói jelenleg többnyire mezőgazdasággal, állattenyésztéssel foglalkoznak. Régebb a határán számos mészégető kemence működött, s sokan mészégetéssel és mész-

szel való kereskedéssel keresték meg mindennapi kenyerük. Ma ezt az egykor jövedelmező mesterséget senki nem gyakorolja.

A faluba érkezésemkor először az unitárius lelkészi családhoz, Benedek Mihályhoz és Enikőhöz kopogtam be. Benedek Mihály lelkész Homoródújfaluban született 1961-ben. Tanulmányait szülőfalujában, Oklándon, valamint Székelyudvarhelyen végezte és Kolozsváron fejezte be 1990-ben. Ebben az évben vett fel feleségül a székelyudvarhelyi Balázs Enikőt, s a szolgálatot Bözödön (Maros megye) már együtt kezdték meg. Gyermekeik is, Mihály és Ágnes, ott születtek. 2000-ben kerültek Karácsonyfalvára. Azóta nagyon sokat tettek azért itt, hogy a hagyományok feledésbe ne vesszenek, s a helyi értékek ismertté váljanak a nagyvilágban. De részt vettek és támogattak minden olyan programot is, amelyeknek elsődleges célja, többek közt, a falu- és közösségfejlesztés volt. Ennek érdekében 2004-ben létrehozták a Dungó Kulturális Egyesületet (DUKE). Az egyesület, a faluban működő Közbirtokossággal együtt (elnöke Orbán Csaba mérnök) nemrég az Udvarhelyszék közművelődési életében kifejtett kimagasló tevékenységéért, értékteremtésért az Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Hargita Megye Tanácsa és a Hagyományőrző Forrásközpont kitüntetésben részesítette (Udvarhelyszék kultúrájáért díj). Jelenleg a lelkész házaspárt leginkább a falugondnoki szolgáltatás beindítása foglalkoztatja, ugyanis csökkenteni szeretnék a falu szolgáltatás- és intézményhiányból eredő hátrányait. Ennek érdekében már egy gépjárművet is beszerettek, s falustársuk, Mihálykó Levente is túl van már a falugondnoki képzésen.

A paplak szomszédságában magasodó Sion hegyén lévő, falfestményeiről az utóbbi időben méltán elhíresült unitárius templom meglátogatására az egyházközség gondnoka, Szentpáli Géza szegő-

A római katolikus templom

Az unitárius templom

Öreg porta

A Szent László-legendája az unitárius templom falán (részlet)

dött mellém. A XIII. század második felében épült műemlékteplom helyreállítása, akárcsak a XVIII. század második felében épült katolikus templomé, amelynek berendezési tárgyai között értékes műemlékek vannak, 2005-ben kezdődött a budapesti székhelyű Homoródkarácsonyfalváért Alapítvány közreműködésével, utóbbit Barabás Lenke Judit és Barabás Géza alapították. Az alapítvány nemcsak a falu műemlékeinek a helyreállításán fáradozik, hanem támogatást nyújt a falu fejlesztéséhez, s igyekszik azt bekapcsolni az idegenforgalomba is.

Homoródkarácsonyfalva unitárius templomát a délkeleten nyíló, portikuszal védett bejáraton közelítettük meg. Közben áthaladtunk a kőkerítésen kívül lévő gyümölcsöskerten, amely régen az unitárius eklézsiának a temetője volt. Ez derül ki egy 1820. december 11-én felvett tanúvallatási jegyzőkönyvből, többek közt a 79 esztendőös oklándi Kovács Mihály szabad székely vallomásából: „Én tudom bizonyosan, hogy azon a Jozságokon mellyek itten a Templom körül vagynak [...] az Ecclezsia birtoka alatt volt, és Temető Hellynek használtott, és mind az Unitaria Nemes Ecclezsia Tagjai temetkeztek oda, értem azon helyen sir dombokot és kópia fákat (...)” A cinterembe lépve mi is meg-

tekinthettünk néhány régi, koporsó alakú, fekvő sírkövet (tumba), amelyeket itt a két Homoród mente unitárius temetőiben szinte mindenhol láthatni. A moha lepte, ódon sírkövek többségén a feliratokat már alig lehet kisillabizálni. Az egyiken azonban KUSZTORA SUSANIA neve még ma is jól olvasható. A cinterem déli fala tövében egy új kopjafa áll. Ezt felirata szerint „AZ 1100 ÉV EMLÉKÉRE” állíttatták, még 1996-ban, Lakatos Gyula papságában. Ennek szomszédságában egy régi sírkövön a következő felirat olvasható: „FOGHÚZÓ BARABAS MÓZES E SIRBA TÉTET, BÉLA TRÉZSI ANNAK, AKI VÓT A FELESÉGE, 72 ÉVEKET E VILÁGBAN ÉLE, JÉZUSÁHOZ LELKE FELVITETE”. A szóban forgó Barabás Mózes az unitárius egyházközség egyik jótévője volt (többek közt 50 forintot adott orgonajavításra, s a templom körül sok közmunkát végzett), ezért került porhüvelyé erre a megtisztelő helyre.

A védőfallal körülvett, keletelt templom hajója és félköríves szentélye a művészettörténeti szakirodalom szerint a XIII. század második felében épült. Az első építési periódusból származik a hajónak a toronytérből nyíló nyugati bejárata is. Ezt az Árpád-kori kettős tagolású templomot jelentősen nem bővítették a középkorban. Ennek ellenére „a késő gótika nagy építő lendülete” nyomot hagyott rajta, ugyanis a XV. század végén a karácsonyfalviak a templomuk nyugati homlokzatára tornyot rakattak. A torony Agnus Dei domborművel díszített kapujának szemöldökkövében az 1496-os évszám van vésve. Ugyanakkor a hajót támpillérekkel erősítették meg s gótikus boltozattal fedték le. Az építkezések során a torony második szintjén lévő északi lőrésablak bélétebe egy rovásírásos követ falaztak be. Ez a hengertagos faragvány valószínűleg a XIII. század végi építésből való. A két sorba rávéssett rovásírásos szöveg valószínűleg a XIV-XV. században került rá. Ennek he-

lyes olvasata azonban a mai napig nem tisztázott. A gótikus építkezések végén a toronyban két harangot helyeztek. Közülük a nagyharang az 1517-es (korábbi helytelen olvasata 1117) évszámmal volt datálva. A kisebbet 1545-ben öntették s felirata „JESUS NAZARENUS REX JUDEORUM” volt. Az egyházközség középkori harangjai helyett, amelyek annak idején még a falu katolikus népességét hívták szentmisére, 1827-ben már másik két harang szolgált a toronyban. Folyó év szeptember első napján tartott vizitáció alkalmával felvett jegyzőkönyv szerint a kisebbiket 1791-ben, míg a nagyobbikat 1819-ben öntette a „H. Karacsonfalvi Unitaria Ekklésia”. Az utóbbi harangot az első világháború alatt elrekvirálták (1916. október 20. táján). Helyette 1924-ben öntetett az egyházközség egy új, 363 kg súlyú harangot, amelynek felirata: A HOMORÓDKARÁCSONYFALVI UNITÁRIUS HIVEK ADOMÁNYÁBÓL ÖNTÖTTE HÖNIG FRIGYES ARADON 1924.

Körbejárva a templomot, a déli oldalon, a szentélyfalnak támaszkodó támpilléren az 1646-os és 1649-es évszámok s olvashatatlan felirat sejlik elő a mészréteg alól, míg az északi oldalon, a hajó nyugati sarkánál emelt támfal vízvetője alatt egy másodlagosan beépített sajtós, félkörívekből formált díszű faragott kő látható. A szakemberek szerint az évszámok egy nagyobb méretű renoválásra utalhatnak. Valószínűleg tartják, hogy ekkor épült a templom körüli a védőfal is. A nyugati és déli előcsarnokait valószínűleg 1790-ben építették. Ennek az újabb renoválásnak az emlékét őrzi a szentélyt a hajótól elválasztó diadalíven, egy kör alakú stukkókeretben a „DICSŐSÉG ISTENNEK. NÉKÜNK EGY ISTENÜNK VAGYON AMAZ ATYA KITŐL MINDENEK ÉS ÚRUNK EGY A JÉZUS KRISZTUS KI ÁLTAL MINDENEK : DE EZEN TUDOMÁNY NINCSEN MINDENEKBEN : / KOR VIII Vs. 6.” bibliai idézet, va-

Rovásírás kő az unitárius templom tornyában

lamint a felújításra utaló „RENOVATUM ANNO 1790.”. Az egyházközség 1804–1806 között megmagasította a tornyot, s 1855-ben az északi falba egy nagyméretű új ablakot vágatott. A karzatfeljárót, amely a déli hajófalhoz tapad, az 1930-as években alakították ki. A toronyra 1969-ben, amikor újabb tetőjavítást végeztek, bádofedés került s ezzel a templom elnyerte mai arculatát.

A templomban lépve az embert valósággal lenyűgözi a 96 táblás, festett kazettás mennyezetének a látványa. 1752-ben készült (az értékes emléket nemrég a szovátai Mihály Ferenc restaurálta), s egyik tábláján a protestáns ikonográfia leggyakoribb szimbóluma, a saját testét csipkedő pelikánmadár látható. A templom többi faberendezése közül a központi karzat, ahol az 1853-ban épített orgona áll (mátisfalvi Szócs Sámuel készítette, s 1904-ben a brassói Csioflek testvérek, 1946-ban pedig Magyarai Árpád baróti orgonakészítő javították fel és bővítették ki), még 1789 előtt készült, s déli irányú megtoldására 1853-1855-ben került sor. A szószékkorona és az úrasztala egyidőben, azaz 1798-ban készült el. Az előbbi Lihn Mihály munkája, míg az utóbbit, felirata szerint „M. K. DEMÉN JÓZSEF ÚR ÉS VERES ANNA ASZONY” készítették. Az 1867-ben készült to-

rony alatti nyugati bejárat festett ajtajának felirata, kissé megkopottan ugyan, de még ma is hirdeti, hogy az „Bella Rebeka Sziböli ajándéka.”

A templom külső falait díszítő középkori falképeit Orbán Balázs említi először. Belső kifestésére utaló első nyomokat 1964-ben, a villamos áram bevezetésekor, valamint az 1973. évi templomjavítás idején Lakatos Gyula helybéli lelkész figyelte meg. Róluk e sorok írójának először az 1980-as években beszélt, amikor az diákként a papi házat több alkalommal felkereste. Az első célirányos falkutató szondát azonban csak 1998-ban nyitották a szakemberek, az Erdélyi falképek és festett faberendezések c. felmérő program keretén belül. 2005-ben aztán kiderült, hogy a szentély teljes felülete is festett és a hajó északi falán több különböző kéztől és korból származó képszalag található. A falképek feltárása 2006 áprilisában kezdődött el a kutató, valamint a konzerváló munka még manapság is folyik. Az eddigi feltárást és konzerválást Lángi József, Székesfehérváron élő restaurátor végezte a Homoródkarácsonyfalváért Alapítvány anyagi támogatásával.

Homoródkarácsonyfalva középkori templomának „kifestése”, a szakemberek szerint, a XIV. század első felében (Jézus születésének jelene), a XIV. század második felében (Szent László-legendája, amely 11,6 m hosszúságban és 2 m szélességben, az 1068. évi kerlési csatát ábrázolja) történt. Az utolsó kifestésre (Háromkirályok hódolata; a Szent Ilona császárnőt ábrázoló freskó) – Lángi József restaurátor szerint – az 1496-ban történt toronyépítés idején kerülhetett sor. A templom falképein, amint az más székelyföldi, „hitet váltott” templomok falképei esetében is megfigyelhető, utólagosan bekarcolt feliratokkal is találkozunk. A minusculával vagy maiusculával írt feliratok nagy része itt az északi falon, a jelenlegi padlószinttől

131 cm-re lévő, Háromkirályok hódolatát ábrázoló falkép alsó részén található.

A Szent László-legendája kezdő jelenetein is van néhány bekarcolás. A nehezen olvasható bekarcolások közül kiemelkedik az a felirat, amely a Háromkirályok hódolata jelenetben látható. Olvasata: „HIC FVIT / BASILIVS MAXAY fel AITAJ / A. D. 1599.”, azaz „Itt voltam / Felajtai Maxay Balázs /1599-ben.” A felirat szerzőjének kilétéről, aki – mint írja – a sepsiszéki Felajtáról (a későbbi Középpajtáról) származott, egyelőre semmi közelebbit nem tudunk. Hasonló családnevet viselt a szomszéd falu, Homoródalmás prédikátora, Maxai Tamás, akit egy 1620. dec. 6-án kelt birtokátruházási levél említ. Felírta nevét a falképre „Stephanus Baczo” is, akinek személye alighanem a korabeli peres iratokban gyakran szereplő homoródalmási jogtudó Baczó István deákkal azonos. Az évszámmal jelölt karcolt feliratok közül 1625–1630 körül keletkeztek a legutolsók. Ebből arra következtettek a szakemberek, hogy a XVII. század első harmadában még szabadon voltak a falképek. Lemeszelésük – Lángi József szerint – „az 1640-es évekre tehető nagyobb léptékű felújítás” alkalmával történhetett meg.

A 2006. évi restaurálási munkálatok során a falképeken nemcsak a fent említett feliratok, hanem egy újabb rovásfelirat is előbukkant. Ezt a helyszínen Ráduly János is tanulmányozta. A felirat, amely a karzaton keresztül közelíthető meg, a Szent László-legendája csatát ábrázoló jelenetében, a zárt rendben támadó magyar lovagok, és az őket megfeszített íjjaikkal szembe támadó kun harcosok között lévő felületbe van bekarcolva. Az öt betűből álló rovásírás megfejtése (jobbról balra olvasva) Ráduly szerint „TATAR”, azaz mai olvasatban TARTÁR. A rovás emléket a tőle 22 cm-re jobbra látható, lándzsával átdöfött, lehanyatló kun harcos „kafánjába” karcolt 1625-ös évszám keltezi. Látogató-

Az Erzsébet királyné emlékmű

saim alkalmával a falképeket magam is megszemléltem, s a Háromkirályok hódolata című kép felületén, a Szűz Mária ölében ülő gyermek Jézusnak ajándékát átnyújtó király vörös köpenyén, a „Fidem...” kezdetű latin szövegben és alább, más kézzel írva, „rovásjelekre” emlékeztető betűket figyeltem meg. Hasonló jelek láthatók az 1496-ban emelt torony kapuzatának lábázatában, annak jobb oldalán (ahol fedett folyosó vezet a toronyalj bejáratáig), a vakolatba bekarcolva. A lemálló meszelés alól előbukkanó „Dejak” felirat mellett a székelv rovásírás k, f, m, s, n (?), betűi ismerhetők fel.

Egy másik, említésre méltó emlékműve a homoródkarácsonyfalvi unitárius eklézsiának „az a mesterien faragott kőoszlop”, amelyet 1904-

ben állítottak a meggyilkolt Erzsébet királynő emlékére, a templom déli előterében fekvő kertben. Az emlékművet Hargita Nándor, az egykori székelvudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola tanára tervezte. Ennek egyik oldalán az 1898-as évszám, a másikon „ERZSÉBET NAGY KIRÁLY-ASSZONYUNK ÁLDOTT EMLÉKE MINDADDIG ÉL MÍG EGY MAGYAR SZIV DOBOG.”; alatta „1904. karácsonfalvi unit. egyházközség.”, míg a harmadik oldalán „EZ EMLÉK NÉHAI NAGY SÁNDOR HELYB. LELKÉSZ ÉS NEJE GÁLFFY BORBÁLA HÁLÁS FIAI-NAK GYULÁNAK ÉS LAJOSNAK ADOMÁNYÁBÓL ÁLLITTATOTT” felirat olvasható.

Az unitárius templom nevezetességeinek megtekintése után, a falu felső felében magasodó Kápolnahegy tetején épült római katolikus templomot látogattam meg. Útközben megszemléltem Béla Albert faragó saját kertjében felállított, s a Dózsa György szellemét megidézõ, fából faragott emlékoszlopát, az oklándi Polgármesteri Hivatal és a karácsonyfalvi közbirtokosság támogatásával megújuló egykori községházát, valamint a szövetségi üzletház épülete előtt, a 2006. évi falutalálkozó alkalmával az „ELŐDÖK ÉRDEME IRÁNTI KEGYELETTEL” állított kopjafát.

Mielőtt a Kápolnahegyre felkapaszkodtam volna, először Veress Sándor Levente plébánost látogattam meg a Felszeg utcában álló parókián. A plébános úr 1974-ben született. Iskoláit a háromszéki Uzonban, valamint Sepsiszentgyörgyön végezte. Teológiai tanulmányait Gyulafehérváron. 2000. június 25-én szentelték pappá. Szolgált Segesváron és Gyergyószentmiklóson. Két évig Rómában tartózkodott továbbtanulás céljából. 2007 nyarától végzi a mintegy 150–160 főnyi karácsonyfalvi római katolikus hívõ lelki gondozását, de nemcsak, ugyanis a plébániához Homoródmás,

Homoródszentpál, Székelyzsombor fliák és azok szórványai (Homoródszentmárton, Oklánd stb.) is hozzátartoznak. A plébánia katolikus híveinek száma így összesen mintegy 480 főre tehető.

A katolikusok a két Homoród mentén a reformáció éveiben, feltételezhetően a XVI. század második felében kerültek kisebbségbe. Forrásainkból azonban az világlik ki, hogy Karácsonyfalván, annak ellenére, hogy a templomot a többségében unitárius hitre tért lakosság birtokba vette, még ekkor is maradt egy kis „pápás” közösség, akik hitüket a mai plébániatemplom helyén egykor álló kápolnában vallhatták meg. A kápolna meglétét, amely a mai plébániatemplom helyén állott, egyértelműen bizonyítják a korabeli oklevelekben előforduló helynevek. Egy 1660. április 10-én kelt kontraktusban „az Kápolna mezeje” helynév fordul elő, egy másik, 1704. március 24-én kelt kontraktusban „Kápolna dombja” nevű helyről tesznek említést. Ezt a „Boldog Asszony látogatásának emlékezetire régen épített kápolnát” az 1730-as években újjászerveződő „H. Karacsonfalvi Romano Catholica Neo Ecclesia” az elromladozott kőfalából felépítette, s a „Kápolna Hegyét”, amely „igaz jussa lett volna”, magához foglalta. Ezekről a dolgokról egy másik, 1739. december 27-én kelt s a karácsonyfalvi római katolikus egyházközséget irányító Halmágyi Sámuel licenciátus, valamint szombatfalvi Barabás Mihály, Udvarhelyszék esküdtje kézjegyével szignált kontraktusban olvashatunk. E kápolna régi fa berendezéséhez tartozhattak azok a XVII. századi oltártöredékek, többek között az 1646-os évszámmal keltezett mellékoltár egyes részei is, amelyek a mai templomban, illetve a parókián maradtak fenn, s felújításukat Mihály Ferenc szovátai restaurátor nagy szakértelemmel jelenleg is végzi. Ugyancsak a kápolnából kerülhetett a mai templomba a kőből faragott, kehely ala-

kú keresztelőmedence, és annak a falában az utólagosan beépített szenteltvíztartó is.

A mai, Sarlós Boldogasszony tiszteletére felszentelt templom építésére 1768 körül a faluban kibontakozó hitbéli nézetek okozta villongások után került sor. Szentélyét és hajóját gazdag rokokó stukkó díszíti. A hajó középső sugaras motívumán tükörírásban az 1785-ös évszám látható. Tornyában az 1831-ben tartott püspöki vizitáció három harangot talált. Egy 1782-ben Boldogasszony látogatásának tiszteletére öntetett hárommázsás nagyharangot, egy 1819-ben a Szentháromság tiszteletére öntetett kétmázsásnál nagyobb közepes harangot, valamint a még 1735-ben Szent Antal tiszteletére öntetett kicsi harangot. A harangok közül kettőt (a nagyharangot és egy kis csengettyűt) az első világháború alatt odaadtak ágyú öntésre, a haza céljára. A nagyharang helyett 1928-ban kerül új harang a bádofedelű toronyba. Erről az 1928. augusztus 4-én tartott rendes egyházközségi gyűlés alkalmával felvett jegyzőkönyvben a következőket jegyezték fel: „Nagyon szép tiszta hangja van. Az unitáriusok irigykedve emlegetik, hogy az övéknél szebb és jobb, habár az övék nagyobb egy másával”.

Homoródkarácsonyfalvának műemlék templomain kívül még van két említésre méltó nevezetessége. Ezek egyike az a dió- és szelídgesztenyefából álló, a falutól északnyugatra, a Kis-Homoród jobb oldalán mintegy két hektáron húzódó erdősáv, melyet 1905-ben központi utasításra telepítettek a Koldustetőnek nevezett hegy oldalán zöldellő erdeifenyő ültetvény aljába. Itt minden esztendőben gesztenyefesztívtá tartanak a helybeliek (az elsőt 2004. október 2-án rendezte a Dungó Kulturális Egyesület). 2006-ban nevet is adtak a gesztenyésnek, amely a karácsonyfalvi iskola egykori igazgató-tanítójának, Kelemen Lajosnak a nevét kapta. Ő, diákjaival együtt, egyik lelkes „ki-

vitelezője”, később pedig gondozója volt a szelíd-gesztenye ültetvénynek. Emlékét Vargyason késült kopjafa őrzi a Székelyföldön egyedülálló gesztenyeligetben, ahova egy szépen faragott gyalogkapun át (backamadarasi Barabási Örs fafaragóművész munkája) léphetünk be. Ennek felirata a következő, Mikes Kelemtől vett idézet: „Vagyunk, akik voltunk, s leszünk, akik vagyunk”. A szelíd-gesztenyés a helyi közbirtokosság tulajdona. Támogatásával az elmúlt évek során pihenőhelyet is kialakítottak itt, amelyet 2008 óta fiatal udvarhelyi, marosvásárhelyi művészek és művészjelöltek szobrai díszítenek.

A falu másik nevezetessége a nemrég kalákában felújított Dungó fürdő. A település alsó végén, napkelet felé, a Csősz- és Sós-patakok között emelkedő Dungó-domb (itt tengeri csiga kövületek gyűjthetők) mögötti mocsaras-ingoványos területen feltörő szénsavas ásványvizek gyógyhatása a környék lakosai körében már régóta ismert. Jánosfalvi Sándor István, aki Karácsonyfalván mint unitárius lelkész 1841 és 1850 között szolgált, többek közt azt jegyezte fel az „összesüllyedezett, ingoványos és mély sötétes vizű”, „kénkövet izzadó gyeptőzgeből” felrotyogó vízről, hogy az „a legtisztább és hosszas szárazság utáni időben is előre mindig megzavarodik, mikor eső akar lenni, s ebben a tekintetben csalhatatlan kalendáriumuk azoknak, kik ügyelnek rá”. Orbán Balázs is megemlíti „a Rika közé benyomuló völgyecske ingoványai közt a gyeptőzgeből kibugyogó fekete színezetű gyógyforrást”. Először valamikor a 20. század elején, Ürmösi Sándor festőművész kezdeményezésére létesült egy szerény fürdő itt, a Sós-patak bal partján, egy teljesen mocsaras környezetben. A deszkamedencés, néhány öltözőkabinnal rendelkező fürdő vizét 1921-ben vegyelemeztek. Vass Albert, Oklánd akkori gyógyszerésze küldte el a „vizet” dr. Ruzitska Béla egyetemi tanárnak, és megállapítást nyert, hogy az „gyen-

gén sós, lúgos ízű, szénsavtól gyengén savanykás víz”. 1932-ben Bányai János ír bővebben Karácsonyfalva iszapos forrásairól, „primitív” fürdőjéről, amely még az 1950-es, 60-as években is mint kádas melegfürdő működött, mígnem egy földcsuszamlás teljesen használhatatlanná tette.

A fürdő újjáélesztésére 2006–2007-ben került sor, a magyarországi Ars Topia Alapítvány dolgozó közű tájépítész fiataljainak (többek közt Csaba Kinga, Török Ádám, Gyurkó Ádám, Dékány Dia) kezdeményezésére, a tizedik székelyföldi fürdőépítő kalákamunka keretében, az egykori fürdőtől északra, a Dungó-hegy tetejéhez közel, ahol a régi fürdőt tápláló iszapforrás is felbuzog. Az építkezések folyamán egy új, deszkabélésű hideg vizet fürdőmedence (vize mozgásszervi bántalmakra igen jótékony hatású), ivókút (a sós forrásvíz máj- és epebántalmakra ivókúraként kiváló), öltözőkabinok, filagória, illemhely, iszapfürdő, továbbá kerítés és fűzágakból kialakított kapu készült. A munkálatokat elsősorban a helyi közbirtokosság és kistérségfejlesztési programján keresztül Harghita megye tanácsa, továbbá az Aratás Reménysége Homoródért Alapítvány és számos magánvállalkozó támogatta. A kalákázók és támogatók névsora 230 főre rúgott. Az újjáépült kis fürdőtelep, melynek kapujában az ISTEN HOZOTT A DUNGÓ FEREDŐRE felirat fogad, mind a helybélieknek, mind az átutazóknak kellemes felüdülést biztosít manapság is.

JOL VAGYON JO ES
HIV SZOLGAM KEVE SEV
VOL TAL HIV TOBRE BIZ
LAKETZUTAN MENYBE A TE
URADNAK ORONEBE MDCXXV
HOMOROD OKLANDI
ASZTALOS ELLEKES
ANDRAS KE SZITETTE
ISTENE S JO INDULATYABOL
ANNO 1771
EXPIRANTE FEBRUAR

A JO INDULATU EMBER
AMT MIVEL AZT MIND
VEGEZ VISZI SZIVEL
IGEN HIVEL
AE TAS NULLA PRIOR
TIBI GRATIS TALAMISI T
VIXE TPOS TERIOR TAN
TARE FERRE POT EST
CURATORE AN
DREA BENEDEK

Az oklándi unitárius templom kazettás mennyezete (részlet)

OKLÁND

A Csósz-bükk lábánál fekvő fürdőről visszakeresztkedtem a felújítás alatt álló 132-es megyei útba (ott, ahol annak bal oldalán egy nemrég épült magánpanzió áll), tovább gyalogva délnek csakhamar Oklándra érkeztem. Oklánd régen a történeti Udvarhelyszék egyik jelentős települése volt. Központi fekvésének köszönhetően, és mivel fontos útvonalak kereszteződésében fekszik, 1876-ban Udvarhely vármegye oklándi járásának székhelyévé is megtették. A Fal-bükk, Rika-bükk, Heveder hegyese, Lapias, Kustal-oldal, Bene-hegy, valamint Hosszúcsere nevezetű magasabb dombvonulatok festői környezetében fekvő falu Székelyudvarhelytől 27 kilométerre, Erdővidék központjától, Baróttól 20 kilométerre, Kőhalomtól 25 km-re, Szentegyházától 24 kilométerre található. Tengerszint feletti magassága 513

m. A környező hegyeket, főleg a településtől keletre, még ma is többnyire bükk- és tölgyerdők borítják (a nyelvészek szerint Oklánd neve is tölgyerdő borította vidéket jelöl). Ezek az erdők, melyeknek makkjával annak idején nagy disznókonkákat hizlaltak, Benkő József nagyajtai tudós pap feljegyzései szerint régen igen híresek voltak (főleg a Hagymás és a Rika) a bennük tanyázó tolvajokról. Ugyancsak Benkő feljegyzéseiből tudjuk, hogy a Rika erdőnél (Oklánd és Felsőrákos között) az 1600-as években vámhivatal működött. Az erdélyi országgyűlés 1668-ban rendelkezett is „a rikai útnak megcsináltatásáról”. Ám mivel e rendelkezésnek „kevés efectumát” tapasztalták, úgy döntöttek, hogy ha az út „a közelebbi húsvét napjára meg nem csináltatik illendőképpen”, a vámjogot megszüntetik. Ez meg is történt, ugyanis a rikai vámról a későbbiekben nincs említés.

Oklánd környékének dombjairól, hegyeiről legendák, mondák mesélnek. A Kustályon álló várat a nép szerint óriások építették, nyomukat mutatja a vár közelében lévő nagy, kopár terület, ahol semmiféle növény nem tenyészik, s ahol télen sohasem áll meg a hó. Ez volt az óriások tüzelőhelye, azért nevezik Pirítónak. A Bene hegyének gyomrában lévő kincsesláda fekhelyét minden évben Szent György napja táján fellángoló kék fényű tűz jelzi, míg a Hagymás rétjei egy, a rablók által meggyilkolt lány kötényéből szétgurult hagymákból hajtott virágoktól pompáznak. A Rikában Attila hun király legkedvesebb felesége, Réka királyné lakott, a Hegyes dombon álló várban, s nagy vadászatozat tartott az erdőben. A legenda szerint itt is halt meg, és itt is temették el. A szépírói toll hegyén kekre formált történet szerint Réka királyné amikor nagybeteg lett, magához hívatta urát és fiait, akik közül Aladár volt a legidősebb és Csaba a legfiatalabb, és meghagyta nekik, hogy ha meghal, hét napig ne temessék el. A hetedik napon sorban jöjjenek hozzá fiai, és csókolják meg a szemét. Akinék csókjára fölnyílnak szemei, az legyen a hunok királya. Réka királyné nemsokára meghalt, és fiai mindent úgy tettek, ahogy édesanyjuk meghagyta nekik. Hét nap múlva sorban megcsókolták mind a két szemét. Aladár kezdte, legvégül jött Csaba, akinék csókjától Réka királyné szemei felnyílnak, meg is szólalt, és egy nyilat ajándékozott legkisebb fiának. Aztán ismét lehunyta szemét, és nem nyitotta fel többé. A király fiai tanakodtak, hova temessék. Abban egyeztek meg, hogy a vártér élén álló hatalmas sziklát lehengerítik, és ahol az aljban megáll, ott lesz a királyné sírja. A szikla legurult, és a patak vizében állt meg. Ott ásták meg a sírt, s a nagy követ ráhengerítették, hogy emberi kéz meg ne háborítsa Réka nyugalma. Egyesek szerint a kő most is ott van a Rika-patak partján, s oldalán régi betű-

rovások nyomai láthatók, melyeket ma már senki nem tud elolvasni...

Oklánd környéke már az őskorban népes volt. A települést rézkori kőfejsze lelőhelyeként tartja számon a régészeti szakirodalom. Ugyanakkor a két Homoród közt emelkedő Kövesbércen lévő bronzkori halmosírok közül 19 az oklándi határba esik (legutóbb a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum régészei, Sztáncsuj Sándor József és Méder Lóránt Laszlo ástak itt 2008 októberében). Az 1950-es évek második felében, gázvezeték lefektetésekor, az Olá-patak völgyében bronzkori kunyhók maradványait bolygatták meg a munkálatok során. Az innen felszínre került szórványleletek a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeumba kerültek. Az Ördögárok, Pogányárok vagy Kakasborozda néven elhíresült s a Hargitától a Persányi-hegység felé húzódó töltésvonalat egy szakasza, amelynek keletkezését, eredeti funkcióját még manapság is sok bizonytalanság veszi körül, Oklánd határán is áthúzódik. A Kis-Homoród és a Vargyas vízválasztóján, a Gyepü bükke nevű magaslaton épült Kustály vára története is alig ismert. Egyes vélemények szerint a középkori magyar királyság védelmi határvár-láncának egyik „láncszeme” lehetett a XI-XII. században.

A falu kialakulása, története szorosan összefügg a Homoróddal és Udvarhelyszék székelységének történetével. Az egykor fontos útkereszteződésben fekvő település belterületét két részre osztja a Főút, amelyből kisebb utcák (Felszeg utca, Szolga utca, Szoros, Boznya utca, Templom utca, Kányás utca) ágaznak le, összekötve a település ártérre épült különböző részeit, amely még néhány százada annyira vizenyős volt a Felszegben, hogy ún. „lészákon” (lefektetett, vesszőből font szekéroldal) jártak egymáshoz az emberek. A település közvetlen szomszédságában a Kismező, Pados, Gyótoma, Hosszúhegy, Ülő völgye, Alsóhatár, Rét, Pad ava-

sa, Vágás, Kaszpal, Nagymező és Kismező határrészek fekszenek. A falutól északra, a Pados határrészen a Kis-Homoród vizét egy mesterséges gát két ágra osztja, így annak vize a belterületen is átfolyik (Malomárok). 1820-ban két malom őrölt a faluban: „egyik Kováts Jánosé, az másik a privátusoké” volt.

A település az oklevelekben a XVI. század közepétől fordul elő. Egy 1546. június 30-án kelt oklevél oklándi Domokos Kelemen („agilis Colomani Domokos de Akland nunctii sedis Wdwarhely”) említi, mint Udvarhelyszék törvényszékének követét. A település neve előfordul Izabella királyné 1550. aug. 17-kén kelt parancslevelében is, amelyben a királyné arra utasítja a gyulafehérvári kaptalant, hogy többek közt a kőhalomszéki Zsombor határát az udvarhelyszéki Újfalu és Oklánd (“oklond”) felől is járassa ki. 1566-ban Oklándról három lófőt vettek számba, a II. János király számára készített katonai összeírásban.

Egy évvel később, az 1567. évi összeírásban, a falu húsz adóköteles portával szerepelt. 1576-ban a fejedelem húsz, Kornis Farkas három és fél forintot, Szolga Ambrus ötven dénárt fizetettek az itteni jobbágyportái után adóba. 1602-ben tizenhárom szabad székely, négy lófő és egy darabont család lakta. 1635-ben hat régi lófő családot, tíz régi gyalog puskást, nyolc lófő özvegyet s utódaikat, valamint tizenhat újonnan hadra fogott családfőt vettek számba itt. A korabeli összeírásokban leggyakrabban a Szolga, Czombó, Elekes, Barla, Geréb, Diénes, Lőrincz, Bene, Benedek, Gál, Bekes, Fábíán, Kálmán, Nagy, Benkő, Bartha, Kelemen, Kovács, Bereck családnevekkel találkozunk. Az oklándi Kovács család sarja volt Literáti János, a fejedelmi nagyobb kancellária íródeákja is, akit (és általa apját, Kovács Györgyöt, és testvéreit: Istvánt, Miklóst, Györgyöt, Andrást, Bálintot és Mihályt) I. Rákóczi György fejedelem, mivel az „udvará-

ban különböző fontos iratokat kiváló szorgalommal írt le, s ezzel magát hasznossá tette”, a közsékekelyek sorából „az igazi és valóságos nemesek közé emelte, s címet adományozott neki (kék színű katonai pajzs mezejében természetes színében festett pelikán, mely csőrével mellét szaggatja, s négy fiát vérevel eteti, feje fölött vállban levágott férfikar, író tollat tart stb.). Ebben az időben azonban nemcsak a tudásért, hanem legtöbbször a vitézségért emeltek ki egyeseket és azok családjait a fejedelmek a plebejus székelyek közül. Mint ahogy tette azt II. Rákóczi György fejedelem is az 1655. júl. 6-án kelt lófősítő levelében a „gyorsaságos és vitézlő” oklándi Szolga Jánossal, Istvánnal, Mihálllyal és Pállal, valamint Barla Jánossal, Sós Mihálllyal, Benedek Balázssal, Kálmán Jánossal és Andrással, akiket a Havasalföldre vezetett hadjárat során tanúsított „vitézi bátorságukért” lófői renden lévő seregébe vett fel, meghagyva, hogy: „ezután is jó lovakkal, dárdákkal, hosszú puskákkal és elégséges porral, golyózással jól felkészülve, mind a közönséges, mind a részletes táborozásokban a fejedelem és következői parancsolatjára jelen lenni és ha szükség kívánja, lovaikról leszállva, gyalogok módjára a hazának híven szolgálni tartozzanak és köteleztessenek.”

Amikor az oklándi unitárius eklézsia Libellusát (számadáskönyvét) 1744-ben vezetni kezdték, a hívek száma 233 fő volt. Pár év múlva, az 1750-ben készült összeírás szerint 64 család (két egyetlen nemes, negyvennégy szabad székely, tizenegy jobbágy, hat zsellér, egy vándor) élt a faluban. 1850-ben 636, 1890-ben 829, 1900-ban 914 lélek élt itt. A népesség száma a „kicsi magyar világ” alatt tetőződött, amikor elérte az 1069 főt. Az 1950-es évekbeli kollektívizálás a hagyományos gazdálkodási formákat felszámolta, s a lakosság jelentős része, elsősorban a fiatalok, városra költöztek a jobb megélhetés reményében. A lakosság szá-

*Az unitárius templom
és berendezése*

ma 1977-ben már csak 719 fő volt, amely sajnos az 1992-es népszámlálásig közel 200 fővel tovább csökkent. 2002-ben, az utolsó népszámláláskor 569-en laktak a faluban. Felekezetek szerint: 377 unitáris, 165 római katolikus, 13 református és 12 unitárius.

Régen a makktermő bükk- és tölgyerdőkkel körülvett falu háromfordulós szántó határában búzát, rozsot, és kukoricát termesztettek nagyobb mértékben, és állattenyésztéssel foglalkoztak. Terményeiket, állataikat elsősorban az udvarhelyi piacon értékesítették, de az erdővidéki Barótra és a szászföldi Kőhalomban is eljártak vásárba. Mésszel is kereskedtek, annak elenére, hogy a hozzá szükséges „materiát” más helységről pénzzel vásárolták meg, s az „alföldre levívén” kevés haszonnal ott adhatták el.

Oklándon legelőször az unitárius lelkészi családkhoz tértem be. A Templom utcában álló lelkészi lakás előtt egy öreg, faragott és festett kapu áll, amely a székelyföldi kapufaragásnak és kapuállításnak fontos emléke, ugyanis 201 évvel ezelőtt állították. Rajta a következő felirat olvasható: „AZ EGYENES SZIVŰT EZEN KAPU VÁRJA KETtŐS SzIVŰt PEDIG VÉGKÉPPEN KIZÁRJA. ISTEN AKARATYÁT HIRDETŐ ÉS SzŐllő LAKIK ITt NE MENY BE PRÉDÁLO S KOBOLIÓ.” A kötött cserefa kaput, tükrében lévő felirat szerint „AZ OKLANDI UNITARIA ECCLA ÉPIttEttE T. P. ALBERT SIGMOND IDEJÉBE FELSO KOVÁTS MIHAJ CURATORSÁGÁBA ANNO 1809 Die 7 Auii”. E kapu készítésének költségeiről részletes kimutatás található az oklándi unitárius eklézsia 1803–1844 között vezetett protokollumában. Többek közt feljegyezték ebben azt is, hogy a kapuzábé vágásakor a dolgozóknak, a kapuzábé csinálóknak és az ácsnak, a kapu zábé felállításakor, valamint a kapura való matéria alkuvásakor pálinkára összesen 7 ma-

gyar forintot és 24 dénárt költöttek, míg a kapura való hat szál fél singes deszkaért 2 magyar forintot és 96 dénárt fizettek ki. A kaput, amelynek oszlopait indás-virágos (tulipán, tulipánbimbó, margaréta), felfelé ívelő motívumsor díszíti, 1938-ban feljavították. Ekkor került cserépfedésű tető a zsindeles fedél helyébe.

Kelemen Lajos Levente, helybéli unitárius lelkész szülőfaluja Homoródújfalú. Nagypja, Kelemen István itt volt kántor-tanító. Dédnagypja, Kelemen Lajos pedig Homoródkarácsonyfalván. A lelkész úr az elemi szülőfalujában, valamint Oklándon végezte, míg a középiskolát Kolozsvárott, ahol 1983-ban érettségizett. Teológiai tanulmányait ugyancsak a kincses városban, a Protestáns Teológiai Intézetben 1985–1990 között. Ez után két évig a marosvásárhelyi Unitárius Egyházközségnél mint segédlelkész szolgált. Ez idő alatt részt vett egy pszichodráma tanfolyamon, majd 1994–1997 között a Budapesti Testnevelési Főiskolán, mentálhigiénés szakon elvégzett egy 6 félévből álló posztgraduális képzést. Tizennyolc esztendeje, hogy Oklándon lelkész. 1993-ban kötött házasságot. Felesége, Éva asszony angol szakos tanár. Három gyerekük van: Kincső, Előd és Tas-Szilárd.

A fiatal lelkészi család már a legelején aktívan bekapcsolódott az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet életébe. Kelemen Levente lelkész egyik úrraalapítója, majd 1994–1996 között elnöke is volt annak.

1993-ban az amerikai Oakland testvérgyülekezet támogatásával egy vidékfejlesztési programot indítottak be, amelynek célja elsősorban a Homoród mente gazdasági fejlesztése által a vidék oktatási, szociális, egészségügyi fellendítése, a hagyományok, az értékek megőrzése. Az Aratás Reménysége a Homoróderért Alapítványt is ezért hozták létre (alapító elnöke dr. David Keyes amerikai unitárius lelkész), amelynek sikerült 1995–1997

között a faluban egy malmot és pékséget üzemeltetnie, valamint 2004-ben egy 50 tehenes mintafarmot létrehozni Homoródkarácsonyfalván.

A lelkész jelenleg az 1999-ben létrehozott Rika Kistérségi Egyesület elnöke. Ennek az egyesületnek egyik célja felhívni a lakosság figyelmét arra, hogy a Homoród mentének vannak természeti, kulturális, néprajzi, építészeti értékei, amelyeket ismerünk, őriznünk kell és másokkal is meg kell ismeretnünk. Nem véletlen, hogy a jelszavuk: „Jövönk csak akkor lehet, ha ismerjük múltunkat.” A lelkészi család közéleti tevékenységének köszönhetően újult meg Oklándon a Balázs Ferenc Ifjúsági Ház, és jött létre a falumúzeum, elevenek a testvérgyülekezeti és a magyarországi kapcsolatok, s egymás után szerveződnek a településen a különböző oktatási, vagy karitatív programok (pl. idősök napja, angol nyelvű tábor stb.). Az ifjúsági ház a paplakkal szembeni telken áll. Felújítására 1994–1998 között került sor. A tetőtérben két vendégszoba, a földszinten gyülekezeti terem és konyha, mellékhelységek vannak kialakítva. Itt kapott he-

***Szent Péter és Szent Pál
Freskórészlet az unitárius templomból***

lyet a Harvest Hope Pro Homorod Alapítvány irodája is.

A lelkészi lakban a tiszteletes asszony fogadott. Neki köszönhetően, az egyházközség levéltárával is megismerkedhettem. Ennek legrégebbi darabja az 1744-ben vezetni kezdett kéziratos számadáskönyv, vagyis a Libellus, amelyben az 1789. április 9-én tartott „Generalis Visitatio” alkalmával készült jegyzőkönyv szövege is ránk hagyományozódott, betekintést nyújtva a vizitáció menetébe, tájékoztatva az eklézsia korabeli vagyoni állapotáról, belső és külső ingatlanjairól, ingóságairól (ezüst edények, ón edények, abroszok, keszkenők, kendők, ládák, könyvek és harangok).

A kéziratos könyvek között van egy igen becses is, nem annyira a régisége, mint inkább a benne olvashatók miatt. Ennek címe: Az én egyházközségem, s tartalma szerint nem más, mint az oklándi unitárius egyházközség története, különös tekintettel arra a negyedszázadra (1933 és 1958 között), amikor a jelenlegi lelkész nagybátyja, Kelemen Imre, vagyis a szerző volt itt a lelkész. A nyugalmazott lelkész a kéziratot 1973-ban ajándékozta az egyházközség könyvtárának a következő sorokkal: „Azoknak a Homoródoklándon élt és élő híveimnek ajánlom e szerény írásomat, akik 1933-ban minden akadályt legyőzve egyhangú lelkesedéssel kétszer hívtak meg lelkészüknek, akik egyházépítő munkámban egy negyed századon keresztül páratlan lelkesedéssel, határt nem ismerő buzgósággal, erejüket meghaladó áldozatossággal támogattak, akik folyton fokozódó érdeklődéssel hallgatták prédikációimat és bárhová mentem vagy vittek mindig szeretettel vártak vissza”. Kelemen Imre azonban nemcsak kiváló helytörténítő volt, hanem egyházközségének tevékeny lelkésze is. Szolgálatá alatt, 1937-ben, bővítették ki a templomot, Debreczeni László művészettörténész, építész tervei alapján. Egyesületeket szerve-

Régi lakóház Oklándon

zett, ifjúsági otthont, gimnáziumot létesített, torna- és sportbemutatók megrendezésével színesítette a járási székhely életét. Itt alapított családot, felesége, Bedő Borbála szintén unitárius lelkész volt. Mindketten aktív szervezői voltak az oklándi szellemi életnek. 1953-ban, amikor betiltották az egyházi oktatást az iskolában, a templom mellé szeretetotthont építettek, hogy ott folytathassák nevelési munkájukat. A szeretetotthon kazettás mennyezetét Kelemen Imréné festette saját tervei alapján (egy-egy kazettában Udvarhely vármegye, Erdély, a székelység, és az unitárius egyház címerai láthatók).

Kelemen Imrét 1958-ban börtönbüntetésre ítélték, s politikai fogolyként 1964 augusztusáig raboskodott. A szamosújvári börtönből szabadulva azonban nem térhetett vissza szeretett oklándi hívei körében. A Zsil-völgyi Lupényban „szorítottak” neki helyet, ahol nagy akaraterejéről, munkabírásáról újabb tanúságot tett, s a Vulkány szórványban templomot építtetett. Nyugdíjaztatása után Marosvásárhelyen élt. 1991-ben hunyt el, 6 héttel élve túl hűséges társát, tiszteletes Bedő Borbálát. Mindketten, kívánságuk szerint, az oklándi „Kicsi temetőben” nyugszanak. Az oklándi I–VIII. osztályos iskola pedig 1994-től büszkén viseli Kelemen Imre egykori oklándi lelkész nevét.

Az oklándi unitárius egyházközség levéltárának megtekintése után a papi lak tőszomszédságában álló kőfallal körülvett templom meglátogatására indultam. Ezt 1937-38-ban építették a mai formájára egy középkori templom kibővítésével. Az utóbbi régi faragványai (szemöldökgyámos sekrestyeajtó keret, szentségtartó fülke, félköríves keretű kapuzat a hajó déli oldalán stb.) eredeti helyükön, vagy másodlagos helyzetben megtalálhatók a mai templomban. A templomkertben a főkapun át léptem. Ennek kékre festett tetőtartó gerendáin felirat hirdeti, az 1937-es építési évszám közé illesztve, hogy: „EGY AZ ISTEN”. Egy másik felirat arra figyelmeztet, hogy: „E TEMPLOMKERTBEN BÁRKI BELÉPHET – ISTEN ELÉ CSAK AZ AKINEK A SZIVE TISZTA”. A gyönyörű, szépen ápolt kertben, amely alighanem a vidék egyik legszebb parkja, kör alakúra nyírt bukszus bokrok közepén egy nemrég állított kopjafa díszleleg (Lurcza Csaba helyi fafaragó munkája). Rá székely rovásírással is fölírták azt, hogy: „ÖSSZETARTOZUNK”. Talapzatán elhelyezett érc táblán a trianoni Magyarország térképe látható, az elcsatolt országrészekkel. E kopjafát felirata szerint „a Tiszteletbeli Székelyek és az oklándiak” állíttatták 2009-ben. Nem messze tőle, egy kis zsindeletős földem alatt, egy jóval robusztusabb, tölgyfá-

Római katolikus imaház

ból faragott kopjafa áll. Ezt a kopjafát 1955-ben állították a második világháborúban hősi halált halt oklándiak emlékére. Kovács Dániel faragta, Tót Ferenc adományozta tölgyfából, aki rá csupán csak annyit vésett, hogy: MEGEMLÉKEZÉSÜL.

A kőkerítés nyugat és észak felől öleli körül a templomkertet, egészen a toronyig, amely a templom északkeleti sarkához tapad, s négy átlós elhelyezésű támpillér erősíti. A torony, amelynek falazata az övparkányig még a középkor végén épült, északi homlokzatán a következő felirat látható: AZ EGY ISTEN TISZTELETÉRE, s fölötté egy ovális alakú vakolatdíszben, kissé megkopott, átépítésre vagy nagyobb javításokra utaló évszámok: 1654, 1799, 1902, 1937, 1968, 1978. Ezek helyén, az 1798. április 9-én felvett egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint, régen ilyen latin nyelvű „írás” volt olvasható: „1654. 9a Julii ... Hoc opus extruebat Andreas Nomine Kálmány at socius laboris Franciscus nomine Magnus”. A torony alatti bejárat ajtójának szemöldökfáján az ANNO 1780. évszám látható. Az 1749. február 22-én kelt vizitációs feljegyzésből megtudjuk, hogy a torony akkoriban zsindefedésű volt s benne két harang „lakott.” A nagyobbikon „hat kereszt egy egy tényérnyi distantiaival” és az 1666-os évszám volt látható. A kisebbet, felirata szerint, 1735-ben öntette a homoródoklándi unitárius eklézsia Kovács Mihály kurátorsága idején. Ezeket a harangokat az évszázadok alatt többször újraöntették az áldozatkész hívek. A toronyban jelenleg is két harang van. A kisebbet még 1799-ben öntették, s felirata a következő: AZ EGY ISTENNEK TISZTELETÉRE A H. OKLANDI UNITARIA ECCLESIA / IFFIABB BENEDEK ANDRAS CURATORSAGABAN ANO 1799. Az első világháborúban elrekvirált nagy harang helyett 1924-ben vásároltak újat. Felirata: AZ EGY ISTEN DICSŐSÉGÉRE / A HIVEK KEGYES ÁLDOZATAIBÓL / ÖNTET-

TE / AZ OKLÁNDI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG. / 1929. A másik oldalon: ÖNTÖTTE / HÖNIG FRIGYES / ARADON. / 1929. Ez a harang is több mint nyolcvan éve hívja imára a hívek seregét, akik azt a Homoród mente legszebb hangú harangjának tartják.

Okland unitárius temploma a festett asztalosmunkák „gazdag tárháza”. Díszes faberendezései más és más korszakban készültek. A legkorábbi a tíz festett kazettából álló nyugati karzatmellvéd. Középső kazettájának mezejében lévő felirata szerint 1713-ban készült. A hajó kazettás mennyezetét, amely virágmintás, alakos és feliratos mezőkből áll, 1771-ben HOMORÓD OKLANDI ASZTALOS ELEKES ANDRÁS KÉSZITETTE ISTENES JÓ INDULATTYABOL. Érdekessége ennek a mennyezetnek az a copernicusi bolygórendszert ábrázoló kazetta, melynek felirata SYSTEMA COPERNICANUM. Egy másik kazettán koncentrikus körökből álló táblázatot láthatunk, a hónapok latin nyelvű neveinek rövidítésével, arab és római számokkal. Ez utóbbi a húsvétvasárnap pontos dátumának meghatározására szolgált (készítője a helyben fungáló lelkész, Mezei Mihály volt). Az oklándi „húsvét-kazettát”, amely az erdélyi magyar kultúrtörténet jelentős és fontos emléke, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum munkatársa, Veres Péter írásai ismertették meg a nagyvilággal.

Felirata szerint 1786-ban készült a szentélyrészt központi kazettás mennyezete, id., valamint fia, ifj. Elekes András munkájaként. E felirat mellett helyezték el a legutóbbi átépítést megörökítő kazettát is: ISTEN SEGEDELMÉBŐL ÚJRAÉPÜLT E TEMPLOM 1937–38-BAN DR. BOROSS GYÖRGY DR. VARGA BÉLA PÜSPÖKÖK, KELEMEN IMRE LELKÉSZ, BENKŐ MIHÁLY, FÜZI DOMOKOS KURÁTOROK IDEJÉBEN DEBRECZENI LÁSZLÓ MŰÉPÍTÉSZ

TERVEI SZERINT, A HIVEK KEGYES ADO-MÁNYÁBÓL.

1817-ben készült el a templom első orgonája s a díszes mellvédtáblákkal ellátott karzata. Ezt a karzatot 1840-ben feljavították, s megkopott mellvédtábláira új – az olasz reneszánsz késői stílusát idéző – festett táblákat helyeztek. Később a régi karzatomellvéd festett tábláiból néhányat Kelemen Imre lelkész saját kezűleg letisztított, s ezek közül hat darab a Mózes-székben lett beépítve. A festett bejárati ajtók is átépítés előttiek. Közülük egyiken az 1788-as évszám, míg a másikon az 1863. J. A. felirat olvasható. A szószékkorona 1820-ban készült, az új keleti virágmintás karzatomellvéd 1840-ben. Az utóbbit Sütő József és fia, István készítette. 1937-38-ban nagy felújítási munkálatok során készültek el, Debreczeni László tervei alapján, a szentélyrész kazettás mennyezetének oldalsó részei.

Az oklándi templomban egy 48-as ereklyét is őriznek. Ez nem más, mint egy toborzózászló, amelyet már nem lehet pontosan tudni, hogy Márkos Ervin akkori lelkész, vagy pedig Benedek Áron akkori gondnok talált-e meg az orgona takarítása közben. A helyi hagyomány szerint a zászlót egy karddal együtt rejtették el. Az utóbbi 1937-ben, az új templom építésekor állítólag előkerült, de azóta semmit sem tudnak róla. A zászló a megtalálásakor nagyon foszladozott, rossz állapotban volt, különböző rendezvényeken való szerepelése pedig tovább rontott az állapotán. Ezért Kelemen Levente helybeli lelkész úgy döntött, hogy megteszi a szükséges lépéseket restaurálása érdekében. A posztgraduális képzésre időközönként Magyarországra utazó lelkész 1993-ban felvette a kapcsolatot a Hadtörténeti Múzeum szakembereivel, akik anyagmintát vettek a zászlóból. Megállapítást nyert, hogy az valóban eredeti, ezért nemzeti értéket képvisel. A restaurálását is ígérték, de végül erre a Nemzeti Múzeumban került sor Gedai

István igazgatósága alatt, 1997 nyarán. A zászló 1997 szeptemberében került haza Oklándra. Ünnepléses felszentelésére azonban, szándékos időzítésnek köszönhetően, 1998. március 15-én került sor, a magyar forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján. E zászlót ma egy tölgyfakerekes üveg-tárában (Fábián István, a Swedrom cég tulajdonosának ajándéka) őrzik. Mellette kapott helyet annak a ritka negyvennyolcas emléklapnak a másolata, melyet Siménfalvi Sándor nevére állítottak ki, aki mint honvéd tizedes „Az 1848 – 1849i DICSŐ SZABADSÁGHARCZUNKBAN a Mátyás-huszároknál Medgyes–Szeben–Vízakna és Piski mellett harcolt a hazáért.”

Oklándnak a Fő út menti „városias hangulatot sugalló”, szépen felújított épületei közül kiérve Udvarhelyszék határtelepülése, Homoródújfalú felé irányoztam lépteimet. Alig hagytam hátam mögött községközpont házait, hamarosan a 131-es megyei út elágazásához érkeztem. Ez a fontos, Barót–Brassó felé vezető főútvonal 1910 óta, az Oláh-patak és a Gázló-patak összefolyása felett nem a régi, a Rikán átvezető út nyomvonalát követi, hanem a Heveder hegyese oldalán felkapaszkodva a Hagymásra, a Hagymás-patak völgyén ereszkedik be Erdővidék első településére Vargyas községben. A Hagymáson a környék lakói évente nárciszfesztivált rendeznek, ugyanis itt nagy számban nyílik a helyiek által kákvirágnak nevezett közönséges nárcisz.

82

27

Az újfalvi unitárius templom kerítésének portikusza 1827-ből

HOMORÓDÚJFALU

A 132-es megyei úton délnek tartva tovább, a Réten át beereszkedtem a Székelyföld és Szászföld határán fekvő Homoródújfalú központjában. Átkelve a falu belterületét kettészelő Kis-Homoród hídján, az „Újfalusi Csárda” után Felszeg falurész felé kanyarodtam, egy kis utcán – az iskola is itt áll –, s csakhamar a paplak ajtaján kopogtattam, ahol Ilkei Árpád unitárius lelkész fogadott. Amíg a falu északnyugati szélén, a Kéthegyköze alatti kis dombon, a temetőkert szomszédságában álló templom meglátogatására indultunk volna, előbb elbeszélgettünk a tiszteletes úrral, s a kis egyházközség története is előkerült, más értékes könyvekkel együtt, a levéltárból, amelyet még annak idején Jakab Dénes gyakorló lelkész állított össze 1961-ben.

A tiszteletes urat életéről faggattam. Elmesélte, hogy erdővidéki származású. Bár 1967. december 22-én, Baróton látta meg a napvilágot, szülőfalujának Vargyast tartja, ahol gyermekkorát is töltötte. Édesapja, Ilkei Elek régi vágású ember volt, aki magyar katonaként végigharcolta a második világ-

háborút és megjárta az orosz fogságot is. A kollektív gazdaságban, valamint bányásként kereste meg a családja számára a mindennapi kenyeret. Édesanyja, Bágyi Rebeka szintén azon fiatalasszonyok közé tartozott, akik még jól ismerték a szolgálólányok sorsát. Varrónő volt, de egészségi állapota nem engedte, hogy munkáját oly mértékben folytassa, hogy az jövedelmet is hozzon a családnak. Maradt számára a kollektív gazdaság, hol szülei és olykor fia segítettek ledolgozni a részére kiszabott „normát”, hogy öregségére ő is kapjon egy kevés nyugdíjat.

Ilkei tiszteletes úr az elemi iskoláit Vargyason végezte. Büszkén emlegeti fel, hogy az iskola névadó tanára, a tragikus sorsú Dr. Borbáth Károly is tanította, aki családjuk jó barátja volt. Édesanyja ugyanis egy napon született vele, s ezért egy zacskó narancssal minden évben legalább azon a napon felkereste. A történelem és a magyar irodalom iránti vonzódást is ő ültette el gyermeki lelkében. Előbb Görgényben készült középiskolába, de végül nem az erdészeti líceumban, hanem Sepsiszentgyörgyön történelem-filológia osztályban (a

mai Mikes Kelemen nevét viselő középiskolában) érettségizett le 1986-ban. A sepsiszentgyörgyi diákevek alatt a magyar irodalom iránti érdeklődése még nagyobb hangsúlyt kapott. A tanáraival együtt a városi amatőr színjátszó csoportban is tevékenykedett. Az itt szerzett értékes beszédtechnikai tapasztalatokat lelkészként mind a mai napi kamatoztatni tudja. Teológiai tanulmányait a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán, Kolozsváron végezte 1987–1992 között.

1992-ben alapított családot, s ezen év október 1-jén kezdte a lelkészi szolgálatot Homoródújfaluban. A lelkészképesítő vizsga letétele után itt is maradt. Itt született meg nagyobbik fiuk, Szabolcs, itt viselték el feleségével, a nagybaconi születésű Incze Judittal együtt, a második fiuk születés közbeni elvesztésének keservét, és itt született 2007-ben Csanád nevű fiuk. Miután 1995-ben négy hét leforgása alatt mindkét szülőjét elveszítette, megtapasztalta, hogy a „szülők halála után mennyire egyedül marad az ember, ha nincs testvére”. Még akkor is, ha családja veszi körül. Azóta lépten-nyomon arra buzdítja az egyházközség híveit, mind a barátait, s az ismerőseit is, hogy egyke gyermeküket „ne ítéljék testvér nélküli életre”.

Ilkei lelkész úr 18 éve szolgál Újfaluban. Az évek hosszú során, lelkes híveinek köszönhetően, számos terve megvalósult (a lelkészi hátsó udvar teraszosítása és a melléképületek építése 1996-ig, a templom teljes felújítása 2001-ben, a lelkészi lakás belső javítása, főleg 1999-2000-ben, a templomtorony gombjának kicserélése 2004-ben, a temető teljes körbekerítése stb.). A munkálatok mind nagy pénzösszegeket igényeltek és ezt a pénzt nagyrészt a kaliforniai Berkeleyben lévő testvéregyházközség biztosította. Négy alkalommal falutalálkozót is rendeztek: 1993-ban az első, 1996-ban, a honfoglalás ezerszáz éves évfordulója alkalmából a második, 2001-ben a templom 200 éves fennállásának

tiszteletére a harmadikat, míg 2006-ban az egyházközség Oklándtól való leválásának és önállósodásának 325 éves évfordulóját ünnepelték meg. A terveiből természetesen nem mindenik valósult meg, s volt olyan is, amely másképp alakult, de a tiszteletes úr továbbra is bíz abban, hogy „míg Isten él-teti, addig újabb lehetőségek elejébe is állítja”.

Beszélgetésünk után az egyházközség történetében lapoztam bele, hogy a „legrégibb adatokat megismerhessem”. Ebben többek közt azt a „nép között ma is élő hagyományt” találtam feljegyzve, amely szerint Homoródújfalú lakóinak ősei valamely gróf, vagy báró jobbagyai voltak, akiknek mostani településen kívül a Bodzás nevű határrészen voltak az első „kalibáik”. Ezért csúfolták, egyesek szerint, még ma is a szomszéd falusiak kalibásoknak az újfalvaikat. Hogy mi a valóságalapja ennek a helyi mondának, ma már nehéz kideríteni. Az azonban bizonyos, hogy Újfalú, bár neve későbbi keletkezésre enged következtetni, mégis a környék egyik legrégebb települése. Egy, a XV. század második felében, pontosabban 1481. június 17-én kelt oklevélben Ramocsa Lőrinc, Mihály és Gégényi György székely alispánok, valamint szentpáli Becze Tamás udvarhelyszéki kapitány azt bizonyítják, hogy Báthori István országbíró és erdélyi vajda parancsa értelmében az udvarhelyszéki Újfalú („*possessionis Wijfalw*”) lakosait helységük „rég határai között fekvő némely szántóföldek és rétek vagy kaszálók örökös birtokába” visszahelyezték. Pár év múlva, 1486. június 18-án, Mátyás király megbízásából királyi biztosok, Hassági István és Dorogházi László ítélmesterek járnak itt, hogy a szomszédos Székelyszombor (régén Köhalmoszékhez, ma Brassó megyéhez tartozik) és Újfalú között húzódó vitás határt kijárják és írásban rögzítsék. Ebben az oklevélben olyan határrészneveket (Csalabérc hegye, Csaló völgye) is megemlítenek, amelyek manapság is „élő” dűlőnevek.

A határvita, annak ellenére, hogy a király személyes megbízottjai jártak el az ügyben, a későbbiekben sem csitult el a két település között, sőt hosszú évtizedekig elhúzódott. Erről tanúskodik az a Gyulafehérváron 1550. augusztus 17-én kelt oklevél is, amelyben Izabella királyné megparancsolja a gyulafehérvári káptalannak, hogy a kőhalomszéki Zsombor határát az udvarhelyszéki Újfalú és Oklánd helységek felől újból járassa ki és újíttassa meg. Erre azonban nem került sor, mert Török Gergely, Bene Szeraphin és Illyés „magok és Újfalú székely községe nevében”, valamint Polyák Miklós, ura Sükösd János nevében, tiltakoztak ellene. Ezért „okadásért” törvényszék elé is idézték őket, de ott nem jelenve meg, Szamosfalvi Mikola László erdélyi alvajda Szász-Sebesen 1551. január 13-án kelt ítéletlevelében az ellenmondókat „külön külön 3 márkában elmarasztalván” a határkijárást újra elrendelte.

Az Örhegy lábánál fekvő Homoródújfalú társadalmáról, népességéről forrásaink már a XVI. század második felétől tájékoztatnak. Az 1562. évi székely felkelés leverése után, a fejedelem mellett, többnyire a szentpáli Kornis család tagjai, Mihály és Farkas nyertek birtokokat itt. 1566 körül három jobbágyportát bírtak a Kornisok a faluban, és az ők tulajdonukban volt még a két jobbágyportából álló ún. Sükösd-rész is. 1567-ben a 25 dénáros adó kivetésekor 13 jobbágyportát írtak össze itt, s 1576-ban, az 50 dénáros adót fizető székely főemberek összeírása szerint a fejedelem 6,50 forintot, Kornis Farkas 8 forintot, még Sükösd Gáspár 1 forintot fizettek a kincstárnak, az itt fekvő birtokaik után. 1602-ben a Giorgio Basta által császári hűségre esketett udvarhely- és keresztúrszéki nemesek, lófők és szabad székelyek összeírásában a település 11 szabad székely, 3 darabont, és 6 jobbágy családfővel szerepel. 1614-ben 1 lófő, 3 gyalog, 7 gyalog és szabados (akik „búzáért” Kornis Ferenc

Utca a Felszegén

jobbágyai lettek), valamint 11 ősjobbágy család lakott a faluban. 1627-ben a régi gyalog székely családok száma 6 volt, 10 család jobbágyként az előbb említett Kornis Ferencet szolgálta, míg az ősjobbágyok száma összesen 17 volt. Ebből kettő-kettő a szentmártoni Mag Istvánnak és Biró Györgynek, míg a többi Kornis Ferencnek szolgált. A szentpáli Kornis család fiúágon történő kihalása utána a gróf Rédeiek, a patakfalvi Ferenczi, majd később a báró Ugron, Györffy és Wesselényi, valamint a gróf Bethlen családok birtokoltak itt.

1635-ben a katonáskodni köteles családok (Kosa, Bálint, Bene, Séra, Benedek, Gergely, Bomhér, Gáspár, Tamás, Bertalan, Mihály) száma összesen 16 volt. Ezekből 6 régi gyalogpuskás családként, míg a többi új hadköteleseként szerepel az I. Rákóczi György parancsára Homoródszentpálon Kovács, másként Deák Bálint által összeírt

Az unitárius templom és hajója

Részlet az 1801-ben készült karzat mellvédjéről

udvarhelyszéki hadköteles székelyek jegyzékében. 1679-ben 14 katonáskodni köteles családfő (10 lófő, 2 lovas puskás, 2 gyalog puskás) lakott a faluban. 1700-ban a családok száma összesen 28 volt (11 szabadrendű, míg 17 jobbágy). Ennek ismeretében a lelkek számát mintegy 140 főre tehetjük. 1721-ben 20 jobbágy, 9 zsellér, 18 taksás és szabados, valamint 8 egyéb, összesen 55 háztartás volt a faluban.

Az Örhegy lábánál fekvő falu lakosságának alakulását a XVIII. század közepétől a Jakab Dénes gyakorló lelkész által 1961-ben összeállított egyházközség-történetben követhetjük nyomon. Eszerint 1744-ben 197 fő, míg 1789-ben 231 fő volt a lakossága. Egy másik egyházközség-történet szerint, amelyet Vass Mózes gyakorló lelkész készített 1974-ben, a lakosság száma a XX. században, a népszámlálási adatok tükrében, a következőképp alakult: 1910-ben 391 fő, 1940-ben 400 fő, 1970-ben 371 fő, 1992-ben 299 fő. A falu népe évszázadokon át többnyire gazdálkodásból élt (régibb a sóval és a mésszel való „kereskedést” is üzték, megvévén a sót a parajdi aknából, s a meszet a szomszéd falukból, ahol azt égették). A felekezeti többségében unitárius, közigazgatásilag Oklándhoz tartozó falu lakosságának száma napjainkban alig haladja meg a 300 főt (ebből mintegy 50 fő magyar ajkú cigány). Az óvodások száma 18 fő, a helyi I-IV. osztályos iskolában összesen 22-en, Oklándra, az V-VIII. osztályokban 11-en járnak. A falu lakói közül pedig 51-en betöltötték már a 70. életévüket.

Homoródújfalui építészeti emléke a temploma, amely a középkor végétől való (a hagyomány szerint 1481-ben épült), s amelyet 1798 és 1801 között jelentősen átépítettek. A régi templom zsindegyházzal fedett s „kívülről 5 kőléccel megerősített” templomocskára volt, amelynek belsejét két ablak vi-

lágította meg. Középkori, félköríves lezárású szentélytornyó a szószek mellett ma is látható.

A falu északnyugati szélén lévő dombra, ahol a templom áll, a temetőkertben át vezető kőlépcsőkön Ilkei Árpád lelkész úrral kapaszkodtunk fel, aki, közben elmesélte, hogy a „község határán kívül” tanuló diákok, a kaliforniai Berkeleyben levő testvér-egyházközség jóvoltából, ösztöndíjban részesülnek mindannyian. Séta közben az egyházközség történetéről is szót ejtettünk. Megtudtam, hogy az újfalvi unitárius eklézsia 1681-ben keletkezett, ugyanis az említett évet megelőzően Oklándnak volt a filiája. Kövendi Nagy Mihály esperes közbenjárására az Oklándtól való elválást nagysolymosi Koncz Boldizsár fungáló püspök engedélyezte, az év január 14-én, azzal a kondícióval, hogy az újfalviak a leendő pap fizetését a törvényes előírásoknak megfelelően biztosítják.

A templom, amelynek építését annak idején Benedek József kurátor, Imre Ferenc lelkész és Vári alias Máthé Zsigmond irányították, cinteremébe egy vakolatdíszes, 1827-ben épített kőkapun át lehet belépni, amelynek faragott nyílászáróját az unitárius egyház címere és az EGY AZ ISTEN felirat díszíti. A nyílászárót Birtalan Albert (Piaci), Birtalan Albert (Kidi), Birtalan Áron, Domokos és Vilmos készítették 1957-ben. A kerítésben egy kopjafa (Godra János faragta) áll, amelyet 1996-ban állítottak fel a honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából. A templomtornyó alatti bejáratának egyenes záródású, finoman tagolt reneszánsz kőkerete van, hasonló profilozású szemöldökpárkánnyal. Szépen faragott ajtaja az 1983-1984-ben konfirmáltak ajándéka s rajta az ERŐS VÁRUNK NÉKÜNK AZ ISTEN felirat olvasható. A déli oldalon, a barokk portikusz bejáratának két oldalán egy-egy gótikus töredék van beépítve. A bejárat homlokzatára a következő feliratot festették: HOMORÓDÚJFALU ENGEMET

ÉPÍTETT ÉS AZ EGY ISTENNEK SZENTELT S DICSSÓITETT NYILJÉK MEG AZ ÉG AZOKNAK ÁLDÁSÁRA KIK KEZET EMELTEK EZEN SZENT MUNKÁRA. A portikusz oromzatán az építkezés befejezését jelző 1801-es évszám, valamint a nagyobb javításokra utaló évszámok (1990, 2001) láthatók. A déli templombejárat ajtókerete szintén reneszánsz jellegű. Rajta keresztül léptünk a templombelsőbe, amelyet dongaboltzat fed, szerény stukkódíszekkel. Virágmintás festett fakarzatának középső kazettáján a régi minta látható, s alatta az ANNO 1801 felirat. Orgonája és annak karzata 1846-ban készítettet „Nemes Udvarhely Széki Székely Nemes Balas Moses Orgona Mives által”. Készítése 900 magyar forintba és 54 véka gabonájába került „az szent megyének”. Az orgona felszentelésekor a „tisztességes orációt” az akkor még Homoródkarácsonyfalván szolgáló Jánosfalvi Sándor István ingyen mondta el, és az arra járó fizetést a „Sz. Eklesianak ajándékkul hagyta.” Ugyancsak a templomban van elhelyezve az a két fekete márványtábla, amelyek a két világháborúban elesett újfalvi hősökre emlékeztetnek. Az első világháborúban elesettek emléktábláját a falu ifjúsága állította, s rá a 15 hősi halott nevén kívül a következő megindító sorokat is felvésték: Dicsők, nagyok voltatok a hazáért vívott hősi küzdelemben, nevetek, emléketek élni fog örökké az élők körében! A második világháborúban 6 újfalvi veszítette életét.

A templom tornyában jelenleg két harang „lakik”. Így volt ez korábban is, ugyanis Vass Mózes adatai szerint már az XVIII. század második felében két harangja volt az egyházközségnek. 1916-ban azonban egy haranggal maradtak az újfalviak, ugyanis a nagyobb, még 1846-ban Segesváron, a Lotz Fridrich harangöntő mester műhelyében öntetett nagyharangját háborús célokra elrekvirálták. Ehelyett 1923-ban, Bukarestben egy új, 158 kg sú-

Kilátás a toronyból

lyú harangot vásároltak 16. 900 lej értékben. Felirata a következő: A HOMORÓDUJFALVI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG JOVOLTÁBÓL KÉSZITTETETT E HARANG, HOGY BÚBAN ÉS ÖRÖMBEN DICSÉRJE AZ EGY ISTENT 1923. Társát, a kisebb harangot 1947-ben Csíkbán, pontosabban Zsögödben öntötte újra Tusa István, egy még 1775-ben öntött harang, valamint a régi iskola csengőjének anyagából.

Az újfalvi templom cinterméből távozva, a temetőkert egyik sírkövééről még mindenképp meg kell emlékezni. Éspedig arról, amely az első világháborúban hősi halált halt Fekete Miklós tizedesnek állít emléket. Felirata a következő: 1884

– 1916 / HŐS / FEKETE MIKLÓS-t / FEDI E SIRHALOM / DICSŐ HARC UtÁN SZÁllt / RÁ ÖRÖK NYUGALOM / SOSMEZŐI RÉTEN / HŐSIESEN HARCOLT / FORRÓ PIROS VÉRÉT / HAZÁNKÉRT ONTÁ Ott / HALANDÓ E SIRNÁL / KALAPODAT VED LE / KÖRÜLÜTTED SZÉKELY / NYOLCVANKEtTŐS LELKE / IMÁDKOZZ FELETTE. Fekete tizedes századának egyik legvitézbb katonája volt, s frontszolgálatáról naplót is vezetett. Ezt ma Homoródújfaluban a kései unokaöccs, B. J. őrzi. Neki köszönhetően ezt a ritka háborús ereklyét kezemben tarthattam és át is olvashattam. A körülbelül A6-os méretű, vászonkötésű, 120 oldalnyi terjedelmű, tintaceruzával írt hadinapló elsősorban a Fekete tizedes századának tisztjeiről, legénységéről, valamint az orosz és a román front eseményeiről őrizett meg számos hasznos „jegyzést”, a háború kezdetétől egészen 1916. október 15-ig, amikor a tulajdonosa, fejlődés következtében, hősi halált halt az Ojtozi-szoros határhegyein, Erdély védelmében.

A temetőkertből egy szép kovácsoltvas kapun át távoztam, amelynek egyik szárnyán az 1905. évszám, a másikon a „DALKÖR EMLÉK” felirat olvasható. A homoródújfalvi női dalkörének tagjairól, Benedek Andrásné Dakó Zsuzsannáról és Barta Péterné Birtalan Rebekáról Jakab Dénes gyakorló lelkész egyháztörténete is megemlékezik, feljegyezve róluk azt, hogy „nemes buzgóságuknak” köszönhetően készült el a templomfeljáró elé az előbb említett kapu és 28 kőlépcső. Ebben az időben a faluban nemcsak női dalkör, hanem férfi dalárda is működött, amelynek irányítója a homoródkarácsonyfalvi születésű ifj. Deák Mózes kántortanító volt. Az egyházközség jelenlegi kántora Kelemen Hunor, a jó emlékezetű oklándi templomépítő lelkész Kelemen Imre (1903–1991) kisebbik fia, aki, elmondása szerint, ez idáig 52

templomban „kántorizált”. Tíz hangszeren játszik, s korábban, 1995 és 2007 között Oklánd kántora, és egy ideig polgármestere is volt (1996-tól 2000-ig). Édesapja emlékét és hátrahagyott kéziratait kegyelettel őrzi. Ezek és más, vonatkozó szakirodalom felhasználásával a feleségével, a kolozsi születésű Kiss Mária Gyöngyivel együtt 2005-ben elkészítettek egy 50 oldalnyi kéziratot (címe: Nagy-Homoród és Kis-Homoród településeinek részleges leírása), amelyben, többek közt, a Homoród mente lehetőségeit és szerepét vázolja Udvarhelyszék turizmusán belől, röviden bemutatva minden itt fekvő településnek a múltját és az értékeit.

Fekete Miklós tizedes síremléke

HOMORÓDJÁNOSFALVA

Homoródújfalva után „gyaloglatom” következő és egyben utolsó állomása Homoródjánosfalva volt. Nem véletlenül, ugyanis itt töltötte utolsó éveit és itt nyugszik Jánosfalvi Sándor István (1804–1879) unitárius pap, a kiváló szónok, könyvgyűjtő és helytörténész, akinek emlékére ezt a „gyaloglatot” annak idején a szülőfalujában, Lókodban elkezdtem. Jánosfalvi Sándor István 1804-ben született. Édesapja, Sándor Lőrinc a „híres szép énekű” lókodi paptanító (lévita) volt, „kinek iskolájába nemcsak helybeli gyermekek járanak fel egészen a párosulhatási időkorig”, hanem a környékbeli ifjúság is. Sándor István az elemi iskola elvégzése után Torockón, Székelykeresztúron, végül Kolozsváron tanult. Az unitárius gimnáziumban osztálytársai voltak: Koronka Antal, későbbi híres torockai pap, aranyos-tordaköri esperes, valamint nagy történetíróknak, Jakab Eleknek a testvére, Jakab János. Sándor István unitári-

us papi pályáját 1827-ben kezdte a keresztszékeli Szentábrahámon. Ugyanezen évben, július 11-én, Bágyonban, alig 23 évesen, zsinati szónok. Beszédének textusa „Kész vagyok az evangéliumot prédikálni” (Rom. 1, 15.) volt. Két évig szolgált Szentábrahámon, ahol a jobbágy rendű híveinek pártfogásáért összekülönbözött Jakabházi Pál helyi földbirtokossal. Viszálykodásuk vége az lett, hogy Sándor Istvánnak távoznia kellett első lelkészi állomáshelyéről. 1829-től Kolozsváron szolgált, mint ideiglenes lelkész, ahol „consistornak” is fel eskették. 1836-ban házasságot kötött Váradi Líviával, de ez a házasság nem volt szerencsés, s még abban az évben elváltak. Ugyanezen év május 1-jétől Magyarországon szolgált. Időközben meghívást kapott Árkosra, hol 1837–1841 között teljesített lelkészi szolgálatot. Az „összeférhetetlen természetű”, megalkudni nem tudó-akaró Sándor István, aki korának sem egyházi, sem világi vezetőivel nem tudott sokszor közös nevezőre jutni, hogy a jánosfalvi birtokához közelebb legyen, addig kérvényezett,

amíg Homoródkarácsonyfalvára nem rendelték. 1841. május 2-án foglalta el új papi állását. Időközben megválasztották egyházmegyei nótáriusnak is. Karácsonyfalva az első hely, ahol híveivel és a kebli tanáccsal „megértő békekességben élt”. A magyar szabadságharc és forradalom leverése után, 1849. szeptember 14-én, Székelyudvarhelyen bebörtönözték. Udvarhely parancsnoka, Heydte záratta el, „mert róla nem éppen dicsérető kifejezést mondott”. Egy év raboskodás után, 1850. szeptember 20-án szabadult. Később büszkén emlegette, hogy ő volt az első politikai fogoly Udvarhely megyében. Mivel fogsága alatt a karácsonyfalvi állást betöltötték, szabadulásakor az éppen akkor megüresedett gyepesi eklézsiát foglalta el. Itt nyolc évet töltött. 1858-ban állást cserélt a datki pappal. Beleunva a papi pályát kísérő hivatali teendőibe, 6 éven keresztül kérelmezte a nyugdíjaztatását. Végül 1867 tavaszán, 40 éves papságától búcsút véve, homoródjánosfalvi birtokára költözhetett. Itt élte le élete hátralévő éveit. 1879. december 29-én hunyt el, 75 éves korában, és itt is helyezték örök nyugalomra. Korának egyik legnagyobb műveltségű teológusa és lelkésze volt, aki „alapos felkészülés nélkül sohasem lépett szószékre”. Élete során több mint 1000 könyvet gyűjtött össze. Ezekből nemcsak a székelykeresztúri unitárius kollégium könyvtárának, hanem a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárának is adományozott (az utóbbinak mintegy 247 darabot).

Nyomtatásban megjelent prédikációi, beszédei: Miben áll a koronáztatásra méltó igaz munkásság? (Unitárius Szószék, 1910. V. köt. 1–4. sz. 971.), A papnak kézssége az evangélium prédikálására egy zsinati beszédben... (Kolozsvár, 1828. 19. l. A református Kollégium betűivel. Elhangzott Bágyonban, 1827.), A jó fejedelemnek, mint népe koronájának némely fővebb ékességei vagy tulajdonságai (Kolozsvár, 1835. 18. l. A Királyi

Lyceum betűivel. Rövid halotti beszéd, melyet néhai I. Ferenc ... kir. Felségének... végtiszteletére... 1835-ben mondott.), Jézusra nézni legjobb (Keresztény Magvető, 1872 /II. évf./ 85. l. Áldozócsüdtörtöki beszéd.) A Tudományos Gyűjteményben, a Brassói Újságban és a Vasárnapi Újságban számos alkalmi cikket, írást közölt. Egyháztörténeti munkái: Szentírásmagyarázó apostol, Unitárius Egyháztörténelem. Más, kéziratban fennmaradt munkái: Elegyes szószármazastan, Olimpiai szentberek, Fejtegető Odipus, Tudományos Napló. Legjobb műve az 1838 és 1858 között megírt, s napjainkra már több kiadást is megért Székelyhoni utazás a két Homoród mellett, amely szűkebb szülőföldjének kiváló és nélkülözhetetlen helytörténeti rajza.

Homoródjánosfalvára a Kis-Homoród völgyéből két úton is átkelhetünk. Egyik, a rövidebb, Homoródújfaluból a Róka hegyre kapszodik fel, majd a cserjés-bokros legelőn át, az Egres-patak völgyének bal oldalán ereszkedik be Városfalvára, ahonnan már csak pár lépés Jánosfalva. A hosszabb úton, Oklándról indulva, a Kis-Homoród vízválasztójául szolgáló Kövesbércen (régebb Koldustető) át, Homoródszentpál, Szentpéter és Városfalva érintésével érkezhünk meg a Poklosülő-patak Nagy-Homoródba szakadásánál fekvő Jánosfalvára, a történeti Udvarhelyszék egykori hátfalujába. A falut az 1968. évi területi-közigazgatási átszervezéskor csatoltak Brassó megyéhez, s napjainkban Kaca község egyik faluja.

Bármelyik úton is érkezzünk a Nagy-Homoród völgyében, amely úgy néz ki fentről, a tetőről, „mint egy gyönyörűen gondozott virágos, vagy konyhakert”, már távolról szemünkben tűnik Jánosfalva északi részén a Köveshegy oldalában a kőbánya, alatta a falu temetője s szomszédságában a kőfallal kerített temploma. Kőbányájuk már a rómaiaknak is volt itt. Erről s a kőbánya belső üregeinek falain látható három „kép”-ről Orbán Balázs

1887-ben az Országos Régészeti Társulat január 25-ki nyilvános havi ülésén tartott felolvasást. Két másik dombormű (jobbjukban kelyhet tartó emberi alakok) ekkor más ismert volt a jánosfalvi római kőbányából. Ezeket 1885 őszön Téglás Gábor és István „együttesen” fedezték fel a környéken végzett kutatásaik során. A domborművekre maguk a XIX. század második felében a kőfaragásra „buzdult” jánosfalviak bukkantak rá, akik innen látták el sírkövekkel, lépcsőkkel, kapuoszlopokkal a környékbeli településeket. Sajnos ezen „érdekes leletek” később az ő vésőik alatt is semmisültek meg.

Jánosfalvára Városfalva felől érkeztem. Régebb ez a két falu sokat élcelődött egymással. Kicsúfoló rigmusokat költöttek az egyik, vagy a másik faluban megtörtént „érdekes” eseményről. Hogy régi gyökerei vannak itt a mókás verselésnek, arról Jánosfalvi Sándor István tanúskodik, aki a rigmus-szerző falubelieiről, a „versfirkáló fűzfa poéták”-ról maga is megemlékezik. A helybeliek még ma is emlegetik Városfalván Pálfi Mózeset, Bona Józsefet, Jánosfalván Darkó Sándort, aki vérbeli verselők voltak, „pástilus írók”, ahogy őket a helybeliek nevezték. Az egyik eset, amely Jánosfalván történt meg és Városfalván szedték rigmusban, az a ún. medve-históriai. Történt ugyanis, hogy a jánosfalvi eszetenához odakapott egy nagy fekete kutya. A pásztor azt hitte, hogy medve s jelentette az esetet. Mezei Sándor és fia eltervezték, hogy a garázdálkodó medvét kilövik. Először persze a helybeli zsidó kocsmárosnál egy kis bátorítót ittak, aztán elindultak, hogy leszámoljanak a medvével, amely így ütött ki:

„Kendőrmagból lesz a kendőr,
Mezei Sándor ügyes embőr.
Bizott a gyapott gatyába,
Kimönt a töröbuza határba.
Fiával Mózesrel, persze azzal a fészössel,

Találkoztak a medvével, s a gatyá megtele sárlével
Nyomták az eszténá ajtót,
Kiáltották a nagy jajszót.
Végre egy olasz a jukon, feléje löt félájulton,
Hat arasznyi távolságra löt a székek karjába.
Nem medve, met a kutya!
Hallod, hogy Bercit ugassa!”

Az esetet megtudván a városfalviak, azon nyomban elnevezték a jánosfalviakat „medvéseknek”. Azóta is emlegetik ezt a csúfondáros históriát, amelyet az önértetükben megsértett jánosfalviak nem mindig hallgattak ölbe tett kézzel. Megegett, hogy felháborodásukban jól elagyabulálták az őket csúfoló szomszéd falusiakat. Erre utal a környéken fennmaradt alábbi szólás-mondás is:

„Mikor mész Jánosfalvára,
Vigyázz a szád járására.
Ne sokat beszéljess a medvéről,
Mert kiguvaszna a bőrdőből!”

A falu népének költői lelkülete a temetőben is visszaköszön, ahol a sírköveken számos verses megemlékezést olvashatni, mint például:

Itt nyugszom a sirhant alatt
Három fiam árván maradt

Rám gondot visel az Isten
Mi lesz velük az életben?

Ameddig a földön éltem
László Ilona volt a nevem.

De nemcsak a rigmusos verselésnek, hanem a hasznosabb írástudásnak és a tanulásnak is mindig nagy becsülete volt ebben a kicsi faluban. Maga Sándor István jegyezte fel annak idején, hogy e falu

lakói „gyermeküket nem csak alsó falusi, de sokakat nagyobb iskolába is járatni s tanítani szokták eleitől fogva,...”. 1846-ban 21 fiút és 15 leányt, összesen 36 gyermeket járatnak itt a szülők iskolában. Szellemüket csekefalvi Török Péter helybeli lelkész és Dénes István tanító pallérozta. Az utóbbi több mint négy évtizeden át (1832 és 1877 között) volt a falu kiváló tanítója és énekvezére. Hogy a falu egykori tanítói pontosan és lelkiismeretesen végezték feladatukat, bizonyítja az, hogy a XIX. század folyamán számos értelmiségi kikerült a helybeli egyházi iskola padjaiból. Közülük csak Sándor István 7 papot, 5 iskolamestert és 2 híres „prokurátort” ismert. Hogy ez régebb is így volt, példa rá Jánosfalvi János deák élete, aki I. Rákóczi György fejedelem idejében (1630–1648) volt az udvari kancellária „hív és hasznos” szolgálatokat tévő írnoka. Sajnos napjainkban nincs működő iskola Jánosfalván, ugyanis ezt, gyerekhiány miatt, már az 1980-as években bezárták. A mintegy húszfőnyi diákot iskolabusz szállítja Homoróddarócra, az I–VIII. osztályos iskolába. Örvendetes viszont az, hogy az óvoda az 1999-2000-es tanévtől helyben működik a felújított egykori egyházi iskolában. Ide manapság hat-hét kis óvodás jár. Dicsérendő szintén, hogy az érettségiző diákok nagyobb hányada napjainkban is az ország különböző egyetemlein tanul tovább. Ez azt bizonyítja, hogy Jánosfalván még ma is nagy becsülete van a tudásnak.

Homoródjánosfalva műemlék temploma a falu északi részén, egy dombon emelkedik. Falának „árnyékában” helyezkedik el a papi lak és a régi iskola épülete, amelyben ma óvoda működik. Az egyházi telekre, vagyis a templomkertbe egy nagy kötött székely kapun át lehet bejutni, amely Harringtonné Szántó Anikó lelkészsége idején (1991–1997) készült. Alig, hogy benyitunk a kapun, jobb kéz felől ott találjuk a millenniumi

és az első világháborús emlékművet, amelyet Bálint Zsigmond kőfaragó készíttetett el a falu népe felkérésére. Rajta az első világháborúban hősi halált tizenkét jánosfalvi férfi neve olvasható. Az északi oldalán a 896 – 1896-os évszámok, déli oldalán az „Egy Istenünk Egy Magyar hazánk”, míg a hátoldalán a „Magyarország ezredéves fennállásának emlékére – Jánosfalva” felirat, alatta pedig az alábbi Bajza József idézet:

„Romlott szív és romlott elme
Kit hazája hő szerelme
Szép tettekre nem hevít”

Mielőtt a kőfallal kerített templomot meglátogattam volna, először beköszöntem a helyi unitárius lelkészhez, Simó Sándorhoz, a Székelyudvarhelyi Egyházkör espereséhez. A lelkész úr magyarországi születésű. Iskolába szülőfalujában, valamint Székelyvéckén és Szovátán járt. Felsőfokú tanulmányait Kolozsváron végezte. A középiskola éveiben mindig arra készült, hogy mérnök lesz, végül mégis az unitárius teológiára felvételizett.

1998. október 1-jén nyert kinevezést a Homoródjánosfalvi Unitárius Egyházközségbe, ahová fiatalon, alig 24 évesen, „tele lendülettel és világmegváltó tervekkel” érkezett meg. Szép álmokat szöttek, a feleségével együtt. Szolgálati helyén aztán, egypár hónap után, rájött, hogy óriási különbség van „a tanultak és a gyakorlati alkalmazás között”. Hamar megtapasztalta, hogy egy ilyen kis faluban, mint amilyen Homoródjánosfalva, a legtöbb közösségi gondot a lelkésznek fel kell vállalnia, s azt az egyházközség gondnokaival (jelenleg Dombi Gyula és Mezei Domokos), vezetőivel és minden egyes tagjával közösen kell megoldania.

Idejövetele után először, az 1999-2000-es tanévtől, a felújított régi iskola épületében egy óvodát sikerült beindítani. Az épületet az egyházköz-

Az unitárius templom

A hajó és boltozata

Jánosfalvi Sándor István és Vass István lelkészek emlékére állított sírjel a templomkertben

ség tette rendbe, a Kacán lévő Polgármesteri Hivatal támogatásával. A Brassó megyei tanfelügyelőség pedig vállalta a működtetési költségeket. 2000-ben a volt kántortanítói lakást is teljesen feljavították (az amerikai és holland testvéregyházközségekből érkező vendégeket itt szállásolják el). A templomot is, mind kívül, mind belül. Ugyanezen évben megszervezésre került az első falutalálkozó. Erre az alkalomra egy, a Jánosfalva múltját, s ezen belül az egyházközséget, a templomot, az egykor itt szolgáló lelkészeket, kántortanítókat bemutató „falumonográfiát” is egybeszerkesztett Simó Sándor lelkész úr, s négyféle képeslapot nyomtattak ki, hogy a gyülekezetet és falut kellően népszerűsítsék. Azóta minden év augusztus első vasárnapján sor kerül a falunapokra, amelyre szívesen hazalátogatnak az idegenbe szakadt jánosfalviak is. Ugyancsak 2000-tól kezdve, a gyerekeknek angol nyelvű kurzusokat szerveznek, két alkalommal amerikai önkéntesek segítségével. Később a tanítását a tiszteletes asszony vállalta magára, majd hetente egy órában a tanítónő oktatta fakultatívan a gyerekeknek az angol nyelvet.

A Németországból érkező önkéntesek az óvodában segítettek, valamint az idős emberek életét könnyítették meg azáltal, hogy nekik bevásároltak, fát vágtak, takarítottak.

Nem kis erőfeszítés kellett ahhoz, hogy imaházakat vásároljanak Darócon az alig száz lelket számláló unitárius gyülekezetnek, s azt javíttassák, szépítségük. Jutott erő arra is, hogy a lelkészi lakást kényelmessé tegyék (központi fűtés, fürdőszoba stb.).

Simó Sándor lelkész elmondta: „az évek során a sok külső építés mindig együtt járt a belső lelki építkezéssel is. A bibliaórák, a fiatalokkal való összejövetelek, a nőszövetségi találkozások, az idősekkel való foglalkozások tarkították gyülekezetünk életét.” Mindezek mellett jutott idő a lelkész-képesítő dolgozat megírására is. A mintegy hat-

vanoldalnyi dolgozat Jánosfalvi Sándor István életét és munkásságát mutatja be. A lelkész úr tíz éve már, hogy részt vesz a székelyudvarhelyi egyházkör kormányzásában is. Nyolc évig egyházköri pénztáros volt, egypár évig testvér-egyházközségi előadó. 2008-ban választották meg az egyházkör esperesének. Azóta igyekszik megfelelni ennek a tisztségnek. Mint vallja: „A munkavégzés közben érzett öröm szárnyakat ad, kellő erőt és energiát a kihívások teljesítéséhez. A feladatok által szerzett eredmény pedig sokszor örvendezteti meg a lelkemet.”

Jánosfalva műemléktemplomáról, amelynek egyes részei a XIII. század második feléből valók, a falu egykori lelkésze, a városfalvi származású Sándor Bálint írt verset, aki feleségével együtt 1952–1963 között „igazi pásztora volt nyájának”. A húsz szakaszos versből, bár többet érdemelne, az alábbiakban mi csupán csak kettőt idézünk:

[...]

Karcsú, magas tornya az ég felé mutat,
Merre tekintetünk olyan sokszor kutat.
Fáradt, beteg lelkünk itt szokott pihenni,
Isten igéjéből újabb erőt kapni.

[...]

Ha nincs orvossága bánatos szívednek,
Nem ért meg a világ, emberek megvetnek.
A templom csöndjében átölel az Isten.
Meggyógyul a lelked, s öröm kel szívedben.

A templom cintermébe lépve, a portikkussal védett deli bejárattól balra, két faragott kopjafát, míg jobbra egy sírkövet és egy kopjafát látunk. A sírkő Sándor Istvánnak és Vass István (1834–1906) lelkésznek, adományozónak állít emléket. 1958-ban állíttatta az egyházközség. A mel-

lette lévő kopjafa Kiss Sándor lelkész itteni szolgálatára (1931–1953) emlékeztet. A bal oldali kopjafák közül az újabbat 2000-ben állították, felirata szerint „Az ezer éves Magyar államiság és a kétezer éves kereszténység emlékére”. A régebbi a honfoglalás 1100 éves évfordulója alkalmával készült s felirata a következő: „Erdélyért, drága hazánkért, őseink emlékére 896 – 1996”.

Homoródjánosfalva temploma „mind régiségénél, mind pedig megépítésénél fogva, bár kicsi, de becses műemlék”. Ezt már Debreceni László építész és Kelemen Lajos művészettörténész megállapították, amikor az egyházközséget 1937 szeptemberében meglátogatták. A templom maga hármastérfűzésű. Nyugat felől áll az 1821-ben épített, három párkánnyal tagolt torony, hozzá tapad a kelet felé keskenyedő hajó és a szintén keskenyedő, kissé eltérő tengelyű szentély. A templom egyes részei a XIII. század második feléből valók (a helyi terméskőből készült félköríves nyugati kapuzat és a hajó déli oldalának két félköríves ablaka). Második építési szakasza a XVI. század elejére tehető. Ekkor a román kori hajót hálóboltozattal és néhány támpillérrel gótikussá alakították, s ekkor készült „reneszánsz szellemben” a déli bejárat kőkerete is. Valószínűleg az építkezések befejezésére utal a szentély egyik címer alakú gyámkövén (amelyen egy liliomos korona van) látható 1522-es évszám. A helyi hagyományok szerint a jelenlegi templom helyén egykor kápolna állt, akárcsak a falu alsó felében, az úgynevezett „Kápolna nevű helyben”. Ez utóbbit úgy tartják számon, mint az egykor neves Goró család temetkezési kápolnáját.

A falu társadalmára, népességére utaló első adatok, XVI. század második felében bukkannak fel az írott forrásokban. Az 1566-ban készült lófő-összeírásban két jánosfalvi nevet jegyezték fel. Egy év múlva, 1567-ben 11 portát írtak össze itt. 1576-ban a faluban a fejedelem és Kornis Mihály bir-

tokoltak. 1602-ben összesen 23 jánosfalvi családfő (három lófő, négy darabont, öt szabados, tizenegy jobbágy) esküdött fel II. Rudolf császár hűségére. 1614-ben kilenc lófő, hét gyalog, öt szabados, hét ősjobbágy (kivétel nélkül mind a Kornis Ferencé voltak) és egy zsellér családfőt írtak össze itt. Száz évvel múlva, 1713-ban készült udvarhelyszéki összeírás szerint a faluban 23 lófő és gyalog székel, 19 jobbágy és egy zsellér család lakott. Armálissal, vagyis címeres nemes levéllel rendelkezett a Csoma, a Lőrincz és a László család. A falu, „bár megvoltak itt az élet nagyszerű lehetőségei”, sohasem népesedett túl. 1789-ben 67 család lakott a faluban. 1799-ben a lélekszám 219 volt. 1857-ben, a püspöki vizitáció adatai szerint 138 férfi és 165 nő, összesen 303 fő lakott itt.

A templomba a déli oldalon lévő főbejáraton léptem be. Rögtön szemembe tűnt a szószéken látható takaró. Nem a régisége a megkapó benne, hanem az, hogy az egész falu népe hímezte. Mégpedig úgy, hogy minden család kihímezte a maga kis terítőjét, rávarrva a családtagok, a gyerekek neveit, majd ügyes kezek az egészet összeöltötték. Így lett belőle egy egyedi, szívet melegengető, az összetartozást jelképező szószéktakaró, amelynek középső részén csupán ennyi olvasható: HOMORÓDJÁNOSFALVA 2007. LÉLEKSZÁMA 150. A szószéket egy fából faragott bibliatartó is ékesíti. Ezt özv. Mezei Jenőné készíttette 1988-ban, a következő felirattal: EGY AZ ISTEN. A szószékkorona régi darab, még 1802-ben készült ezzel a felirattal: VERBO ET EXEMPLO, magyarul: SZÓVAL ÉS PÉLDÁVAL. A régi úrasztala jelenleg a daróci filiában található. Az újat, László Károlyné Balogh Piroska emlékére, férje és gyermekei készíttették 1986-ban. A hajó nyugati, fából készült karzatán áll az orgona. Szőcs Sámuel orgonakészítő mester munkája, aki a sípokat gyönyörű keretbe építette bele. Az első világhábo-

rú alatt sípjait hadi célokra elrekvirálták, s majdnem használhatatlanná tették. Megjavításán sokat fáradozott László Zsigmond jánosfalvi születésű, de Szentábrahámban élő tanító. Utoljára 1941-ben végeztek rajta nagyobb javításokat. Jelenleg használhatatlan állapotban van. Az orgona karzatának kazettáiban Udvarhelyszék, Erdély, az unitárius egyház, valamint a régi székely címer láthatók.

Díszesen festett fakarzat áll a szentély keleti felében is, ezzel a felirattal: IFJAK DITSÉRJÉTEK AZ URNAK NEVÉT A KARBAN ZSOLT. CXLVIII. VS. 7: 12, EMLÉKEZZÉL MEG A TE TEREMTŐDRŐL A TE IFJÚSÁGODBAN. PREDIKATOR XII. VS. 1. Középen díszes keretben az 1846-os évszám látható. Közvetlenül a kar mellett az északi falon 1943-ban, javítások alkalmával, a vakolat alól faképtörödékek kerültek elő két boltmezőben. Az egyikben valószínűsíthetően a Krisztus Pilátus előtt c. jelenet látható. A késő gótikus szentély gyámköveit családi címerek díszítik, ami Székelyföldön egyedülálló, sőt talán egész erdélyben. A hajót a szentélytől elválasztó csúcsíves diadalív szószerk felőli lábuzatán elhelyezett fehér márványtábla a falu második világháborús hőseinek állít emléket. Rajta a következő feliratok olvashatók:

Ha elfogyatkozik is testem
Szívemnek kősziklája
Te vagy oh Isten
Mindörökké (73. zsolt. 26 vers)

Mellette:

Ha az idő oszlopot dönt
Betűk ha lekopnak
Szíveinkben élni fogtok
Ti hősi halottak.

A templombelső megtekintése után a toronyba kapaszkodtam fel. Ennek óráját 1960-ban készíttette az egyházközség, a székelyderzsi Csomor Károly órásmesterrel. Harangja kettő van az egyházközségnek. Hogy ez régebb is így volt, azt bizonyítják a XVIII. századi vizitációs jegyzőkönyvek, amelyekben említés van téve róluk. Az 1788. évi vizitációs jegyzőkönyv is két harangról emlékezik meg, egy nagyobbikról, amely 1769-ben öntetett, és egy kisebbről, amelyen „ilyen Esztendő Szám forma” volt látható: 1481. A ma meglévő harangok közül a nagyobbikat (három mázsa 57 font) a XIX. század elején öntették Segesváron Baumgartner János harangöntő mester műhelyében. A kisebbik harangot 1924-ben öntették Nagyszebenben. Felirata: ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A JÁNOSFALVI UNITÁRIUS EKLÉZSIA. SCHIEB. 1924.

A templomi vizitáció után átballagtam a jánosfalvi temető kertbe. Itt nyugszik Jánosfalvi Sándor István is. Sírkövét azonban hiába kerestem. Elporlasztotta azt már rég az idő vasfoga. Ráakadtam viszont annak a lelkésznek, udvarhelykőri esperesnek a sírkövére, aki Sándor Istvánt, „a szegény öreget” eltemette. Darkó Sándornak hívták s 1855–1898 között volt Jánosfalva papja. 1825-ben született Nagyajtán. Mint őrmester végigharcolta az 1848–49-es szabadságharcot. Sírkövére, az adatain kívül, a következő sorokat vésték: „Világ szerént szegény, de lélekben és emberszeretben gazdag volt mindhalálig.” Akárcsak Jánosfalvi Sándor István.

**FELHASZNÁLT FORRÁSOK
ÉS IRODALOM**

- Ábrám Zoltán: Szentegyháza. [Hely nélkül] 1998.
- Balogh Judit – Horn Ildikó: A hatalomepítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. In: Századok, 2008. 4. szám, 849 – 897.
- Barabás Áron: Az abásfalvi unitárius egyházközség monográfiája. Abásfalva, 2000. Kézirat a Homoródabásfalvi Unitárius Egyházközség Irattárában.
- Bedő Julia: Oklánd járás szociográfiája. Bp., 1941. A kéziratmásolat a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont tulajdonában.
- Bencző Dénes: A Homoródalmási Unitárius Egyházközség története. Homoródalmás, 1986. Kézirat a Homoródalmási Unitárius Egyházközség Irattárában.
- Bencző Dénes – Pálffy Tibor – Szabó László – Tordai Árpád (szerk.): Emlékkönyv. Homoródalmási Általános Iskola. Székelyudvarhely, 1998.
- Benedek Orsolya (szerk.): 50 éves a szentegyházi líceumi oktatás. Csíkszereda, 2008.
- Burus Tünde: Szentegyháza és környéke idegenforgalmi lehetőségei. Csíkszereda, 2007.
- Csanády András: A Homoród-vidéki falvak gazdasági viszonyairól. Bp., 2001.
- Cseke Péter – Hála József (szerk.): A Homoród füzes partján. Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Csíkszereda, 2000.
- Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981.
- Dávid László – Oláh Sándor – Veres Péter: Homoródkarácsonyfalva. Falufüzetek 6. Székelyudvarhely, 1999.
- Egyed Ferenc: A homoród-szentpáli unitárius egyház történelmi rajza. Keresztény Magvető. XXXII. évf. 1897. 33–40.
- Ferenczi Géza – Ferenczi István: Observații de topografie arheologică în partea superioară a Depresiunii Homoroadelor (Jud. Harghita) între anii 1957–1978. Raport preliminar. Acta Musei Napocensis XVI. 411–430.
- Ferenczi Géza – Ferenczi István: Magyar rovásírási emlékekről. In: Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1979. 9–32, 212–215.
- Jakab Dénes: Adatok a homoródújfalvi unitárius egyházközség történetéből. Homoródújfalva, 1961. Kézirat a Homoródújfalvi Unitárius Egyházközség Irattárában.
- Jakab Elek – Szádeczky Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig. Bp., 1901.
- Jakab Ferenc: Városfalva monográfiája. Városfalva [Év nélkül] Kéziratmásolat a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont tulajdonában.
- Jánosfalvi Sándor István: Székelyhoni utazás a két Homoród mellett. I–II. Sajtó alá rendezte Benczédi Pál. (Erdélyi ritkaságok. 7–8.) Kolozsvár, 1942.
- Kardalus János: A homoródalmási mészegetés. In: Népmiszereti dolgozatok 1980. Bukarest, 1980. 64–74.
- Kádai Lajos: Az abásfalvi unitárius egyházközség története. Abásfalva, 1910. Kézirat a Unitárius Egyház Levéltárában Kolozsvárt.
- Kelemen Lajos: Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez. In: Művészettörténeti tanulmányok. I. Bukarest, 1977. 213–222.
- Kelemen Lajos: A bágyi vár. In: Művészettörténeti tanulmányok. II. Bukarest, 1982. 194–196.
- Kelemen Imre: Az én egyházközségem. Az oklándi unitárius egyházközség története, különös tekintettel arra a negyed századra 1933–1958-ig, mikor Kelemen Imre volt ott a lelkész. Kézirat az Oklándi Unitárius Egyházközség Irattárában.
- Kelemen Mária Gyöngyi – Kelemen Hunor: Nagy-Homoród és Kis-Homoród településeinek részleges leírása. Oklánd, 2005. Kézirat a szerzők tulajdonában.
- Kisgyörgy Zoltán – Dénes István: A Homoródalmási Orbán Balázs barlang. Acta Hargitensia. Csíkszereda, 1980. 347–360.
- Kosza Nagy István (szerk.): Hargita megye 250 térképpel és 135 fényképpel. Csíkszereda, 2007.
- Kovács Imre: A homoródkeményfalvi unitárius egyházközség története. Homoródkeményfalva, 1910. Kézirat az Unitárius Egyház Levéltárában Kolozsvárt.

- Krizbai Béla: Homoródszentmártoni Unitárius Egyházközség. Homoródszentmárton – Székelyudvarhely. 2000.
- Lakatos Gyula: Homoródkarácsonfalva története. Homoródkarácsonfalva, 1992. Kézirat a Homoródkarácsonfalvi Unitárius Egyházközség tulajdonában.
- Lakatos Gyula: Recsenyéd története. Recsenyéd, 2004. Kézirat a szerzője tulajdonában.
- Lángi József–Mihály Ferenc: A homoródkarácsonfalvi unitárius templom. Székelyudvarhely (Év nélkül.)
- Márkos András: Homoródmási szállások. In: Válaszok ismeretlen kérdezőnek. Kolozsvár, 1980.
- Máthé Csaba: Homoródszentpéter monográfiája. Csíkszereda, 2007.
- Mihály János: Fejezetek a lövétei római katolikus egyházközség történetéből. In: Székelyföld. VIII. évf. 3 – 5. szám. Csíkszereda, 2004. 63 – 88., 71 – 90., 89 – 102.
- Mihály János: Kirulyfürdő és környéke. Lövétei Helytörténeti Füzetek 2. Székelyudvarhely, 2005.
- Mihály János: Lövéte 1848–1849-ben. Lövétei Helytörténeti Füzetek 3. Székelyudvarhely, 2006.
- Mihály János: A lövétei Kisboldogasszony plébánia-templom. Lövétei Helytörténeti Füzetek 1. (Javított, bővített kiadás) Székelyudvarhely, 2006.
- Mihály János: A lövétei vaskőbányászat története. Lövétei Helytörténeti Füzetek 5. Székelyudvarhely, 2008.
- Nagy Eszter – Bogdán Ida (szerk.): 40 éves a szentegyházi líceumi oktatás. Csíkszereda, 1998.
- Oláh Sándor: Homoródmás. Falufüzetek 16. Székelyudvarhely, 2000.
- Oláh Sándor: Falusi láttelepek (1991 – 2003). Csíkszereda, 2004.
- Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból. I. Pest, 1868.
- Pál-Antal Sándor: Székely székek a 18. században. II. k. Udvarhelyszék 1700–1722 között. Marosvásárhely, 2009.
- Pálmay József: Udvarhely vármegye nemes családjai. Székelyudvarhely, 1900.
- Sepsiszéki Nagy Balázs: Székelyföld falvai a huszadik század végén. Udvarhelyszék. III. k. Bp., 2003.
- Simó Sándor: Jánosfalvi Sándor István élete és munkássága. Kézirat. [Hely nélkül] 2000.
- Simó Sándor (szerk.): Homoródjánosfalva. A 2000-es falutalálkozó és a millennium emlékére. Székelyudvarhely, 2002.
- Solymossy Endre: Az oklándi kúnhalmokról Udvarhely vármegyében. Archeológiai Értesítő XV. 1895. 417–419.
- Szádeczky K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Székely légio szervezése az orosz–török háborúban. Bp., 1920.
- Székely Oklevéltár. Új sorozat. IV. k. Székely népesség – összeírások 1575–1627. Kolozsvár, 1998.
- Székely Oklevéltár. Új sorozat. V. k. Székely népesség – összeírások 1635. Kolozsvár, 1999.
- Székely Oklevéltár. Új sorozat. VI. k. Székely népesség – összeírások 1635–1653. Kolozsvár, 2000.
- Székely Oklevéltár. Új sorozat. VII. k. Székely népesség – összeírások 1654–1680. Pótlások a II. és IV–VI. kötetekhez 1566–1653. Kolozsvár, 2004.
- Takács Péter: Udvarhelyszék parasztvallomásai 1820-ból. Források Erdély Történetéhez 1. Debrecen, 2001.
- Téglás Gábor: A jánosfalvi római kőbánya és annak három falképe Udvarhely megyében. Archaeológiai Értesítő VI. sz. 1886. 21–26.
- Tóth György István: Misszionáriusok jelentései Magyarországról és Erdélyről (1627–1707). Roma – Bp., 1994.
- Vajda Lajos: A szentkeresztbányai vasgyártás története. Bukarest, 1983.
- Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Budapest – Csíkszereda, 1998.
- Vass Miklós: A homoródszentpáli Kornis család. In: Turul 27 (1909). 17–28.
- Vass Mózes: A homoródújfalvi unitárius egyházközség története 1910-től napjainkig. Homoródújfalva, 1974. Kézirat a Homoródújfalvi Unitárius Egyházközség Irattárában.

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTÁK:

Magánszemélyek:

Bálint László és családja – Székelydália
Cseke István és családja – Gyepes
Csoma Sándor – Bágy
Forrai Tibor és családja – Homoródszentpál
Gyöngyössy János és családja – Homoródkeményfalva
Ifj. Lázár Imre – Székelyudvarhely
Id. Lázár Imre vállalkozó – Székelyudvarhely
László János üzletember – Székelyudvarhely
Sata Attila – Homoródszentmárton

Intézmények:

Abásfalvi Unitárius Egyházközség
Bágyi Református Egyházközség
Gyepesi Unitárius Egyházközség
Hargita Megye Tanácsa
Homoródalmás Önkormányzata
Homoródalmási Unitárius Egyházközség
Homoródkarácsonyfalva Közbirtokossága
Homoródkarácsonyfalvi Római Katolikus Plébánia
Homoródkarácsonyfalvi Unitárius Egyházközség
Homoródkeményfalvi Unitárius Egyházközség
Homoródszentmárton Önkormányzata
Homoródszentmártoni Unitárius Egyházközség
Homoródszentpáli Unitárius Egyházközség
Homoródszentpéteri Unitárius Egyházközség
Homoródújfalvi Unitárius Egyházközség
Kányád Önkormányzata
Kápolnásfalu Önkormányzata
Kénosi Unitárius Egyházközség
Lövete Önkormányzata
Lövetei Római Katolikus Plébánia
Oklánd Önkormányzata
Oklándi Unitárius Egyházközség
Székelydályai Református Egyházközség
Székelyudvarhelyi Egyházkör
Szentegyháza Önkormányzata

TARTALOM

AZ EMLÉKEZET, A MÚLT ÉS A TÖRTÉNELEM

LÓKOD

BÁGY

ÉGE

SZÉKELYDÁLYA

HOMORÓDSZENTPÁL

VÁROSFALVA

HOMORÓDSZENTPÉTER

RECSENYÉD

HOMORÓDSZENTMÁRTON

ABÁSFALVA

HOMORÓDKEMÉNYFALVA

GYPES

HOMORÓDREMETE

KÉNOS

HOMORÓDFÜRDŐ

KÁPOLNÁSFALU

SZENTEGYHÁZASFALU

SZENTKERESZTBÁNYA

LÖVÉTEBÁNYA

LÖVÉTE

KIRULYFÜRDŐ

HOMORÓDALMÁS

HOMORÓDKARÁCSONYFALVA

OKLÁND

HOMORÓDÚJFALU

JÁNOSFALVA

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

